

87

A stylized, high-contrast illustration of a man with white hair and glasses, wearing a dark suit, holding a knife. A woman with a large red flower in her hair is visible in the background. The style is reminiscent of mid-20th-century graphic design or propaganda art.

E. Lovinescu, desen în culori de Neagu Rădulescu, 1942. (Colecția Ileana Vrancea.)

Coperta și prezentarea grafică VICTOR MAȘEK

« Călinescu a intrunit în el două însușiri care merg rar împreună: un enorm talent și o putere de pătrundere critică tot atât de enormă. El avea deopotrivă pasiunea cunoașterii și pasiunea creației literare, așadar cultiva cu aceeași vigoare ideile și imaginile. Ca să poată fi înțeles bine, Călinescu trebuie considerat în totalitatea lui. Și trebuie aceasta pentru că în tot ce concepea și în tot ce exprima el, ideile și imaginile se imbinau și se sprijineau între ele, fapt care asigură scrierilor sale o existență care nu se teme de învechire. »

(AL. PHILIPPIDE)

- Fragmente dramatice;
- versuri;
- documente privind «cazul» *Istoria literaturii române...*;
- scrisori din perioada studiilor la Roma;
- precum și evocarea semnată de acad. Al. Philippide, din care am extras citatul de mai sus, citiți în grupajul G. CĂLINESCU din numărul viitor al revistei.

Mai reținem câteva rînduri dintr-o epistolă trimisă profesorului Nicolae Argeșeanu :

« Ai dreptate, sunt enorm de ocupat. Nu cu examene. N-am de-a face cu Universitatea. Pregătesc două cărți pentru la toamnă ce trebuiesc terminate pînă la 1 iulie. La acea dată făgăduiesc că mă voi ocupa numaidecît și de tine. Tratat[ele] de care vorbești însă, pînă acum n-am găsit. Voi consulta un catalog franțuzesc. »

(Roma, 19 iunie 1925)

MANUSCRIPTUM

1/1974 • (14) ANUL V

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE

M MUZEUL LITERATURII ROMÂNE M

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

DIRECTOR

AL. OPREA

REDACȚIA

CONSTANDINA BREZU, DIANA CRISTEV,
NICOLAE FLORESCU, MANUELA TĂNĂȘESCU

SECRETARIAT

EUGEN MIHAICIUC

Documentele comunicate, însoțite,
fără excepție,

de original sau de fotocopie, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sector I, București,
telefoanele 50.32.90—50.23.10

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 DECEMBRIE 1918”
Clișeele zincografice — Combinatul Poligrafic „CASA ȘCINTEII”

SUMAR

Eminesciana

- Gheorghe EMINOVICI
6—13 « Pentru fiii mei Șerban și Neculai... eu sînt chizăș... » (Documentar de D. VITCU)

- Mihai EMINESCU
14—20 Secvențe biografice (Comentariu de Augustin Z. N. POP)

Acta litteraria

- Miron CONSTANTINESCU
21—23 încredințează „Manuscriptum”-ului:
O schiță de istorie a literaturii universale de Tudor VIANU

Poezie, proză, teatru

- Lucian BLAGA
24—26 Poemele debutului: *Odă unui rînd de haine nouă*; *Fata Morgana*; *Cerul* (cu o notă de Dorly BLAGA-BUGNARIU)

- Mircea ELIADE
27—28 Mitul jertfei creatoare (*Mircea HANDOCA*)
29—57 *Iphigenia* — piesă în trei acte

- Ion AGÂRBICEANU
58—60 Precizări pe marginea unui « roman » (*Gheorghe, PIENESCU*)
60—69 *Prăbușirea* — capitolele I și II

Destăinuiri

- 70—92 Rotonda 13 : E. LOVINESCU evocat de Șerban CIOCULESCU, Camil BALTAZAR, Cella SERGHI, Mihail CELARIANU, Virgiliu MONDA, Ioana POSTELNICU și Radu TUDORAN

SUMAR

Revelația documentului

Ion CODRU-DRĂGUȘANU

«...cu puțină merinde în traistă... plecai să cerc rotundul lui
mei...» (dr. Radu RAȚIU și Flaviu SABĂU) 93—95

Jurnal 95—99

Macedonskiana

Alexandru MACEDONSKI

A deschis în literatură drum spiritului modern (Mihai BENIUC) 100—101

În revărsat de zori — versuri 101

Patimile publicistului (Nicolae MANOLESCU) 102—104

*Scrisoare deschisă către Simion Mehedinți; Vîrsta literară; Expunere de
motive...* 105—110

«...și frumoase poeme vor înflori din singele sufletului meu» (Scri-
sori și dedicații comentate de Manuela TĂNĂSESCU) 111—116

Per aspera ad astra

Mateiu I. CARAGIALE

Arhetipurile *Crailor de Curtea veche* (I) (Barbu CIOCULESCU) 117—125

Pasiunea eseului

Oscar Walter CISEK

și idealul clasicismului (Al. OPREA) 126—130

Criza epicului în romanul contemporan 131—140

File de album

Anton HOLBAN

Memoria pliculei (Nicolae FLORESCU) 141—144

SUMAR

Epistolar

- B. P. HAȘDEU — Iulia HAȘDEU
145—147 Confesiuni familiale (Cuvînt introductiv de Paul CORNEA)
147—158 5 scrisori (stabilite și adnotate de: Elena PIRU, Paul CORNEA și
Roxana SORESCU)

Scriitori români în arhive străine

- Camil PETRESCU și Gib. I. MIHĂESCU
159—161 la Praga (C. BARBORICĂ)

Scriitori străini în arhive românești

- André GIDE și Roger MARTIN DU GARD
162—167 în dialog cu Alice VOINESCU (Maria Ana MURNU)

Cronica edițiilor

- Mircea ZACIU
168—171 Un personaj balzacian: Al. Davila

Scriitori de frontieră

- Peter NEAGOE
172—179 Proiecte editoriale (Diana CRISTEV)

- 180—185 *Fișier bibliografic • Creșterea colecțiilor*

- Dragoș VRÂNCEANU a citit pentru dumneavoastră
186—189 Sumar comentat (engleză, franceză, germană, rusă)

- 190 *Premiul PERPESSICIUS al revistei „Manuscriptum“*

Ph. Emmek

GH. EMINOVICI:

«Pentru
fiii mei
Șerban
și
Neculai...
eu
sînt
chizăș...»

PORTRETUL FIZIC ȘI MORAL AL CELUI CARE a fost tatăl lui Mihai Eminescu este cunoscut¹, după cum cunoscute sînt, în general, diversele fideletniciri ce și le-a ales, de-a lungul anilor, Gheorghe Eminovici, în dorința de a asigura un trai îndestulător pentru numeroasa-i familie. Restituirilor documentare de pînă acum, între care se cuvin subliniate Contribuțiile datorate lui Augustin Z. N. Pop², le adăugăm cîteva acte încă necunoscute, care vin să completeze informațiile mai vechi

și, pe alocuri, să nuanțeze unele imagini deja cunoscute în istoriografia noastră literară de către exegeții poetului.

Descoperite întimplător, cu prilejul cercetărilor recent întreprinse asupra citorva dintre fondurile documentare existente la Arhivele Statului din Iași (dosarele 10, 32, 107, 246, 358; pachet 555), materialele pe care le prezentăm în rîndurile de mai jos provin din fondul isprăvniceiei Botoșani și din colecția de documente — foi volante. În bună măsură, ele pun în lumină trăsăturile de caracter și calitățile organizatorice sau gospodărești ale vechilului de la Dumbrăveni, mai apoi arendaș la Dornești, Gheorghe Eminovici. Desigur, nu toate documentele pe care le reproducem au o valoare intrinsecă; cele mai multe prezintă interes doar prin corelarea lor cu actele similare publicate pînă astăzi, oferind utile precizări în materie pentru viitorii biografi ai lui Mihai Eminescu. Cîteva exemple sînt edificatoare. Astfel, buna credință — nu o dată subliniată³ — a lui Gheorghe Eminovici față de interesele proprietarului Costache Balș, pe a cărui moșie (Dumbrăveni) a slujit vreme de peste un deceniu, a fost dublată de zelul, uneori excesiv, cu care își îndeplinea îndatoririle. Atitudinea sa își găsește explicația și în faptul că pomenita moșie era situată la hotarul de atunci al Moldovei (dinspre Bucovina), element ce-i sporea, pare-se, lui Eminovici atribuțiile.

Un alt act, din 14 noiembrie 1847, atestă efortul său permanent de a-și îmbunătăți situația materială, efort pe care, desigur, grija pentru rezolvarea greutăților provocate de nevoile numeroasei sale familii îl explică întru totul. Astfel, Gheorghe Eminovici vinde polcovnicului Iordache Corlat

¹ Gh. Nicolaiasa, *Hîrtii de la tatăl lui Eminescu*, în „Convorbiri literare”, LVI, 1924, pp. 807—810; G. Călinescu, *op. cit.*, pp. 12—13; Ovidiu Papadima, *Din corespondența lui Gheorghe Eminovici — Scrisori în limba germană*, în „Revista de istorie și teorie literară”, tom. 13, nr. 2, 1964, pp. 455—486; Flaviu Sabău, *Scrisori către Constantin Hurmuzaki*, în „Manuscriptum”, 1973, anul IV, nr. 1(10), pp. 14—35.

¹ G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, ediția a IV-a, București, E. P. L., 1964, pp. 11—23.

² Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, București, Editura „Academiei”, 1962; idem, *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, București, Editura „Academiei”, 1969.

o dugheană pe care o avea în Botoșani, cumpărată, cu trei ani mai înainte, de la negustorul Erihim Zeilicovici⁴.

Interesante ni se par și cele câteva documente care-l prezintă pe Gheorghe Eminovici în calitate de arendaș. Pătruns de acel «postulat al autorității» derivând din ierarhizarea lumii în care credea, Eminovici a respectat principiul superiorității în relațiile sale cu boierii de diferite ranguri și, mai ales, cu subalternii. De la aceștia din urmă pretindea supunere totală față de normele de conviețuire oficial statornicite, oricărui abateri aplicându-le severe corecții, singur sau, la nevoie, cu sprijinul autorităților. Grăitoare, în acest sens, este plingerea sa din 27 martie 1852, adresată isprăvniceii ținutului Botoșani și îndreptată împotriva unui locuitor din Dornești, prilej cu care nu s-a sfiit să acuze de complicitate pe unul dintre reprezentanții autorităților locale — acuză neconfirmată însă de rezultatul cercetărilor întreprinse la fața locului⁵.

Intrarea în vigoare a legii așezămintelor agrare din 1851, în cursul anului următor⁶, a constituit

⁴ Zapisul de vânzare, din 8 decembrie 1844, a fost reproduș în facsimil de către G. Călinescu, în *op. cit.*, și publicat apoi de George Muntean (*Eminescu — documente noi*) în „*Revista de istorie și teorie literară*”, nr. 2, 1964, pp. 436—437.

⁵ Raportul întocmit cu prilejul cercetărilor întreprinse de către administratorul ocolului Ștefănești, A. Sălceanu, împreună cu unterofiterul de jandarmi, Ambrosi, nu confirmă integral faptele menționate de Eminovici (cf. Arh. St., Iași, tr. 1683, op. 1915, dosar 246, f. 20).

⁶ Legiurile agrare din 1851, moment important în procesul acumulării primitive a capitalului în țara noastră, au reprezentat o încercare a boierimii conservatoare de a rezolva problema agrară în folosul ei, creându-se premise în vederea transformării proprietății feudale în proprietate burgheză. Scopul urmărit de legiuitor era transformarea moșierului în proprietar absolut asupra întregului pământ și, în același timp, proletarizarea țaranului, declarat «liber și stăpîn» pe persoana și forța sa de muncă, dar și «liber» de pământ (cf. *Istoria României*, vol. IV, București, Editura „Academiei” 1964, pp. 184—185).

pentru arendașul din Dornești — ca de altfel și pentru mulți alții din aceeași categorie afectați, deopotrivă, de consecințele aplicării respectivelor legiuri — o serioasă sursă de neînțelegeri, nu numai cu locuitorii, dar și cu proprietarul acelei moșii, postelnicul Iordachi Brănișteanu. Fără a ignora «ifosele de rang căminăresc»⁷ ale lui Eminovici, izvorite dintr-un accentuat orgoliu de proprietate, ca și preocuparea, dictată de împrejurări și de nevoile familiei, de a obține o rentabilitate economică sporită, motivul neînțelegerilor survenite între părți trebuie căutat în nerespectarea prevederilor contractuale de către proprietarul moșiei. Plingerii sale din 12 august 1852, îndreptată împotriva postelnicului Brănișteanu, din pricina căruia nu și-a putut onora obligațiile ce le avea față de negustorul Meer Kaufman din Iași, i-a urmat, la scurtă vreme, o alta, întocmită de către imputernicitul din parte-i, Petrarhe Mavrodin, vizând același obiectiv: statornicirea legalității. Efectul acestor jalbe n-a fost însă cel scontat. Dimpotrivă, repetatele acțiuni ale căminarului au provocat adversitatea față de postelnicul Brănișteanu, acuzat, în cuprinsul unei noi plingeri adresate isprăvniceii Botoșani, că ar fi îngăduit «revoltarea lăcuitorilor» de pe moșie împotriva arendașului și a slujitorilor săi. Deși mai greu de presupus — întrucât prezenta evidente riscuri și pentru proprietar —, o asemenea manevră era totuși posibilă, din moment ce locuitorii Dorneștilor îndrăzniseră să ceară sprijinul lui Brănișteanu pentru revizuirea condițiilor de lucru încălcate, pare-se, de către căminar⁸.

Din aceeași categorie de documente, ilustrând tot perioada în discuție, dar referindu-se la un episod cunoscut, diferendul dintre căminar și privighetorul de ocol Neculai Albotă⁹, este actul din 8 octombrie, interesant, mai ales, în ce privește atitudinea autorităților locale, exprimată în rezoluție, față de reclamațiile confuze formulate de Eminovici în calitate sa de proprietar al unei jumătăți din moșia Ipotești. De altfel, în cazul acestui document, ca și în cazul celorlalte, am considerat necesară transcrierea integrală a lor (inclusiv rezoluțiile), în scopul edificării depline a cititorului interesat să cunoască raporturile dintre căminarul Gheorghe Eminovici și autorități.

⁷ Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 63, ed. 1969.

⁸ Vezi Arhivele Statului, Iași, tr. 1649, op. 1881, dosar 10, fila 27.

⁹ Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, București, Editura „Academiei”, 1962.

În sfârșit, o importanță deosebită prezintă alte două acte, din 23 august 1852 și 31 august 1853, prin care Eminovici solicita Secretariatului de stat al Moldovei eliberarea unor pașapoarte pentru fiii săi, Șerban, Neculai, Gheorghe și Ilie¹⁰, în vederea trimerii lor la «școalele de la Cernăuți». Documentele cuprind, în afara cererii de eliberare a pașapoartelor, și o descriere a fizionomiei celor patru copii (ultimii doi figurează doar în ultima cerere a

căminarului), descriere care, desigur, ne permite să încercăm a ne imagina cum va fi arătat și poetul la aceeași vîrstă.

Textele documentelor — prezentate în ordine cronologică — au fost transcrise potrivit normelor ortografice în vigoare, păstrînd însă diversele particularități de limbă. În comentariul nostru ne-am mulțumit să le discutăm la modul cel mai general, urmărind doar o încadrare a lor în contextul istoric al epocii, lăsînd celor ce se ocupă de biografia lui Mihai Eminescu sarcina de a le corobora cu materialul documentar deja cunoscut și de a extrage din ele eventualele semnificații istorico-literare.

D. VITCU

A N E X E

I

Cătră cinstita isprăvnicie a ținutului Botoșenii.

Gheorghe Eminovici, vataf d[umisa]le boierului nadvorni sovetnii și cavaleri Costachi Balș, proprietari moșierilor supt numi di Dumbrăveni.

La 4 a curgătoarei luni, prin lăcuitorii de aici, s-au oprit, pe drumul care de aici trece la Botoșeni, doi oameni străini, pe care întrebîndu-i de pașaport, numi și locul de unde sînt, s-au spus în mai multe feliuri; și mai virtos, acel mai înalt la stat s-au arătat numile Ion Spînu și tovarășu lui, Costandin Burlacu; iar acel mic la stat s-au arătat numile Toader Burlacu și tovarășu lui, Ion Spînu. Așadară, nefiind răspunsurile lor potrivite și fiind și fără pașaport, să trimăt cins[titei] isprăvniciei, de a căroră primire să pofteste răspuns.

Dumbrăveni, 8 octomvrie [1]836

G. EMINOVICI [M. P.]

[Rezoluție:] Spre cercetare.

II

Cătră cinstita giudecătorie [a] țin[utului] Botoșanii
Căminar Gheorghe Eminovici

Cerire

Alăturatul zapis¹¹, prin care di veci am vîndut o dugheană cu locul ei, plecat rog pe acea cinstită giudecătorie ca să binevoiască a-l încredința potrivit formilor.

G. EMINOVICI, căminar [M. P.]

[1]847, noemv[rie] 14

Doclad

1847 dechemvri 19 zile

Titlurile proprietății a dughenii cu locul ei, pi care iscălitul, în jalba de față, o trece în di veci vînzare cătră polc[o]v[nic] Iordachi Corlat, să mărginește numai în zapisul

¹¹ Zapisul la care se referă căminarul Eminovici lipsește din dosar.

M. EMINESCU

Prin Redactorul al ziarului "Timpul"

din 1844, dechemvrii 8, întărit vremelnice
supt nr. 888 la 20 febr[uarie] [1]845 și sta-
tornic sup[er] nr. 168 la 17 apr[ilie] curgă-
toriul an [1]847, cu care jidovul Erihim
Zeilicovici au vîndut această dugheană
cu locul ei gospod d[um]isale] căminar
[ului] Eminovici. Dispre care să docla-
darisăște cinst[itei] presudstvii, cu adăo-
gire că vreo pricină opritoare vînzării
în tribunal nu urmează și locul este

gospod, urmînd numai ca soția dum[isale] căminar[ului] să dei înscrisul cerșut di
lege în asămine.

Stolnic, NICOLESCU

Înscris

Suptiscălită Raruca, soția dum[i]s[ale] căminarului Gheorghe Iminovici, prin acest
înscris ce dau în presudtvia cinst[itei] giudecătorii [a] țin[utului] Botoșani, fac cunos-
cut că crîșma cu locul ei gospod din pleatul tîrgu vitilor [a] acestuia oraș Botoșanii,
ce soțul meu au trecut-o în vecinică vînzare cătră d[um]nealui] polcovnicul Iordachi
Corlat, este dreaptă a soțului meu și eu nu am nici o pretenție pentru lipsuire de ză-
stre. Drept aceea vînzare rămîni slobodă de dispoziția paragrafului 1640 din Condi-
țivilă, asupra căror urmează a me iscălitură.

RALU EMINOVICI [M. P.]

1847, dechemv[rie] 31 zile

[Rezoluție:] Să se alătoreze la delă.

C. FLORESCU

III

Cinstiții isprăvnicii [a] ținutului Botoșani
Căminar Gheorghe Eminovici

Jalobă

După așăzămint, am chemat pi lăcuiorii satului Dornești [Ocolul Ștefăneștii]
ca să facă citi 28 prăjini arătură di fiicari păreche boi sau cai. Diodată s-au fost inpo-
trivit a nu eși la îndatorirea lor, dar, mai în urmă, după mai multi siluri făcute între
dînșii, au eșit la arat; însă unii dintre dînșii, și anume Grigorii sîn Gavril Ciobanu,
nu numai că n-au fost următori a eși la îndatorirea sa, dar apoi au sărit cu bătaie și
cu cuțitul asupra ficiorilor boierești, atacarisîndu-mă și pi mine cu feliurite cuvinte
bagiocoritoare.

În pricina aceasta m-am adresat cătră dumnealui privighitoriul, care, în urma
ceririi mele, trimițînd jandarmi ca să rădice pi acel Cioban, însă mijluc n-au stătut

ca să poată aduce jandarmii întru împlinire poronca dumisale privighitoriului, pentru că chiar unu Gheroghie Onofrei, ci este vremelnice vornicele satului Dornești, au în-piedicat pi jandarmii întru rădicarea celui cutizători și, în urmă, au înlesnit și fugirea din sat, cu toată gospodăria, celui Grigori sîn Gavril Ciobanu.

De aceste, plecat mă rog cinstitei isprăvnicii ca să binevoiască a regularisi aflarea celui Cioban, aducirea la urma lui și a să pedepsi după legi ca pi un criminalist pentru a lui cutezare, iar pi acel vremelnice vornicele satului, anume Gheorghie Onofrei, asămine să să pedepsască, pentru că el singur s-au arătat înpotrivitori poronci slobozite de dumnealui privighitoriul și, prin urmare, și tulburători între săteni.

[1]852, martie 27

G. EMINOVICI, căminar, posesor moșii Dornești [M.P.]

[Rezoluție:] Masa 2^{le}

De [i]ndată să să scrii dumisale comandirului jandarmeriei ținutale ca, ori însuși, sau să rînduiască pe cine va socoti, spre a pași la fața locului și, încredințându-să di cele jăluite în aceasta, să aducă pe cutezători la isprăvnicii spre a li să face înfrinarea căzută.

[S.] VÎRNAV

IV

Cinstitiei isprăvnicii [a] țin[utului] Botoșanii
Căminar Ghiorghe Eminovici

Jalobă

Neguțătorului Meer Kaufman din Eși am fost vîndut un număr merta orz și sacară de pe moșia Durneștii ci posăsuiesc. Acea pîne am treierat-o și am pus-o într-o colibă, care din pricina umezelii s-au stricat și neguțătorul n-au vroit să o primească; căruie au trebuit, împotriva banilor ci luasăm pi acea pîne, să slobod un sînet, cu data di astăzi, pi somă de 4400 lei.

Această păgubire mi s-au pricinuit pentru că nu am hambari. Și de aceste, plecat mă rog cins[titei] isprăvnicii să binevoiască a rîndui cercetare la fața locului, spre a să încredința despre jăluirea me, fiindcă, după rostirea contractului di posesie, dumnealor proprietarii moșiei au fost îndatoriți a-mi face hambari și casă, pe cari nici pâr astăzi n-au făcut. Mi s-au stricat și niște păpușoi, cari și acești sînt vînduți neguțătorilor, pentru care iarăș mă rog a să faci, totodată, cercetare.

G. EMINOVICI, căminar [M. P.]

[1]852, august 12 zile

[Rezoluție:]

Să să scrie privighitorului ocolului Ștefănești ca, în ființa atit a dumisale căminarului, cum și a orînduitului ce va fi din partea proprietății, să facă cercetare asupra celor jăluite, și de adevărata descoperire să raportuiască. Totodată, cu alăturare di copie de pe aceasta, să va face cunoscut dumisale postelnic Brănișteanu ca, pi de o parte, să rînduiască pe cine va socoti vechil din parte-i la cercetarea regularisită, iar pi de alta, să facă acareturile după alcătuire ce are, spre a nu mai naște de asămine pritenții.

[S.] VÎRNAV

Chilante
Chibici Rîvneanu.

CHITANȚĂ.

Am primit de la M. *G. I. Busilă*
suma de Lei *Cinci* pentru M. E. prin care
s'a achitat de rata pentru luna *Septembrie 83*

Bucuresti, 25 August 1883.

Cassier.

A. Chibici-Roucau

CHITANȚĂ.

Am primit de la M. *G. I. Busilă*
suma de Lei *Douăzeci* pentru M. E. prin care
s'a achitat de rata pentru lunile *Februarie,*
Martie, April și Mai 1884

Bucuresti, 4/6 April 1884.

Cassier.

A. Chibici-Roucau

V

Onoratalui Secretariat de Stat
Căminar Gheorghe Eminovici
în[utul] Botoșanilor

Jalobă

Avînd a trînete în Bucovina, spre a urma studii în școalile de la Cernăuți, pe doi fii ai mei, Șerban și Neculai, a căror fizionomie s-au însemnat în dosul acestia, rog plecat să binevoiască a le slobozi cuvenitul pașaport pe termen de unsprezăce luni și cu trecirea pe la Zăstava Mihăilenii, pentru cari rămîn diplin chizăș.

G. EMINOVICI, căm[inar] [M. P.]

1852, august 23

[Însemnare:] Primit la 22/3 avgust 1852

[Rezoluție:] 22/3 avgust 1852. Potrivit ceririi să va slobozi cuvenitul pașaport.

C. GHICA

Pasul cerut prin aceasta, plătind taxia legiuită, l-am primit la 22/3 avgust 1852

EMIN[OVICI] [M. P.]

[Pe verso:]

Fizionomia
Șerban Eminovici

vîrsta 11 ani
statul copilăresc
părul castaniu
ochii căprie
fața rătundă smolită
gura potrivită
nasul asămine
barbă n-are
osebite semne n-are
portu evropienesc

[Însemnare:] Nu-s opriti fețele însămnate. 1852, avg[ust] 22.

Neculai Eminovici

vîrsta 10 ani
statul copilăresc
părul castaniu
ochii negri
fața rătundă albă
gura potrivită
nasul asămine
barbă n-are
osebite semne n-are
portu evropienesc

B. IORDACHI

Onoratului Secretariat de Stat
Căminariul Gheorghi Eminovici din Botoșani

Cerire

Pentru fiii mei *Șerban* și *Neculai*, supus mă rog spre a să slobozi pasaport pe zăbavă de unsprăzăci luni, pentru mergire la Cernăuți, în Bocovina, spre urmarea studiilor, întocmai după cuprinderea pasaportului din anul conținut supt nr. 1227 pe care aice alăturtez. Și totodată mă rog de a să scrie în acest pasaport și pe alți doi fii ai mei, anume *Gheorghie* și *Ilie*, pe care de asămine îi trimet tot la Cernăuți spre urmarea studiilor, și pentru care tot eu sînt chizăș înșămîndu-le în dosul acestie vrsta, statul etc.

G. EMINOVICI, căm[jina]r [M. P.]

1853, august 31

[Rezoluție:] În 3/15 septembrie 1853.

Potrivit formilor să va slobozi cerutul pasaport.

[Însemnare:] Pasul cerut prin aceasta, plătind taxia legiuită, l-am primit la 3 septembrie 1853.

pentru d. Eminovici,

P. NASARI

[Pe verso, însemnare:]

Gheorghie Eminovici: vrîsta 9 ani
statul crescători
părul negru
ochii căprii
nasul lungăreț
fața smolită, osăbite semne nu are.

Ilie Eminovici: vrîsta 7 ani
statul crescători
părul castaniu
ochii căprii
nasul potrivit
fața albinață. Osăbite sem[ne] n-are.

[Însemnare:] Nu urmează oprire.

BUTEZ

1853, septemvri 2

VII

Cinstitii isprăvnicii a ținutului Botoșanii
Căminarul Gheorghi Eminovici

Jalobă

Prin jaloaba mai înainte adresată cinstitii isprăvnicii di cătră d[umnealui] Petrachi Mavrodin (plenipotentul din parte-mi în căutarea interesurilor di la posesia moșii Durneștii), îndestul de sirios s-au lămurit mai multili urmări a dumisali cucoanii Brănișteanu, proprietari aceștii moșii, cari, fățiș, samavolnicind în contra condițiilor ce leagă dreptul posăsii, au catandisit pînă și la măsura de a revolta locuitorii prin feliurite chipuri de nesupunire, încît toate gospodăreștile sirguinți a posesii, fiind învăluite după a sa plăceri, nu pot să producă decît simțitoari pagubă în cont a pro-

prietății. Dară însă, după aceeaș jăluiri, nu numai că nu s-au văzut vreo mișcare a cinstiții isprăvnicii, cu cari să să poată pune în rezon pi vinovat spre asigurarea drepturilor reclemati, ci însă mai virtos privesc că d[umnealui] cuconu, asigurându-și placu di răzbunare asupră-mi, au învoit revoltarea lăcuitorilor moșii pînă la așa sumeții, încît, la 23 a următoarei, chiar în mijlocul cîmpului, fără cea mai mică sfială, au năvălit asupra dumisale plinipotentului Mavrodin și a ficiorului boieresc, fieș-tecare înarmați cu coasă și osăbîti unelti, să întălegi că hotărîți de a-i rădica pînă și viața dacă prin o sprintină fugă n-ar fi profitasit a să depărta destul. Că în ștena aceștii sumeții n-au rămas fără celi mai aspre cuvinte de maltratari, iar apoi interesu posesii nici să poati pomini în cită neorînduială de pagubă!

Nevoit dar mă găsăsc a gîndi că pericolul de față au venit de la singura neîngrijire a cinstiții isprăvnicii, care, după ce întăi jăluiri, au trebuit a pune stavilă pornitilor, atunce, neorînduiri a proprietății. Și de aceea dar acum repitînd celi de mai înainti jăluiri, rog pi cinstita isprăvnicie ca, cît mai nizăbovit și prin celi mai stricti măsuri, să binevoiască a-mi asigura nu numai legiuitile pretenții, rodită di la călcarea condițiilor cari m-au cășunat învăluiri păgubitoare, ci încă, ca dreptul cer, și chiar asigurarea vieții, pentru ca nu prin vreo pregătiri de apărare să poată naști vre-un pericol mai primejdios. Și de aceea, spre mai deplina me asigurari, rog a mi să slobozi întocmai copii di pi jăluirea de față.

G. EMINOVICI, căminar [M. P.]

1852, săptămurii 25 zile

[Rezoluție:]

Cu asigurare de copie de pe aceasta, să să scrie privighetorului de ocol ca să cercezeze cele arătate despre revoltarea lăcuitorilor și, descoperindu-le adevărate, să înfrînează la fața locului pe cutezători cite cu șasă lovituri și pe căpiteniile lor, supt cuviincioasă pază, să-i trimată la isprăvnicie spre ce mai departe urmare.

[S. VÎRAN]

VIII

Cinstiții isprăvnicii [a] țin[utului] Botoșani
Căminar Ghiorghe Eminovici

Răspuns

Am primit adresul cu nr. 9529, asupra cărui cu cînte răspund că de vreme ce onoratul Departament poroncește a să face cercetare pentru acele jăluite di mine asupra d[umisale] privighetorului [pitar Neculai Albotă], apoi binevoiască cinstita isprăvnicie a rîndui cercetarea locală, cînd, atunce, să va încredința dispre acele jăluite di mine.

EMINOVICI [M.P.]

[1]852, ocl[ombrie] 8

[Rezoluție:]

Să să raportuiască Departamentului că, precum în poronca cu nr. 16505 nu să lămurește feliul obijduirilor, isprăvnicia au găsît de cuviință a cere asămîne știință de la d[umnealui] căminar, ca să știe ce lucrare să să facă. Și d[umnealui], prin două răspunsuri, arată că la cercetare ce să va orîndui le va arăta. Apoi numai pe simple cuvinte, fără a arăta ce fel de obijduiri ar fi suferit de la privighetor, isprăvnicia înformă, fără a vede cazurile și gradurile pricinei, neputînd ști ce lucrare să înainteze, cinst[itul] Departament să binevoiască a face cuvenita dizlegare de urmare.

[S.] VÎRNAV

Mihai Eminescu

Veronica Micle, pictură
în ulei executată pe
lemn (11×18,5 cm).

SECVENȚE BIOGRAFICE

«...ERA VORBA SĂ DEVIN SOȚIA
D[OMNU]LUI E[MINESCU]...»

RELAȚIILE DINTRE EMINESCU ȘI VERONICA Micle, despre care vorbesc, în afara tradiției junimiste, un ciclu de amintiri, scrisorile lor directe, corespondența schimbată între Harela Eminescu și Cornelia Emilian, așa-zisul registru de adnotări lamartinieni «de la mine pentru dlsul» publicat de Oclav Minar — asupra căruia lipsesc garanțiile autenticității — au fost în bună măsură coborâte la nivelul unei romanțări ieșine cultivând insistent inexactitatea apocrifă, impostura, spectacularul lirizant. Se afirma, astfel, fără temeiuri obiective, că Maiorescu s-a opus la proiectul căsătoriei poetului cu Veronica Micle, criticul fiind suspectat de răutate, de invidie, de nesinceritate; că Iacob Negruzzi s-a comportat «nerușinat», că plnă și Creangă, «care era mai realist, îl certa pentru astfel de intenții și ajunsese [...] a-l convinge că o căsătorie cu Veronica Micle ar fi o nenorocire». De aici deducea că, datorită celor mai devotați prieteni literari, Eminescu a fost lipsit de căldura unei familii. Zvonurile insinuante asupra rolului pe care l-ar fi avut mentorul „Junimii” în această împrejurare sînt urmarea faptului că în procesul înscenat lui Maiorescu de belferii bărnăușieni pentru comportări imorale la Școala Centrală din Iași, Veronica Micle depusese ca martoră a acuzării, la 11 noiembrie 1864, contrazicîndu-se — după expresia avocaților — «amuzant», persis-tînd, împinsă de soțul său, Ștefan Micle, să înfiereze pe fostu-i profesor.

Eminescu o cunoscuse pe Veronica Micle în epoca studiilor la Viena, în 1872; prietenia lor continuase la Iași, devenind apoi, după moartea lui Ștefan Micle (4 august 1879), obiectul diverselor cancanuri literare. De asemenea comentarii scandaloase nu a fost scutit nici Titlu Maiorescu,

care după mutarea la București, dominat de pasiunea pentru Mile Kremlitz, s-a despărșit peste cîțiva ani de prima lui soție, Clara, născută Kremlitz. Relațiile dintre critic și secretara prințului domnilor, « Sultana favorită », discutate în culise chiar și de Eminescu, diminuau prin diversitatea opiniei publice autoritatea cercului „Junimii” și pe mentorul ei.

Disponem astăzi de numeroase documente autentice referitoare la apropierea dintre critic și Emi-

păstrînd în minte depozitiile nesincere ale Veronicăi Micle din 1864, dar, totodată, trecînd peste acest penibil « suvenir » — văzînd cu luciditate « drama » pe care o implica o asemenea căsătorie.

Intrigile de cenaclu și surprinderea în fața « trădării » despre care afla permanent în casa lui Maiorescu l-au putut determina pe Eminescu la hotărîrea de a renunța la proiectul matrimonial cu Veronica Micle. Eu îl va învinui mereu, de altfel, în scrisorile din această perioadă, de a se fi lăsat influențat de birfele cunoscuților invidioși, de a fi fost victima aventurilor ușoare, « haremurilor » din... strada Mercur. (Nu trebuie uitat că Veronica este una dintre puținele scriitoare din literatura noastră care participaseră pînă atunci la viața unui cenaclu și cunosclea, așadar, îndeaproape cancanurile « caracudei ».)

Punînd de-o parte aserțiunile lui I. Al. Brătescu-Voinesti despre împrejurările omeniești sublimite în Luceafărul, în speță corelate cu pateticele recunoașteri din scrisoarea lui Eminescu din 28 februarie 1882, publicată critic în „Manuscriptum”, anul II (1971), nr. 4 (5), pp. 7—8, reproducem din colecția noastră de autografe o scrisoare adresată de Veronica Micle, la 26 septembrie 1881, lui Iuliu I. Roșca din București, într-o vreme preten dentul ei la căsătorie.

Epistola Veronicăi Micle este un răspuns pe șase pagini la declarațiile de afecțiune ale lui Iuliu Roșca, care, prin întrebări indiscrete despre « o slăbiciune de care nu le-ași fi crezut capabilă », cu vădîlă aluzie la zbuciumatele legături cu Eminescu, determină o explicație a ei dureroasă. Faptul că Veronica își felicită soarta de a nu fi ajuns soția lui Eminescu, trebuie raportat la momentul respectiv, cînd relațiile dintre cei doi se înăsprișeră. Din corespondența ce urmează acestei etape, se va desprinde însă o reconciliere, către sfîrșitul lui decembrie 1881.

26 Sept[embrie] 8 oare
seara

Amicul meu,

Ca să nu păcătuiesc ca în rîndul trecut, imediat după citirea scrisorii îți și răspund. Tinăr și plin de iluzii, o repet, că trebuie să fii, probă e alarmanta D[um]itale scrisoare, pe care, cu toată măgulirea ce-mi pricinuieste, însă nu o meritam. Fii sigur, amicul meu, că dacă un moment mi-ași fi inchipuit că am putut să-ți inspir un alt sentiment decît acel al unei prietenii, fii sigur, zic, că nu aș fi fost atît de crudă să-ți fac o distăinuire, care de altmîntreilea doar pentru D. N. era o taină, căci e ceva știut de lumea toată, uitată chiar, după cum eu însu-mi nu-mi mai aduc aminte numai din cauza

Veronica Micle
29 Iunie 1885 Iași

nescu, începînd din vremea studiilor superioare, dar mai cu osebire după 1874, cînd poetul, în imposibilitate procedurală de-a dobîndi titlul universitar la Berlin, reveni în țară și funcționă prin diligențele « ministrului » Maiorescu ca director al Bibliotecii centrale din Iași, apoi ca revizor școlar, cu salariu dublu, peste județele Iași și Vaslui, spre a nu mai vorbi de familiaritatea constantă pe care Maiorescu i-a acordat-o după 1877, de asistență în grelele momente ale bolii, nefolosind pentru sine niciodată — dimpotrivă, ascunzînd — titlurile solicitudinii, carității, pe care contemporanii i le-au contestat în campanii de presă împinse pînă la neomenie.

Maiorescu, dacă s-a opus la perfectarea alianței dorită cu ardență de Veronica și fără statornicie și de către Eminescu, a făcut aceasta, pe de-o parte,

că natura ne-a dat memoria căreia nu-i putem poronci. Ai vr[e]ja să știi, amicul meu, desfășurarea unui roman în toată puterea cuvintului — te cred —, însă mi-ar trebui zile, săptămîni, luni să ți le pot spune pe toate, *et puis c'est difficile à dire, il faut sentir!*

Dar să lăsăm la o parte o prostie, *qui m'a coûté bien de larmes*, și care s-a dus, a p[î]lerit în spaț și timp.

Ai exprimat un cuvînt greu cînd zici: o slăbiciune de care nu te-aș fi crezut capabilă, ci amicul meu, prin ce oare să manifestă mai mult mărginirea și insuficiența ființei noastre dacă nu tocmai prin slăbiciuni și prostii, care privesc în mod obiectiv și rece merită toată asprimea condamnării, și care-și au singura lor iertare în faptul că inima omului e o prăpastie și te p[î]erzi cînd vrei să o adîncești.

Viața mea a fost o complicație ciudată de întîmplări, de fericiri care nu m-au fericit, de bunuri a căror valoare nu am știut la timpul lor să le apreciez, de o nenorocire, pe care nu o pot numi decît în favoarea sorții, căci era vorba să devin soția D[omnu]lui E[minescu] și mulțumesc lui D[umne]zeu că nu s-a întîmplat. Sunt lucruri în lume pe care ai dori să se întîmple, și de care mulțumești cerului că nu-ți împlinește dorința, așa e cazul meu.

Amicul meu, te rog scrie-mi numele întreg, scrie-l *Veronica*, nu poți să-ți închipui ce mult îmi place numele meu. Nu-i așa că femeile pun în toate cele o doză de vanitate, — iar bărbații o doză de răutate, — bunăoară, necunoscutul meu amic, care m-a făcut să presupun cît știe să fie de epigramatic în scrisorile sale; nu face nimic, eu sunt fatalistă, astfel că, ceea ce e menit să se întîmple să va întîmpla oricîtă filozofie am face, oricîte combinații și oricîte deduceri am voi să tragem din cutare și cutare fapt, pozitiv și constant rămîne că destinul ne duce de nas, pe noi și pe inimile noastre.

Merg departe căci și D[umnea]ta ai mers. Ai scris numele noastre pe scoarța arborilor, de va fi să fie, să va întîmpla, *même malgré vous quoique Portia soit morte, malgré toute notre colère, malgré bien de choses*. Așa-i că sunt foarte sinceră [?], eu sunt cum puține cunoști D[umnea]ta.

Viața mea a fost o complicație
ciudată de întîmplări de fericiri
care nu m-au fericit, de bunuri
a căror valoare nu am știut
la timpul lor să le apreciez,
de o nenorocire, pe care nu
o pot numi decît în favoarea
sorții, căci era vorba să devin
soția D[omnu]lui E[minescu] și
mulțumesc lui D[umne]zeu că nu s-a
întîmplat. Sunt lucruri în lume pe
care ai dori să se întîmple, și de
care mulțumești cerului că nu
împlinește dorința. Așa e
cazul meu.

Scrisoare
Veronica Micle din
26 septembrie 1881
(fragment).

Amică, ca totdeauna

VERONICA

«...FĂ UN SFÎRȘIT BUN CU PROCESELE...»

Despre sora «artistă» a lui Eminescu am scris în două rânduri, și anume: Despre Aglaea sora poetului, Cernăuți, 1943, și în Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu, „Ed. Academiei R. S. R.”, Buc., 1969, pp. 98—120, combătând și completând substanțial puținele știri perimate din Leca Morariu, Frăținii Eminescu (extrase), Cernăuți, pp. 19, 23, p. 11, și Octav Minar, Eminescu, Ed. „Clasice și modern”, Buc., f. a. p. 35, cu inventări penibile de situații și date pentru un capitol biografic de pură imaginație, preluate parțial și de G. Călinescu, în Viața lui Mihai Eminescu, ed. I, Editura „Cultura Națională”, Buc., 1932.

Născută la 7 mai 1852 în Ipotești, Aglaea a copilărit tot acolo, învățând mai curând carte la Botoșani, într-unul din pensionatele învitate de străinele Ol. Gros, Sokulska, Zawiska, Glowaska, Zelinska, Pulcheria Olivari, decît de la guvernanta bătrîna inventată de Octav Minar: «care venea de la Botoșani, o dată pe săptămînă la Ipotești». Gospodăria o deprinsese de la «dulcea mamă» și de la surorile acesteia: Fevronia, Olimpiada, Safta, călugărițe la Agafton. Măritată la 18 ani cu profesorul de «peda-

gogiu» Ioan Droglî din Suceava, trăi o vreme aici, apoi la Cernăuți, dovedind aptitudini pentru arta scenică. Cunoaștem astăzi întreg repertoriul de comedii bulevardiere, de salon și operetă, montate în cadrul societății de diletanți „Armonia”.

Titlu Maiorescu care o văzuse într-un spectacol cu Florin și Florica de Vasile Alecsandri o caracterizează: «excelență și în unele pasagi de o ștregărească dragălăsenie, sora lui Eminescu, doamna Droglî».

A fost prietenă cu Ciprian Porumbescu și, prin intermediul ei, pe libretul Somnoroase păsărele, Tudor Flondor compuse Serenadă pentru bariton, solo cu cor, în primă audiență publică cîntată la o serată muzicală, miercuri 26 iunie 1884.

Eminescu o vizita din cînd în cînd la Suceava. La insistența Aglaei, venită cu bărbatul ei și cu cei doi băieți să-i vadă pe Eminescu și pe Hareta, suferinzi, la Botoșani, poetul — scribit și circumspect față de colectele umilitoare ce se întreprindeau cu publicitate pentru el — dădu la 30 septembrie 1887 asentiment unui grup de liceeni din București să se constituie în „Societatea Eminescu”.

Aglaea încuviința, la 5 februarie 1893, proiectul librăriei „Șaraga” de a imprima poeziile lui Eminescu, într-o vreme cînd căpitanul Matei Eminescu încerca să pună ordine în veniturile postume ale poetului, folosind drepturile acordate urmașilor de legea proprietății literare.

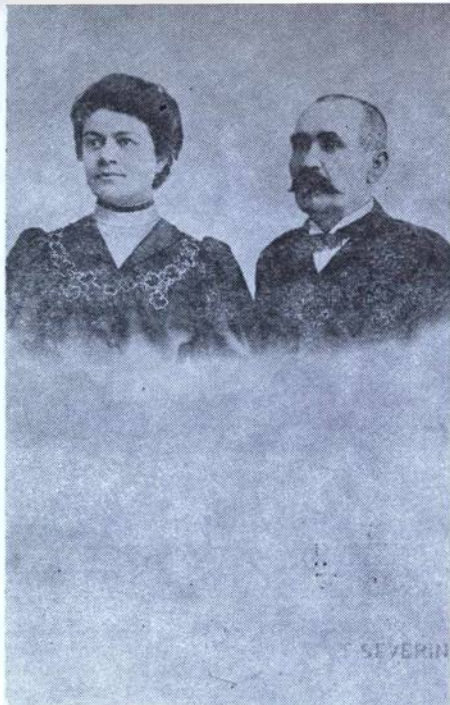
Arhiva Matei Eminescu păstrează o scrisoare (datată 7/19 iunie 1895) cu informații familiale și sfaturi în privința proceselor cu editorii Șaraga (Iași) și Sococ (Buc.). În același timp, se găsesc în această epistolă diverse îndrumări gospodărești ale Aglaei trimise fratelui și cumnatei ei, la Mizil.

Cernăuți 19/6 [1]895
7/6

Matei dragă!

Ai aștepta tu mult pînă ați va serie cumnatul tău, ocupația lui este de la 4½ oare dimineața pînă la 11½. amiază de 1½ oare după amiază pînă la 7½ sara[...] cu alte cuvinte n-are timp nici să mănînce nici să se scarpine. Eu am zis mai dăunazi colonelului că ar fi bine se instaleze toți oficerii în casarmă cu femeile cu copii cu toții, căci atunci am avea cel puțin castigul de a nu plăti locuință așa de scumpe degeaba deoarece bărbații noștri nu-s niciodată pe acasă, chiar și nopțile au marșuri. Pana acuma au fost cum au fost, de un an încoace ne-au venit o lighioaie de moșăc de prin părțile Austriei de jos ca comandant cu numele de Lavrici[...] un om bolnav și nervos așa încît nu mai este de suferit, colonelul îi o mămăligă nemes-tecată și tot ce[-]ji pocnește neghiobului de Lavrici prin cap și mai este încă și mărginit, așa încît poți s[-]ți închipui ce viață amărită duce sărmanul regiment.

Felicitări din partea noastră atât Anetei cât și ție la înmulțirea familiei. Vă sfătuiesc cum zice neamțul de acuma [...]. Proverbul lui zice «unul nu[-]ți nici unul, 2

sînt puțini, 3 destul!! caută frate dragă și te țin de proverb, căci toate ca toate însă creșterea copiilor este foarte grea și mai totdeauna ruina părinților.

Caută[,] Matei dragă[,] și fă un sfârșit bun cu procesele și curmă odată căci vei vedea că dacă va ținea mult vei avea cheltuieli foarte mari și câștigul va fi mult mai mic.

Următoarele bucate se fac astfel:

PEPENI MURAȚI ÎN APA

a) Se aleg pepeni verzi frumoși se n[-]jaibă borticele sau pete negre, se spala curat în doua[-]trei ape (putina sau polobocul se fie foarte curat și[,] înainte de a pune pepenii în numitul vas, se se infirbinte o piatră curată și puind[-]lo în puțină sau poloboc se toarne puțin oțet de vin pe peatra firbinte și se acopere vasu[l] cu un șervăt, ca aburii se tracă prin doage, apoi earăși bine clătita cu apa, cel mai bine este dacă vasul este de stejar și dacă în el au fost deja vin, căci toată bunătatea pepenilor depinde de la vasul în care se murează, vasul în care a fost deja vin alb nu trebuie decat bine clătit cu apă caldă și pe dinafară bine spălat ca să nu fie mucigăit). Apoi se pune în fundul putinii crenguță mici cu frunză de stejar, marari, tarhon, pipăruși de cei iuți verzi și usturoi cat de mult; cu cit ai mai mult usturoi cu atita sînt mai buni pepini, care se pune după cofa cu apă, jumătate litră de sare. Voi înse aveți pe acolo sare în bulgăr și aceia sare este mult mai sărată decît sarea ce avem noi, cand va pune în poloboc se o sfărme și poate fi ceva mai puțin decît jumătate litru (s'înțelege litru vechi cite patru l. la oacă). Apoi cum zice: un rînd de verdețuri ce le-am numit mai sus și un rînd de pepeni și sare pană ce se împle vasul, și deasupra acoperite bine cu verdețuri, un fund de lemn curat și o piatră deasupra ca se nu se rădăce pepenii în sus, cand vor începe a se mura, căci se strică, se fac moi și putrezesc, toată filosofia constă în marea curățenie, și tot la 3, 4 zile să se curețe cu o lingură curată de lemn spuma de pe deasupra.

Nr. 2 CIUPERCI CU SMANTANA

Cipercile se spală curat de Țernă și pelița de pe deasupra se curăță, apoi se pun pe masa sau o scindură și se toacă bine ca icrele; într-o tigăse se pune la foc o lingură de unt cu puțin pintrănjăl și marari verde bine hăcuit, și cînd începe untul a ferbe pui ciupercile tocate peste unt, sare și piperi pisat după gust, apoi acoperi tigaea cu un capac și lași ciupercile să fiearbă în zama lor[,] din cînd în cînd le mesteci ca să nu se afume sau ardă și după ce vezi că au scăzut zama bine torni smantană peste ele și lași earăși să scadă ca cînd le dai la masă să nu fie apoasă.

Nr. 3 BORȘ LEȘESC

Împle o oală mare cu sfecele curățite de coajă și tăete în bucăți mari, toarnă apă curată peste ele, și lasă[-]le se fiarbă pînă cînd vezi că sfecla este de tot moale, apoi lasă se se răcească[,] acoperi-o la căldură ca se se înăcrească. Sfecele se fie dulci și roși, dacă vei gusta și ai vedea că are gust de vin, atunci pune oala la cameră sau piviniță ca se șadă la răcoare. Pe urmă, adevă după aceea zile[,] cînd va fi zama de sfecele acră[,] ea 1/2 Kl. carne de porc și jumătate carne vacă (se pot pune și multe feliuri de cîrnuri — cine are) cu verdețuri felurite, sare, piperi întreg și se fierbe ca supa sau ciorba, după ce[-]li feartă carnea și legumele bine se strecoară în altă oală, se lasă numai carnea, înăcrești apoi acea ciorbă cu surnumita zamă de sfeclă după gust (cum ați place de acru), și în zamă se pune hribi tăeți ca tocmagii, orezi sau urechiușă cu carne, aceia depinde de gust, după cum și cui place, apoi s'întelege borșul dires cu smantană și ou.

Caută fă aceste bucate bune se nu mă dai de rușine.

Sărutări din partea noastră cumnatei și pe tine te sărutăm cu a ta soră dulce[,]

AGLAE

Șerban Emlinovic —
fratele poetului.

«...PAȚIENTUL SĂ NU LEPEDĂ SARA COLȚUNII...»

În scrisorile din perioada studenției, Eminescu se interesează îndeaproape de soarta celei mai mici dintre surorile sale, Harieta, adresîndu-i, de fiecare dată, afectuoase glînduri. Nu la fel va răspunde Harieta după 1880, cînd îl reclama dușmănoasă lui Maiorescu, fără să fină seamă de restricțiile băneșii ale poetului în conjuncturile traiului său la București. Nu-i mai puțin adevărat că după ce Eminescu se întoarse nevindecat la Botoșani, după spitalizarea la bolnița Neamțului, Harieta l-a îngrijit cu devotament perseverent, ceea ce nu exclude însă și o doză de egoism, interesul personal.

«Înțelepciunea», de care vorbea Eminescu, și-o distribuie Harieta și în diferite sfaturi pentru viață, din care nu lipsesc cele de ordin sanitar, ce abundă în corespondența purtată între anii 1887—1889 cu Cornelia Emilian și fiica ei din Iași.

Din această categorie face parte scrisoarea trimisă la 9 septembrie 1882 unei cunoștințe din județul vecin al Sucevei:

Sunt 8 zile decind ți-am scris, dară n-am cerut răspuns, pentru că nu știam pozitiv zioa întoarcerii mele acasă. Astăzi mă pornesc și te rog se-mi scrii la Botoșani înștiințându-mă despre cele primite și îndeosebi despre aflarea bolnavului și de cunoaște vr'un succes în aplicarea tratamentului, despre care ți-am scris.

În scrisoarea mea dintîi uitasem, a scrie că pațientul să nu lepede sara colțunii, cînd se culcă, se remie încălțat toată noaptea.

Voi fi foarte recunoscătoare pentru îngrijirea matală, luînd totdeauna bine sama la cele ce-ți scriu.

Rog se exprimi respectuoasele mele complimente familiei matală și primește din partea mea cele mai amicale salutări.

Adresa me
Fräulein Henriette Eminescu
Botuchan
Rumänien

Henriette EMINESCU

«... UN TIP CE-N LUME N-A GĂSIT? »

Neamul Veronicăi Micle se continuă pînă astăzi printr-un nepot de la fiica mai mare, Valeria, scriitor, traducător, eseist, și printr-o nepoată de la Virginia Micle-Gruber. Aceasta din urmă a avut doi copii : Ștefan Micle și Maria Micle Mălinescu, în vîrstă de 78 de ani în 1973.

Donate de Maria Micle Mălinescu, dețin : 24 de scrisori referitoare la Veronica, acte, fotografii și alte relicve de familie. Printre ele și un portret

inedit al Veronicăi Micle, pe care îl publicăm în acest număr.

Certînd date asupra fotografiei, donatoarea mi-a precizat că aceasta a fost făcută la Piatra-Neamț sau Tîrgu-Neamț. Fotografia, de format mic, folosește tehnica « hirtiei sensibile » de atunci.

Mesajul, înscris pe verso-ul portretului, reprezintă omagiul poetic al Veronicăi Micle adresat Aristiței Romanescu, cu ocazia interpretării rolului Gela din Fintina Blanduziei, de V. Alecsandri, pe scena Teatrului Național din Iași.

D[OAM]NEI ARISTITZA

*În cadrul vieții tale, plină
De-atîta artă și lumină
Ca prototipul genial,
Creat de-acele minți mărețe
Pline de foc și frumusețe,
De cel mai gingaș ideal,*

*Te-aud, te văd, și nu pot spune :
Ești interpretul sau anume
Ființa care a trăit
În mintea geniului care
Visat'a fără de-asemănare
Un tip ce-n lume n'a găsit ?*

Veronica MICLE
29 Iunie 1885 Iași

Poeta însăși a aruncat din loja ei pe scenă acest mesaj admirativ și a ținut totodată să trimită revistei „Familia” a lui Iosif Vulcan o cronică dramatică ce apare în numărul din 14 iulie 1885.

Augustin Z. N. POP

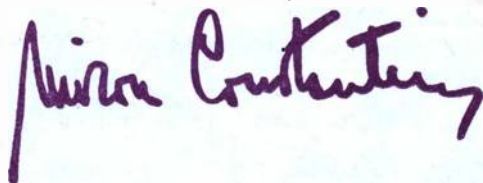
ACTA LITTERARIA

Vă dăruiesc un document interesant; un manuscris al lui Tudor Vianu, scris în 1959. Pregăteam atunci, în cadrul Ministerului Învățămîntului, o "Istorie a literaturii universale" pentru ultima clasă de liceu (pentru prima oară în țările socialiste se încerca o astfel de experiență, de a preda istoria literaturii universale în liceu). Am rugat pe Tudor Vianu, cu care aveam vechi legături de prietenie, să schițeze tematica acestei programe și a acestui manual. După cîteva zile mi-a predat acest proiect.

Mai tîrziu, după moartea lui Tudor Vianu, am completat și refăcut tematica și am publicat manualul.

Dar schița lui Tudor Vianu își păstrează valoarea și autenticitatea.

Cu deosebită stimă,

București, 23.X.1973

ACTA LITTERARIA

Încredințăm cu bucurie luminii tiparului, în numărul de față, materialul documentar pe care tovarășul Miron Constantinescu, în înalta domniei-sale sollicitudine pentru destinele culturii contemporane, a avut bunăvoința să-l ofere Muzeului literaturii române.

Este vorba de un prețios document: schița tematică întocmită de regretatul Tudor Vianu în vederea elaborării primului manual de literatură universală pentru uzul învățământului mediu.

Nu putem decât să ne exprimăm deplina grațitudine față de generosul gest al tovarășului Miron Constantinescu care, prin acest manuscris, îmbogățește profilul lui Tudor Vianu cu o nouă dimensiune.

Manuscriptum

- Indieni:* I
Mahabharata, Ramayana, Sauntala
- Ercii:*
Rapapi, Roburii, Tronbele
- Grecii:*
Homer, Tragicii (Eschil, Sofocle, Euripide), Aristofan
- Latini:*
Lucretiu, Virgil, Horatius, Ovidiu
- Persani:*
Firdusi, Hafiz, Saadi
- Fandaliștea; ~~andaliștea~~*
*Cantacl lui Roland, Nibelungii, Cidul, Cantecl
 lui Igor, Viteazul în xrele de tigre
 Îmbădușii și tănverii.*
- Romăntarea*
în Italia:
Dante, Petrarca, Boccaccio,
- în Franța:*
Ronsard, Rabelais
- în Spania:*
Cervantes, Lope de Vega, Calderon
- în Anglia:*
Shakespeare.

II

Clasicismul francez:

Corneille, Racine, Molière, La Fontaine

Iluminismul:

^{Voltaire} Voltaire, Diderot, F.-J. Rousseau
Lomonosov, Bergin

~~Barocismul~~

Clasicismul german:

Goethe, Schiller

Romantismul:

în ~~Fr~~ Anglia:

Byron, Shelley

în Germania:

Hölderlin

în Franța

Hugo, Musset.

în ~~Rusia~~ Rusia: Pushkin, Lermontov

Realismul critic: în Anglia:

Thackeray, Dickens

în Franța:

Stendhal, Balzac, Flaubert, Zola

în Rusia:

Gogol, Ostrovski, Tolstoi, Cehov

Scritorii

în literatură cu născuțele născuțelor

st. France, Romania Rolland, Vaut-Wittmann

Pablo Neruda, Jorge Amado

Realismul socialist

M. Gorki, Iohann, A. Tolstoi.

Folclorul negru.

Vergil.

Petrarcha

Polonia

Mickiewicz

Bulgaria

Butor, Vaso

Cehoslovacia

~~Homer~~

Comenius (Renaștere)

Topica

st. Unite

Dr. Brown

Jack London

Folclorul
no romanticism

poezie

proză

teatru

Lucian BLAGA

Poeemele debutului

POEZIILE PUBLICATE ÎN ACEST NUMĂR APARTIN PRIMEI perioade de creație a lui Lucian Blaga.

Odă unui rînd de haine nouă a fost scrisă în vremea studiilor liceale, cînd poetul era elev în clasa a VI-a gimnazială, și este datată: «Brașov, 1912, luna martie». S-a păstrat în arhiva familiei alături de scrisorile adresate de Lucian Blaga, între 1916—1921, Cornелии Brediceanu.

Versurile intitulate *Fata morgana* au fost trimise de autor Cornелии Brediceanu în scrisoarea din 9 septembrie 1918.

Poezia *Cerul* face parte din ciclul *Poeemele lumii* încredințat în octombrie 1918 de Cornелии Brediceanu prof. univ. Sextil Pușcariu, la Cernăuți, împreună cu aceste rînduri:

«Wien VIII Ilberlgasse 49. 11

10. X. 1918

Mult stimate d[omnu]le Profesor,

Îmi iau voie să-ți alătur o serie de poeme spre apreciere. N-aș îndrăzni să mă adresez eu o astfel de rugare știind ce scumpă îți este orișice clipă—, dacă n-aș avea convingerea că și D[umnea]ta vei avea plăcerea să descoperi în autorul acestor poeme un adevărat talent. Dînsul a mai scris înainte de război în diferite reviste românești, — între altele și în „Convorbiri literare“ — articole filozofice, dar ea poet încă n-a pășit în publicitate și ar dori mult să afle părerea unei autorități și referitor la aceste nouă creațiuni, pe cari de altfel n-are de gînd să le publice decît după război. Eu încă le port mult interes și ți-aș fi foarte recunoscătoare dacă ai avea bunătatea să le citești și să-mi comunici părerea D[umii] tale sinceră.

În speranța că nu-ți cauzez o incomodare prea mare, te rog să primești călduroasele mele mulțumiri pentru clipele ce le vei jertfi, dimpreună cu asigurarea deosebitei mele stîmme.

Cornelia BREDICEANU

P. S. Îmi permit să alătur și mărcile necesare pentru înupolerea manuscrisului. »

— Sînt de reținut, de altfel, și rîndurile pe care Lucian Blaga le adresează lui Sextil Pușcariu, într-o epistolă din 28 octombrie 1918:

Cu Dorly în Portuga
19

« Mult stimată Doamnă Profesor,

critica favorabilă ce-ați făcut-o poeziilor mele îmi dă încredere și Vă mulțămesc pentru interesul ce mi-l purtați. Manuserisul îl puteți ține și mă învoiesc să publicați rînd pe rînd poeziile în revista de care amintîți! [...]

Bucuros, aș vrea să știu, cari poezii ați voi să le știți aruncate în coșul redacției; dintre cele ce le-am trimis... »

Poezia și scrisorile respective s-au păstrat în arhiva familiei Pușcariu. Ele fac parte din fondul Lucian Blaga al Muzeului literaturii române.

Dorly *BLAGA*

odă unui rînd de haine nouă

O, haine!
În voi se va adăposti
De mîine-ncolo un schelet —
Și nimenea nu va mai rîde-n urma lui,
Cînd tremurînd își va purta încet
Ciolanele ce-atîta timp
În zdrențe vechi s-au obosit...

Eu voi muri -ntr-o țară depărtată —
Și-acoperit de lut și alte straturi
Îmi vor găsi scheletul peste veacuri...
«Homo praehistoricus, — Neandertaler»
Vor striga în lături
Cu ochelari pe nas savanții...
Dar
Se vor porni și scepticii, interesații,
Să cerceteze mai de-aproape
Și vor găsi-ntre oasele
«Scheletului din epoca de ghiață»
Un fir de ață
Din voi, o — haine persiane!...
Făcînd scrutări peste scrutări

Și analiza chimică a firului
Vor constata în ciuda
Atîtor argumente pricepute,
Că omul e
De prin o mie nouă sute...
Slăvite haine,
Cîntări de laudă eu v-aduc, căci voi
Mă veți scăpa de-acea rușine,
Ce va pune-o erudiția pe mine...

Cu Dorly în Portugalia,
1988.

cerul

Zîmbitoare,
Pe furiș cînd tu te-apropii,
Ștregărește eu te-aștept cu
Ghicitori sau cu vr'o glumă:
«Știi, ce fac acuma
Îngerii din cer?... Ca fluturii de noapte
Zboară-n gol și-n întuneric,
Căci tot cerul,
Cerul tot s-a coborît în mine...»

fata morgana

Pustiul:
Bolnav, de fierbințeli îi arde fruntea și trecătoare
Vedenii îi apar în creierii de nisip...
Pustiul larg se zbate și visează...
Viseaz-o altă lume
Mai bună
Vizionarul sterp...

Mircea ELIADE

teatru

Mitul jertfei creatoare

ÎNTREBAT ASUPRA PREOCUPĂRILOR SALE TEATRALE, Mircea Eliade îmi scria în august 1970: «Piesa Coloana nesfârșită e scrisă în românește (a treia piesă — cea dinții, Iphigenia, s-a jucat după plecarea mea la Londra, în ianuarie 1941, la București)». Indicația autorului corespunde mențiunii pe care o făcea, de altfel, în Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent, George Călinescu, care înregistra la capitolul Bibliografie (p. 928) și această operă dramatică a lui Mircea Eliade, inclusă în repertoriul Teatrului Național, în stagiunea 1940—41.

Premiera a avut loc miercuri 12 februarie 1941 (nu în ianuarie, cum nota însuși autorul în scrisoarea mai sus amintită), în sala „Comedia” a Teatrului Național din București, în vremea directoratului lui Liviu Rebreanu. Iphigenia s-a bucurat de o strălucită distribuție: Aura Buzescu, Lilly Popovici, Clody Berthola, G. Calboreanu, Mihai Popescu, D. Sireteanu, Toma Dimitriu, printre alții. Direcția de scenă a aparținut lui Ion Șahighian.

Timp de două luni, în februarie și martie, piesa a cunoscut 10 reprezentații. Dintre cronicile pe marginea spectacolului, reține atenția cea semnată de Mircea Ștefănescu, care, în „Curentul” nr. 4672, din 16 februarie 1941, analizând substanța tragediei lui Eliade, arăta: «Cîndul autorului, încercarea lui de a depăși legenda a fost înțeleasă și apreciată...»

Astăzi, cînd avem sub ochi textul Iphigenei, păstrat la Biblioteca Teatrului Național din București, într-o dactilogramă care, multiplicată fiind prin procedeu de monografiere, nu a văzut lumina tiparului pînă în prezent, înțelegem mai bine sensul în care, prelucrînd mitul antic ce îmbrăcase numeroase interpretări dramatice de-a lungul veacurilor, Mircea Eliade încerca «a depăși legenda».

În tinii mari, piesa autorului român urmărește urzeala arhicunoscută a tragediei. Modificările de acțiune sînt de mică importanță, scriitorul mergînd mai curînd spre simplificarea subiectului. Oreste nu mai apare în noua Iphigenie ca personaj, relația dintre Clitemnestra și Achile este ușor schimbată, scriitorul urmărind o accentuare a conflictului dramatic.

Ceea ce dă notă originală piesei semnate de Mircea Eliade este viziunea de ansamblu, valențele și semnificațiile pe care scriitorul le atribuie mitului, într-un spațiu spiritual mioritic. S-ar putea vorbi chiar de autohtonizarea străvechii legende, preluată de autorul român în valorile ei ini-

proză

poezie

Handoca
chiureni 12. Febr. 94.

tiale, și nu moderniză. Mircea Eliade se întoarce la izvoarele mitului, la arhetipuri ce s-au concretizat mai apoi într-o diversitate de expresii artistice. Iată de ce vom regăsi în Iphigenia scriitorului român implicații ale unor motive mitice carpato-balcanice. Ideea sacrificiului creator pe care Mircea Eliade o dezvoltă în destinul eroinei este comună altui Meșterului Manole cîl și Alioriței:

«...Cum cad lucrării la nunta mea. Și murmurul apelor, și foșnetul brazilor, și geamătul singurătății — toate sînt așa cum le-am știut... », exclamă Iphigenia, această conștiință tragică a jertfei creatoare. Sau, în altă parte, zbuciumul dramatic al lui Agamemnon, care, asemenea meșterului Manole, are pentru un moment senzația nepuinței de a depăși limitele omenescului.

E de observat, de altfel, că în perioada în care scria Iphigenia, Mircea Eliade, remarcabilul specialist în istoria religiilor, desăvîrșit cunoscător al mitologiei autohtone, descoperea valențele filozofice ale fenomenului folcloric românesc. Este primul care a relevat, în cultura noastră, sensul sacrificial miotic, iar în Comentarii la legenda Meșterului Manole, eseu publicat la cîțiva ani de la premiera Iphigeniei, evidențiază aceeași idee a jertfei conștiente, generatoare de mari resurse creatoare.

Iphigenia constituie o excelentă dezbateră dialogată a acestei problematice.

Piesa reprezintă — după opinia noastră — una dintre operele cele mai împlinite ale autorului; aici actul morții apare învestit cu sensuri umaniste explicite, sacrificiul fiind acceptat ca o expresie a solidarității cu destinul obștei.

Mircea HANDOCA

Mircea Eliade

IPHIGENIA

Piesă în trei acte — cinci tablouri

ACTUL I

Tabloul I

Pe malul mării, în apropiere de Aulida. Scena înfățișează un dtmb nisipos, la oarecare distanță de țărm. În fund, se zăresc opaițele corăbiilor înșirate de-a lungul coastei, iar mai departe — agitată — marea. Noaptea, ttrziu. În tot timpul acțiunii, se aude vijelia; un vnt monoton, șuierător, perfid, a cărui permanentă prezență exasperează. Vijelia intervine în acțiune ca un personaj de sine stătător, capricios și nelnduplecat. Nu pare deloc un fenomen natural, impersonal; se ghicește înapoia ei o voință îndrjită.

În planul I un foc mizer de găteje, ltingă care moăie doi bărbați. Nici o trăsătură caracteristică. Toate personajele care apar, dealtfel, în acest tablou snt șterse. În afară de bătrnul sclav, toți snt bărbați tineri sau între două vrste, cu figurile aspre de oameni necăjiți, cu vestimente sărăcăcioase și ne-îngrijite. Seamănă mult între ei la lumina murdară a opaițelor și torțelor. Replica oricărui dintre ei ar fi putut fi încredințată vecinului său, fără ca acțiunea să sufere.

Spectatorul trebuie să aibă impresia că în acest tablou nu snt active decit două personaje: vijelia și masa oamenilor exasperați de îndrjirea ei.

La ridicarea cortinei se distinge umbra unui bărbat coborînd dinspre dtmb și îndreptîndu-se către centrul scenei.

PRIMUL SOLDAT (*Întorcînd capul și ascultînd o clipă*): Cine ești tu, de-acolo?

NECUNOSCUȚUL: Nilon mă cheamă, din cetatea lui Eurytos. Caut adăpost pe mal.

AL II-LEA SOLDAT: Nu poți dormi?

NECUNOSCUȚUL: Am încercat, dar m-a doborît vîntul. (*Așezîndu-se lîngă foc.*) Parcă în noaptea asta suflă mai cumplit și se-ntetește într-una. Nu-i chip de odihnă!...

PRIMUL SOLDAT: Așa suflă mereu, și mai aprig noaptea. Nu-i lucru curat.

XILON: Stau împotriva noastră duhurile văzduhului și ale adîncului.

AL II-LEA SOLDAT (*Vorbînd agale, morocnôs, ca și cum ar ști mai mult decît spune*): Nu snt duhurile de vină. Pe ele de mult le-ar fi înduplecat jertfele. Sînt doar trei luni de cînd ne-am adunat aici, pe țărmurile Aulidei, și așteptăm. Și am tot jertfit...

PRIMUL SOLDAT (*Cu amărăciune*): ...Cui n-am jertfit? Și duhurilor mărilor și stăpînului peste vinturi...

AL II-LEA SOLDAT: Dar vijelia nu ne lasă! Nu-i chip să ne desprindem de țărm.

PRIMUL SOLDAT: Parcă ne-a înleștat cineva, parcă ne-ar fi legat cu lanțuri!...

XILON: O să-mbătrînim aici așteptînd și n-o să dăm vreodată ochii cu Troia. (*Ostează.*)

AL II-LEA SOLDAT (*Continuîndu-și gîndurile, tainic*): Căci doară chiar Artemis, sfînta locului acesta, e mîniată. Ea ațîță vinturile împotriva noastră, ca poruncește mării să se zbată!

XILON (*Cu oarecare teamă*): De unde știi că înșăși Artemis ne stă împotriva?

AL II-LEA SOLDAT (*Șovăind ca să spună mai mult*): Am auzit spunîndu-se asta.

XILON (*Linîștindu-se*): Multe se spun. Au ajuns oamenii mai spăimîntați decît li-e firea.

PRIMUL SOLDAT: Dar nu-i lucru curat. Nu s-a mai pomenit o asemenea vijelie.

XILON (*Cu deznădejde*): Zeii sînt de partea lui Priam și a frumoasei Elena!...

AL II-LEA SOLDAT *ar vrea să adauge ceva, dar se răzgîndește, dă din umeri și se ghemuiește lîngă foc. În acest timp din partea stîngă apare un sclav bătrîn și se apropie de foc.*

BĂTRÎNUL (*Îmbrăcat cu oarecare atenție. Fără a fi afectat, vorbește rar, cu pauze, ca să-și sublinieze importanța pe care și-o acordă*): Pe aici e drumul către livada lui Chiron, acolo unde mirtul îmbie pe călător să-și odihnească truditel-e oase și murmurul izvorului ațîță chiar celui mai... (*Își pierde șirul. Se vede că își pregătise fraza, dar i-a uitat sfîrșitul*).

XILON (*Cu ironică mirare*): Frumos grăiești! Parc-ai fi un înșelept!

BĂTRÎNUL (*Mîndru*): sînt Kilix, rob din zestrea Clitemnestrei. Tatăl reginei m-a dăruit lui Agamemnon și pe el îl slujesc, chiar pe El, pe marele strateg!

PRIMUL SOLDAT: Fii binevenit! Focul se va stinge curînd, dar și jeraticul apără de răcoarea nopții. Mai e mult pînă în zori...

BĂTRÎNUL: Nu stau, flăcăule. Mă grăbesc. Ca să spun adevărul, de mult ar fi trebuit să mă depărtez de țărm. Sînt trimis de Agamemnon cu o

scrisoare. *(O arală.)* Mare cinste mi s-a făcut, vedeți voi. Scrisoarea regelui către Clitemnestra, asta port eu! N-am timp de pierdut. Porunca lui Agamemnon a fost *(Emfatic, recitând)*: « Kilix, alceargă fără preget, în pofida bătrâneții tale subrede! Nu te așeza pe marginea flintinilor umbroase, nu te lăsa ispitit de somn! Pretutindeni unde vei întâlni o răscruce privește aprig și vezi dacă nu cumva vreun mîndru car se arată, purtînd pe fiica mea Iphigenia spre corabia Danailor. Iar dacă o vei întâlni... »

AL II-LEA SOLDAT *(Mirîndu-se)*: Ce tot spui? Iphigenia vine către noi? Chiar fiica regelui, frumoasa Iphigenia?

BĂTRÎNUL *(Încurcat, încercînd să-și ascundă zăpăceala)*: Nu, nu e vorba de Iphigenia! Asta îmi spunea Agamemnon altădată, cînd mă trimisese, ca și acum, cu o solie de cea mai mare însemnătate. Vreau să vă destăinuiască cîtă încredere are Agamemnon în bătrînul său rob, Kilix, și cît de mult îl cinstește prin... *(Pierde șirul frazei. Se blîble.)* Kilix, asta e numele meu. Veți mai auzi de numele ăsta, Kilix, din zestrea Clitemnestrei. *Ultimele cuvinte au fost pierdute într-o răbufnire puternică de vînt. În clipa următoare, se aude un zgomot cumplit de navă sfărîmată. Ca și cum o corabie ar fi fost strivită destul de aproape, între alte două corăbii sau de-a dreptul de o stîncă. Țipele, strigăte. Cei de lângă foc se ridică brusc și se îndreaptă spre fundul scenei. Doar bătrînul rămîne nedumerit locului. Încep să se agite lumini. Se zăresc de departe, venind din ambele părți ale țărmului, torțe și opaițe. Cineva se apropie cu un opaiț în mînă încercînd să coboare dîmbul spre scenă. Vîntul îi stinge opaițul, el aluneacă, trăgînd după el nisip. Primul soldat îi sare în ajutor, ridicîndu-l.*

NECUNOSCUTUL *(Gemînd)*: Alergați cu toții! Săriți! Săriți cît mai e vreme căci se înecă 300 de năieri.

AL II-LEA SOLDAT: De ce strigi? Ce s-a întîmplat? *Necunosculul geme; parcă ar fi și el rănit, dar în întineric nu se distinge nimic. În acest timp încep să se adune, din toate părțile, oameni cu opaițe. Cîrînd scena toată va fi aglomerată.*

UNUL DIN MULȚIME: Cine țipă?

ALTUL: Cine se-neacă?

NECUNOSCUTUL: O corabie a lui Meged, feciorul lui Phileus, s-a sfărîmat de țărm! Cea mai mîndră dintre corăbiile Taphienilor! Trei sute de-ai lor au alunecat în valuri, căci dormeau înlăuntrul, adăpostiți. Căutați-i, strigați toți după ajutor!...

Oamenii urcă neconștienți dîmbul și coboară spre mare hăuind. Se aprind lumini și la celelalte corăbii depărtate. Scena este acum plină de oameni cu opaițe, cîteva torțe.

UNUL DIN MULȚIME: Cumplit lucru!

ALTUL: Și nemaiauzit!

PRIMUL SOLDAT *(Îndemînd pe noi veniți)*: Alergați! Poate mai scapă vreunul!

XILON: S-au trezit toți cei din oastea Taphienilor.

O VOCE: Nu s-a mai pomenit ca o navă să se sfarme de țărm.

PRIMUL SOLDAT: E o pedeapsă trimisă de sus.

ALTUL: Zeli sînt miniați pe noi.

XILON: Nu ne îngăduie să ne războim cu Paris și cu oastea troiană.

UN ȘEF *(Cu amărăciune reținută)*: Insulta adusă lui Menelau, soțul frumoasei Elena, va rămîne nerăzîbunată.

O VOCE ASPRĂ: Dar ce ne pasă nouă de cearta lor? Din parte-mi, Paris poate prea bine împărți patul cu frumoasa Elena, deși a furat-o prin vicleșug regelui Menelau. *(Rîsele.)*

ȘEFUL *(Cu ironie)*: Atunci ce cauți în oastea strînsă împotriva Troiei?

O VOCE ASPRĂ: Eu n-am plecat la luptă ca s-o aduc înapoi pe Elena în patul primului ei bărbat.

VOCI: Nici noi! Nici noi!

ACEEAȘI VOCE ASPRĂ: Agamemnon ne-a făgăduit stăpînirea asupra bogatelor cetăți din Asia. Ne-a chemat să luptăm împotriva Troiei ca să-i cucerim noi pămînturile.

VOCI: Are dreptate! Asta ne-a spus chiar Agamemnon, marele strateg.

VOCI DIN STÎNGA: Căci noi sîntem săraci.

VOCI DIN DREAPTA: Helada toată e săracă!

UNUL DIN CENTRU: Noi, cei din Argos, sîntem cei mai sărmani!

UNUL DIN STÎNGA: Și noi, beoțienii! Pămîntul nostru e sterp, și femeile noastre prea roditoare!

UNUL DIN DREAPTA: Noi nu stăm în cetăți cu ziduri mari ca Atrizi!

UNUL DIN CENTRU: Și noi, cei din Phokida, muncim ca robii!

UNUL DIN STÎNGA: Ne-am săturat de sărăcie! Poftim pămînturi bogate, tînjim după belșugul asiaticilor!

UNUL DIN DREAPTA: Nu-i drept ca ei să stăpînească Asia barbarilor și noi să mulgem caprele!

[5]

UNUL DIN CENTRU: În tot satul nostru avem doar o livadă de măslini. Una singură — și sîntem mulți.

VOCEA ASPRĂ: Agamemnon ne-a făgăduit Asia! Să ne ducă mai curînd acolo. Am înțepenit aici, pe țărmul Aulidei.

VOCI: Of, Asia, Asia! pămînt bogat!...

UNUL DIN CENTRU: Am sîrșit de mult merindele. Vîntul ăsta urgisit stă împotriva noastră! Ne-am tot rugat zeilor, dar nici unul nu se-ndură!

XILON: Zeii sînt miniați pe noi!

AL II-LEA SOLDAT: Nu toți zeii, ci numai marea, neprihănită Artemis.

O VOCE: Ne-am rugat și ei, Artemisei, dar în zadar. Nu vrea s-audă. Stă surdă la sărăcia și nevoile noastre. E miniată și nu spune cum s-o împăcăm!

AL II-LEA SOLDAT (*Lăsînd a se înțelege multe*): Vrăjitorul Calchas știe cum am putea-o împăca!

Rumoare generală. Cercul se strînge în jurul soldatului.

VOCI: S-o împace, atunci!

ALTE VOCI: Repede, repede!

AL II-LEA SOLDAT: Calchas a ghicit în foc și flăcări că Artemis cere o jertfă.

VOCI DIN STÎNGA: Să-i i-o dăm! Să i-o dăm, dacă o cere Artemis.

AL II-LEA SOLDAT: Dar e jertfă omenească.

VOCI DIN DREAPTA: Să-i dăm și o jertfă omenească! Altminteri murim de foame tot așteptînd vîntul prielnic!

AL II-LEA SOLDAT: Dar ea nu cere om de rind, ci vlăstar de viță regală!

VOCI DIN CENTRU: Așa se și cuvine! Jertfă nobilă, de neam mare!

VOCI DIN STÎNGA: Sînt mai bine primile de zei.

VOCI DIN DREAPTA: Sigur! Sigur! Să se jertfească!

XILON: Se cuvine să moară unul pentru scăparea noastră, a celorlalți!

PRIMUL SOLDAT (*Cu convingere*): Dacă cere Artemis, trebuie să-i dăm. Nu poți glumi cu voința zeilor!

O VOCE ENTUZIASTĂ: Jertfim și plecăm spre Troia!

ALTĂ VOCE: Spre aurul Asiei!

VOCE DIN STÎNGA: Căci acolo sînt palate multe și cetăți bogate și corăbii pline cu pietre scumpe!

VOCE DIN DREAPTA (*Tulbure*): Și femeile asiaticilor sînt plăcute brațelor noastre. (*Mișcare, risele.*)

XILON (*Cu emoție*): Zeii Asiei sînt neputincioși. Artemis singură e mai puternică decît ei toți!

VOCI: Venerată să fii, Artemis!

AL II-LEA SOLDAT: Dar jertfa e grea, e cumplită.

VOCI: Nu-i nimic! Trebuie s-o împlinim!

AL II-LEA SOLDAT: E o fecioară, fiică de rege!

VOCI: Aaa! Măreață jertfă! Nu se putea mai bine alege! Pentru Artemis, e cel mai nimerit dar!

AL II-LEA SOLDAT (*Hotărîndu-se*): Și totuși are să fie greu, căci jertfa cerută de Artemis e chiar Iphigenia, fiica lui Agamemnon.

Stupoare, mișcare. Cîteva clipe șovăiește toți. Apoi unul prinde curaj.

O VOCE: Dacă o cere zeița, va trebui să i-o dea! Zeii sînt stăpîni. Nici chiar regii nu pot călca poruncile zeilor!

PRIMUL SOLDAT: Mai ales cînd sînt mîniați. Calchas știe bine ce spune. Vrajitorul ăsta a ghicit bine!

VOCE DE LA STÎNGA: Și apoi, Agamemnon e marele strateg. Pentru el ne batem!

VOCE DIN DREAPTA: Pentru el și pentru fratele lui, Menelau.

VOCI DIN CENTRU: Noi tot mergem la moarte pentru Agamemnon. Se cuvine să jertfească și el ceva.

O VOCE DÎRZĂ: Fiecare dintre noi am fi făcut la fel dacă ni s-ar fi cerut.

VOCI: Desigur! Fiecare dintre noi...

BĂTRÎNUL (*Care s-a apropiat pe nesimțite și a ajuns în mijlocul scenei*):

De cine vorbiți, flăcăi, că va trebui jertfită?

PRIMUL SOLDAT (*Cu gravitate, solemn*): De Iphigenia, fiica marelui Agamemnon.

BĂTRÎNUL (*Emoțional*): Dar nu se poate una ca asta! E o nelegiuire, Iphigenia a fost pețită de un erou, el însuși os de zeu.

VOCI: Nu e timp de nuntă acum! Pierim aici pe fărâș din prostia noastră! Ne prăpădesc corăbiile! E miniată Artemis! Trebuie s-o îmbilinzim!

BĂTRÎNUL (*Intimidat*): Stați, nu vă repeziți așa! Asta nu se poate! Eu sînt Kilix, robul lui Agamemnon, rob din zestrea Clitemnestrei.

VOCI: Să fii sănătos! N-avem timp să te-ascultăm!

VOCI DIN CE ÎN CE MAI MÎNIOASE: Ne prăpădește vîntul! Ni se înecă tovarășii! Pierim aici pe fărâș din prostia noastră! Ne încapățînim împotriva Artemisei! Calchas e vrăjitor priceput. Știe el ce spune!

BĂTRÎNUL (*Pierzîndu-se*): Dar eu am o scrisoare din partea lui Agamemnon către doamna lui, regina Clitemnestra. Și eu știu ce vă vorbesc! Agamemnon mi-a spus (*Dregîndu-și glasul.*) Kilix...

O VOCE (*Înteruptîndu-l*): Ce ne pasă nouă? Noi ne-am adunat să ne batem! Ni s-a spus să pornim asupra Troiei. Să pornim deci!

STRIGĂTE: Asia! Asia!

BĂTRÎNUL: Dar Iphigenia se pregătește de nuntă!

VOCI: Nelegiuire! Mare nelegiuire! Se împotrivesc poruncii divine. Blestemul va cădea asupra noastră! Vor pieri toți din pricina ei!

BĂTRÎNUL (*Ridicînd brațele*): E cea mai frumoasă fiică de rege.

VOCI: Toate fiicele de regi sînt frumoase!

BĂTRÎNUL (*Implorînd*): E fecioară, e aproape un copil!

VOCI STÎNGA: Așa a poruncit Artemis!

VOCI DREAPTA: Așa a ghicit Calchas în flăcări și jerie!

BĂTRÎNUL (*Un ultim efort*): A pețit-o un semizeu! Ea viscă acum la nuntă!

VOCI STÎNGA: Pe rug! Pe rug!

VOCI DREAPTA: Ca să scăpăm noi!...

CORTINA

În aceeași noapte. O sală din palatul lui Agamemnon, în Aulida. Palatul nu aparține lui Agamemnon și n-a fost zidit de arhitecții lui, dar influența miceniană este evidentă și aici ca în atlele cetăți grecești. Mobilele elegante, cu mult aur, sînt aduse chiar de Agamemnon din Micene. Distribuția lor în această sală imensă dovedește un gust sigur, o lungă tradiție artistică. Mai multe torje sînt agățate de ziduri. În tot timpul acțiunii din acest tablou se aude vijelia, uneori mai stins, dominată de muzică, alteori sălbatică. La ridicarea cortinei, Agamemnon se află în mijlocul scenei, aproape de rampă, oarecum pierdut, cu privirile absente.

Marea e mai departe decît în tabloul I. Cîțiva muzicanți obosiți, în partea stîngă a scenei, cîntă în surdina. Sînt lire cretane cu patru și șapte coarde, sistre, syriny și alle instrumente de suflat, flaute frigiene, țimbale.

AGAMEMNON (*Rămîne lăcut cîlva timp. Pare că ascultă ceva, un murmur nemaiauzit celorlalți. Apoi șoptește ca și cum și-ar fi vorbit sieși*): A încetat! Nu se mai aude furtuna! Se-ndură zeli! (*Ascultă iarăși, nemișcat. Muzică lină de harfe.*) Nu se mai aude nimic! Doar muzica... (*Se întoarce brusc către muzicanți.*) Destul!... (*Muzica încelează. Ascultă cu mare încordare. Se aude, stins, vijelia și mugetul mării.*) Nu suflați atît de tare, nu mai răsuflați! Ascultați și voi. O clipă doar... (*Muzicanții nu înțeleg. Rămîn muți.*) Cine răsuflă acolo cu atîta putere? (*Se întoarce spre muzicanți.*) Cine geme ca și cum și-ar da duhul? (*Îi privește pe toți pe rînd, rălăcit. Vijelia se înțește.*) Nu, nu sînteți voi! (*Deprimat, vorbind rar.*) Mugetul acesta mi-e binecunoscut. Amar este el sufletului meu. Voi purta pînă la moarte urgia asta în minte, în inimă. Rănită mi-e inima din cauza ei. (*Brusc, cu violență, către muzicanți.*) Ce-ați împietrit ca niște morți rezemați de ziduri? Ce-așteptați? (*Muzicanții reîncep în surdina. Agamemnon își pune mîna pe frunte și începe să se plimbe. O izbucnire de vînt acoperă sunetele lirei. Regele se oprește.*) Mai puternic, mai bărbătește! Cîntările acestea coliene nu sînt plăcute pentru un războinic!

ȘEFUL MUZICII: Să intonăm un paian de luptă, măria-ta!

AGAMEMNON: Un paian care să străpungă văzduhul!

Muzica se schimbă brusc. Încep țimbalurile de aramă, sunete ritmice.

ȘEFUL MUZICII: E un imn dionisiac, măria-ta!

[9]

AGAMEMNON: Dar nu-l aud. Nu aud decât furtuna! N-aveți singe bărbătesc în vinele voastre!

ȘEFUL MUZICII: Vom striga mai tare, măria-ta!

AGAMEMNON: Strigați, căci poate astfel veți înăbuși furtuna!

TOȚI (*Printre alături*):

Evohé! Evohé!
Nu v-apropiați,
Duhuri aspre,
Duhurile codrului
Și-ale văgăunilor!
Hola! iă! iă!
Răspândiți-vă!
Ferecate, împiedecate,
Amuțite, împleticite!
Holă, iă, iă!

AGAMEMNON: Cîntecul acesta sălbatic mă liniștește într-un chip miraculos.

ȘEFUL MUZICII: Am învățat strigările oamenilor de la miez-noapte, măria-ta!

AGAMEMNON: Sînt vrednice de războinici înverșunați! Cîntați-le!

TOȚI:

Evohé! ié! ié! Evohé!
În tăria nopții,
Urcă năvalnic
Pe coastele muntelui
Mulțimea îndrăjită a
Celor cu ochii roșii!
Holé! Evohé! ié! ié! Evohé!

AGAMEMNON: Glasurile voastre întrec talazurile mării. Strigătul vostru stăpînește furtuna! Presimt văzduhul marilor bătălii. În asemenea sunete de aramă și fier voi năvăli asupra Troiei. (*Pe nesimțite, vîntul se-ntelește. Ultimele cuvinte ale regelui de-abia se aud. Agamemnon se întuneacă deodată.*) Oh! Mult rîvnită și de zei apărută cetate, Troia! (*Muzica scade din intensitate.*)

AGAMEMNON (*Pășind în fața scenei*): Kilix a ajuns poate, acum, convoiul reginei. Și Clitemnestra nu va pregeta să pornească înapoi spre Micene, luînd cu ea pe Iphigenia. Va scăpa! În pofida tuturor uneltirilor și a blestemelor — va scăpa! (*Se întoarce ca să îndemne din nou muzica*

[10]

și dă cu ochii de Menelaus și Ulise, rămași de cîteva clipe în fața ușii din dreapta.)

AGAMEMNON (*Mirat, abia stăpînindu-și tulburarea*): Oare s-a făcut ziua atît de repede?

MENELAUS: Nu, încă nu s-a luminat de ziua, Agamemnon. Dar văd că ți-a pierit somnul...

AGAMEMNON (*Privindu-l*): Mi l-ai răpit tu, frate. (*Face semn muzicanților.*) Voi puteți pleca... (*Repede, către cei doi noi veniți.*) Mi-duceți vești? Oștile noastre au cîștigat vreo nouă Aulidă? Achile a mai doborît vreun rival? Tăcerea aceasta a voastră nu e semn bun...

ULISE: Nici veștile nu sînt prea bune. Furtuna a sfîrșit de mal o navă din tabăra Taphienilor. S-au înecat mulți dintre ei. Spun oamenii că e semn rău... (*Observînd nerăbdarea lui Agamemnon, gata să izbucnească.*) Dar nu despre asta e vorba, despre semne, rele sau bune. (*Apropiindu-se de Agamemnon, împăciuit.*) Dacă vrei, ascultă-mi sfatul, rege Agamemnon, zadarnic încerci să schimbi soarta! Nu poți îndupleca pe zei!

AGAMEMNON (*Ca și cînd s-ar scutura*): Nici nu încerc să-i înduplec, iscusitul Ulise. Căci dacă n-am putut îndupleca inima fratelui meu, Menelaus, cum aș putea nădăjdui să schimb voința zeilor?

MENELAUS (*Stăpînindu-se*): Ești nedrept, frate! Nesomnul te face aspru și iute la vorbă.

ULISE (*Intervenind, ca de obicei, ca să-i împace*): Fiecare dintre noi înțelege cît de adîncă ți-e durerea, Agamemnon. Dar tu ești căpetenia oștilor, pe tine te-au ales zeii să îndeplinești legămîntul tîndorean.

AGAMEMNON: Știu că tocmai eu am fost ales de zei. De aceea mi-a pierit somnul. Căci mare blestem a adus asupra capetelor noastre jurămîntul peșitorilor de la curtea lui Tindar. În amarnică suferință ne-a zvrilit pe toți legămîntul acelor tineri care s-au jurat unul altuia să apere cîntea preafrumoasei Elena.

MENELAUS: De ce vorbești astfel de soția mea, Elena? Este doar sora Clitemnestrei!

AGAMEMNON: Nu pomeni, rogu-te, numele frumoasei Elena alături de al reginei Clitemnestra. Nu se prea vede că au fost surori!

MENELAUS: Măntreb după ce se cunoaște că noi sîntem frați! Uită că te afli aici în Aulida, ales de noi, căpetenia oștilor întregii Helade, ca să răzbuni răpirea Elenei.

AGAMEMNON: Din nefericire, ai dreptate. Dar ar fi fost de o mie de ori mai bine ca frumoasa Elena să fi fost mai temeinic păzită de tine. Era datoră ta s-o păstrezi. Ți-era doar soție!

ULISE (*Împăciuitor*): Dar nu despre asta e vorba acum, rege Agamemnon.

AGAMEMNON: Întotdeauna va fi vorba despre asta, iscusite Ulise.

ULISE: Dar noi toți știm prin ce viclășug a răpit-o Paris pe frumoasa Elena. Zadarnic ne mai mliniem pe soartă. Așa au hotărât zeii! Sîntem însă bărbați, Agamemnon, și nu trebuie să ne lăsăm împietriți de soartă, întocmai ca muierile. Trebuie să te hotărâști. Inima să-ți fie vitează! Căci azi, mline, sosește aici Iphigenia.

AGAMEMNON (*Își acoperă fața*): Dacă s-ar îndura zeii să nu mai sosească niciodată!

MENELAUS: Ești schimbăcios ca o femeie, Agamemnon! Te lepezi dimineața de cele ce tu însuși ai hotărât la căderea serii. Doar tu singur ai trimis vestitori Clitemnestrei spunîndu-i să vină în Aulida ca să pregătească nunta Iphigeniei. Tu singur ai hotărât asta, după ce-ai aflat ghi-cirile lui Calchas. De ce-ți calci acum cuvîntul nesilit de nimeni?

AGAMEMNON: Am fost nebun atunci! Zeii mă orbiseră. Uitaseam că sînt părinte și mintea mi-era zăpăcită. Cum aș fi putut crede vreodată că voi putea jertfi propria-mi copilă.

MENELAUS: Nebuni am fost și noi atunci cînd te-am ales pe tine căpetenie. Și vina cea mai mare a mea este. Căci eu am stăruit să fii ridicat tu, deasupra tuturor, mare strateg. Tocmai tu, care nu ești vrednic să judeci nici să făptuiești bărbătește, și-ți schimbi hotărîrile după cum ți se bate tîmpla! Ești rege și acum ești marele strateg, dar tu nu știi încă să deose-bești între ce trebuie și ce nu trebuie să faci, între ce-i drept și ce nu-i drept!

AGAMEMNON: Dar e nedrept să-mi jertfesc, eu, copila nevinovată pentru greșelile Elenei! Și tu ai o fată. Nimerit ar fi ca fiica voastră să fie aleasă pentru jertfă, răscumpărînd astfel păcatul mamei sale!

MENELAUS: De ce-ți pierzi cumpătul și spui cuvinte fără rost, Agamemnon? Nu ai hotărât chiar tu chemarea Iphigeniei? Uitaseși atunci că am și eu o fiică și că mai nimerit ar fi jertfirea ei?

ULISE: Zadarnic vă certați încercînd să pătrundeți înțelesul unei porunci divine. Artemis a cerut pe Iphigenia. Chiar dacă Menelaus ar vrea să-i jertfească pe cel mai drag dintre copiii lui, zeița nu i-ar primi jertfa. Tu, Agamemnon, iar nu altul, ai fost ales pentru această grozavă încercare.

AGAMEMNON: Dar de ce eu? De ce tocmai eu?

ULISE: Calchas ți-a lămurit și întrebarea asta: doborînd odată un cerb, incolțit tocmai într-o dumberavă a zeiței, nu ți-ai putut opri un strigăt de trufie. Auzind cuvintele acestea, Artemis a prins necaz pe tine și-ți cere să-i jertfești ce ai mai de preț.

AGAMEMNON (*Turburat*): Într-adevăr, oarbe sînt căile destinului și cumplită este voința zeilor. Pentru o vină atît de neînsemnată o serie de corăbii sînt ținute de mal și oastea ntreagă putrezește în Aulida. Vîntul ăsta blestemat nu ne îngăduie să plecăm decît cu prețul singelui unei fecioare, a copilei mele, Iphigenia. Tocmai pe ea trebuie s-o străpungă cuțitul pe altar pentru că eu, regele Agamemnon, m-am fălit odată cu trufie, săgetînd un cerb în dumberava zeiței!

ULISE: De ce încerci să înțelegi voința zeilor?

AGAMEMNON: Dar înțelegeți-mă atunci pe mine căci eu sînt om, nu zeu. Cum aș putea săvîrșii o asemenea nelegiuire? Cum aș putea să-mi sugrum fiica? (*În clipa asta, vîntul, care parcă se domolise de la o vreme, reîncepe. Agamemnon ridică pumnii.*) Ascultați! Parcă mă amenință pe mine. Parcă sînt furile care mă ceartă pentru jertfirea Iphigeniei!

ULISE: Dimpotrivă, zeița te ceartă că nu-i îndeplinești porunca! Artemis nu prea e obișnuită să aștepte...

AGAMEMNON (*Doborît*): Trebuie să mai existe undeva vreo scăpare! Trebuie să cunoască cineva vreun leac durerii acesteia care mă sugrumă. (*Cîteva clipe tăcere.*)

MENELAUS: Pîngîndu-te astfel, poate lași a înțelege că noi, ceștilalți, sîntem nesimțitori la durerea ta! Dar nu-i adevărat. Îți sînt frate și cumplit mi-e milă de tine și de Iphigenia. Artemis însă a hotărît într-un fel...

ULISE: Și ce-am putea face altceva? Să împrăștiem ostile și să ne întoarcem fiecare în cetățile noastre? N-ar fi o faptă vrednică de un mare general ca tine...

AGAMEMNON: Ce fericit aș fi s-o pot aduce totuși la îndeplinire!...

MENELAUS: Te vei rușina mai tîrziu, Agamemnon, de cele rostite acum, doborît de mîhnire. Să te întorci din drum tu, care vrei să cucerești Asia?! (*Agamemnon tresare.*)

ULISE: Ai făgăduit grecilor să le dăruiești cetățile barbarilor din Asia. Vrei să renunți la putere? Vei zădărnici oare un Imperiu pentru cîteva ceasuri de mîhnire?

[13]

MENELAUS: N-ai visat tu din tinerețe, împărăția grecilor peste toată Asia? Tu vei purta luminile helene în cetățile asiatice. Numele tău va rămâne neșters în amintirea grecilor. Și toate acestea să le pierzi, pentru că te copleșește într-o noapte durerea!...

AGAMEMNON (*Ducându-și mîna la frunte*): E greu, mi-e foarte greu! Nu bănuiam că se plătește atât de scump puterea. Nu știam că trebuie să-ți ucizi copilul ca să cucerești o împărăție...

ULISE: Dar zadarnic vorbim. Înapoi nu mai putem da chiar dacă ne-am învoi să ne călcăm jurămîntul. Oamenii au aflat că Iphigenia e jertfa aleasă de Artemis. Acum știe oastea întreagă și așteaptă.

AGAMEMNON: Dar cum a aflat? Cine a îndrăznit să le spună asta?

MENELAUS: Vrăjitorul Calchas, sau poate vreun ucenic al lui...

AGAMEMNON (*Semeț*): Și Calchas crede oare că mă va sili să-i ascult voiața?

ULISE (*Cu moderație*): Sînt ceilalți, ostașii. Și sînt mulți.

AGAMEMNON: Dar eu le sînt căpetenie! Ei toți ascultă de mine!...

ULISE: Dacă-i duci spre Troia, desigur, te vor asculta toți, pînă la unul!...

MENELAUS: Nenorocirile și sărăcia i-au înrăit pe toți. Vor să plece din Aulida cu orice preț, cu orice jertfă...

Începe să se lumineze de ziua. Printre coloane se zărește în fund dunga căruant-albastrie a mării.

AGAMEMNON (*Cu amărăciune*): Ușor le este lor cînd nu jertfesc nimic...

ULISE (*Amintindu-i parcă o veche discuție*): Ei își vor da viața pentru Troia... (*În clipa asta se aude glasuri. Intră un sclav însoțit de un soldat în arme.*)

SCLAVUL: Un sol al reginei Clitemnestra, măria-ta!...

AGAMEMNON (*Tresărind, se îndreaptă spre ușă*): Lasă-l să intre! Aleargă!

SOLUL: Vești bune, Agamemnon! Regina e la porțile cetății.

MENELAUS, ULISE: Zeii să fie lăudați!

AGAMEMNON Cum? Ce fel de veste-i asta? Dar Kilix?

SOLUL: Ascultînd porunca ta trimisă prin scrisoare, regina a pornit nelîtrîzît la drum, grăbindu-se ca pentru o mare sărbătoare. Am alergat să-ți aduc vestea!

AGAMEMNON (*Cuprins tot mai mult de neliniște*): Dar Kilix? Nu l-ai întîlnit pe Kilix?

SOLUL: N-am întîlnit pe nimeni, măria ta, căci nu ne-am oprit nicăieri.

[14]

MENELAUS (*Făcînd semn solului să se îndepărteze*): De ce întrebi de Kilix? L-am zărit nu de mult pe țarm, aproape de locul unde s-a sfărîmat corabia Taphienilor.

AGAMEMNON (*Izbucînd*): Voi l-ați oprit din drum! M-ați spionat tot timpul și l-ați urmărit ca să-i smulgeți scrisoarea!

MENELAUS (*Calm*): Nici n-am bănuat că e vorba de vreo scrisoare...

ULISE: Și nici acum nu știm de ea...

AGAMEMNON: Ce nevinovat v-ar mai putea crede? Îți cunosc doar prea bine meșteșugul, iscusitul Ulise. Știu demult prin ce viclășuguri silești soarta să se-implinească după vrerea ta.

ULISE: Soarta se-implinește întotdeauna, Agamemnon, fie că vrem sau nu vrem noi.

AGAMEMNON (*Mai mult pentru sine*): Atunci, cum de n-a ajuns bătrînul Kilix? Cum de a rătăcit drumul?

MENELAUS: Dar de ce te cutremură atât de mult soarta lui Kilix? Regina a ajuns cu bine la porțile cetății...

AGAMEMNON (*Izbucînd*): Asta nu se va întîmpla, Menelaus! Asta e o nelegiuire! Poate chiar voi ați pus pe un crainic străin să-mi vestească apropierea reginei. Poate chiar tu, Ulise, ai potrivit în așa fel lucrurile, încît eu să mă supun în fața hotărîrii voastre!

ULISE: Minia ta e nedreaptă, Agamemnon, și nu încerc să mă apăr...

MENELAUS: Fără cruțare, tu ne lovești necontenit, în cinstea noastră, în credința noastră.

AGAMEMNON (*Tulburat*): Dar voi nu vă gîndiți... Voi nu înțelegeți! Nu puteți înțelege! Acum, poate chiar în clipa asta, carul reginei intră în cetate... Cîrînd, foarte cîrînd se vor auzi roțile pe lespezi... (*Atent*.) Ascultați! Voi n-auziți nimic? N-auziți glasuri, nici ropotul cailor?

MENELAUS (*Ascultînd o răbufnire de vînt*): E doar vijelia, Agamemnon! Se vaită ca-n ceasul din urmă...

AGAMEMNON (*Cu o lîcărire de speranță în privire, continuînd să asculte atent*): Dar nu e vijelia! Geme prea stins, prea depărtat...

ULISE: Dimpotrivă, suflă parcă mai tare acum, Agamemnon... (*După o pauză.*) Și stă numai în puterea ta s-o înțețești sau s-o sugrumi.

AGAMEMNON (*Trezindu-se parcă dintr-o reverie*): Oh! dacă într-adevăr ar sta în puterea mea! Dacă aș fi stăpînul vîntului și al ploii, cum le-aș abate năprasnic spre porțile cetății! Dacă aș ști că zeii îmi vor asculta

măcar această rugămintă, cît de fierbinte i-aş ruga să dezlănţuie mai cumplit vijelia. (*Ascultînd vîntul.*) Auziţi cît de blînd bate? Dacă ar sta în puterea mea, Menelaus, de o mie de ori ar sufla mai puternic. Şi aş deschide gurile cerului, să toarne potopul la porţile cetăţii. Nimeni nu s-ar mai putea apropia de Aulida. Nici chiar Iphigenia, aleasa Artemisei. Carul reginei ar fi îngropat în ape. Oamenii s-ar risipi de groază, ascunzîndu-se în vîgăunile munţilor. Şi vijelia i-ar mîna aşă, necruţător, pînă ce Clitemnestra şi Iphigenia ar ajunge istovite în Micene...

ULISE (*Întrerupîndu-l*): De ce ispiteşti pe zei, Agamemnon? De ce vrei să le măreşti bucuria, mărturisindu-le cît de cumplit le revîneşti puterile?!

AGAMEMNON (*Dobort*): Nu, nu le revînesc puterile, ca rugămintile mele să învrăjbească mai cumplit, acum, cerurile... În ceasul acesta, doar cînd se apropie Iphigenia... (*Speriat.*) Cui să mă rog? Voi trebuie să ştiţi mai bine decît mine! Cui să mă rog, Ulise? (*Ulise pleacă privirile.*) Trebuie să găsesc undeva ajutor... Zeii se vor îndupleca, poate, privindu-mi din înălţimi suferinţele...

MENELAUS: Tu ştii ce ţi-au cerut zeii, Agamemnon. (*În clipa aceasta se aud glasuri. Soldaţii se apropie de palat. Urale îndepărtate.*)

AGAMEMNON (*Cutremurîndu-se*): Au ajuns! Ascultaţi! Carul reginei se apropie de palat. Voi n-auziţi?!... Cine-i va spune?! (*Cu ochi speriaţi la cei doi.*) Cine-i va spune Clitemnestrei adevărul? (*Se aud urale mai puternice.*)

SCLAVUL (*Intrînd grăbit*): Din toate părţile taberei, oamenii noştri se adună şi strigă: Să trăiască Agamemnon şi regina Clitemnestra. Şi fără număr sînt cetele lor...

AGAMEMNON: Dar de unde au aflat? Cine le-a spus lor de apropierea Iphigeniei?!

SCLAVUL: Vestea s-a răspîndit în toată tabăra, mîria-ta. O parte din ostaşi au pornit s-o întîmpine pe Clitemnestra, regina noastră, iar ceilalţi s-au adunat aici, aşteptînd în faţa palatului... (*Se aud din nou urale.*)

AGAMEMNON (*Turburat*): Nu, nu-i pot vedea! Şi uralele lor mai amar mă întristează acum. Spune-le să se depărteze de palat! Să se îndrepte toţi spre porţile cetăţii... S-o întîmpine pe regină!

SCLAVUL: Ei n-au cerut să vadă pe marele strateg, dar uralele lor nu mai conţin în faţa porţilor...

ULISE: Sînt ostaşii tăi, Agamemnon.

AGAMEMNON: Cine le-a dat vestea? Ce vor?

[15]

SCLAVUL: Vestea nuntii Iphigeniei le-a umplut inima de bucurie. (*Urale.*) AGAMEMNON (*Dobort*): Da, într-adevăr, nunta Iphigeniei le-a turburat şi lor minţile...

MENELAUS: Trimite-le daruri, Agamemnon.

ULISE: Porunceşte să li se dea bucate şi vinuri. Deschide-le hambarele şi pivniţele. Tot nu va mai fi nevoie de ele...

AGAMEMNON (*Absent*): Da, aveţi dreptate. (*Către sclav.*) Spune-le că toată ziua de azi sînt liberi, din voinţa mea. Spune-le să împletească pe frunţile lor cununi şi să străbată cetatea cîntînd, cu ramuri înflorite în minii... Şi porunceşte slugilor să le dea tot vinul şi herbeci rumeniţi în frigăr! (*Sclavul porneşte alergînd. Agamemnon continuă, dobort.*) Veţi avea de toate! Tabăra întreagă îşi va aduce aminte cu bucurie de această zi, de această din urmă zi... Într-adevăr, te-ai gîndit bine, Menelaus. Ei se pregătesc de nuntă... (*Rămlne abătut, fără gînduri, cu privirile absente, în timp ce uralele izbucnesc frenetice, în urma vestei aduse de sclav. Se aud strigăte: vin! vin! în pivniţe! şi învîlmăseala de oameni care se reped ca să nu-şi scape rîndul.*)

AGAMEMNON (*Cu fruntea plecată*): Cuvine-se să se bucure toţi într-o asemenea zi...

CORTINA

Tabloul III

O sală din palatul lui Agamemnon, în apartamentul femeilor. Mobilier luxos, micenian. În stînga, o terasă — la capătul căreia se desluşeşte marea. A doua zi de dimineaţă. Lumină mohorâtă. Acelaşi vînt, însă auzindu-se mai stîns. La ridicarea cortinei Iphigenia şi Chrysis stau pe o banchetă joasă, acoperită cu o stofă bătută cu aur care se revîrsă pe podea, asemenea unui covor.

IPHIGENIA: Totul mi se pare atît de ciudat, atît de ciudat! De cum am pătruns în Aulida, ne-a asurzit vîntul. Parcă sufla mai năprasnic la apropierea noastră de cetate.

CHRYISIS: Suflă şi acum, şi cerul nu se înseninează. Dar asta e norocul tău, domniţă!

IPHIGENIA: Ce noroc?

CHRYISIS: Pentru că neputînd porni corăbiile, Agamemnon s-a gîndit să facă nunta chiar acum. (*Rîd amîndouă.*)

[16]

[17]

IPHIGENIA (*Redevenind serioasă*): În afară de asta, Aulida e o cetate cum n-am mai întâlnit. O cetate plină numai de soldați. I-ai văzut, Chrysis?

CHRYISIS: Sint ca nisipul mării și ca frunza codrului, domniță. Și toți sînt frumoși.

IPHIGENIA: Da, e adevărat. Ochii lor sînt limpezi, așa cum sînt ochii celor pregătiți să înfrunte moartea.

CHRYISIS: Nu, nu, eu nu vorbeam de asta. I-am văzut în dimineața aceasta, cînd străbăteam Aulida în car. Sînt tineri, voinici, cu brațe de fier, cu grumaz năprasnic!

IPHIGENIA: I-am văzut și eu: fii de eroi, neșovăitori în luptă, cu îngerul morții deasupra lor.

CHRYISIS: Tu nu vezi ca toți oamenii, Iphigenia.

IPHIGENIA: Poate că ochii tăi nu sînt destul de limpezi, Chrysis.

CHRYISIS: Dar, noi, ceștilalți, ne înțelegem ce vorbim, și toți vedem la fel.

IPHIGENIA: De unde știi tu ce simt ceilalți oameni? De unde știi că văd la fel?

CHRYISIS: Zadarnic, Iphigenia, n-o să ne-nțelegem nici astăzi și e păcat să ne certăm tocmai în zi de nuntă. (*O privește zîmbind.*) Așa-i că ești nerăbdătoare să afli cine ți-e mirele?

IPHIGENIA (*Cu simplitate*): Adevărat. De cînd m-a chemat regele Agamemnon aici, în Aulida, gîndul mi-e neconținut furat. Nu-mi pot lua ochii de pe el, îl privesc într-una fermecată.

CHRYISIS: Pe cine privești? (*Cercetînd nelcrezătoare.*) Eu tot nu înțeleg, de unde îl cunoști? Îmi ascunzi ceva! L-ai văzut și mie nu mi-ai spus nimic.

IPHIGENIA: Îl văd mereu. Dar cum să ți-l arăt, dacă tu nu-l cunoști? Cum să-ți vorbesc de el?

CHRYISIS (*Îngîndurată*): Înțeleg atunci de ce ești atît de nerăbdătoare. IPHIGENIA (*Cu simplitate*): Cum să nu fiu? Ce fecioară nu e dornică să-și îmbrățișeze mirele?

CHRYISIS: Iphigenia! Dacă te-ar auzi cineva...

IPHIGENIA: Aici sîntem singure. Mărturisirile acestea, care nu se cuvin făcute celorlalți, ți le pot spune ție, tovarășa mea de atîția ani. (*Cu feroare.*) De ce să-ți ascund că aștept nunta mea ca o desăvîrșire?...

CHRYISIS (*Melancolică*): Și eu aș vrea să mă mărit odată...

IPHIGENIA: Am să-ți găsesc chiar eu mirele. (*Continuîndu-și gîndul.*) Chrysis, să poți iubi pe cineva cu toată ființa ta, să-l poți sluji, să știi că în orice clipă ți poți da viața pentru el.

[18]

CHRYISIS: Tu vorbești totdeauna prea frumos pentru înțelegerea mea, Iphigenia. Dar de ce nu-mi spui mai mult despre iubitul tău?

IPHIGENIA: Ți-am spus tot.

CHRYISIS: Nu, eu știu că-mi ascunzi ceva. (*După o pauză.*) Cum îi sînt ochii?

IPHIGENIA: Ard ca două văpăi.

CHRYISIS: Sînt negri?

IPHIGENIA: Nu știu.

CHRYISIS: Dar spuneaai că-l vezi mereu.

IPHIGENIA: Îl văd, dar nu-i ghicesc culoarea ochilor...

CHRYISIS: Ești șireată! (*Începe să rîdă. În acea clipă intră Clitemnestra, gravă, orgolioasă. Le privește aspru, sever.*)

CLITEMNESTRA (*Amintindu-și că nu se poate supăra într-o asemenea zi, se apropie de Iphigenia și se silește să zîmbească*): Fii fericită, fata mea! (*O mîngîie pe păr.*) Cunos acum numele mirelui tău, și-ți spun: fii fericită! (*Iphigenia, sfioasă, pleacă privirile.*) Tatăl tău, regele Agamemnon, bine a ales! Căci dintre toți eroii adunați în Aulida pentru cumplita expediție, niciunul nu întrece în vitejie și nobleță pe Achile. IPHIGENIA (*Ridicînd fruntea uimită*): Sînt menită lui Achile?

CLITEMNESTRA (*Mîndră*): El va fi ginerele meu. Chiar el, cel născut din Pelus și Thetis, fiica lui Nereus. Părinții lui au sărbătorit nunta pe creasta muntelui Pelios, acolo cunde locuiește Chiron și neamul centaurilor.

CHRYISIS (*Exclamînd*): E născut din Zeus, mărită doamnă!

CLITEMNESTRA (*Cu gravitate*): Știu. Căci Pelus e fiul lui Aiako și acesta la rîndul lui e fiul lui Zeus.

CHRYISIS (*Exaltată*): Iar Achile a fost crescut de Chiron, printre centauri. Multă vreme, el nici n-a cunoscut oameni...

CLITEMNESTRA (*Cu aceeași gravitate*): E adevărat. Chiron a vrut să-l ferească de apucăturile rele ale oamenilor. (*Mirată.*) Dar de unde știi tu toate acestea?

CHRYISIS: Cine nu cunoaște, în Micene, obrîșia lui Achile? Cine nu știe de centauri și de înțelepciunea lui Chiron?

CLITEMNESTRA (*Tăindu-i vorba, cu un gest scurt*): Bine. (*Către Iphigenia.*) Ai să fii fericită, fiica mea.

IPHIGENIA: Da, maică, regele a ales bine... Dar o să mă despart de voi...

CLITEMNESTRA: Te voi plînge, cînd vei pleca spre cetatea lui Achile, aproape de fluviul Apidanos, pe hotarele Pftiei. Dar ginerele meu, născut din Thetis, te va aduce cîrînd la noi... (*Emoționată.*) Și apoi voi trimite pe fratele tău Oreste să-ți vîde meseria armelor alături de Achile. (*Încurcată.*) Cărei mame nu-i pare rău cînd se desparte de fiica sa? Și totuși, ce bucurie poate fi mai mare pentru o mamă decît atunci cînd își duce fiica la altar?

CHRYISIS: Firește. (*Pază. Fetele se privesc stînjinite.*)

CLITEMNESTRA (*Către Iphigenia*): Ce e cu tine? Nu te bucuri că ești menită lui Achile?

IPHIGENIA: Ba da, mamă. Cine nu cunoaște pe Achile? (*Iar pază.*)

CLITEMNESTRA: Dar de ce-ai înlemnit așa? Parcă ai fi Agamemnon. Nici el nu-și venea în fire...

IPHIGENIA (*Cu convingere*): Tata nu e fericit.

CLITEMNESTRA: Cine ți-a mai băgat și asta-n cap?

IPHIGENIA: Am simțit eu, azi dimineață, cînd ne-a întîmpinat.

CLITEMNESTRA: Ce-nțelegi tu din grijile unui mare strateg? Toți sînt aici morocnoși, toți au gîndurile duse într-altă parte.

IPHIGENIA: Din cauza cerului întunecat și a vîntului...

CLITEMNESTRA: Dar asta e cu totul altceva. Asta nu te privește pe tine. Ar trebui să te bucuri mai mult, cînd ai un asemenea mire...

IPHIGENIA (*Brusc*): Mamă! Cum sînt ochii lui Achile?

CLITEMNESTRA (*Severă*): De unde vrei să știi eu? Nu l-am văzut. Nici nu-l cunosc încă.

IPHIGENIA (*Emoționată*): Mamă, spune-mi dacă ochii mirelui meu ard ca două vîpăi nestinse, dacă fruntea lui e luminată de un luceafăr.

CLITEMNESTRA (*Mirată, cu oarecare răceală*): Ce sînt cuvintele astea, fata mea?

IPHIGENIA (*Mai aprinsă*): Mamă, paloșul tremură în brațul lui? Și pasul lui e sprinten ca al unei căprioare speriate? Sînt palide minile lui?

CLITEMNESTRA: Ce întrebări fără rost.

IPHIGENIA (*Dezamăgită*): Dacă nu știi nici tu... Va trebui să aflui; numai eu singură voi afla...

CLITEMNESTRA: Vino-ți în fire, copila mea...

CHRYISIS: Și eu o rog într-una să nu se mai gîndească la năluciri.

IPHIGENIA: Dar nu e vorba de năluciri! Vreau să știu doar dacă e într-adevăr mirele meu...

CLITEMNESTRA: Ai să-l cunoști cîrînd, Iphigenia. Tatăl tău vrea să grăbească nunta. Chiar astăzi seară ar dori el să te ducă de mîna în fața altarului...

IPHIGENIA (*Cuprinsă brusc de panică*): Mamă, să nu mă lași singură! (*Se repede în brațele reginei.*) Să nu mă lași, maică! (*Clitemnestra e matern emoționată.*) Mi-e frică singură, în întuneric, sub pămînt!...

CLITEMNESTRA (*Mirată*): Dar ce spui tu? Ce vrei să spui tu?

IPHIGENIA (*Aceeași panică, privind și pe Chrysis*): Să nu mă lăsați singură între atîția necunoscuți, toți oameni de sub pămînt, întunecați, ca niște aburi reci. Mi-e frică de tainele de sub pămînt. Mi-e frică de tărîmul celălalt, de oamenii morți!...

CLITEMNESTRA (*Înspăimîntată*): Iphigenia! La ce te gîndești?

IPHIGENIA (*Melancolică, absentă*): Dulce e să vezi lumina zilei! Frumos e să-ți împlinești viața, născînd prunci... Dar e atît de cumplit să pleci cu mult înainte de vreme, să te cobori în pămînt, să te-nghită noaptea, să te-mbrățișeze umbrele!...

CLITEMNESTRA: Copilă, trezește-te! Noi ți-am vorbit de nuntă!

IPHIGENIA (*Copleșită, la pieptul ei*): Mamă, mamă, de ce trebuie să mă despart atît de cîrînd de voi, de ce trebuie să plec dintre voi, nedesăvîrșită, copil încă, fără a fi împlinit datinile și menirea femeii?!

CLITEMNESTRA: Tu vorbești ca dintr-o cumplită visare, Iphigenia! Sau gîndul ți s-a rătăcit dintr-odată vestindu-ți-se numele lui Achile?!...

CHRYISIS: Nu s-a speriat, înaltă-doamnă, căci pe Achile îl cunoaște.

CLITEMNESTRA (*Mirată*): Ce vrei să spui? Nici eu nu-l cunosc încă pe Achile! Cum ar putea să-l cunoască înaintea mea Iphigenia?

IPHIGENIA (*Ca și cum s-ar fi trezit dintr-o reverie*): Ai dreptate, mamă; nu-l cunosc. Mirele care mi s-a arătat în vis, e altul. (*Îlbind.*) Dar nu mi-e teamă de ursita mea, nu mi-e teamă...

CLITEMNESTRA (*Exasperată*): Ce fel de vorbe sînt astea? Copilă, tu visezi într-una. Gîndul ți-e neconținut rătăcit de cînd am plecat din Micene. Înțeleg șovăiala ta feciorelnică, dar oare nu ești mîndră că însuși Achile, cel născut din Zeus, ți va fi mire?

IPHIGENIA: Ba da, mamă. Mă urmărește însă un gînd... (*Șovăie, neștînd dacă trebuie sau nu să se destăinuiească. În acea clipă intră un sclav.*)

SCLAVUL (*Adreîndu-se Clitemnestrei*): A venit Kilix, înaltă-doamnă, și vrea să vă vorbească.

[21]

CLITEMNESTRA: Lasă-l să intre. (*Către Iphigenia.*) La ce spuneai că te gîndești? (*Observînd că sclavul n-a plecat.*) Ce stai?

SCLAVUL: Kilix vrea să vă vorbească singură, doamnă. E de nerecunoscut bătrînul. Parcă toată noaptea ar fi bătut drumurile în loc să se odihnească.

CLITEMNESTRA: N-am timp de vorbă acum.

SCLAVUL: Dar m-a rugat stăruitor. Are să vă destăinuiească lucruri de mare însemnătate, așa spune...

CLITEMNESTRA (*Plictisită oarecum*): Bine, vestește-l că am să-l văd. (*Către Iphigenia, privind-o bănuitor.*) Mă voi întoarce îndată. (*Iese.*)

CHRYDIS (*Apropiindu-se de Iphigenia, care s-a așezat lăcută pe banchetă*): Tu ești blînduită de năluciri, domniță. Nimeni nu știe ce este adevărat și ce e închipuire în vorbele tale. De ce mi-ai spus că-ți cunoști mirele, cînd niciodată nu l-ai văzut pe Achile față-n față?

IPHIGENIA (*Gînditoare*): Nu știm că el va fi alesul meu.

CHRYDIS: Și de ce cazi pe gînduri auzindu-i numele? Oare nu este el mirele visat de atîtea domnițe?

IPHIGENIA: Nu Achile mă face gînditoare, ci nunta aceasta stranie, presimțirile mele pe care nu știu cum să le-nțeleg.

CHRYDIS: De ce te lași turburată de presimțiri fără rost? De ce te temi?

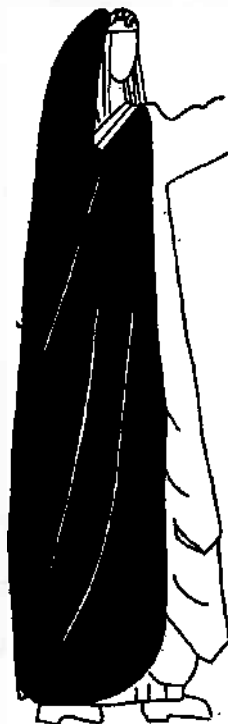
IPHIGENIA: Mi-e teamă de iubirea aceasta care m-a robit pe neașteptate și pe care n-o înțeleg. Sînt atît de îndrăgostită, Chrydis! Sufletul mi-e copleșit de iubire. Dar încă nu știu dacă dorul acesta al meu se cuvine într-adevăr lui Achile.

CHRYDIS: Dar pe cine iubești tu, atunci? Ce fecior de zeu ți-a rănit inima?

IPHIGENIA (*Din nou turburată*): Oh, dacă aș ști, dacă aș putea afla mai curînd cine este el, frumosul cu ochii arzători ca două vâpăi și fruntea palidă...

CHRYDIS: L-ai întîlnit vreodată? Ți-a vorbit?

IPHIGENIA (*Extatic*): Îl întîlnesc mereu din acel cutremurător ceas cînd m-a vestit mama, la Micene, de nunta mea apropiată. Și li vorbesc neconștient de-atunci. Buzele lui însingurate, ochii lui adînci în care nu poți privi fără să nu te pierzi, fruntea lui luminoasă, înaltă și palidă — da, Chrydis, cît de bine le cunosc pe toate! Și cuvintele lui de dragoste, poate vreo gură omenească să le rostească vreodată? Ca o otrăvă nespuns de dulce, ca un farmec de pe alt tărîm, așa mă tulbură și-mi risipește mîntea apropierea lui... Iubirea aceasta am învățat-o anevoie, căci, la început, pasul iubitului mă-nspăimînta și înfățișarea lui de zeu îmi împietrea

G.X

[22]

sîngele, îmi oprea inima în loc. Cît de amară e dulcețea iubirii, cît de viu se împletește dragostea cu moartea! În fața iubitului meu, nu mai știam dacă trăiesc cu adevărat, sau mă topesc în neființă. Și ce groază mă cuprindea la gîndul morții, la gîndul că mă voi despărți de el, că nu-l voi mai avea niciodată aproape. Și totuși, uneori, același gînd al morții mi se părea nespuns de alinător, ca un balsam în a cărui dulce și bine mirositoare căldură te pierzi. (*Tulburată.*) Dar nu mai știu nici eu ce spun, într-atît mi-e întreaga ființă bolnavă de dragoste...

CHRYDIS: Toate astea sînt visuri de fecioară îndrăgostită, Iphigenia. Așteaptă puțin și-l vei cunoaște pe Achile...

IPHIGENIA (*Neliniștită*): Dar nu știu dacă într-adevăr Achile mi s-a arătat! Nu știu dacă este el cel menit! De aceea sînt atît de tulburată. Ard de nerăbdare. Și-l voi întreba, atunci: nu ți-a fost milă să mă chinuiești cu privirile tale de foc, dulcele meu mire? Nu te-au clintit lacrimile mele și spaima mea de o mai puternică iubire și inima care mi se oprea în piept, secată de jarul privirilor tale?...

CHRYDIS: Achile te va dezmiarda, n-ai grijă. Cuvintele lui de dor vor fi mai meșteșugite decît strigările nimfelor și ale sirenelor, căci Achile a învățat înțelepciunea tainică a centaurilor. Fericită ești tu, Iphigenia!

IPHIGENIA: Ești fericită întotdeauna cînd iubești și ți se îndeplinește dragostea.

CHRYDIS: Și numai Achile, cel mai frumos, te va lecui de nălucirile tale. IPHIGENIA: Nu mă poate prăda chiar el de înfiorătoare mirare pe care mi-a dăruit-o.

CHRYDIS: Dar n-ai văzut cum s-a speriat regina, cînd i-ai căzut în brațe? Și eu, îmi pierdusem și eu capul ascultînd cuvintele acelea fără înțeles...

IPHIGENIA: Nu de cuvintele fără înțeles să-ți fie teamă, Chrysis.

CHRYISIS: Dar te speriașezi și tu, ai uitat?

IPHIGENIA: A trecut multă vreme de atunci... Iar oamenii uită repede...

CHRYISIS: Tu știi totdeauna să schimbi vorba într-o glumă. Parc-ai fi din nou copilă. O singură clipă și te schimbi de parcă n-ai mai fi mireasa lui Achile...

IPHIGENIA: Mi-e groază de ceasul acela când nimic nu mă va mai putea schimba...

CHRYISIS: Astăzi vorbești în taină, domniță Iphigenia. Tocmai astăzi, când mai avem altă de puțin de stat împreună... Și nu mă întrebi nimic de Achile.

IPHIGENIA: Ce lucru mi-ai putea spune tu, pe care eu să nu-l fi ghicit cu multă vreme înainte?

CHRYISIS: Îi cunosc povestea mai bine decât tine. Căci deși născut din Zeus și crescut printre centauri, Achile trăiește totuși pe pământ. Și mie îmi place să ascult vorbindu-se despre viața și faptele eroilor de pe pământ. Numai tu visezi într-una ingeri și semizei, făpturi pe care le ghicești numai cu mintea și niciodată nu le întâlnești aievea.

IPHIGENIA: Mintea este cel mai mare dar al zeilor.

CHRYISIS: Și totuși ea te-nșală mai cumplit decât oamenii care merg pe pământ. Eu știu mai multe despre Achile decât știi tu, cu toate ghicirile minții tale.

IPHIGENIA: Spune-mi atunci și mie.

CHRYISIS: Ascultă! Lui Achile i s-a rostit cândva un oracol.

IPHIGENIA: Oracolele sînt întotdeauna adevărate.

CHRYISIS: Ascultă mai departe! Oracolul s-a rostit chiar despre nunta lui Achile.

IPHIGENIA (*Înfiorată*): Atunci s-a rostit și asupra menirii mele!

CHRYISIS: I s-a spus că dacă va primi nunta, va trăi ani mulți în blîndă fericire; se va bucura de feciori și fete, va fi bogat și va muri la adînci bătrînețe în mijlocul alor săi. Dar nici o faptă eroică nu va întreprinde în această lungă viață de fericire și odihnă. Numele lui se va șterge odată cu moartea sa și a feciorilor săi... Dimpotrivă, spunea oracolul, dacă Achile nu-și va lua mireasă, viața lui va fi scurtă și eroică. Va muri foarte curînd, dar gloria lui va străluci de-a pururi...

IPHIGENIA (*Ridîndu-se palidă*): Cumplit oracol, într-adevăr!

[23]

CHRYISIS (*Mirată*): Credeam că are să te bucure, auzindu-l. Nu înțeleg de ce tu îl găsești cumplit. Căci oare nu vei fi fericită însoțindu-te cu Achile? Nu veți trăi amîndoi pînă la adînci bătrînețe, înconjurați de fii viteji și fiice frumoase? Prin nunta ta îl scapi pe Achile de o prea timpurie moarte.

IPHIGENIA: Dar nunta mea va fi, în același timp, mormîntul gloriei lui.

CHRYISIS: Destulă glorie și-a cucerit pînă acum, nelîmfriculat Achile. Și-apoi, ce poate năzui mai mult un bărbat decât să-și întemeieze un cămin și să fie rodnic în fii?

IPHIGENIA: Achile nu-i un bărbat de rînd, Chrysis. E un erou născut din Zeus, iar pentru un erou, singura mireasă care se cuvine e gloria. Răpindu-i eu moartea timpurie, îi răpesc totodată gloria. Va găsi în brațele mele blînda fericire pe care a prevestit-o oracolul, dar tot în brațele mele își va uita cea dintîi datorie a lui: lupta, setea victoriei.

CHRYISIS: Spuneai că îl iubești, Iphigenia. Ce fel de iubire e asta, să-l despați de tine ca să-l zvîrli în brațele morții?

IPHIGENIA: Nu știu dacă el e mirele care mi s-a arătat, Chrysis. Dar dacă el e într-adevăr Achile, amară va fi dragostea noastră. Nu voi putea uita că, păstrîndu-l pentru mine, îl silesc pe el să se piardă. Și dragostea lui are să mă doară, știind că ceea ce mă desăvîrșește pe mine îl pierde pe el, îl sărăcește pînă la neîntîlnire.

CHRYISIS: Tu numești pierzanie o viață rodnică și blîndă petrecută în dezmiardări și încheiată la adînci bătrînețe, între fii și nepoți?...

IPHIGENIA: Pentru un erou gloria și moartea eroică este adevărata viață. Așa cum cei mai mulți dintre oameni trăiesc prin urmașii lor, eroii trăiesc prin amintirea faptelor lor năpraznice...

CHRYISIS (*Încurcată*): Îmi pare rău atunci, că ți-am destăinuit acest oracol. Nu știam că plecarea ta către năluciri va fi mai puternică decât chiar dragostea pe care mi-ai mărturisit-o adineaori.

IPHIGENIA: Dragostea mea rămîne aceeași, Chrysis, fie că voi fi sau nu mireasa lui Achile. Căci nu totdeauna o dragoste rodește prin nuntă. Dar acum, când cunosc destinul lui Achile, simt o liniște ciudată pogorîndu-se în sufletul meu. Căci poate, totuși, mi-a fost urisit mie să-l îndrept pe drumul adevăratului lui destin.

CHRYISIS (*Emoționată*): Dar eu vreau să fii fericită, Iphigenia.

IPHIGENIA: Fericirea pe care o simt acum luminîndu-mă nu mi-o va răpi nimeni, surioară...

[24]

CLITEMNESTRA (*Intrînd tulburată*): Nu mai înțeleg nimic! Toți și-au pierdut capul aici, în cetatea asta urgisită de zei. Chiar Agamemnon nu mai știe nici el ce vrea cu adevărat. (*Privindu-le.*) Ce-ați rămas cu ochii pierduți?

CHRYISIS: Nimic, regină.

IPHIGENIA: N-avem nimic...

CLITEMNESTRA: Parcă și voi mi-ascundeți ceva. Cum mi-ascund toți, pînă și bătrînul Kilix, care se vaită într-una, blestemîndu-se că nu mi-a adus scrisoarea.

CHRYISIS (*Curioasă*): Ce scrisoare, doamnă?

CLITEMNESTRA: Nu ți se cade ție s-o cunoști. (*Către Iphigenia.*) O scrisoare a lui Agamemnon, care mă vestea că nunta s-a aminat și ne porunca să ne întoarcem în Micene.

IPHIGENIA (*Luminîndu-se*): Știm că se va întîmpla așa!

CLITEMNESTRA: Nu știi nimic! O fată ca tine n-are dreptul să știe niciodată nimic. Asta ne privește pe noi, părinții. Dar parcă Agamemnon n-ar mai fi marele strateg, într-atît i s-au tulburat mințile. Căci n-a trecut un ceas de cînd am vorbit cu el și mi-a spus să te pregătesc de nuntă. Și totuși ce rost are scrisoarea aceasta pe care mi-a trimis-o ieri?...

IPHIGENIA: Nunta s-a aminat, mamă...

CLITEMNESTRA: Iarăși vorbești copilării. Tu crezi că voi lăsa scrisoarea aceasta fără răspuns. Crezi că am s-o trec cu vederea, prefăcîndu-mă că n-am aflat niciodată de ea... Te înșeli! Și tu te înșeli și Chrysis și Kilix dacă o să credeți că Agamemnon n-are să-mi dea socoteală de scrisoarea asta fără noimă...

IPHIGENIA: E zadarnic, mamă. Totul e zadarnic...

CLITEMNESTRA: Nu cumva să-ncerci să plîngi acum, în pragul nunții. Ai timp de plîns mai tîrziu. Acum pregătește-te și lasă-te împodobită de roabe, ca o adevărată fiică de rege ce ești. Chrysis, ai grijă de ea!

CHRYISIS: Da, doamnă. O voi împodobi...

CLITEMNESTRA: Să nu vă mai găsească aici cînd mă întorc. Știi că Agamemnon n-are să-mi ascundă nimic, mie, soției sale. Dealtfel ar fi și zadarnic, căci scrisoarea e la mine... (*Pornește spre ușă și se mai întoarce o dată către cele două fete.*) Iphigenia, trezește-te!

IPHIGENIA (*Cu ochii pierduți, împietrită*): Da, mamă.

CHRYISIS (*Șoptînd*): Începe să-mi fie și mie frică...

CORTINA

ACTUL II

Tabloul I

O terasă a casei lui Achile. În dreapta, ușă, în stînga, cîteva trepte de pialră, coborînd în curte. La ridicarea cortinei Achile se antrenează cu o lance uriașă pe care o mînuiește fără s-o auzirle. Pe meterezul terasei stă visător Patrocle. Din curte, se aud la răstimpuri strigăte și rîsete ale tovarășilor de arme ai lui Achile. Chiar la ridicarea cortinei, ajunge pînă la scenă un tumult de voci și urale.

ACHILE (*Fără să-și întrerupă exercițiile*): Ce-a făcut?

PATROCLE (*Înălțîndu-se în coale și privind afară, spre curte*): L-a doborât.

ACHILE: M-așteptam la asta. Pe el nu-l poate întrece nimeni, nici la fugă, nici la trîntă.

PATROCLE (*Zîmbind*): Afară de tine.

ACHILE: Nu vorbeam de mine. Vorbeam de oamenii mei și ai lui Agamemnon... Ai mei înving întotdeauna. (*După o pauză.*) Fă-le semn să se astîmpere!

PATROCLE (*Ridicîndu-se în picioare pe parapet*): Hei, voinicilor! Mai puțină zarvă!...

ACHILE (*Lăsînd lancia și apucînd un arc pe care-l încearcă, privind spre cer*): Zadarnic, Patrocle! Orice aș face nu pot uita. Nu-mi trece supărarea!

PATROCLE: De ce-ți aduci mereu aminte de vorbele unor bieți soldați?

ACHILE: Pentru că acești soldați au spus adevărul...

PATROCLE: De unde știi?

ACHILE: Ce rost ar avea, atunci, venirea Iphigeniei în cetate? Și n-a venit singură, ci cu regina Clitemnestra, cu roabe și slujitori purtîndu-i zestrea.

PATROCLE: Dar nu ți s-a spus nimic!

ACHILE: Tocmai jignirea aceasta n-o pot uita. Se pregătește o nuntă, în care pasămite eu aș fi mirele, și mie nu mi se spune nimic! Mie, divinul Achile! (*Întinde arcul și dă drumul unei săgeți.*)

PATROCLE: Or fi scorniri viclene de-ale lui Ulise!

ACHILE: Cu atît mai rău pentru Ulise și pentru grecii lui! O asemenea jignire nu o voi lăsa fără răspuns. Cu ce drept au însoțit ei numele meu cu al fecioarei Iphigenia? Ce urzesc ei în umbră și împotriva cui? Doară nu degeaba a sosit Iphigenia în Aulida, însoțită de un alai împărătesc.

PATROCLE: Nu te mai mînia în zadar, Achile! Curînd vei vedea că toate acestea au fost glumele unor bieți soldați.

ACHILE: Nici măcar soldații lui Agamemnon nu îndrăznesc să glumească cu numele lui Achile! Cu atît mai puțin soldații mei, din gura cărora am auzit că mi se pregătește nunta! (*Încordează iar arcul și dă drumul încă unei săgeți.*) Nu-mi mai găsesc locul! De-abia aștept să dau ochii cu Agamemnon! (*În clipa aceasta Clitemnestra urcă treptele repede și se oprește la capătul terasei prădă unei puternice agitații. Lîngă ea, obosit, apare mai tîrziu Kilix.*)

CLITEMNESTRA (*Cu vocea sugrumată*): Mă aflu oare în fața divinului Achile?

ACHILE (*Care la vederea Clitemnestrei a lăsat armele jos și și-a învîlulit umărul gol în mantie*): Eu sînt Achile...

CLITEMNESTRA (*Azvrîlîndu-se la picioarele lui*): Îndurare, fiu al lui Thetis! (*Îi apucă genunchii, cu toată împotrivirea lui Achile.*)

ACHILE (*Uimit*): Doamnă!

CLITEMNESTRA: Nu mi-e rușine, mie, muritoare, să îmbrățișez genunchii unui semizeu! Căci numai la tine mai pot nădăjdui mîntuirea!...

ACHILE: Nu se cuvine să zacă o femeie la picioarele unui erou!

CLITEMNESTRA: Deznădejdea mea e fără margini, viteazule Achile, și mintea mea risipită! Lasă-mă să mă trîsc în fața ta! Zeii s-ar îndura poate privindu-mă, așa doborîtă de dureri cum sînt! Poate c-ar fi mai bine să-mi sfilîi vestimentele și să-mi despletească părul, doar s-or milostivi zeii!

ACHILE (*Ridîcînd-o*): Ce înverșunată durere v-a făcut, doamnă, să îndrăzniți o asemenea purtare? Anevoie se hotărăște o femeie să intre sub acoperămintul unui războinic!...

CLITEMNESTRA: Știam că nimic nu mi se va întîmpla sub acoperămintul tău, viteazule, unde m-a mînat deznădejdea și nenorocul. Căci nu credeam vreodată că așa îmi va fi dat să te cunosc, eu, regină și fiică de rege; îmbrățișîndu-ți genunchii!...

ACHILE (*O ridică*): O singură regină se află astăzi în Aulida: Clitemnestra!...

CLITEMNESTRA: Eu sînt, nefericita de mine!

ACHILE: Cine ar fi putut ghici?

PATROCLE (*Apropiîndu-se*): Dar atunci, e peste puțință de înțeles tot ce se-ntîmplă!...

[27]

CLITEMNESTRA: Nădăjduiam să te întîmpin cu cîntecul care se cuvine unui mare viteaz născut dintr-o zeiță. Chiar eu ți-aș fi întins mîna Iphigeniei, ca s-o duci lăcrîmînd în fața altarului!

ACHILE: Și cu toate astea, eu nu știam nimic, regină! Niciodată Agamemnon nu mi-a vorbit de nunta fiicei voastre, Iphigenia!

CLITEMNESTRA: Un asemenea lucru nici eu nu mi-l puteam închipui, viteazule Achile. Căci doară însuși Agamemnon mi-a trimis scrisoare la Micene, vestindu-mă de nunta Iphigeniei.

ACHILE (*Către Patrocle*): Acum vezi c-a fost adevărat?!

CLITEMNESTRA: Și totuși, ce cumplită minciună s-ascundea în vestea aceasta.

ACHILE: Nu-nțeleg!

PATROCLE: Ce vrei să spui, regină?

CLITEMNESTRA (*Revenîndu-și în celul și în celălalt și povestînd ca o regină*): Bătrînul Kilix mi-a destăinuit-o adineaori, arătîndu-mi o altă scrisoare de la Agamemnon, prin care regele mă îndemna să mă întorc în Argos, spunîndu-mi că nunta s-a amînat! Și totuși Agamemnon nu-mi pomenise nimic despre amînarea nunții, azi dimineață, cînd m-a întîmpinat. Am vrut să-i cer chiar lui deslușirea purtării acesteia neînțelese, și m-am îndreptat spre sala unde știam că-l voi întîlni. Dar atunci Kilix a alergat după mine și m-a oprit!...

KILIX (*Care s-a apropiat de grup în timpul cînd Clitemnestra rostea ultimele cuvinte*): De ce să afle regina grozava veste chiar de pe buzele soțului său?

ACHILE: Înțeleg ce amară trebuie să fie pentru o regină vestea că nunta fiicei sale nu se mai săvîrșește!

CLITEMNESTRA (*Acoperîndu-și fața*): Dacă ar fi fost numai atîta! KILIX (*Plecînd privirile*): I-am mărturisit reginei ceea ce știam de la Calchas și de la cetele lui Ulise; că Iphigenia va fi chiar astăzi jertfită Artemisei, pentru ca zeița împăcată să-și liniștească vînturile.

CLITEMNESTRA (*Lamentîndu-se*): Vai, mie, nefericita!

PATROCLE (*În timp ce Achile rămîne înmărmurit*): Dar noi n-am auzit nimic despre o asemenea jertfă! Și nimeni nu ne-a spus că se pregătește chiar pentru astăzi!

KILIX: Ulise se teme de Achile și de mirmidonii lui. Nu cumva neîntrecutul Achile să fi aflat mai înainte vestea minciunoasei nunți a Iphigeniei și să fi crezut că într-adevăr el este mirele.

[28]

[29]

CLITEMNESTRA: Cu numele tău ne-au momit pe noi în Aulida — dar de numele tău le este teamă.

ACHILE (*Trezindu-se din înmărmurirea în care căzuse*): O asemenea nelegiure nu se va împlini în numele meu!

CLITEMNESTRA (*Încercînd să se zvrle din nou la picioarele lui Achile*): Îndură-te de noi, Achile! Îndură-te de o regină care ar fi fost mîndră să te aibă ginere, dar astăzi nu năzuiește decît să mîntuiască viața fiicei sale!

PATROCLE (*Ajutînd lui Achile s-o ridice pe Clitemnestra*): Prindeți curaj, regină, căci brațul lui Achile vă izbăvește!

ACHILE (*Vorbindu-și mai mult sieși, gînditor*): O faptă de două ori mîrșavă. Și de două ori numele lui Achile e umilit prin ea. Urzesc în ascuns o nuntă mincinoasă și apoi pun la cale jertfirea fecioarei pe care o amăgiseră spunîndu-i că-mi va fi mireasă!

CLITEMNESTRA: Tu singur ne poți ajuta, nelnfricatul Achile! Tu singur poți înfrunta voința regelui și hotărîrile lui Calchas. Căci nimeni dintre muritori nu știe dacă oracolele sînt întotdeauna adevărate!...

PATROCLE: Și nimeni nu știe dacă vrăjitorul Calchas a dezlegat cum trebuie oracolul.

ACHILE (*Aprinzîndu-se*): Iar ei, cu toții, sînt gata să săvîrșească o crimă în numele acestui oracol! Cu ce drept poate răpi un părinte viața fecioarei care se pregătește de nuntă? Numai bărbații cu mintea somnoroasă cred că voința zeilor se ghicește privind flăcările și jeraticul, sau despicînd măruntaiele jertfelor. Zeii nu-și ascund gîndurile în cuvintele fără înțeles sau în zborul păsărilor! Legea divină e clară ca lumina zilei. Omul cu mintea trează poate înțelege normele privind rînduiala fără greș a Firii! Legea pe care am învățat-o eu, de la zei, nu se întemeiază pe nelegiure! Și pentru această lege dreaptă și limpede voi lupta chiar împotriva lui Calchas! Căci amară ar fi biruînța asupra Troiei și asupra lui Paris, nelegiuitul, dacă la temelii ei ar sta o cumplită nedreptate înroșită în sînge!

CLITEMNESTRA: Preamărit să-ți fie numele Achile, pentru cuvintele tale inimoase. Ele mîngie durerea mea și în înțelesul lor mijeste singura noastră nădejde...

ACHILE: N-am spus aceasta ca să-ți alin durerea, regină, căci durerea nu se mîngie prin vorbe, oricît de înțelepte și meșteșugite ar fi ele. Mi-am

[30]

mărturisit doar credința mea, care pasămite nu se prea potrivește cu cea a lui Agamemnon și a iscusitului Ulise. Agamemnon e marele strateg, iar Ulise e viclean. Ei poate cunosc alte norme și ascultă de alte legi. Eu cunosc una singură: cinstirea numelui de erou. Și nu voi primi ca în numele meu să se săvîrșească această nelegiure. Iphigenia a venit în Aulida ca să-mi fie mireasă. Voi arăta deci tuturor cum se cuvine să fie cinstită mireasa lui Achile!

CLITEMNESTRA: Cu ce cuvinte aș putea să-ți mulțumesc, Achile? În lacrimi am venit la poarta casei tale, dar în inima mea luminează acum nădejdea.

ACHILE: Nu-mi mulțumi, regină. Nu-mi fac decît datoria!

CLITEMNESTRA: Dar cum să-i spun Iphigeniei de cumplita hotărîre a lui Agamemnon și de nunta ei închipuită? Ar trebui poate s-o aduc și pe ea aici, să îmbrățișeze genunchii mîntuitorului ei!

ACHILE: Nu se cuvine ca o fiică de rege să păsească pragul casei unui războinic. Și, apoi, vestea s-ar afla în toată cetatea. Mai bine păstrează taina față de Iphigenia. Mă voi duce chiar eu la Agamemnon și știu cum să-i vorbesc.

CLITEMNESTRA: Fii însă cu grijă, căci sînt adunați acolo toți căpitaniii oștilor, cu Menelau și Ulise în frunte.

ACHILE (*Mîndru*): Nu mi-e teamă de niciunul dintre ei. Nu mi-e nicio-dată teamă cînd dreptatea e de partea mea.

PATROCLE: Ei sînt mulți, Achile, și tu ești singur.

ACHILE (*Întărit*): Cu atît mai bine! Aș vrea să știu cum se vor apăra și ce minciună va scorni iscusitul Ulise ca să-și ascundă mișelia.

CLITEMNESTRA: Ferește-te, Achile, de vorbele lor meștere, căci sînt neîntrecuți în prefăcătorie. Însuși Agamemnon, soțul meu, mi-a ascuns adevărul, și-mi vorbea blînd, îndemnîndu-mă s-o împodobesc cît mai repede pe Iphigenia. Era nerăbdător s-o vadă mireasă, așa îmi spunea, el, părintele fiicei noastre. În inima lui, însă, încolțise de mult minciuna...

KILIX (*Apropiîndu-se*): Dacă vrei, ascultă-mă și pe mine, tu, cel născut din zeița Thetis! Are să-ți fie greu să le schimbi gîndurile, căci tabăra întregă a aflat de jertfirea Iphigeniei și oamenii cer ca această jertfă să se împlinească neîntîrziat.

CLITEMNESTRA (*Acoperîndu-și fața*): Vai mie!

KILIX: Cei mai mulți se prefăceau spunând că petrec și se împodobesc pentru nunta ta. Ei știau însă că nu e vorba de nuntă, ci de jertfirea unei fiice de rege.

CLITEMNESTRA: Vai, vai!

PATROCLE: Va fi și mai greu, atunci, Achile!

ACHILE (*Înfuriindu-se*): De când un viteaz se înspăimîntă de gloata celor mulți? De când eroul trebuie să se supună voinței oarbe a turmelor? Știam, Patrocle, că cei în vinele cărora zeii au turnat singe bărbătesc au datoria să păzească dreptatea cu paloșul în mînă — iar nu să cerceteze pe furie dacă nu cumva vrăjmașul e mai numeros. Nu-mi pasă de gloatele lor! În fața Troiei tot brațul meu le va apăra. Le cunosc prea bine, mulțimile acestea întunecate, cu privirile pironite în pămînt și gîndurile la pîntec. Le cunosc, din atîtea cîmpuri de bătălie, unde s-ar fi risipit ca păsările speriate, dacă n-ar fi auzit strigătul meu de luptă și n-ar fi zărit coiful meu în învîlmășeală...

PATROCLE: Nu-i judeca prea aspru, Achile. Ei nu se luptă, ca tine, pentru dreptate și faimă — ci pentru ca să-și agonisească bucata lor de pline.

ACHILE: Nu-i judec, dar nici nu mă las judecat de ei. Luptăm alături unii de alții, dar luptăm pentru motive felurite și cu alte țeluri.

KILIX: Strigau azi noapte că le este foame, lor și femeilor lor, și d-aia pornesc împotriva Troiei.

ACHILE: Și eu sînt înfometat și de aceea tot spre Troia pornesc. Dar sînt înfometat de dreptate și de cinste. Paris a batjocorit cinstea și a călcat în picioare dreptatea. De aceea ard de nerăbdare să-l întîlnesc în luptă.

PATROCLE: Tu știi foarte bine că nu întotdeauna într-o luptă învinge cel care are dreptatea de partea lui.

ACHILE: Zeii hotărăsc cine învinge și cine va fi învins. Nu biruința cu orice chip și prin orice mijloace e datoria mea — ci lupta dreaptă — întîlnirea față către față.

CLITEMNESTRA (*Care în tot timpul discuției de mai sus a fost în continuă agitație*): Cumplit are să fie, Achile, dacă vei avea de luptat cu întreaga tabără! Zadarnic voi mai nădăjdui atunci viața Iphigeniei.

ACHILE: Dar nu sînt atît de singur, regină. Mirmidonii mei sînt cei mai năpraznici soldați din cîți s-au adunat în Aulida. Și ei sînt gata să lupte alături de mine, căci doară aceasta i-am învățat: să nu dea înapoi cînd e vorba de luptă!

CLITEMNESTRA: Oh, Achile, ascultă-mi și mie rugăminta. Du-te înarmat la Agamemnon și însoțit de oștenii tăi în arme. Poate astfel nu se vor încumeta să-ți strînească mînia!...

KILIX: Dar și ceilalți sînt înarmați!

PATROCLE: Și s-ar putea dezlanțui o nemiloasă luptă în întreaga tabără...

ACHILE: Dacă vor lupta, o vor avea.

PATROCLE: Și ne vom ucide între noi, înainte de a porni spre Troia!

ACHILE: Nu mă sperie moartea, chiar aici, în Aulida.

PATROCLE: Dar atunci zadarnic ne-am adunat, dacă începem lupta între noi, în loc s-o purtăm sub zidurile Troiei!

ACHILE: Înainte de a lupta pentru cinstea lui Menelaus și pentru apărarea casei sale, sînt dator să lupt pentru propria mea onoare. Ce rost ar mai avea biruința asupra lui Paris, dacă numele meu ar ieși terfelit? Ce înțeles mai poate avea cucerirea Troiei cu numele lui Achile pătat?

CLITEMNESTRA: Dar mi-e teamă de tine, viteazule, pentru că ceilalți gîndesc și făptuiesc altfel. Înțelept ar fi să te duci în fața lui Agamemnon însoțit de oamenii tăi în arme...

KILIX: Căci s-ar putea ca, în timp ce tu stai cu ei de vorbă, Iphigenia să fie dusă cu alai la altarul unde se primesc jertfele!... Oamenii sînt întăritați...

CLITEMNESTRA: Mi-e groază numai la gîndul că ai putea ajunge prea tîrziu.

ACHILE: Regină, n-ai teamă! Nu vor îndrăzni să-ți smulgă fiica înainte de a mă fi ascultat pe mine. Întoarce-te în palat și rămi aproape de sala unde știi că se află Agamemnon. Acolo voi ajunge și eu, foarte curînd, cu ceata mea. Stai lipită de perete, lingă ușa. Căci la cel dintîi strigăt al tău, îți voi sări în ajutor...

CLITEMNESTRA: Doar zeii te mai pot binecuvînta, viteazul meu!

PATROCLE: Și nu uita, Achile, că ei toți sînt înarmați.

KILIX: Iar oștile lor sînt fără număr, gata să-și smulgă prada care le-a fost de mult făgăduită.

ACHILE: Veți vedea! (*Sare pe parapet și strigă*) Voinicii mei! Strîngeți-vă toți repede și luați-vă armele cu voi! Adunați-vă aici!

Încep să se audă strigăte, urale, pași.

[CLITEMNESTRA: Zeița Thetis, maică-ta, să te ajute, Achile, și fierul să nu te vatăme în fața Troiei.

ACHILE: Sînt multe feluri de a cuceri Troia, veți vedea!

Soldații s-au adunat și urcă treptele.

UN SOLDAT: Care-i porunca, măria-ta?

ACHILE (*Îmbrăcîndu-și armura*): Să fiți gata!

SOLDAȚII: Sintem!

Rumoare în curte: se aud aceleași cuvinte: Sintem! Și noi! Și noi! Și noi!

ACHILE (*Către Clitemnestra*): Privește-i, regină, și spune-mi dacă te mai temi pentru viața Iphigeniei?

CLITEMNESTRA: Nu îndrăznesc să cred că zeii s-au îndurat de noi!

PATROCLE (*Privindu-l*): Dar te-ai înarmat parcă te-ai duce cu adevărat la bătălie!

ACHILE: Eroului îi stă bine în arme! Fierului îi răspund cu fier, iar cuvintelor meștere le răspund prin zîmbete!

CLITEMNESTRA (*Apropiindu-se de Achile*): Alerg spre Iphigenia, nu cumva s-o neliniștească lipsa mea. Zeii să te aibă în paza lor, Achile. Dar cumplit lucru ar fi să ți se întîmple vreo nenorocire.

ACHILE: Nu s-a născut încă grecul să mă poată doborî în mijlocul voinicilor mei!

Soldații izbucnesc în urale prelungite.

ACHILE (*Către soldații care au ocupat treptele*): Faceți loc reginei. *Clitemnestra coboară.*

PATROCLE: Dacă va izhucni o singură ciocnire, focul se va încinge în tabăra întreagă. Și atunci cu adevărat nu vom mai vedea niciodată Troia...

ACHILE (*Pregătindu-se să plece*): Poate să piară chiar lumea, dar dreapta trebuie să se împlinească!

PATROCLE: Numai să nu fii îndrăgostit!

ACHILE (*Oprindu-se*): Ce vrei să spui?

PATROCLE: Nimic mai mult decît ai auzit și tu: numai să nu fii îndrăgostit.

ACHILE (*Îl privește aspru, apoi întoarce capul către soldați*): Haidеți, băieți!

Coboară, alergînd, treptele, în timp ce soldații izbucnesc în urale.

CORTINA

Tabloul II

Aceeași sală din palatul lui Agamemnon, din actul I, tabloul II. Miezul zilei. Lumină mohorâtă, vînt.

La ridicarea cortinei, Agamemnon se află în mijlocul scenei, înconjurat de Menelaus, Ulise, Calchas și mai mulți căpitani de oaste.

AGAMEMNON: Mi-a fost peste putință să-i mărturisesc! Îmbrățișîndu-mă, îmi căuta privirile, ca și cum ar fi vrut să ghicească din ochii mei pricina pentru care o întîmpinasem atît de întunecat. Știam că nu mă voi putea feri mult timp de căutătura ei speriată și am trimis-o repede lîngă regină. De atunci au trecut atîtea ceasuri și n-am îndrăznit s-o mai văd... Eu nu-i pot spune! Lucrul ăsta nu i-l pot spune eu!...

CALCHAS: Și totuși, Agamemnon, va trebui să i-l mărturisești, căci nu pot jertfi Artemisei o fecioară care crede că se duce la nuntă! Jertfa nu va fi primită de zeiță în asemenea împrejurări...

ULISE: Și numai tu o poți pregăti, Agamemnon.

MENELAUS: Gîndește-te la groaza Iphigeniei, trezindu-se deodată în fața jertfelnicului!...

ULISE: În loc să se trezească alături de mire!

UN ȘEF: Trebuie să-i mărturisești, rege Agamemnon!

CEILALȚI: Trebuie! Trebuie!

AGAMEMNON (*Exasperat*): V-am spus-o limpede pricina pentru care nu mai pot da ochii cu ea! Iphigenia ghicește că nunta aceasta e numai un basm. Nu-i pot spune mai mult! Datoria mea mi-am făcut-o, v-am adus-o pe Iphigenia în Aulida, așa cum mi-ați cerut!

CALCHAS: Nu noi ți-am cerut asta, ci însăși zeița Artemis.

AGAMEMNON: Dar zeița nu-mi poruncește să-mi duc chiar eu copila de mîna la moarte!

MENELAUS: Obiceiul este ca fecioara aleasă pentru o asemenea jertfă să fie pregătită de cel care li este mai aproape.

ULISE: Spune atunci adevărul Clitemnestrei, căci o mamă stăpînește bine sufletul copiilor, și ea va ști cum să-i vorbească.

AGAMEMNON: N-am curajul să-i destăinuiesc nici ei!

MENELAUS: Tu niciodată nu duci lucrurile pînă la capăt, Agamemnon. În sufletul tău s-a cuibărit iarăși frica! N-a trecut nici jumătate de zi de cînd te-ai hotărît să-ți faci datoria, și iarăși dai înapoi.

AGAMEMNON (*Pierdut*): Eu nu pot uita privirile ei! Nu pot uita îmbră-
 țarea ei fricoasă, ca o pasăre care ghicește primejdia.

CALCHAS: Artemis se va mînia mai cumplit primind o jertfă nepregătită,
 care se va zbate în fața altarului!

UN ȘEF: Și jertfa nu se mai poate amîna!

ALT ȘEF: Oamenii așteaptă sărbătoarea de azi ca o mîntuire a lor!

ALTUL: Ei toți au aflat că Iphigenia va fi sacrificată pentru înlînzirea
 zeiței!

AGAMEMNON: Va fi sacrificată! V-am dăruit-o! V-am adus-o aici, în
 mîinile voastre. Am îndurat cea mai mare durere pe care o poate cu-
 noaște un părinte. Am mințit spunîndu-i că am venit-o lui Achile...

ACHILE (*Care a intrat, în timp ce Agamemnon pronunța ultimele cuvinte*):
 Iată-l pe Achile! Ce-i cu el?

AGAMEMNON (*Rătăcit, încercînd să-și adune gîndurile*): Nimic. Numă-
 ram încă o dată pe cei mai de seamă dintre noi.

ACHILE (*Provocător*): Ai început bine, dacă într-adevăr m-ai pus pe
 mine în frunte.

ULISE (*Apropiîndu-se*): Dar de cînd nelufricul Achile intră în casa
 prietenilor săi îmbrăcat în zale și cu paloșul în mînă?

ACHILE: De cînd iscusitul Ulise pătrunde în casele prietenilor cu zîmbetul
 vicleniei pe buze...

ULISE: Ești pus pe ceață astăzi, Achile!

MENELAUS: Te-au ațîțat oștenii tăi cu închipuirile lor prostești, cărora
 tu le dai întotdeauna crezare.

ACHILE: De data aceasta eu i-am ațîțat pe ei. Și i-am adus cu mine.
 (*Arată întinzînd brațul.*) Sînt acolo, la porțile palatului!...

AGAMEMNON: Nu mai înțeleg nimic! Ce s-a întîmplat?

ACHILE: Asta venisem să te întreb pe tine, rege Agamemnon: ce s-a
 întîmplat? Aulida se pregătește de nuntă și eu nici nu știu cine e mireasa
 și cine-i mirele. Iar soldații lui Ulise și ucenicii lui Calchas vorbesc de o
 jertfă care trebuie neapărat oferită Artemisei. Eu nu știam nimic de toate
 acestea. Mie nu mi s-a spus nimic. Sau poate nu mai aveți nevoie de
 sprijinul meu împotriva frumosului Paris?

ULISE (*Încercînd să-l înlînzască*): Nimeni nu îndrăznește să pornească
 împotriva Troiei fără Achile, știi prea bine asta.

ACHILE: Dar atunci de ce vulește Aulida de numele meu?

AGAMEMNON: De numele tău?

[35]

ACHILE: De al meu și al Iphigeniei. Soldații mei știu de nuntă înainte
 de a ști eu și ei mi-au spus cine îmi va fi mireasă. De la ei am aflat că
 tu m-ai însoțit cu Iphigenia. Și tot ei mi-au spus că regina Clitemnestra
 a sosit azi dimineață în Aulida, cînd n-o aștepta nimeni.

MENELAUS: O așteptam noi.

ACHILE: Mie nu mi-ați destăinuit nimic. Și atunci ce caută numele lui
 Achile în toată urzeala aceasta?

AGAMEMNON (*Oarecum absent*): M-am gîndit o clipă că aș fi mîndru
 să am drept ginere pe cel mai viteaz dintre noi. M-am hotărît atunci...

MENELAUS: De ce nu-i spui adevărul, Agamemnon? Îndrăznește! Ești
 doar șeful nostru. De aceea te-am ales mare strateg, mai mare peste noi
 toți.

ULISE: E mai bine să-i spunem cum stau lucrurile. Achile va înțelege,
 căci nimeni nu-i mai nerăbdător ca el să înfrunte oastea troienilor.

AGAMEMNON: Desigur c-am să-i spun adevărul, dar vreau, înainte de
 toate, să-i mărturisesc cită cînte mi-ar fi făcut să-l am ginere. Zeii au
 voit însă altfel. Și numai zeii știu cît de afurisită mi-e soarta din cau-
 za asta. Calchas a ghicit!

CALCHAS (*Întîmpîndu-l*): Lăsați-mă pe mine să-i vorbesc, nimeni nu
 înțelege mai bine ca mine voința zeilor.

ACHILE (*Nerăbdător*): Toate astea le știu! Le știe tabăra întreagă. Știu
 cum a ghicit Calchas în flăcări și jeratic și cum a fost aleasă jertfa. Vă
 întreb însă un singur lucru: cu ce drept ați făptuit în numele meu?

MENELAUS: N-am făptuit nimic în numele tău!...

ACHILE: Iphigenia a fost adusă în Aulida pentru ca să-mi fie mireasă.
 Asta n-o puteți tăgădui. Știe tabăra întreagă. V-ați folosit așadar de
 numele meu ca să ascundeți o fărădelege...

CALCHAS: E oare voința zeilor o fărădelege?

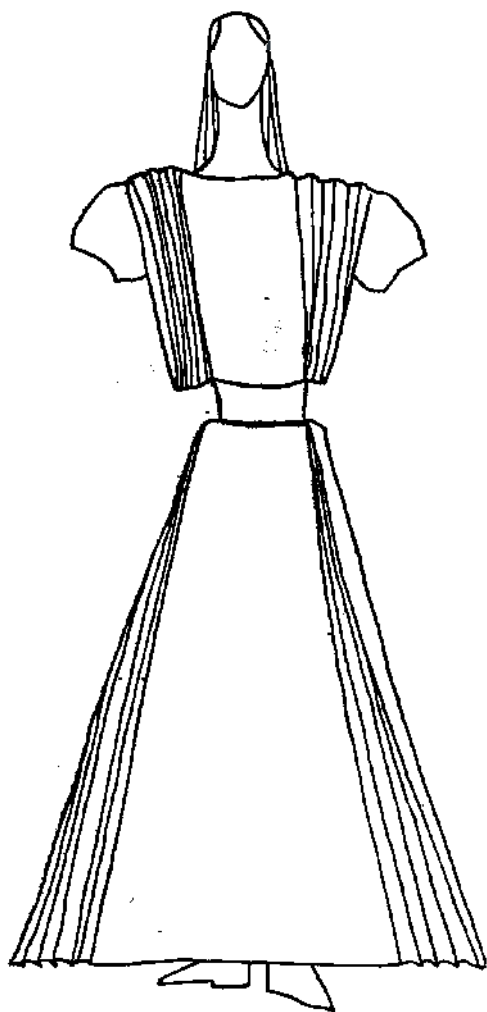
ACHILE: Eu nu știu dacă asta e sau nu voința zeilor. Dar ca s-o aduceți
 la îndeplinire, ați mințit-o pe Clitemnestra și ați amăgit-o pe Iphigenia.
 Și una și alta, în numele meu, numele lui Achile! Cine v-a dat acest drept?

ULISE: Interesele obștești, viteazule Achile. Oastea întreagă așteaptă de trei
 luni pe aceste fărmuri blestamate vîntul prielnic. Calchas ne-a destăinuit
 că nu putem pleca altă timp cît Artemis e supărată. Trebuie s-o îmbu-
 năm. Agamemnon a înțeles cel dintîi care e datoria noastră și a trimis
 scrisoare reginei Clitemnestra să vină degrabă cu Iphigenia.

ACHILE (*Întrerupîndu-l*): Spusu-i-a ei însă de ce o cheamă în Aulida?

[36]

[37]

AGAMEMNON (*Exasperat*): Cum poți vorbi așa, Achile? Cum poți cere oare unui părinte să mărturisească soției și copilei sale un asemenea adevăr?

ACHILE: Nu numai că i-ați ascuns adevărul, dar ați amăgit-o în chipul cel mai viclean. Căci nu este pentru o mamă fericire mai mare decât aceea de a se grăbi la nunta fiicei sale. Și nu e mai plăcută nerăbdare pentru o fecioară decât călătoria către mirele său. De ce n-ați scornit altceva? De ce le-ați amăgit pe amândouă cu o nuntă? Nu e mai cumplită acum deșteptarea, pentru fiecare din ele?

AGAMEMNON: Nu mă judeca pe mine, Achile! Tu nu știi cu câtă luptă și cu cîte lacrimi m-am supus eu unei asemenea porunci.

ACHILE: Dar cine ne poate spune că asta e porunca zeilor?

CALCHAS: Eu vă pot spune.

ACHILE (*Disprețuitor*): De cînd au ales zeii pe vraci și ghicitori să le tălmăcească gîndurile? Zeii vorbesc minții, nu spaimei întunecate, plăcută numai femeilor și barbarilor.

CALCHAS: Nu blasfema, Achile, căci zeii sînt răzbunători chiar cu acei în trupul cărora s-a mai păstrat sămînța divină.

ACHILE: Cei de sus îmi cunosc mai bine gîndurile, Calchas, și de judecata lor dreaptă nu mă tem. Eu am venit să-ți spun, ție și lui Agamemnon, că nu înțeleg să mă plec oracolului deslușit de tine. (*Rumoare.*) Nimeni n-a aflat încă lămurit cum trebuie înțeles un oracol.

CALCHAS: Blasfem!

ACHILE: Cum vrei s-o iei! De un lucru să fiți siguri: Iphigenia nu va fi jertfită nici astăzi și nici altădată. Din clipa cînd mi-a fost logodită mie, stă sub paza brațului și a paloșului meu.

CALCHAS: Dar asta e o nelegiuire: logodna cu o fecioară menită zeiței!

ULISE: Lucrul ăsta nu se poate, Achile. Nu te-ai gîndit bine, sau poate l-ai rostit într-o clipă de minie!

ACHILE: Voi le-ați gîndit și le-ați rostit pentru mine.

AGAMEMNON (*Întîmbat trist și vorbind ca pentru sine*): Ce stranii sînt întîmplările lumii acesteia! Dacă aș fi încercat mai înainte să-l logodesc pe Achile cu Iphigenia, anevoie aș fi izbutit, căci eroul nici nu voia s-audă de nuntă. Și iată-l acum nerăbdător s-o primească mireasă, în ceasul cînd Iphigenia a fost sortită unei zeițe!

ACHILE: N-am ales-o eu, Agamemnon, ci destinul a ales-o pentru mine, prin chiar uneltirea voastră. Voi ați rostit la început numele meu alături

de al Iphigeniei. Voi ați amăgit-o în Aulida pentru o închipuită nuntă cu mine.

MENELAUS: Dar astea au fost doar născocirile noastre, Achile! nici o clipă nu ne-am gândit cu adevărat la însoțirea ta cu Iphigenia.

ACHILE: Poate s-au gândit zeii și asta a fost de ajuns. Cine știe dacă n-a stat în voința zeilor să vă amăgească pe voi, încolțind în mintea voastră hotărîrea de a o aduce pe Iphigenia în Aulida tocmai pentru a-mi fi mireasă?

CALCHAS: Vorbești în neștire, Achile! Căci am primit poruncă divină, de la însăși zeița Artemis. Chiar eu am primit-o și o înțeleg prea bine.

MENELAUS: Iar soarta noastră a tuturor ține de respectarea acestei porunci.

ULISE: Troia, cu Asia întreagă, numai de ea atîrnă!

UN ȘEF: Trebuie să pornim odată la luptă, înțelege Achile.

ALTUL: Oamenii au început să murmure.

ALTUL: Sărăcia ne macină pe toți.

ACHILE: Dar ce-au a face toate acestea cu dreptatea luptei noastre? Zeii ne-au îngăduit să pornim împotriva Troiei pentru a face să biruie adevărul și dreptatea împotriva minciunii și nedreptății. Cum vom mai îndrăzni să înfruntăm pe Paris și să-l batjocorim pentru fărâdelegea lui, dacă noi săvîrșim un lucru tot atît de mîrșav?

ULISE: Nici o jertfă pentru binele obștii nu este mîrșavă, Achile, oricum s-ar împlini ea!

ACHILE: Obște la însă nu poate primi o jertfă prin înșelăciune.

ȘEFII: Nu e înșelăciune! Nu este!

AGAMEMNON: Dar încetați odată să vă certați, zvîrlindu-vă unul altuia vorbe care trec prin inima mea ca tot atîtea virfuri de săbii! Voi vă apărați aici fiecare felul vostru de a înțelege lumea, în timp ce eu, nefericitul de mine, am renunțat să-mi apăr copilul. Puțin îmi pasă de tot ce spuneți voi acum. Făptura mea întreagă e năruită în durere, cu atîta știu. Și dacă am primit s-o trimit pe Iphigenia în fața jertfelnicului, am făcut-o pentru că simțeam că nu puteam face altfel! Așa voiseră zeii — așa și nu altminteri! Am simțit asupra mea mîna nemiloasă a destinului. Zadarnic m-am luptat, zadarnic m-am rugat! Toate au fost zadarnice, căci nu puteam schimba nimic — și nici unul dintre voi nu poate schimba nimic, nici măcar tu, viteazule Achile! Și dacă așa au hotărît zeii, de ce să ne mai mîhnim unii pe alții, căutîndu-ne slăbiciuni și păcate?... Eu gem

sub povara slăbiciunilor și a păcatelor, căci mintea mi-e tulburată, iar sufletul mistuit de atîtea doruri. Am visat și eu cîndva dreptatea, m-am gândit și eu de multe ori la adevăr, dar peste toate celelalte închipuirea mi-a fost furată de timpuriu de către tainica, mult depărtata și bine păzita de zei, Asia! Cîți ani am visat la această bogată și necunoscută Asia! Și zeii au voit ca tocmai visul tinereții mele să-mi ceară cel mai scump singe — singele Iphigeniei! Visul acesta al meu nu-l voi putea adevăra decît prin cea mai cumplită durere pe care o poate îndura un muritor. (*Visdîtor.*) Și atunci la ce bun Troia cu toate bogățiile ei, dacă niciodată nu voi putea uita îmbrățișarea din urmă a Iphigeniei? Un gust de singe și cenușă voi simți toată viața. Lucrurile încep să mi se pară atît de depărtate și atît de reci.

ACHILE: Toate acestea te privesc pe tine, Agamemnon. Sînt visurile tale de mărire, și tu singur ai să dai socoteală de ele! Dar Iphigenia nu-ți mai aparține! (*Rumoare.*) De ce murmurați? Nu-mi fac decît datoria, apărîndu-mi logodnica...

MENELAUS: Dar nu-i logodnica ta!

ULISE: N-ai nici un drept!

CALCHAS: Iphigenia e aleasa Artemisei!

CĂPITANII: Nu e a ta! Nu e a ta!

ACHILE (*Apucînd paloșul*): Veți vedea pînă la urmă a cui va fi Iphigenia. (*Rumoarea crește.*)

CALCHAS: Nevrednic ești, tu, care îndrăznești să ne ameninți, ridicînd sabia în sfînta zi a sacrificiului...

UN ȘEF: Dacă vrea luptă, ne vom lupta.

ALTUL: Căci nu ne vom lăsa să pierim de foame din cauza visurilor lui! *Rumoarea crește continuu. Agamemnon singur a rămas nepăsător. Achile îl privește dîr, cu paloșul în mînă, gata să se apere și să lovească. În aceea clipă intră brusc Iphigenia, urmată de Clitemnestra.*

IPHIGENIA: Opreți-vă! Vă rog opreți-vă!...

La apariția ei se face deodată tăcere. Agamemnon își acoperă fața. Iphigenia rămîne cîteva clipe nemișcată, privind fîntă pe Achile. E senină, dar vocea îi e, la început, sugrumată de emoție.

IPHIGENIA: Eram aici, lingă ușa, și fără voia mea am auzit. Vorbeați doar de mine. Mi-ar fi fost greu să nu ascult!...

AGAMEMNON (*Copleșit*): Acum, toate se pot împlini.

ULISE: Iartă-ne, Iphigenia. N-aș fi voit să auzi vreodată asemenea cuvinte...

IPHIGENIA: Voi să mă iertați pe mine, căci din pricina mea s-au mniat eroii. (*Privind pe Achile.*) Dar de ce această înfierbîntată ceartă? Am înțeles că e vorba numai de viața mea. Iată-o aici, în fața voastră. Sînt gata. (*Văzînd că nimeni nu vorbește, ci stau cu privirile plecate, întunecați.*) De ce nu mi-ați spus de cînd am venit în Aulida? De ce nimeni dintre voi nu mi-a mărturisit adevărul? Doară este un lucru vrednic de laudă să fii jertfită pentru izbăvirea celor mulți. Nu oricine are un asemenea noroc...

CLITEMNESTRA: Cum vorbești, copila mea? Astfel mulțumești tu lui Achile pentru înverșunarea cu care-ți apără viața?

IPHIGENIA: Îi voi mulțumi mai tîrziu lui Achile. (*Îl privește lung.*) Căci e așa cum l-am știut: cu fruntea luminată și minile palide, iar ochii lui ard ca două vîpăi și în mîna lui paloșul nu tremură... (*Întorcîndu-și repede capul.*) Dar acum voiam să vorbesc cu ceilalți eroi...

MENELAUS: Tu trebuie să înțelegi, Iphigenia, cît de greu a fost pentru noi...

IPHIGENIA: Nu-mi lămuri nimic, unchiule, căci înțeleg foarte bine. Nu mai e vorba de viața mea acum, ci de un lucru mult mai de preț: e vorba de moartea mea.

CLITEMNESTRA: Cuvîntul acesta îmi zdrobește inima, copilă.

IPHIGENIA: De ce mamă? Puțini sînt muritorii cărora zeii le-au îngăduit o asemenea desăvîrșire.

AGAMEMNON: Rogu-te încetează, copila mea! Tu nu știi ce vorbești. Și e mai grozavă durerea pentru noi toți, aduși acum din nou martori nevinovăției tale.

ULISE: Soarta a fost vitregă cu tine, Iphigenia, curmîndu-ți viața în floarea tinereții. Îți sîntem recunoscători că o primești cu seninătate...

IPHIGENIA: Dar nici unul dintre voi nu mă înțelege! Soarta n-a fost vitregă cu mine!

MENELAUS: Nu ne mai umili, Iphigenia, nimeni dintre noi nu merita o asemenea osîndă.

CALCHAS: Am fost doar nevoiți să împlinim voința zeiței...

UN CĂPITAN: Ca să zdrobim ostirea, domniță!

ALTUL: Noi n-am voit.

ALTUL: Nouă ni se rupe inima la gîndul nevinovăției tale!

CEILALȚI: Și nouă! Și nouă!

AGAMEMNON (*Gemînd*): Nefericită a fost ziua cînd ne-am hotărît să luptăm împotriva Troiei!

CLITEMNESTRA: Blestemat a fost ceasul cînd am văzut lumina minci-noasă a zilei!

IPHIGENIA (*După ce, în timpul acesta i-a privit pe rînd, pe fiecare, izbucnînd*): Cum să vă fac să mă-nțelegeți și pe mine? Ce cuvinte să găsec și căruia dintre zei să mă rog ca să-mi însuflețească vorba? Plînsul acesta al vostru e fără rost și iertarea pe care mi-o cereți nu o merit. De ce nu vă gîndiți și la mine, la bucuria fără margini pe care mi-ați dăruit-o, mie, o flință nevrednică de o asemenea glorie?

AGAMEMNON (*Tulburat*): Oprește-o, regină! Opriți-o, căci mintea i s-a întunecat de durere sau poate zeii ne batjocoresc prin cuvintele ei.

IPHIGENIA (*Rugătoare*): De ce vorbești astfel, tată? De ce vorbești așa, tocmai tu, după ce-ai mărturisit tuturor cît de scump ți-a fost în viață visul Asiei? Îngăduie-mi și mie să-mi împlinesc visul — visul meu care se adevărește astăzi prin cea mai bogată și firească moarte!

CLITEMNESTRA: Dar chiar în dimineața aceasta te zbăteai la pieptul meu, înspăimîntată numai de gîndul morții! Și îmi șopteai pierdută de groaza oamenilor de sub pămînt! Ce vrajă ți-a răpit acum mințile, Iphigenia?

IPHIGENIA: De o altfel de moarte mă temeam, atunci, mamă. De moartea care înspăimîntă pe orice om, moartea timpurie și fără rost, care-ți zvîrle sufletul sub pămînt, biată umbră fără amintiri și chinuită de doruri pe care nu le mai poate împlini. Mi-a fost totdeauna groază de o asemenea moarte fără noroc și fără înțeles. Dar cum aș fi putut gîndi atunci că atît de curînd mă așteaptă desăvîrșirea? Căci nu e același lucru să mori la întîmplare, înainte de vreme, și să mori jertfită fiind pentru mîntuirea celorlalți!

CALCHAS: Mare cinste îți fac cuvintele acestea, copilă!

ULISE: Ele se vor păstra mereu vii în amintirea noastră și a copiilor noștri.

MENELAUS: Și nimic nu mîngie mai mult sufletul omului decît nădejdea că numele lui nu-l va șterge uitarea.

UN CĂPITAN: Copiii noștri te vor cînta, lăudîndu-te, domniță.

ALTUL: Numele tău va străluci în întreaga Heladă!

CALCHAS: Înțelegînd voința zeiței te-ai supus ei, ascunzîndu-ți în marea ta cumințenie lacrimile...

IPHIGENIA: Dar n-am ce să-mi ascund. Ochii mei nu plîng și întristarea nu s-a pogorît în inima mea. Cum aş putea fi îndurerată într-o asemenea zi? Cum aş putea plînge pe pragul desăvîrşirii mele? Cîţi dintre muritori se vor putea lăuda că au avut norocul Iphigeniei?

AGAMEMNON: În neştire vorbeşti, copila mea, şi cuvintele tale îmi întunecă pentru totdeauna viaţa.

IPHIGENIA (*Îndreptîndu-se spre Agamemnon*): Tu, care te înţelegi atît de bine pe tine, cum de nu poţi privi şi în sufletul meu? De ce mă credeţi neştiutoare, pentru că am ales ceea ce e veşnic şi nelintinat, întorcîndu-mi ochii de la ce e trecător şi amestecat cu durere? De ce plîngeţi pentru că zeii m-au ursit călătoriei prea senine către Insulele Fericirilor, acolo unde nici lacrima, nici geamătul nu mai sînt cu putinţă?

AGAMEMNON: Îngerul morţii ţi-a întunecat de pe acum mintea, Iphigenia!

IPHIGENIA (*Făcînd un pas, emoţionată, spre Agamemnon*): Cum să mă rog de tine ca să nu-mi răneşti inima cu asemenea cuvinte? Aş cădea la picioarele tale, tată, rugîndu-te să nu-mi întuneci bucuria acestei zile din urmă.

CLITEMNESTRA: Mai bine ai cădea, copilă, la picioarele lui Achile şi i-ai îmbrăţişa genunchii mulţumindu-i pentru hotărîrea lui de a te apăra.

ACHILE (*Care de la intrarea Iphigeniei în scenă a rămas împietrit, privind-o fîntă, ca într-o vrajă, tresare şi se apropie de Iphigenia*): Nu se cuvine logodnicei să plîngă la picioarele mirelui ei. Eu am venit aici ca să lupt pentru tine, domniţă Iphigenia. Şi sînt gata să te apăr, împotriva ta şi a celorlalţi...

IPHIGENIA (*Privindu-l lung, adînc, înainte de a răspunde*): Împotriva celorlalţi ştiu că mă poţi apăra, viteazule, dar împotriva mea îţi va fi peste putinţă.

ACHILE: Hotărîrea ta de-acum e doar o închipuire a minţii tale, domniţă. Nu-ţi ucide frumuseţea pentru o nălucire!

IPHIGENIA (*Privindu-l zîmbind*): Nălucirea care mi-a robit mintea şi sufletul, îţi seamănă, viteazule Achile.

ACHILE: Vorbirea ta nespus de frumoasă nu izbuteşte s-ascundă tristeţea, Iphigenia. Şi ochiul meu ghiceşte tot ceea ce nu îndrăzneşti să spui.

IPHIGENIA: Aş cunoaşte într-adevăr tristeţea, dacă nici tu nu mă vei înţelege, Achile.

ACHILE: Dar e ceva de înţeles în purtarea ta? Ar putea oare un erou privi liniştit cum i se răpeşte în moarte logodnica? Chiar dacă nu te-aş

fi întîlnit, n-aş fi putut privi nepăsător o asemenea faptă. Datoria unui erou este să lupte pînă la urmă, pentru apărarea gloriei lui...

IPHIGENIA: Eroul nu poate înţelege o biruinţă care se desăvîrşeşte prin moarte. Achile nu poate înţelege bucuria Iphigeniei în propria sa jertfă. Dar pentru mine Achile e mai mult decît un erou. (*Privindu-l în ochi.*) Ascultă-mi cuvintele şi înţelege-mi privirile, viteazule...

ACHILE: Eu te ascult, Iphigenia. N-am ascultat vreodată de altă privire şi nici un glas de fecioară nu mi-a îndrumat pînă acum viaţa.

IPHIGENIA (*Cu privirile rîpide de ochii lui Achile*): Nici eu n-am cunoscut vreodată alt farmec, Achile.

ACHILE: Încearcă să te trezeşti din vraja aceasta, Iphigenia.

IPHIGENIA (*Pierdută*): Îţi va fi greu, tocmai ţie, s-o risipeşti, iubitul meu!

ACHILE: Mie îmi vorbeşti sau nălucirilor care vor să te piardă, Iphigenia?

IPHIGENIA: În mintea mea ele nu se despart de tine, iubitul meu.

CLITEMNESTRA (*Apropiindu-se de Achile, în timp ce scena se goleşte încet*): Tu singur o poţi trezi, viteazule! Numai de tine are s-asculte, fiu al lui Thetis! Braţul tău de fier o păzeşte, dar numai cuvintele tale înfierbîntate o vor putea deştepta din vraja fără seamăn care a răpit-o.

AGAMEMNON (*Îndreptîndu-se spre Clitemnestra, gata să plece şi el*): Noi nu mai putem să facem acum nimic, regină.

CLITEMNESTRA (*Emoţionată, şoptit*): Noi nu, — ci numai dragostea... Agamemnon iese încet, urmat la cîteva clipe de Clitemnestra.

ACHILE (*Foarte aproape de Iphigenia, fără să-şi dea seama că scena s-a golit, fără să înţeleagă unde se află*): Cărui zeu să mă rog, Iphigenia, să-ţi lumineze altfel mintea? Şi ce cuvinte să-ţi spun ca să-mi ghiceşti inima întreagă?

IPHIGENIA: Cuvintele pe care mi le spui sînt mai dulci decît ambrozia cerească, iubitul meu. Cît de înfierătoare e apropierea ta, acum, în cele din urmă ceasuri!

ACHILE (*Mai mult şoptindu-i*): Dacă ai ghicit cuvintele pe care nu le-am rostit, de ce vorbeşti de ceasurile de pe urmă, Iphigenia?

IPHIGENIA: Ele sînt înspăimîntător de frumoase, Achile.

ACHILE: Ele sînt doar începutul unei lungi călătorii în care vom paşi mereu alături, Iphigenia.

IPHIGENIA: Călătoria noastră împreună nu va începe pe pămînt, iubitul meu. Am să te aştept, înseninată, fără lacrimi, acolo.

ACHILE: De ce-mi tulburi bucuria vorbind în neştire despre o lume care nu e a noastră? Ce-avem de-a face noi, muritorii, cu lumea de dincolo, cu târlmurile sufletelor şi ale zeilor?

IPHIGENIA: Acolo dragostea înfloreşte fără să se mai ofilească, Achile.

ACHILE: Nerostita fericire ne-aşteaptă, aici, pe amlndoi.

IPHIGENIA (*Pierzându-se*): Fericirea aceasta eu o cunosc, iubitul meu.

ACHILE: Las-o atunci să-ţi topească sufletul, domniţă Iphigenia. De ce-o izgoneşti? De ce mă izgoneşti când zeii, fără ştirea noastră, ne-au menit unul altuia?

IPHIGENIA: Cuvintele tale de dragoste mă dor, iubitul meu...

ACHILE (*Apucându-i braţul, foarte aproape de obrazul ei*): Un singur cuvânt aştept de pe buzele tale, Iphigenia, un singur cuvânt — şi tinereţea ta îmi va fi dăruită.

IPHIGENIA (*Tulburată, apărându-se slins*): Nu mă ating! Nu mă deştepta! Nu risipi farmecul — tocmai acum, în cel mai frumos ceas... acum, când începe călătoria!...

CORTINA

ACTUL III

Peisaj deasupra mării. În stînga, o coastă de munte în vîrfurile căreia, nevăzută, se află altarul. Cărarea care duce la altar e săpată în trepte. În dreapta, poci care coboară spre mare. Cipreşi, tufe de mirt. Marea se vede, senină; câteva corăbii în depărtare. La ridicarea cortinei, cerul este încă acoperit în parte cu nori, dar se înseninează repede. Când intră Iphigenia în scenă, soarele se apropie de amurg.

Cîteva soldaţi ameţiţi de chef, cu coroane pe cap, aduc lemne. Un ucenic al lui Calchas, pe treptele altarului, ti zoreşte.

UCENICUL: Haideţi mai repede, acum apune soarele!

UN SOLDAT (*Urînd în scenă cu o grămadă de lemne*): De ce nu v-aţi trezit mai devreme? Voi ce treabă aveţi?

UCENICUL: Parcă dacă ţi-oi spune ce treabă am, ai să te pricepi! Eu sînt ucenicul marelui preot!

SOLDATUL: Şi tu de ce n-ai aduci lemne? Că doar eşti băiat tînăr!...

UCENICUL: Nu se cade unui viitor mare preot să-şi murdărească mîinile în vreascuri.

SOLDATUL (*Bombănind*): Tot noi, săracii, când e vorba de treabă!...

AL II-LEA SOLDAT (*Sosind de pe poci*): Le-am adus tocmai de jos, căci prin partea asta n-am mai găsit nici o uscătură...

UCENICUL: Puteai aduna şi ramuri verzi.

AL II-LEA SOLDAT: Nu arde bine rugul dacă lemnele nu sînt uscate.

UCENICUL: Rugul pregătit de Calchas arde întotdeauna.

PRIMUL SOLDAT: La un trup tînăr, trebuie lemn bine uscat.

AL II-LEA SOLDAT: Unde mai pui că e şi fiică de rege. (*Rîde gros.*)

PRIMUL SOLDAT (*Dînd lemnele unui alt ucenic, pe trepte*): Ce mai nuntă o aşteaptă cu vreascurile astea!

AL II-LEA SOLDAT: Oricum, păcat de ea. Tot mai bine era mireasă.

AL III-LEA SOLDAT (*Aproape beat, repezindu-se în grămada de lemne pe care a adunat-o*): Eu pentru nunta ei am tot băut de azi dimineaţă. Şi acum m-au pus s-adun lemne! Zei să-i mai înţeleagă!...

UN SOLDAT (*Rînd*): O să fie nuntă mare, fii fără grijă!

ALTUL: O să se înroşască cerul.

PRIMUL SOLDAT (*Ridicând ochii*): Dar ia uitați-vă cum s-a luminat!

AL II-LEA SOLDAT: Și nici nu mai adie vîntul. A încetat ca prin farmec.

UCENICUL (*Sentențios*): E farmecul lui Calchas. Dacă nu era el, putrezeam aici cu toții.

UN SOLDAT: Mare vrăjitor! Fără el, aici ne-apuca iarna!

AL III-LEA SOLDAT: Dar ce-a făcut?

UCENICUL: Prin vrăjile lui a potolit vînturile, și soarele s-a înfierbîntat la porunca lui!...

UN SOLDAT (*Ivindu-se pe poale*): Atîtea lemne n-am strîns în viața mea. Acum măcar dacă s-ar îndura zeii să ne lase să pornim. Văd că s-a liniștit vijelia...

ALTUL: Mi s-a făcut dor de mare. Niciodată n-am stat atîtea luni pe un țărm.

AL II-LEA SOLDAT: ...Și cînd mă gîndesc la Troia, simt c-amețesc de bucurie.

AL III-LEA SOLDAT: Eu am amețit de pe acum. Grozav vin mai are Agamemnon!

PRIMUL SOLDAT: Vin de mare preț, cum se cuvine la o nuntă! (*Ride.*) De unde l-o fi avut? Că nu mi se mai dezlipeau buzele de pe ulcior.

AL II-LEA SOLDAT: Dacă n-o avea Agamemnon, atunci cine o să aibă?

UNCENICUL: Încetați cu vorba și grăbiți-vă că ne apucă noaptea! Acum sosește cortegiul!

UN SOLDAT: Are să fie tare frumos. De-abia aștept să-l văd și eu. N-am văzut plină acum o fiică de rege pe rug!...

ALTUL: O să am ce povesti acasă.

AL III-LEA SOLDAT: Aș sta și eu să-l văd, dar m-a doborât somnul. Așa vin n-am mai întîlnit, să vă spun drept.

PRIMUL SOLDAT: Ai grijă unde adormi în noaptea asta, să nu rămîli cumva în Aulida! Te pomenești că întindem plîzele mîne în zori și plecăm.

ALTUL: De s-ar îndura zeii să plecăm! Oh, Troia, Troia, cu salbă de aur!

AL III-LEA SOLDAT: Mult am zăbovit, dar și mult am să mai petrec. Cinci neveste am să-mi iau. (*Ride vulgar.*)

[47]

PRIMUL SOLDAT: Eu nimic alta n-aș vrea, decît o dîniță cu galbeni. M-aș întoarce acasă bogat. (*Visător.*) Mi-aș cumpăra vite, mi-aș dura o casă cu birne înalte, așa cum am văzut prin părțile Micenei.

ALTUL: Ba eu, drept să-ți spun, aș rămîne pe acolo prin Asia. Am auzit că așa-s de bogați oamenii din partea locului, încît își făuresc coifuri de aur și sandale de argint.

ALTUL: Și dorm în mătase plină și oamenii de rînd.

AL III-LEA SOLDAT: Și ce vinuri au! Chihlimbarul e mai tulbure decît strălucirea vinului lor!

PRIMUL SOLDAT: Dar voi ați văzut vreodată femeile din Asia??! N-au seamăn pe lume! Ce femei! Ce femei!

În clipa aceasta începe să se audă de departe Corul tinerelor fete.

UCENICUL (*În panică*): Au început să sosească, și rugul nu este gata! Grăbiți-vă, aduceți repede lemne! (*Clîțiva se reped cu grămezile spre altar, alții coboară pe cărări, curioși.*)

UN ȘEF (*Apărînd cu o grupă de soldați*): Cînd va sosi cortegiul, așezați-vă aici, lîngă treptele altarului. Să nu vă mișcați de-aici. (*Către altă grupă, care îl urmează.*) Voi, rămîneți împraștiați.

UCENICUL: N-au voie să stea pe trepte. Pe aici trece cortegiul...

ȘEFUL (*Aspru*): Tu cine ești?

UCENICUL: Cel dintîi ucenic al marelui preot.

ȘEFUL: Nu prea se vede. Du-te de întreabă pe stăpînul tău, căci doar el, el și cu Ulise m-au trimis aici.

UCENICUL: Dar n-aveți voie pe trepte. Nu se cuvine să stea oameni înarmați în apropierea altarului.

ȘEFUL: Știm și eu asta, tinere, dar vezi că soldații lui Achile nu vor să țină seama de obiceiurile voastre! Și e mai bine să ne luăm toate măsurile de pază...

UCENICUL: Ce caută soldații lui Achile la această sărbătoare?

ȘEFUL: Dacă vrei, întreabă-i pe ei cînd or veni.

UN SOLDAT (*Purtînd lemne*): Nu cumva Achile înfruntă iarăși pe marele strateg?

ALTUL: I-o fi căzut cu tronc la inimă Iphigenia. Și te pomenești c-ar fi vrut s-o ia de nevastă! (*Ride.*)

UN ALTUL: Dar ce, parcă-i după voia lui? Cine-i el?

ȘEFUL (*Zîmbind*): Oricum, e Achile. Cel mai viteaz dintre greci!

[48]

UN SOLDAT AMEȚIT DE VIN: O fi el viteaz, dar n-o să pierdem Troia din cauza lui. Să asculte și el porunca lui Agamemnon, cum ascultăm noi.

ȘEFUL: Oamenii lui nu ascultă decât de el.

UN SOLDAT: Las' că-i cunoaștem pe mirmidonii lui. Veșnic gata de harță.

ȘEFUL (*Către gardă*): Nu-i lăsați să se apropie — iar dacă încearcă, îi izgoniți cu armele.

UN SOLDAT (*Beat*): Cum văd eu, o să fie învâlmășeală mare! Dar nu-mi pare rău! Bine că s-a înseninat și o pornim din loc!

ȘEFUL (*Uitându-se pe cer, deasupra mării*): Troia! Troia! Să-mi mai dezmořesc și eu brațele, mlnuind cum se cuvine sabia!

În timpul acesta intră în scenă Corul fecioarelor. Sînt fete îmbrăcate în alb, cu frunțile încununate, ducînd daruri, mirodenii, uleiuri — pe tăvi de aur și argint, în coșuri purtate pe umeri, în ulcioare. Întonează în surdina un cîntec liturgic, simplu, monoton, trist. Soldații le privesc cu jînd.

UNUL: Frumoase mai sînt!

ȘEFUL: Vezi-ți de treabă! Nici nu știi cum trebuie să privești la cele sfinte! Cîtiva soldați rîd, în timp ce cortegiul urcă încet treptele. În urma lor se adună mulțimea de curioși, cei mai mulți soldați din oastea elenă, fără arme.

UNUL: Am ostenit! E greu drumul!...

ALTUL: Și i-am lăsat mult în urma noastră!

ALTUL (*Privind spre mare*): Numai de-ar ajunge pînă la apusul soarelui!

ALTUL: Dar ce frumos s-a făcut!

ALTUL: Nici un nor, nici o adiere de vînt!

UNUL DIN MULȚIME: Dar unde-i rugul?

ALTUL (*Arătînd*): E-acolo, sus.

UNUL DIN MULȚIME: N-o să prea vedem bine de-aici. Hai mai aproape.

CELĂLALT: Nu-i voie acolo. Nu vezi că sînt soldați!?

În timpul acesta Corul continuă să cînte, tot mai încet. De pe altă cărare se ivește Achile cu soldații lui în arme. Achile poartă platoșă, dar e fără coif. Privirile li sînt deznădăjduite.

ACHILE (*Către ai lui*): Am sosit înaintea lor! Știți ce aveți de făcut.

SOLDAȚII: Numai prilejul să se ivească — de rest fii fără grijă!

Se despart în mai multe grupe. Cei mai mulți se apropie de altar.

ȘEFUL GĂRZII (*Îleșindu-le în față*): Căutați pe cineva, flrtați?

UNUL DIN CEATA LUI ACHILE: Nu căutăm pe nimeni. Ne ducem spre altar.

ȘEFUL: Nu e voie. Nimeni n-are voie să se apropie de altar!

Mulțimea începe să se îndrepte curioasă spre locul incidentului.

UCENICUL: Nimeni n-are voie! (*Achile își face loc printre ei.*)

ACHILE (*Adreșîndu-se șefului*): De la cine ai tu poruncă?

ȘEFUL: De la Calchas și Ulise.

ACHILE: Du-te și spune-le că Achile n-a primit niciodată poruncă.

ȘEFUL (*Apărîndu-se, strigă mai mult pentru a i se veni în ajutor*): Iată cum înfruntă Achile porunca regelui Agamemnon!

UCENICUL (*Refugiîndu-se pe trepte*): Înfruntînd în același timp voința zeilor.

UN SOLDAT: Minia zeilor tu o întărești, Achile! Pe capul tău să cadă blestemul!

VOCI: Pe capul lui, pe capul lui Achile!

ACHILE (*Luplîndu-se*): Să nu vă temeți de minia zeilor, viermi ce sînteți! Apărați-vă mai bine de sabia mea! (*Doboară cîtiva soldați în iureș și rănește pe șeful gărzii. Strigăte, rumoare.*)

UN SOLDAT (*Din cei care aduseseră lemne*): S-a vărsat sînge pe treptele altarului!

VOCI: Sînge!... pe altar!... (*Rumorea crește, se aud strigăte de ajutor, blesteme etc.*)

UCENICUL: Treptele sfîntului altar sînt scăldate în sînge nevinovat!

ACHILE (*Lovînd*): Într-adevăr nevinovat! Căci singura nevinovată în întreaga tabără elenă este numai Iphigenia.

UN SOLDAT: Blestemul să cadă asupra lui Achile!

VOCI: Rușine! Rușine!

Tumultul se dezlănțuiește. Achile cu ai lui își fac loc pe trepte. În acest timp, de pe poteca principală sosește alergînd un crainic strigînd de departe.

CRAINICUL: Sosește! Sosește cortegiul!

VOCI: Încetați! Liniștiți-vă! Se apropie Agamemnon!

CRAINICUL (*Uluit de scena la care asista, strigă într-una*): Se apropie cortegiul! Vine Iphigenia!...

Încet, tumultul se potolește. Soldații respinși de Achile rămân lângă trepte. Cei loviți își leagă rănilor. Mulțimea se ordonează ca la început. Achile nu se mai vede acum, ascuns între soldații săi, care au ocupat treptele.

UCENICUL (*Privind în toate părțile*): Cum se va șterge singele acesta? Cine-l va șterge?

Corul reîncepe. Mulțimea înlocuiește curioasă privirile spre cărarea de unde e așteptat cortegiul. Apar câțiva sclavi cu daruri rituale, cu făclii neaprinse. Apoi grupul generalilor, cu Menelaus și Ulise în frunte. Toți sînt tăcuți. După oarecare distanță se iese Iphigenia, ținută de mână de Agamemnon și Calchas. Agamemnon înaintează cu privirile în pământ, fără vlagă, ca și cum ar păși în neștiri.

IPHIGENIA (*Cu glas stins*): Lăsați-mi mîinile! Nu fug! (*Îi dau drumul mîinilor.*) Să mă odihnesc puțin! Urcușul a fost greu!

CALCHAS: Acum am ajuns, Iphigenia!

AGAMEMNON: Iată-mă la capul celui mai cumplit drum...

IPHIGENIA (*Rădăcită*): Nu... Nu e drumul de vină... E prea multă frumusețe aici, asta îți risipește sufletul!... Și gîndul că ai să pleci... că ai să te desparți de locurile acestea tulburător de frumoase...

AGAMEMNON: Nu mai vorbi, copilă. Ochii îți sînt tulburi, fruntea ți-e ostenită...

IPHIGENIA (*Întorcînd capul, uimită*): Mă nedumerește lumea aceasta necunoscută, atîția soldați înarmați. Pentru cine e toată paza asta? (*Zîmbind.*) V-am spus că nu fug...

CALCHAS: Obiceiul este ca orice sacrificiu de acest fel să fie împlinit cu măreție.

IPHIGENIA (*Căutînd cu ochii*): Dar n-o văd pe mama! Unde e mama?

AGAMEMNON (*Grav*): Regina nu putea veni plină aici. A rămas copleșită de durere, lăcrîmînd, în cetate.

CALCHAS: Și chiar dacă ar fi voit nu li era îngăduit ei să fie martoră...

IPHIGENIA: Dar Chrysis? Nu e nici Chrysis?

AGAMEMNON: Îneebunită de durere, ea a pornit alergînd spre munți, ca o rătăcită...

IPHIGENIA (*Copleșită*): M-au lăsat singură... N-am să le mai văd... Și nu le-am putut îmbrăbăta, nu le-am îmbrățișat înainte de despărțire... (*Începe să tremure.*) Nu mai e nimeni lângă mine. Sînt singură... Nici odată n-am fost atît de singură... Mi-e frig!...

AGAMEMNON: A apus soarele, Iphigenia.

[51]

IPHIGENIA (*Întorcînd capul spre mare*): Într-adevăr, a apus soarele. Ce puțin a luminat astăzi... Ce repede s-a făcut seară.

AGAMEMNON (*Tremurînd*): Și mie mi-e frig. Cînd are să se lase întunericul de-a binelea.

IPHIGENIA (*Trezindu-se parcă dintr-o reverie*): Dar soarele are să răsară din nou, mline, în zori, pentru tine, tată, și pentru voi toți. (*Oprindu-și privirile asupra corăbiilor.*) Și mline o să plecați pe mare. O mie de corăbii vor pluti mline spre țărmurile Asiei — și viteji fără număr vor scruta zarea, rezemați în scuturi.

AGAMEMNON: Iar numele tău va fi pe buzele tuturor, Iphigenia, și ochii lor se vor tulbura în lacrimi aducîndu-și aminte de această zi...

IPHIGENIA (*Exaltată*): Troia, cetate depărtată și scumpă visurilor tale, rege Agamemnon!

AGAMEMNON (*Plecînd fruntea*): Nu mai vorbi de visul tinereții mele, copilă. Pe el de mult l-a năruit oracolul...

IPHIGENIA (*Mai puternic*): Cum aș putea uita că prin mine ți-ai adevărit tu visul? Gîndul acesta singur m-ar fi mîngîiat, chiar dacă în mintea și sufletul meu n-ar fi rodit și alte bucurii...

AGAMEMNON: Mai amară mi se va părea biruința în ziua aceea, Iphigenia.

IPHIGENIA: Biruința voastră este întotdeauna amară, rege Agamemnon... Rămîne visătoare, tăcînd.

CALCHAS: Să mergem, Iphigenia. Noaptea se va lăsa cînd...

Toți pornesc încet, trecînd prin șala mulțimii și a soldaților. După câțiva pași, Iphigenia se oprește, privind uimită în pământ. Flori din coșurile purtate de tinerele fete au rămas risipite pe jos și câteva au fost pălate de sînge. Iphigenia se apleacă și ridică o floare.

IPHIGENIA: Cît de grea mi se pare acum. Și mirosul ei este parcă altul. În parfumul ei străbate aburul singelui... (*Își privește degetele.*) Sînt într-adevăr pline de sînge! (*Caută cu ochii înspăimîntată, oprindu-și privirile asupra mulțimii, cercetînd cărarea.*) Ce sînge nevinovat a fost vărsat, chiar acum, în pragul jertfei mele, în singurul ceas cînd numai singele Iphigeniei are vreun înțeles? (*Înaintează câțiva pași aiurită spre trepte, cu ochii în pământ, căutînd parcă petele de sînge.*) Iată și aici sînge... și aici... Oare ce s-a întîmplat? (*Ridicînd capul, dă cu ochii de Achile, ascuns plin acum în mijlocul soldaților săi, și scoate un strigăt. Mișcare în grupul lui Agamemnon și Calchas.*)

[52]

[53]

ACHILE (*Făcându-și loc, cu sabia înroșită în mână*): ...Aștept și aici același cuvînt, domniță Iphigenia. Un singur cuvînt...

IPHIGENIA (*Privindu-l în ochi, ca și cum ar vrea, trudindu-se, să-l recunoască*): Și totuși ți l-am repetat de atîtea ori, viteazule.

CALCHAS (*Aspru*): Dar Achile n-ascultă de vorbe!

ULISE (*Apropiindu-se*): El vorbește cu paloșul în mînă!

VOCI: Cu sabia! Numai cu sabia!

ACHILE (*Tulburat*): Așa cum se cade adevăratului războinic, Ulise!

IPHIGENIA: Oare nu e de ajuns că Helada întreagă se află în arme pentru o femeie? Voi ai să înceapă un alt război pentru Iphigenia, înainte de a se încheia războiul pentru frumoasa Elena? Credeam că ochii mei ți-au vorbit destul de limpede, Achile. Dar mîhnirea mea e mai cumplită, acum, dîndu-mi seama cît de puțin mi-ai înțeles iubirea... Căci iubirea mea nu se aseamănă cu a frumoasei Elena, viteazule. Cel care ridică sabia pentru Elena nu are dreptul să ridice sabia și pentru Iphigenia. Sînt iubiri care aduc războiul, dar sînt și altele de iubiri... (*Se apropie de Achile, îi ia sabia, își smulge vîlul care-i atîrnă pe umeri și șterge singele. Înapoiază sabia lui Achile, apoi zvrle vîlul, fără să-l privească.*) Iată-ți acum paloșul, din nou curat și strălucitor!

ACHILE: Ia bine seama ce faci, Iphigenia! Gîndește-te bine! Căci nu te vei mai întîlni a doua oară cu viața! Nu e dar mai de preț ca viața. Nimic nu e mai scump omului, decît tinerețea și frumusețea ei. (*Aproape strigînd.*) Gîndește-te bine și răspunde-mi! Paloșul acesta este acum nepătat — dar dacă buzele tale rostesc un singur cuvînt, cu el te voi apăra! (*Rumoare.*) Mirmidonii mei te vor apăra! (*Rumoare în creștere. Calchas, Ulise și ceilalți șefi încep să se neliniștească.*) Hotărăște-te, Iphigenia!

IPHIGENIA (*Vorbînd stîns*): Dacă dragostea mea nu te-a ajutat să mă cunoști, la ce mai pot folosi vorbele acum, Achile? Dacă vorbind ochilor tu nu m-ai înțeles — oare ce-aș mai putea spune paloșului tău, gata să fie înroșit din nou în sînge?

ACHILE (*Apropiindu-se tulburat, ca pentru o ultimă încercare*): Eu ți vorbesc de viață, Iphigenia, și tu îmi răspunzi amintînd numai de moarte. Eu mă rog ție, îndurător, să privești lumea cu ochii bine deschiși — iar tu te mulțumești numai cu năluci și visuri. Oare nici flacăra dragostei mele nu te mai poate deștepta, Iphigenia?

AGAMEMNON

IPHIGENIA: Dar voi toți ce sînteți, iubitul meu? (*Arătînd cu mîna.*)

Toți bărbații aceștia, toate corăbiile acelea, oastea nenumărată a Heladei, ce sînt toate acestea, Achile? Sînteți voi oare umbre și visuri? Nu mor eu pentru voi toți, pentru împlinirea visurilor și vieților voastre, pentru Helada întreagă? Ce femeie se poate lăuda că are atîția fii? Și voi toți veți lupta și învinge prin mine, prin sîngele meu! Privește-i cît sînt de mulți, Achile! Ei așteaptă cu toții Troia, întocmai cum o visează și o așteaptă regele. Eu voi trăi, fără sfîrșit, în ei, prin ei, în urmașii lor, în visurile lor...

ACHILE: Dar nimeni dintre ei nu te înțelege, Iphigenia! Niciunul din ei nu e vrednic de fața ta, pentru că nici unul nu te înțelege. Privește-i bine, privește în ochii lor, pătrunde în gîndurile lor — și vei întîlni același întuneric fără început și fără sfîrșit. Altceva zace în mintea și suflul lor. Privește-i încă o dată înainte de a te hotărî. (*Făcînd un pas în fața Iphigeniei.*) Arată-mi un singur om care să fie cu adevărat îndurerat de moartea ta și să-i ghicească înțelesul! Ai curaj, privește-i bine, arată-mi-i! (*Toți cei de față își pleacă privirile în pămînt, sfoși. Doar celiva soldați au rămas cu ochii holbați în neștire la Iphigenia, neînțelegînd ce se petrece. Achile continuă cu glas mai puternic.*) Iată-î... Cu soldații aceștia s-au izbit oamenii mei! Privește-i bine! Sînt beți — au bătut de azi dimineață pentru nunta ta! Și uită-te și la aceștia! Au venit aici ca să te privească în clipele tale din urmă, să vadă cum urci treptele spre altar și cum se aprinde rugul.

Iphigenia, care și-a rotit ochii în toate părțile, înspăimîntată, își pleacă fruntea.

IPHIGENIA: Toți sînt triști. Mîhnirea morții mele le-a întunecat gîndul — de aceea nu înțeleg ce se petrece în jurul lor! Ei cred că aici e vorba de o moarte pe altar și o ardere pe rug — de aceea fruntea le e posomorîtă și privirile lor zac obosite în pămînt! Nimeni nu i-a învățat, nimeni nu le-a spus că dincolo de rug începe o altfel de lume!

AGAMEMNON: Încetează, copila mea! Durerea și oboseala te-au doborât! CALCHAS (*Încercînd s-o apuce de braț*): Să mergem, Iphigenia! Să mergem!...

IPHIGENIA (*Zbătîndu-se*): Dar nu vreau să vă părăsesc așa posomorîți și triști. Nu vreau să urc treptele muntelui sfînt privind fețele voastre tulburi. Ce s-a întîmplat cu voi toți, de nu înțelegeți nici unul? De ce mă îndemnați să plec tocmai acum, cînd nici o față nu mai e senină și

ochii voștri se feresc să-mi întîlnească privirile! (*Apropiindu-se de Agamemnon.*) Uită-te bine în ochii mei, tată, nute teme! Nu te lăsa întunecat de tristețe. Amintește-ți, e seară de nuntă... (*Rătăcînd.*) Acum, dintr-o clipă într-alta, voi fi mireasă... (*Tremurînd.*) De ce-au tăcut toți și nu se mai aud cîntecele limpezi de fecioare?... De ce mă lăsați singură tocmai acum?... Mamă, de ce m-a lăsat și tu singură? Unde ați plecat toți, ce întuneric v-a înghițit pe toți din jurul meu?! Și voi ceștilați, străiniși străine, de ce v-ați îmbrăcat în veșminte cernite? Și de ce fețele voastre sînt scăldate în lacrimi? Pe cine plîngeți?

AGAMEMNON (*Zgîlțînd-o*): Iphigenia, trezește-te!

IPHIGENIA (*Pierzîndu-se treptat, cu privirile spre ăerul de seară*): Iată cum se împlinesc toate semnele! Iată cum cad lucrurile la nunta mea! Și murmurul apelor, și foșnetul brazilor, și geamătul singurătății — toate sînt așa cum le-am știut!... (*Pierdută.*) Apropie-te, iubitul meu! Apropie-te, nu te teme! (*Înaintînd un pas spre trepte, în timp ce Calchas face semn cu mîna ucenicului să înceapă corul.*) În brațul tău paloșul rămîne veșnic curat, nici o picătură de sînge nu-i întunecă strălucirea. În ochii tăi ai adunat adîncurile cerurilor și ale nărilor! Lasă-mă să-ți mîngîi fruntea ta palidă... (*Începe să se audă foarte stins Corul fecioarelor. Iphigenia se oprește pe cea dintîi treaptă.*) De unde a izvorît muzica aceasta nefirească și tristă?

CALCHAS (*Lîngă ea*): Fecioarele te așteaptă, Iphigenia!

IPHIGENIA: Dar de ce nu se aud cîntări de nuntă? De ce nuntașii nu-și împletesc cununii de flori aprinse — și mireasa a rămas în haina cernită a zilei?

CALCHAS (*Arătînd spre altar*): Te vom împodobi sus, Iphigenia!

IPHIGENIA (*Sfîșîindu-și veșmintul, rămîne într-o cămașă subțire, scurtă*): Nu se cuvine să urc treptele altarului în veșmînt cernit! Aduceți-mi vâlul de mireasă!

CALCHAS (*Luînd din coșul întins de ucenic o spadă scurtă, cu luciu întunecat și înfîșurînd-o într-un vâl*): Îl vei găsi sus, lîngă altar, vâlul care ți se cuvine, Iphigenia!

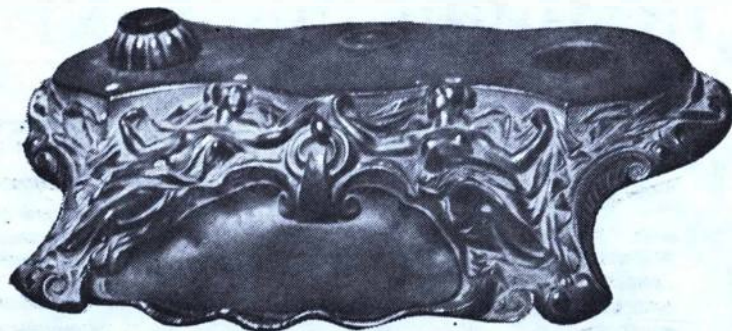
IPHIGENIA (*Care a zărit spada și se trudește parcă să se trezească, șovăind, pe treaptă*): Nimeni dintre voi nu se bucură? Nimeni nu îndrăznește să mă laude? Ce fecioară e mai fericită decît Iphigenia?... (*Agamemnon în acest moment începe să plîngă. Iphigenia, care nu-l aude, din nou visează.*) ... Căci trupul și suflul meu nu vor rodi pe pămînt, unde toate

sînt trecătoare și izvorite din durere. Și nici nu voi fi zidită la temelia unei mărețe clădiri, ca s-o însușesc și să-i dau viață...

CALCHAS (*Care a urcat o treaptă mai mult decît Iphigenia și o așteaptă*):

Haide, Iphigenia. Curînd zeița își va arăta nerăbdarea!

IPHIGENIA (*Continuînd visătoare*): Sufletul meu nu va rămîne închis între zidurile unui palat, ca într-un trup de piatră. Sufletul meu nu va face să dureze nici o clădire înălțată de mînă omenească — pentru că nici trupul meu nu va zace jertfit la nici o temelie de piatră și var. (*În această clipă se aprinde rugul și vîlvătaia roșie se reflectă deasupra mulțimii. Iphigenia ridică brusc brațul, înfiorată parcă de apropierea unui miracol.*) Priviți! Mormîntul meu nu va fi pe pămînt! Sufletul Iphigeniei va face să izbîndească și să dureze altceva, cu mult mai prețios, din altă lume!

(*Exaltată.*) Sufletul Iphigeniei va da viață unui mare război, unui îndepărtat vis! Acolo mă veți găsi întotdeauna pe mine — în faptele voastre eroice, în visul vostru cel mai de preț, Troia. Urmează-mă, iubitul meu!

CALCHAS: Iphigenia!

ACHILE (*Înaintînd pe trepte*): Iphigenia! Mai ai încă timp, Iphigenia!

Un singur cuvînt aștept, unul singur — Iphigenia!

IPHIGENIA (*Care urcă încet treptele, înlocuind zîmbind capul*): Urmează-mă, iubitul meu!...

Rugul arde acum cu zgomot. Masa întreagă privește aiurită spre Iphigenia, care urcă senină treptele. Corul se aude din ce în ce mai puternic, mai sfîșietor, în timp ce se lasă cortina.

SFÎRȘIT

Vignetele acestui număr reprezintă obiecte personale ale lui Al. Macedonski păstrate în colecțiile Muzeului literaturii române.

proză

poezie

teatru

Ion AGÂRBICEANU

Precizări pe marginea unui « roman »

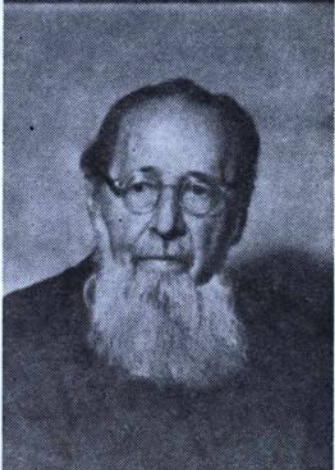
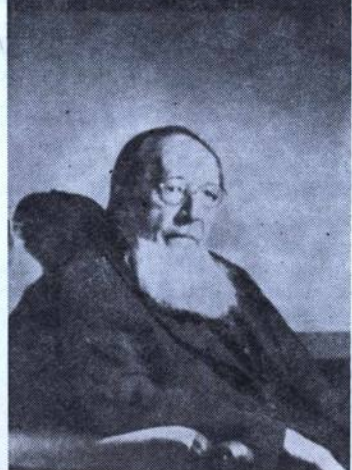
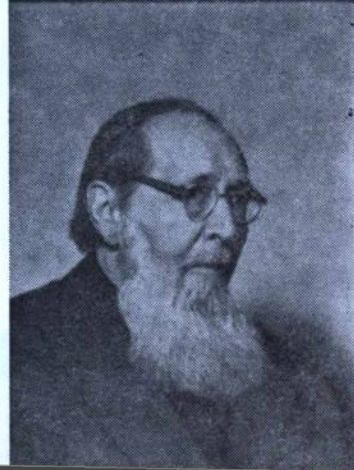
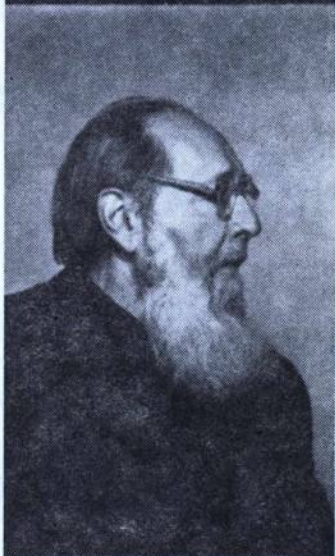
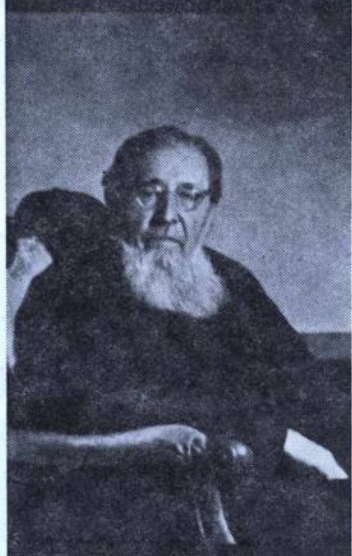
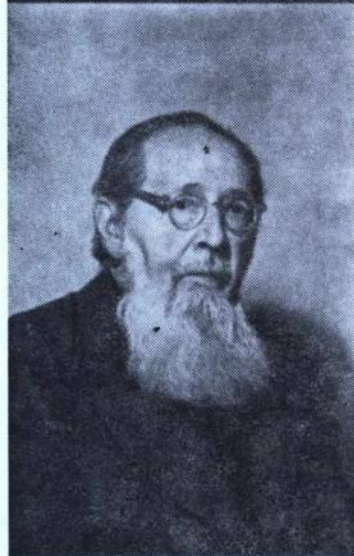
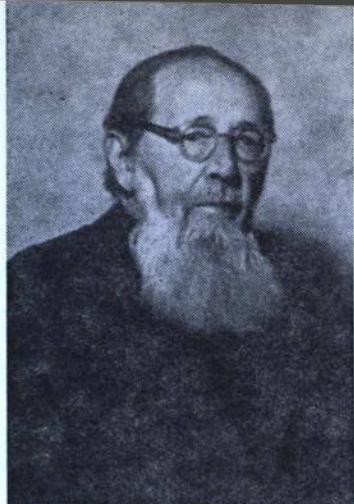
DUPĂ CUM SE ȘTIE, «CÎT A ȚINUT EVACUAREA DIN CLUJ», între anii 1940 și 1945, Ion Agârbiceanu a desfășurat la Sibiu o intensă activitate creatoare (« Cantitativ, în cei cinci ani petrecuți în refugiu [...] am scris poate mai mult decît în toată activitatea mea anterioară »)¹, orientată mai ales spre proza de largă respirație, îngrijindu-se concomitent, pentru a putea face față dificultăților materiale, atît de tipărirea navelor și romanelor noi, cît și de republicarea, în ediții revăzute, a unora din romanele și nuvelele apărute pînă atunci². Din această perioadă datează nuvelele Jandarmul, Faraonii, Valurile, vinturile... și Sfîntul, precum și romanele În pragul vieții, Viltoarea, Prăpastia, Frămîntări, Strigoii, Vremuri și oameni.

Din manuscrisele sibiene ale lui Agârbiceanu face parte și romanul Prăbușirea, din care, în paginile următoare, reproducem primele capitole. Scris, probabil, în 1943, oferit, la 23 octombrie 1944 și apoi la 28 mai 1945, sub titlul Familia Crețu, editorului bucureștean Gh. Mecu, care însă nu l-a mai putut publica, Prăbușirea dezvoltă o idee morală întilnită nu o dată în opera lui Ion Agârbiceanu, și care s-ar putea exprima prin proverbul «lăcomia pierde omenia».

Avocatul Ion Crețu, despre care aflăm, din cîteva paranteze discursive, că a avut o copilărie și o tinerețe pline de privațiuni și de umilințe de tot felul, tangente indigenței, a reușit, prin inteligența lui practică, prin talentul său, prin puterea de muncă și prin dirzenia cu care își urmărește scopurile, să se impună concetățenilor săi bogați. Dar locul pe care și l-a cucerit în societate — uneori (ni se sugerează) și prin mijloace mai mult sau mai puțin oneste — și pe care și l-a consolidat căsătorindu-se

¹ Apud Adaos la „Mărturisiri”, în culegerea *Mărturisiri literare*. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura „Minerva”, 1971.

² « Pe lingă interesele scriitoricești, am nevoie și de parale », nota într-o scrisoare din 17 august 1942, către editorul Gh. Mecu. În alta, din 23 octombrie 1944, adresează aceluiași editor: « Ce să mai spun de bani? Am ajuns la o datorie la [banca] „Albina” de 200 000 lei, căci cu salariul [sic!] meu nu-i de trăit ». În fine, într-altă scrisoare, din 28 mai 1945, tot către Gh. Mecu: « ...azi bani sunt mulți, numai eu am iar datorii de peste trei sute de mii ». (Apud *Documente literare*, vol. I, Ediție de Gh. Cardaș, București, Editura „Minerva”, col. „Studii și documente”, 1971, p. 39 și 11.)

cu fata unui medic bogat, Intemeind ceea ce se cheamă o «familie fericită» — nu-l satisface, pentru că Ion Crețu, ca și Iosif Rodean din Arhanghelii, nu e un om normal, un «blind», ca să folosim cuvântul lui Cornel Regman³, ci un primitiv, un instinctual, un posedat de demonul lăcomiei și al orgoliului pe care nu și-l poate domina. Bineînțeles că regretăm ca cititori că scriitorul nu a lăsat ca demonul să-l împingă pe Ion Crețu, mai cu seamă în partea întâi a romanului, în primul planul acțiunii, și l-a înlocuit cu amintiri și impresii ale unora dintre «blinzi» despre caracterul lui. Deși se află în circumstanțe sociale și psihologice schimbate, altele decât cele din Arhanghelii, Ion Crețu, alter ego-ul lui Iosif Rodean, intelectualizat și cu o sensibilitate subjiată de civilizație, devine, ca și directorul minei de aur, victima aceleiași puternice energii instinctuale care l-a ridicat în ierarhia socială. Orgoliul puterii și lăcomia de avere ale lui Ion Crețu se convertesc, într-un moment de criză biologică, într-o nepotrivită pasiune erotică pentru o femeie tânără cu un psihic detracat de patima jocurilor de noroc. Această aventură, la care Ion Crețu participă cu toată puterea instinctelor sale, pătimaș, îi irosește averea și-l conduce la sinucidere.

Paralel cu existența zbuciumată a lui Ion Crețu, romanul putea aduce în primul plan procesul

de destrămare a unei familii constituite pe fundamentul șubred al averii, așa cum se întâmplă și în Arhanghelii. Ion Agârbiceanu, urmărind însă, ca și în alte scrieri ale sale, să opună răului exemplul pilduitor al binelui, încearcă să salveze familia lui Ion Crețu de la dezastrul spre care o țira furia blestemată a avocatului, prin introducerea forțată, nemotivată estetic, a unor personaje episodice, care au rolul antipatic când de a adnota caracterul lui Ion Crețu, explicându-l discursiv, când de a interveni ilotic în desfășurarea logică a romanului, pentru a salva situația materială a soției și a fetelor lui Ion Crețu — ultimele două portrete feminine schițate cu naturalețe și simpatie, ale căror siluete de fum rămân în amintirea cititorului, alături de portretul tatălui lor, și după citirea ultimei pagini a manuscrisului.

Gheorghe PIENESCU

sq. I. Agârbiceanu
Cluj, 0. A. Surgen 92

³ Agârbiceanu și demonii, București, Editura „Minerva”, 1973, 274 p.

P R Ă B U Ș I R E A

I

Telegrafiasse că sosește cu acceleratul de miezul nopții și că le aduce o mare surpriză. De la gară, cu mașina, n-avea mai mult de-un sfert de ceas până acasă. Iar acum, în odaia vecină, în salon, ornicul bătea unu', umplînd camera cu armonii prelungi, ca de pian. Să nu fi găsit mașină la gară? Dar la acceleratul acesta — cea mai bună legătură cu capitala — ea știe că totdeauna sînt mașini. Poate va fi întîrziat trenul?

Se hotărî să mai aștepte, singură, trimițînd fetele la culcare. Băiatul, Benedict, nu era acasă. Plecase la pescuit de păstrăvi, cu membrii unei societăți în care se înscrisese de curînd. Plecase pentru o săptămînă, înainte cu două zile.

Fetele, deși li se închideau pleoapele, nu trecuseră bucuroase în camera lor. Voiau să afle surpriza de care vorbea telegrama. De la cinci după-amiazi, de cînd sosise, au înnebunit-o cu cîte combinații au făcut în legătură cu vestea ce le-o trimisese el. La ce nu se gîndiseră? De la automobil și cercei cu briliante, pînă la o călătorie în străinătate, cîte prostii nu le trecuseră prin minte? Iustina, cea mai mare, spusese

chiar, rîzînd cu capul dat pe spate, că-i posibil ca tatăl lor să le aducă pețitori. «N-ai mintea întregă, tu, fată! îi răspunsese. Tatăl vostru vă iubește, desigur, dar nu-i un copil.»

A doua, Anicuța, se roșise toată auzind-o pe sora sa. Pelița obrazului ei, albă ca laptele, subțire de s-o tai c-un fir de păr, se îmbujorase aprins, și își dusesse mina la frunte, simțind o leacă de amețală: numai acum, de două săptămîni, luase balaureatul.

Iustina era cu doi ani și jumătate mai mare decît ea. Era studentă în anul al doilea de medicină.

Amîndouă voiseră să-l aștepte pe tatăl lor, deși, spunînd adevărul, își satisfăcuseră, în parte, curiozitatea cu presupunerile și-și risipiseră entuziasmul de la început tot încercînd să ghicească ce surpriză le va aduce. Le luase și somnul, și nu mai prea înțelegeau ce citeau, după cina tîrzie, lingă masă. Cinaseră tîrziu, pe la unsprezece, căci Ana Crețu voia să aibă mîncare proaspătă și pentru soțul ei. Voiseră, la început, să aștepte toate trei cu cina pînă la sosirea acceleratului, puseseră pe masă și o sticlă cu vin îmfundat, adus din pivniță, din nisip. Dar, pe la unsprezece, Iustina era să leșine de foame și le convinsese să mănînce («Parcă tata nu va fi cinat în vagon-restaurant! Las' că-l știu eu!»).

Totuși, puseseră friptură de-o parte.

«Mergem... dar cu o condiție, spusesse Iustina, cînd le trimisese la culcare: dacă totuși mai vine în noaptea asta, să ne trezești, la ce ceas va fi. Nu-i așa, Anicuțo?» Anicuței, după masă, i se închideau ochii.

«Da, te rugăm, mamă, să ne trezești», spusesse și ea, ducîndu-și palma albă, cu degete subțiri și lungi la gură, să-și ascundă un căscat.

Trecu la bucătărie să vadă dacă mai este caldă friptura. Cine știe, poate a întîrziat acceleratul. Se mai întîmplă. Dar chiar atît de mult? Trenul va fi sosit, de bună samă. Dacă le-a avisat prin telegramă că va veni și totuși n-a venit, nu i se va fi întîmplat ceva? Ori l-a reținut vreo afacere neprevăzută? Ah, Doamne, pentru afacerile astea el e gata să sacrifice orice!

Se ridică neliștită de pe scaun și se apropie de fereastra dinspre stradă. Ridică puțin roleta și privi afară. Cînd începuse să ploaie? Asfaltul ud strălucea, la lumina felinelor electrice, ca oglinda. Iată, se disting și firele subțiri de ploaie deasă, alburie, piezișă. Felinarele se legănau încet. «Hm! A început și vîntul. Asară era încă senin.» Ridică roleta pînă sus și deschise geamul. Mireasma ploii, a aerului răcorit, o izbi în față și [ea] o respiră cu plăcere. Fusesse toată ziua năduf greu.

Orașul dormea în liniștea adîncă, sclipindu-și în lumina electrică acoperișele udate de ploaie. În răstimpuri depărtate, se auzea, venind de la distanțe mari, tropot trecător de copite. Era spre centru, unde se aflau restaurantele și cafenelele...

Stătu mult în fereastra deschisă, sorbind aerul proaspăt. Gîndurile i se împrăștiară și privea în neștire afară. Întru tîrziu, simți frig între spete. Se înfioră. Închise geamul, lăsă roleta. Ornicul din salon bătu două. «Ce mai aștept? E o prostie să cred că mai vine în noaptea asta. Pînă la opt dimineața, nu mai este alt tren. Desigur că i-a ieșit în drum o afacere nouă!»

Stînsse becul și trecu în dormitor. În întuneric, simți o înfiorare ca de-o teamă nedeslușită, și se grăbi să aprindă lumina de pe noptieră. Gîndurile i se risipiră din nou, în vreme ce se dezbrăca. Făcîndu-și toaleta de culcare, se privi în oglindă. Era încă tînră, frumoasă, cu toți cei patruzeci și cinci de ani ai săi. Înaltă, subțire, mlădioasă, cu părul de-un negru mat, cu ochii mari, verzui, cu sprîncelele dese, puternic arcuite, cu genele lungi. Abia mijeau cîteva riduri în colțul ochilor. Gura, da, gura pare puțin veștejită — poate pentru că n-a întrebuințat niciodată dresuri. În jurul buzelor parcă i se jucau niște nourași de tristețe.

Se întinse în așternut, cu un mic oftat, hotărîtă să adoarmă.

De cînd s-a măritat se chinuise să nu se culce înainte de-a-i sosi bărbatul. Și cum, înainte vreme, Ion Crețu călătorea rar, iar cu prietenii prin cafenele rar se încurca, nu se putea plînge că-l aștepta prea mult. Acum însă, de vreo cîțiva ani, el lipsea foarte

des din oraș, cu zilele. Ba chiar cu săptămânile, și se chinuise să se deprindă să adoarmă singură. Se chinuise, da, acesta e cuvîntul, căci nu mai adormea ușor și tihnit ca pe vremea cînd auzea din patul vecin respirația lui regulată. Nu mai era pacea și siguranța de altădată.

Dar, ce putea face? Aveau două fete mari, băiatul în al treilea an la Drept, și Ion Crețu ținea la ei ca la ochii din cap. Era hotărît să nu-i trimită în lume cu mîna goală. Ba voia — și el era încăpățînat — să le lase o avere cît mai mare. Și, așa, de vreo cîțiva ani a intrat în afaceri și în politică, tot pentru afaceri.

Ea, la început, s-a împotrivit: puteam cîștiga și acasă, cu avocatura, cît era necesar ca să-și înzestreze fetele și să-l ducă pe Benedict pînă la diplomă. A, dar el nu se mulțumea cu puțin. El voia, pentru copiii lui, o situație de primul ordin. Era convingerea lui că, fără avere mare, în lumea de azi te calcă toți în picioare...

Dar de ce-i vin gîndurile acestea din nou în minte, în loc să doarmă? Nu a discutat cu el, de-atîtea ori, chestiunea asta, în zadar? Nu s-a lăsat, de la o vreme, în voia sorții, după ani de discuții?

Se întorcea de pe-o parte pe alta și nu putea adormi. Afară, începu să vijîie vîntul, și din cînd în cînd izbea picuri grei ca alicele în geamuri.

« Poate mi-a trecut somnul pentru că nu-s obișnuită să mă culc la o oră așa de tîrzie », își zise concentrîndu-și atenția asupra cîntecului mereu schimbat al vîntului și sperînd să-și împrăstie astfel gîndurile nemulțumirilor din anii trecuți, pe care le simțea cu un fel de spaimă subțire, înviind, deși nu o dată a crezut că le-a înmormîntat în adîncurile sufletului. Vîntul fluiera în horn, pîrînd uneori că s-a aninat acolo, dar în clipa următoare vuia cu minie pe strada îngustă scuturînd două ferestre care nu se închideau prea bine, trecea involburat și sfîșiat de fiecare piedică ce-i stătea în drum, ca un rîu nevăzut ce nu-și mai încape în albie.

Casa lor era pe-o uliță veche, strîmtă, nu prea lungă, veșnic plină de curent, ca un gang. Vîntul care se întărea acum avea de lucru pe coridorul acesta, străjuit de case vechi cu un etaj și, mai rar, cu două. Și cele cu un singur etaj erau foarte înalte. Clădirile acestea bătrîne aveau parterul cu mult peste înălțimea capului, de la linia străzii, și acoperișurile erau aproape jumătate din înălțimea întregului edificiu, clădite și ele în etaje.

Avuseseră mai înainte altă casă, dar numai cu patru camere, cînd ajunsese de vînzare aceasta de acum, din care ei țineau numai etajul — vreo opt-nouă camere. Parterul era închiriat. Fusese un prilej bun pe care bărbatul său nu voise să-l scape: cumpărase imobilul la licitație, de la o familie de boieri scăpătați. O bancă scosese casa la vînzare. O cumpărase ieftin. Azi ar primi ușor prețul întreg. Dar nu se gîndeau s-o vîndă. Era o casă mare, comodă, clădită anume pentru oameni cu dare de mîină. Ion Crețu spunea, în glumă, că, la nevoie, amîndouă fetele pot fi măritate aici, și mai rămîne un apartament și pentru Benedict...

Tot ascultînd vuietele vîntului, Ana se trezi că gîndurile-i fug, cu ani în urmă, la cumpărarea acestui imobil, la bucuria de atunci a bărbatului, la spaima copiilor care se temeau să nu se piardă prin clădire. Un zgomot apropiat de geam spart o înspăimîntă. Sări din pat și se apropie de fereastră. Geamul dinlăuntru era neatins, dar cel din afară cursese în puzderii. Jos, în stradă, se rostogolea, ca prins într-un vârtej, un ornament de tinicheia pe care îl știa. Se vede că vîntul puternic îl smulsese de la locul lui și-l aruncase în fereastra lor.

Întorcîndu-se spre pat, Ana simți cum îi bate inima și cum respira de greu. Se spe-riase tare de izbitura aceea în geam. Își dădu sama că ceea ce a aruncat-o, ca o coardă destinsă, din pat fusese gîndul absurd că lui Ion i s-a întîmplat o nenorocire. Dar cum să i se întîmple ceva aici, în fața casei? Va fi rămas, desigur, în capitală. Cine știe ce l-o fi reținut în clipa din urmă.

Nu putu adormi însă nici acum, și începu să se teamă să mai audă ceasul bătînd, la gîndul că va fi foarte tîrziu... Înțelese că, la urma urmelor, ceea ce-i alungase somnul era teama să nu i se fi întîmplat lui vreo nenorocire.

Trebuie să fie un lucru deosebit surpriza de care-i telegrafiasse, dacă nu a avut el răbdare să nu pomenească de ea pînă la sosire. Nu obișnuia să-i anunțe data sosirii. Și dacă, totuși, n-a putut sosi, înseamnă că s-a întîmplat ceva grav, neobișnuit. Dar de ce numai decît ceva grav, neobișnuit? Nu era de ajuns să-i fi ieșit în cale o afacere nouă? El, pentru o afacere bună, e gata să jertfească orice. Dar nu, nu o mai satisfăcea răspunsul acesta! Sensibilitatea ei deveni tot mai ascuțită. Avea senzația că i se înfiripă simțuri nouă, cu care adulmecă vibrații nouă ce izvorăsc din întuneric și care deșteaptă în ea o teamă nedeslușită.

N-ar fi mai bine să aprindă becul, să citească ceva?... Dar nu putu citi nici o pagină. Trupul îi era ostenit, moleșit, de zvîrcolirea zadarnică în așternut. Pleoapele îi se închiseră, cartea căzu pe cuvertura ușoară de lînă, și Ana Crețu lunecă într-un somn greu. Lumina becului cu abajur verde rămase strajă pe noptieră, dar, în perdelele albe ale ferestrelor, începu să mijească de ziuă.

De departe, de la periferiile orașului, se ridica în văzduh zgomotul căruțelor cu zarzavat, ca o cernere fină de ape. Era zi de tirg. Furtuna de peste noapte fu înghițită o dată cu zorile, și ziua se vestește senină, cu un cer înalt, cu aerul înprospătat de ploaie și de vînt.

II

Dimineată, Ana se deșteaptă tîrziu. Deschise cu greu pleoapele. O lîncezeală grea îi pătrunsese toate măduarele. Se simțea ostenită ca și cînd ar fi vegheat toată noaptea. Capul îi era greu și o durea. Închise iar pleoapele și își duse mîna la frunte, mîngîind-o ușor cu degetele lungi, palide. Se gîndi că va fi tîrziu și că fetele se vor fi sculat. Va mai rămîne totuși puțin în așternut, poate i se va potoli durerea de cap. Nu se auzea în toată casa nici un zgomot, numai bătaia pendulei din salon.

Deodată tresări, deschise ochii și se ridică într-un cot. Din patul vecin auzi o respirație adîncă și prelungă. Soțul ei dormea cu fața întoarsă spre părete. Apoi, iar, nu i se mai auzi respirația. Era acoperit numai cu cearceaful, pătura albă de lînă era pe căpătîii frumos împăturită, așa cum o lăsase ea de cu sară.

Un zîmbet fugar îi trecu pe buze, și o destîndere i se răspîndi în tot trupul. Siguranța că el e aici, că nu i s-a întîmplat nimic, o liniști și o satisfăcu, alungînd din primele clipe mirarea firească de a-l vedea în pat. Nu se întrebă nici cînd a venit, și nici cum de n-a simțit nimic cînd a intrat el în odaie. Se lăsă din nou pe perini și închise ochii. Parcă abia acum s-ar apropia de ea somnul cel adevărat. Ațipi îndată și mai dormi un ceas.

Cînd se trezi, omul ei dormea încă. Ieși tiptil din dormitor și intră în baie. Fetele nu se sculaseră încă. «Las' să doarmă, își zise ea. Nu sînt obișnuite să se culce atît de tîrziu. De altfel, e mai bine că dorm. Și dacă se vor scula, nu le va spune nimic despre sosirea tatălui lor. Altfel Iustina ar da năvală în dormitor.»

N-o mai durea capul, și apa rece o destinse de tot. Se simțea ușoară, întinerită, cînd trecu la bucatărie să pregătească micul dejun. Murmura, cu buzele închise, melodia unei romanțe favorite de pe cînd era fată.

Apucîndu-se de lucru — măcina cafea prăjită pe care o ținea într-o cutie de tinichea — se gîndi ce ființă slabă este omul în lumea asta, cît de ușor își poate pierde curajul. Din nimic începe să nu se mai simtă în siguranță și chiar să se teamă. Ca și cînd viața s-ar răzîma pe un singur punct în spațiu și, dacă se clatină el, nu ar mai avea alt reazim. Și punctul acela îl poate clătina, iată, nu numai realitatea, ci și un gînd, o închipuire... Gîndul unei nenorociri care ar putea veni, care s-ar putea întîmpla. De ce nu se apropie mai ușor de noi gîndurile bune, și nu presupunerile întunecate? Sau, numai ei i se întîmplă așa? E predispusă la teamă? E prea sensibilă? Sau... nu are destulă încredere în caracterul lui? Oare de aici izvorau adierile de teamă, nu numai cele de azi noapte, dar și altele care o bîntuiseră în cursul vieții?

Da! Era adevărat! Cu o latură a caracterului bărbatului său nu s-a putut ea împăca niciodată: pornirea aceea de-a aduna avere cu amîndouă mîinile. Nu era nu-

mai de-acum, de cînd intrase în afaceri, de cînd, întrînd în politică, se îndeletnicea cu diferite intervenții, ci i-a surprins însușirea asta încă din primul an al căsătoriei lor, înainte de-a veni copiii. De cîte ori îi simțea patima și dîrzenia cu care urmărea un cîștig, deși păstra formele eleganței în purtări și nu cădea niciodată în brutalitate, nici în spolierea partidei ce-i cădea pe mîină în cariera lui de avocat, Ana nu se simțea bine ca și cînd atitudinea asta a lui l-ar fi micșorat în ochii ei. Era o notă pe care nu o înțelegea, care nu-i plăcea și care o înstrăinase de el. Luptase mult împotriva acestei indispoziții pentru că adierea înstrăinării de el o înfrica. Încercase să-și explice în toate chipurile pornirea aceasta a lui Ion... Își zicea, în scurgerea anilor de căsătorie, că poate nu-i decît simțul practic al vieții, hărnicia și hotărîrea de a învinge în viață, de a clădi un cuib solid pentru familie!... Poate era reflexul și urmările experienței lui din tinerețe, din anii de liceu și universitate, cînd luptase cu mari greutăți materiale. Ea nu înțelegea lupta asta. Crescuse într-o familie de doctor bine situată și adusese o zestre frumoasă în căsătorie... Dar și dacă ar fi crescut în mijlocul lipsurilor, cu firea ei nu ar fi înțeles lupta asta a lui, prea aprigă, prea strînsă pentru bunurile materiale ale vieții. Ea fusese o fată aplecată spre visare și avea, din fetie, cîteva caiete pline cu versuri pe care le recita și acum din cînd în cînd. Pe vremuri a și publicat cîteva poezioare în diferite reviste... De multe ori încerca să-și alunge neplăcerea de a-l vedea lacom de avere spunîndu-și că doar în asta nu se aseamănă, dar că, în sfîrșit, nu e mare lucru, pentru că celelalte însușiri ale lui contribuieră la armonia vieții lor. Cine poate găsi doi oameni care să se asemene într-o toate?

Toate explicațiile ce le încercase în cursul anilor de căsătorie nu putuseră însă să-i stingă de tot aversiunea față de slăbiciunea asta a bărbatului. Ea își ridica mereu, instinctiv, capul, de cîte ori i se părea că Ion e prea răpit de munca lui. Ducea toate cauzele ce-i cădeau în mîină pînă la ultima instanță, cînd nu le cîștiga la cele inferioare. Și de multe ori nu era vorba de cauze mari, de perspectiva unui cîștig însemnat. În cîteva rînduri, ea intervenise uneori, la insistența clienților, să nu mai facă apel la o sentință. Creșteau cheltuielile, și oamenii se temeau că nu vor putea plăti. « Dacă pierd, n-o să le cer nici un ban », răspundea avocatul, cu buzele strînse. Și, într-adevăr, în cîteva cazuri a făcut așa. « Cine știe, poate e ambiția lui de avocat », își zicea Ana. « E încredințat că e justă cauza ». Dar nici această explicație nu-i topea aversiunea firească față de dîrzenia cu care Ion își urmărea procesele.

Încerca să nu se mai gîndească la ea, să anuleze această slăbiciune a bărbatului prin bunele lui însușiri, și în primul rînd cu iubirea ce-i păstra, cu atențiile de fiecare zi cu care o înconjura. Fusese, în tinerețe, idealul ei de bărbat, și se lipise de el cu tot sufletul, cu toată viața, din clipa în care l-a cunoscut. Iar el o iubise cu patimă, și o mai iubea încă. Ce mare importanță avea dacă asupra unei singure chestiuni nu se înțelegeau?...

De cîte ori nu și-a spus așa, în scurgerea anilor? Și își mai spune și azi. Dar instinctul biruia rațiunea și sentimentele ei. Cînd nici nu gîndea, părea că se ridică din străfundurile ființei ei un deget care arăta insistent spre... lăcomia de avere a lui Ion. Căci cu toate explicările ce-și închipuia, sau i le dădea el, în cursul anilor se depozita în fundul conștiinței ei convingerea nemărturisită că bărbatul ei e lacom de avere... Și-i părea că din această convingere izvorăște și teama ei de viitor...

Iustina intră ca o valbură în bucătărie.

— Dar știi că nu-i frumos din partea ta, mamă! Nu te-ai ținut de cuvînt.

— Cum? făcu surprinsă Ana.

— Ne-ai promis asară că ori la ce ceas va sosi tata, ne vei deștepta și pe noi.

— Cum? S-a sculat? L-ați văzut?

— E în baie. Am aflat-o încuiată cînd am voit să intru. Se bălăcește ca o rață și pufăie pe nări după felul lui. N-a voit să-mi spună care-i surpriza. A zis să am puțintică răbdare. Dar el nu-și face idee cît ne-am frămîntat noi cu surpriza asta. Care-i? Despre ce e vorba?

Eu sunt de acord cu ste cu privire
la secțiunile materialului. De ar fi acesta
a fi dar să apară încă cu vreo volume de reflecție și
polestiri și 2 vol. de literatură de mîntuire. Plus
stîrșoial. Cel puțin așa se publică un alt treat
materialul care apare în 1963. Ar fi și liase
și fie găsit. Că altfel nu crezi că vor fi gîrșe
și va dăpîrate și ultimale votare! Era nău
slăbit din puteri în ultima vreme. Nici
roșu nu mă mai sculă la scriu!

Tu să spui: Spital nu fii să apară,
nu e reușit; Grădina Grădina în care
sunt necesare, - dar fii mult să apară la
linga de la timpului și linga minții. Că
că unele sînt de la stîlurile: Gonasta
unei mîci și Gonasta albei mîci. Aici
l-e seu suprema mîci din a. Basat

— Nu știu nici eu, draga mea! Încă n-am vorbit cu tatăl tău. Dormea greu cînd am ieșit eu din dormitor.

— Bine, dar cînd a sosit azi-noapte?

— Nu știu cînd a sosit. Nu m-am trezit. L-am așteptat mult, pe urmă m-a potopit somnul.

— Și n-ai auzit cînd a intrat în dormitor?

— Se vede că a umblat încet, să nu ne deștepte. Voi ați auzit ceva?

— Nu, se-nțelege! Anicuța doarme și acum ca pămîntul.

— Ei, acum înțelegi de ce nu m-am ținut nici eu de cuvînt? M-ai acuzat fără de nici o vină.

Iustina se repezi și o îmbrățișă sărutînd-o cu zgomot pe obraz.

— Dragă mamă! Iartă-mă! Dar, serios, nu știi de ce este vorba?

— Cum să știu, dacă n-am schimbat încă nici o vorbă!

— Dar bine, cum a venit? Cu ce a sosit? Nu mai era nici un tren pînă azi la opt. Ana rămase zăpăcită. Ea nu-și pusese întrebarea asta, mulțumită că l-a văzut în siguranță în patul lui.

— O să ne spună el la micul dejun.

— Poate a venit cu o mașină? Să nu fie surpriza lui o mașină, cum am bănuț eu? De cînd ne tot promite una!

— O să aflăm noi îndată.

Iustina era din nou agitată și, ieșind din bucătărie, coborî la repezeală scara de serviciu, în curte. Poate era mașina acolo, și va fi un triumf al ei că a găsit « surpriza ».

Trebuind să aducă un ibric din dormitor, Ana trecu pe lîngă baie. Auzi zgomotul ce-l făcea încă bărbatul său, bălăcărindu-se în apă. Avea obiceiul să rămînă multă vreme în baie. Deschizînd ușa dormitorului, o izbi un miros acru, neplăcut. Se opri în prag și adulmecă. Ce putea mirosi așa? Vag, își aminti că nu-i era cu totul necunoscut. Un fel de duhneală... Ei, da, era mirosul de tutun, de băutură. Cînd venea, uneori, tîrziu sara, acasă, după o întîlnire cu prietenii, Ion răspîndea atmosfera asta de crîsmă, în cameră.

« Unde va fi întîrziat? » se întrebă ea. Că băuse undeva, și poate chiar mai mult decît de obicei, era sigură. Mirosul acela era mai gros și mai greu ca altădată; dar nu-i trecu prin gînd c-ar fi putut întîrzia într-un restaurant sau în vreo cafenea din oraș. Era absurd să creadă că a sosit cu acceleratul și că, în loc să vină acasă, a tras la vreun local. Porni repede, dădu aproape năvală la ferestre și le deschise... « Va fi băut în vagon-restaurant », își zise ea, bucuroasă că a găsit o explicație. Dar numaidecît își spuse că nu-i cu puțință. Unde ar fi stat de la sosirea trenului pînă noaptea tîrziu?

Deschizînd ferestrele, văzu geamul spart și puzderia de sticlă și își aminti de spaima ei de azi-noapte. Se aplecă și privi în stradă: ornamentul acela de tinichea nu mai era acolo.

Părăsind dormitorul se întrebă cum de n-a simțit mirosul acela cînd s-a deșteptat? Ar fi deschis de-atunci ferestrele. Ieși, pe altă ușa, în sală, și cînd trecu pe lîngă vestimintele bărbatului, afirmă ca de obicei în cuier, o izbi același miros, amestecat însă cu mireasma grea de tutun, și de încă ceva, străin. « Miroase a cafenea », își zise, aducîndu-și aminte că acolo și mesele de marmoră erau îmbibate de fum de tutun. Dar, nu se putea înșela: era și o adiere de parfum, dar cu totul respingătoare, covîrșită cum era de mirosul de pipă ori de țigări de foi.

Deschise și aici fereastra ce răspundea în curte, apoi se întoarse în bucătărie cuprinsă din nou de nedumerire și neliniște. Ion nu folosea nici un fel de parfum, nici chiar apă de colonie. Avea el un săpun preferat, cu o mireasmă discretă de trandafir. Nici odată nu descoperise în preajma lui o altă adiere.

« Desigur că a fost cu o societate », își zise, neîndrăznind să-și spună că va fi stat mai multă vreme în apropierea unei femei căci parfumul era, cu siguranță, dintre cele întrebuițate de femei. Avea chiar ea o prietenă care-l folosea.

Cum îngrijorarea de azi-noapte era gata să o copleșească din nou, se bucură cînd o văzu intrînd pe Iustina.

— Nu-i în curte nici o mașină, zise ea cu vocea înăspriță. Totuși tata a sosit cu un automobil. Mi-a spus portarul. Mai erau în mașină doi domni și o doamnă.

— Adevărat? Se prea poate, răspunse cu vioiciune și cu bucurie mamă-sa.

Dacă-i așa, se explică și adierea de parfum, și mirosul de țigări de foi. Poate domnii aceia, sau unul din ei, a fumat tot drumul. A cunoscut și ea destui fumători pătimași care, fie în tren, fie în mașină, după ce-și cer voie, nu se mai opresc din colhăit tot drumul.

— Portarul spune că a sosit aproape de crăpatul zorilor, și că domnii dinlăuntru erau foarte gălăgioși. Era o mașină mare, de patru persoane. Tata și doamna aceea ședeau în fund, iar cei doi domni în fața lor. Aveau cu ei și o damigeană cu vin.

— Vai de mine, Iustino, zise supărată Ana, tu te-ai pus să-l iscodești în toată legea pe portar. Nu-i frumos!

Zicea așa, dar în sine era mulțumită. Dacă aveau la ei și o damigeană de vin, se înțelegea ușor și mirosul acela de băutură, fără să fie nevoie a mai presupune și vreun restaurant sau cafenea.

— Voiam să văd, n-au scăpat vreo vorbă în legătură cu surpriza din telegramă? Dar portarul n-a auzit nimic, decît că cei doi domni nu l-au lăsat pe tata să se coboare înainte de a nu mai bea un pahar «la botul calului».

După o clipă de tăcere, Iustina continuă:

— Poate că n-am făcut bine, cum zici tu, dar dacă am greșit, mi-am și luat numai decît pedeapsa.

— Ce pedeapsă? întrebă mirată Ana.

— Păi, ocupată cum eram cu portarul, n-am băgat de samă că fereastra de la locuința domnului Stratilat, ce dă spre intrare, era deschisă. Și, cînd m-am întors să plec, dumnealui se uita la mine zîmbind. M-a văzut așa, numai în halat, cu părul... și cu degetele încîrligite voia să-i arate părul vilvoi.

— Dar cine te-a pus să cobori în curte?

Iustina nu-i mai răspunse că se grăbi la baie. Nu avea noroc în dimineața asta și pace bună! Anicuța se sculase între timp și era acolo. Mamă-sa o auzi cum trîni dup-olaltă trei uși. Desigur a dat năvală în dormitor să-l vadă pe tatăl său.

Dar fata nu se grăbi să intre în dormitorul părinților, ci într-al lor, al fetelor, și se înțepeni înaintea oglinzii. Voia să vadă cum arată în halat și cu părul vilvoi. «Zîmbetul lui Stratilat a fost foarte semnificativ», își zise ea neliniștită. Ce mai calea-valea, «semnificativ»! Hai să-i spunem pe nume: fusese bucuros, dar era o bucurie plină de ironie.

Stratilat, Teodor Stratilat, conferențiar la chirurgie, era chiriașul lor de doi ani, într-un apartament cu trei camere și baie, la parter. Erau într-o privință «colegi», cum studia și ea medicina, și se cunoșteau bine. Totuși, nu-i putea permite s-o vadă într-un costum sumar, și încă să se uite la ea ironic. Nu-i vorbă, îl necăjește și ea adeseori. Totuși, este o intimitate în care nu trebuie să pătrundă un străin, chiar dacă-l cunoști și ți-e simpatic. Alceva e la facultate, unde, la disecție și la operație...

Dar nu! Nu avusese nici un motiv să o privească cu zîmbetul acela ironic. Era bine! Îi stătea bine în halat și papuci, încinsă peste mijloc cu șnurul de mătase vișinie. Era parcă mai înaltă, sub halat trupul părea și mai zvelt. Și părul acela încîlcit, «vilvoi», ce bătea în roșu, îi stătea bine! Domnul Stratilat n-are decît să facă ironii dacă... dacă n-are simț estetic! Doamne, dar cum ar și avea simț estetic cu o carieră de... măcelar!...

Haida de! Cam trecuse și ea măsura caracterizîndu-l așa. Cercetîndu-se amănunțit în oglindă, fu satisfăcută și văzu că n-avea nici un motiv să se supere pe el că a surprins-o în costumul acela; de aceea își zise că chiar măcelar nu era, ci era numai pe cale de-a ajunge un bun chirurg. «Dar minile tot de măcelar îi sînt», își zise, trăgînd cu coada ochiului în oglindă, în vreme ce se depărta. Totdeauna a avut un fel de oroare de minile puternice ale conferențiarului.

Fu și mai ușurată cînd o văzu pe Anicuța intrînd în dormitor. Se repezi la baie.

— Vezi, să nu stai mult. Mama a zis să terminăm repede pentru că tata-i îmbrăcat și ea pune cafeaua. Masa e și așternută.

Începînd să se spele, fetei îi păru curios că nu se mai gîndește la surpriza tatălui său, ci la domnul Stratilat, cum stătea în fereastră și o privea. Poate era acolo și cînd a coborît ea în curte. Poate a auzit-o cum se informa de la portar. Ce va fi gîndit? Poate avea dreptate mamă-sa: nu trebuia să se informeze de la un om de serviciu!

În realitate, omul, Ion Roșu, nici nu era portar, ci nevasta acestuia, Paraschiva. El era aprod la tribunal. De dimineața pînă sara era «în ofiț», cum spunea și el, și, cu mîndrie, și nevastă-sa. Aprodul era un român venit de la țară, îmbrăcat în uniformă cenușie a personalului de serviciu de la tribunal, de care era foarte mîndru. Își tunde mustățile scurt de tot, voise de cîteva ori să le radă, cum vedea că se poartă

azi toți domnii, dar Paraschiva se împotrivise spunându-i că « se face de râs ». Despre slujba lui, despre lucrările tribunalului, vorbea numai la plural: « Noi așa », « Noi pe dincolo », « Am condamnat azi pe cutare », « Azi am dat sentința în cauza cutare ». Paraschiva îi arăta un respect mai mare decît pe vremea cînd trăiau la țară. De la zece sara, înainte, el făcea pe portarul. Paraschiva se culca devreme, căci se scula de dimineață. Ea făcea curățenie în apartamentul conferențiarului Stratilat și încă în două apartamente mai mici de la parter. Într-unul locuia profesorul titular de științele naturale la universitate, Ion Săndulescu, un bărbat cam ursuz, cu fața cenușie, c-un început de chelie în creștetul capului, cu niște ochi fără culoare, veșnic mirați, în spatele unor lentile groase ca niște lupe. Într-al doilea locuia Alecu Popescu, titularul catedrei de limbi clasice, un tînăr de treizeci și trei de ani, înalt, subțire, cu mîdulare delicate, cu un bogat păr blond dat pe spate, cu ochii de un albastru deschis, prin care-ți părea că vezi ca prin sticlă. Avea o voce catifelată, insinuantă fără să vrea, care încînta, ca un fel de vrajă, auzul femeilor tinere.

Paraschiva vorbea de « profesorii ei » și era foarte mîndră că servește la asemenea fețe distinse.

Ea cu bărbatul ei locuiau lângă intrarea marei clădiri, într-o cameră spațioasă, de cinci ani. Dar pe domnii profesori « ai ei » nu-i avea aici decît de trei ani. Înainte apartamentele de la parter stătuseră goale un an și jumătate. Avocatul Crețu scăpase, el știe cum, de vechii chiriași, care se nimeriseră oameni buclucași: își plăteau chiria cu mari întîrzieri, și tot ei săreau cu gilceava.

« Decît așa, mai bine casa goală! », explicase avocatul Paraschivei. Femeia nu-i simpatiza pe vechii chiriași; totuși, după puțină vreme, regretă plecarea lor, căci nu-i mai rămăsese nici un izvor de cîștig. Și căzuse pe gînduri cînd proprietarul îi spusese că nu mai ia chiriași decît oameni siguri de plată și fără copii.

Așa a stat parterul gol un an și jumătate, pînă cînd avocatul Crețu avu prilejul să-i facă un mare serviciu profesorului universitar Constantin Bogdan, un savant matematician cunoscut, dar care, în afară de calculele lui, era mai neajutorat decît un copil. Nu avea simț practic spre disperarea soției sale, doamna Alma.

Constantin Bogdan avea un proces, de la reforma agrară, cu o moșie rămasă de la părinți, procesul zăcea încurcat, împotmolit la Comitetul Agrar, de vreo patru ani. Doamna Alma, după ce încercase zadarnic să-l urnească, să umble personal pentru rezolvarea lui, îi zise într-o bună zi: « Trebuie să-ți angajezi un avocat bun, unul cu legături la Comitetul Agrar. Se vorbește că este unul aici, unul Crețu, care a dus la bun sfîrșit astfel de procese încurcate ». — « Dreptatea e de partea mea, trebuie să se hotărască favorabil nouă și fără intervenții. Eu sînt dușmanul intervențiilor. »

Totuși, stăruința soției l-a determinat să-l angajeze pe Crețu. În trei luni, Crețu reuși să-i aducă o sentință definitivă de proprietate.

Doamna Alma auzise din vreme că avocatul pentru asemenea chestiuni ia onorarii mari, dar nu-i spuse nimic bărbatului pînă nu se isprăvi procesul. « Tocmește-te tu cu el », îi zise profesorul. Ion Crețu era foarte măgulit că savantul i-a cerut concursul și nu voia să știe cu ce onorariu lucra. Ceru o sumă bagatelă. « Cheltuie-lile efective, doamnă! ». « Dar bine, nu se poate, domnule avocat. Ne-ai făcut un mare serviciu. » — « A fost o cinste pentru mine să lucrez pentru un savant de renume european, credeți-mă. Era și păcat să nu-l ajutăm căci oameni ca domnia-sa nu se pricep la astfel de probleme. Fiecare om cu talentul lui, doamnă. » — « Frumos din partea dumitale! Totuși, nu se poate să nu luați un onorar. Ne-am simți prea îndatorați. » — « Uite-te ce-i, doamnă Bogdan, dacă nu vă supără. Noi, adică familia mea, nu prea avem legături cu domnii profesori. Eu am o casă mare, cu trei apartamente, la parter, libere. Nu le-aș închiria oricui. Știu că dumneavoastră cunoașteți multă lume. Mi-ați face o mare bucurie dacă ați recomanda în cercul cunoștințelor dumneavoastră apartamentele de închiriat. E cam mult și cam prozaic ce vă cer, nu? » — « Dimpotrivă, domnule avocat, o să le fac un serviciu unor cunoscuți ai mei care nu sînt deloc mulțumiți cu locuințele ce au. »

Aşa se mutaseră, pe rînd, într-un sfert de an, cei trei profesori în apartamentele de la parterul locuinţei avocatului Creţu. Şi aşa ajunse avocatul şi familia lui în relaţii sociale destul de strînse cu familia profesorului Bogdan. Cei trei chiriaşi erau cu toţii prieteni buni ai savantului şi mai ales ai doamnei Alma, care, la sindrofiile ei, începu să invite şi pe familia Creţu. Erau destul de dese aceste conveniri în familie de la care cei trei chiriaşi erau nelipsiţi încă înainte de a se muta la avocat. Doamna Alma se plictisea singură, şi cînd era numai cu bărbatul, era ca şi singură. Acesta nu-şi ridica capul din calculele lui, dintre hîrtoage şi cărţi, decît ca să mănînce şi să se culce. Dar, lucru ciudat: cînd era cu oameni care aprindeau o discuţie, se transfigura şi ajungea de nerecunoscut. De altfel, ca şi Ion Săndulescu, profesorul cel ursuz de ştiinţe naturale. Dar doi, care se pricepeau să aprindă discuţia, erau mereu la îndemînă: conferenţiarul Stratilat şi profesorul de limbi clasice.

Cu asemenea prilejuri, doamna Alma avea o mare satisfacţie: bărbatul ei era tare în discuţii, îşi dovedea superioritatea de savant în toate problemele. Ceilalţi veneau la sindrofiile ei şi pentru a schimba o vorbă, dar şi robiţi de farmecele doamnei Alma, fiecare în felul lui.

Doamna Alma era o brunetă 'năltuţă, implinită chiar, dar cu formele tari ca piatra, veşnic cu faţa scăldată în lumină cînd era în societate, vorbăreată, îndatoritoare. Făcea impresia unei cireşe pîrguite care atîrnă de ram şi te îmbie s-o mănînci. Totuşi, deşi avea numai treizeci şi cinci de ani şi trăia de zece cu un bărbat mai în vîrstă decît ea cu douăzeci, nu se lăsa culeasă de nimeni. Se măritase cu Bogdan îndrăgostită de fiinţa lui misterioasă, ascunsă sub tăcerea şi pacea în care părea încremenit, şi din care izbucnea numai în discuţiile felurite ce se porneau la sindrofiile din casa lor.

Cînd avocatul Creţu asistă în ziua oară cu Ana şi cu fata cea mare, cu Iustina, la o asemenea discuţie, la care participară toţi cei trei chiriaşi ai lui, rămase cu o impresie puternică şi cu un respect crescut faţă de societatea aceasta în care nu pătrunsese pînă acum. Se discutară probleme mari, de ordin general, principii şi teorii cu care el nu se mai întîlnise de cînd îşi terminase studiile. Viaţa nu i le mai scosese în cale, iar el era dus de şuvoiul preocupărilor practice. Erau şi multe lucrări noi, progrese ale ştiinţei, de care habar nu avea. Rămase impresionat cu deosebire de marea atenţie şi însufleţire cu care asculta nevastă-sa, Ana, şi, de cîteva ori, înlemnii de frică văzînd-o că intră şi ea în discuţie. Dar nu-l făcuse de ruşine: observaţiile ei erau inteligente, juste.

Nu trecu mult şi Ana Creţu făcu şi ea invitaţii. Încă nu-şi arătase vasta şi luxoasa locuinţă decît familiilor cunoscute de mai demult. Conversaţiile acestea, de o înaltă ținută, o captivau. « Şi, apoi, afară de dumneata, doamnă Bogdan, şi de domnul profesor, ceilalţi sîntem toţi acasă, ne adunăm mai uşor, nu-i aşa? » făcu ea imbierea.

Ion Creţu lipsea de cele mai multe ori de la aceste conveniri, fie că erau la el acasă, fie că la profesorul Bogdan: lipsea mult din oraş. Dar era foarte mîndru de societatea în care intrase familia sa. Se felicita că renunţase la un onorar gras, deşi atunci luptase mult împotriva dorinţei lui de ciştig. Întrevedea posibilitatea căsătoriei fiicelor sale cu profesori universitari, după părerea lui cea mai înaltă pătură socială. De zestre se va îngriji el, căci o înaltă poziţie socială fără avere multă nu se potriveşte.

La sindrofiile de la ei de-acasă lua parte şi Anicuţa, dar pentru puţină vreme. Se scuza mereu că are de învăţat, mai ales cînd se iveau în prag profesorul Alecu Popescu. După ce-i făcea o reverenţă şi lui, ca şi celorlalţi, să grăbea să iasă nemaicîntînd să privească la nimeni, căci îşi simţea obrazii năpădiţi de-o căldură fierbinte de parcă i s-ar fi aprins singele.

Cu Tăcută Năpădită
Alina Popescu

DESTĂINUIRI: «...liniștilele noastre sedi

ROTONDA 13

POATE PUȚINI DINTRE SCRITORII ROMÂNI interbelici au determinat o literatură memorialistică atât de bogată și divergentă în aprecieri, pe cât a reușit s-o facă personalitatea cu multiple fațete a lui E. Lovinescu. Doar Titu Maiorescu și-a mai păstrat în ochii discipolilor lui o imagine atât de impunătoare și de fascinantă în același timp, de unde frecvența apropiere care s-a stabilit între cei doi erici cu importanță decisivă în dezvoltarea culturii și literaturii noastre moderne.

Rotonda pe care Muzeul literaturii române a închinat-o mentorului de la „Sburătorul“, vineri 13 iulie 1973, cu ocazia împlinirii a 30 de ani de la prematura și mult regretată sa dispariție (16 iulie 1943), a urmărit să lumineze, prin confruntarea celor mai variate opinii și prin învierea atmosferei intime, profilul omului Lovinescu. Figura criticului, în amblanța cenuclului său, a fost evocată de scriitorii Cella Serghi, Ioana Postelnicu, Camil Baltazar, Virgiliu Monda, toți recunoscuți și formați la „Sburătorul“, precum și de Radu Tudoran, în care E. Lovinescu punea mari speranțe. Seara de amintiri literare, pe care o transcriem întocmai de pe banda de magnetofon, a fost prezidată, ca de obicei, de profesorul Șerban Cioculescu. Scrise special pentru această ocazie, dar nerostite atunci, cuvintele lui Mihail Celarițanu, pe care, de asemenea, le reproducem în continuare, sporesc interesul destăinuirilor.

Mărturiile lovinescene ce prefațază evocările de față au fost extrase din corespondența mare-lui erici cu romanista slovacă Jindra Hušková, corespondență aflată azi în fondurile M. L. R.

N. R.

literare... pe o mică barcă de salvare...»

evocat de:

ȘERBAN CIOCULESCU, CAMIL BALTAZAR,
CELLA SERGHI, MIHAIL CELARIANU,
VIRGILIU MONDA, IOANA POSTELNICU,
RADU TUDORAN

« 19 octombrie 1938

Mă simt foarte vinovat de a nu fi răspuns la timp; pricina e în catastrofalele evenimente întâmplate în cursul acestei luni, a căror prefață patetică am trăit-o puțin și împreună în aceste zile de 21, 22 Mai, când noi făceam literatură și alții pregăteau ceea ce s-a și văzut. Dacă noi pe aici am trăit într-o angoasă continuă, deși mai departe de teatrul evenimentelor, și interesați numai prin simpatie și par voie de consequence, îmi pot închipui ce au fost săptămânile acestea pentru dumneavoastră. Am așteptat să se liniștească puțin lucrurile, dar ele s-au liniștit, în parte, numai sub ruinele țării și, în ceea ce privește Bratislava, văd că rana e deschisă și soluția tot suspendată.

Cum puteam să-ți mai vorbesc, în cazul acesta tulburător, de liniștile noastre ședințe literare? Ele se urmează ca și înainte, între oameni scăpați din furtuna evenimentelor pe o mică barcă de salvare, a dezinteresării literare. »

« 23 decembrie 1939

[...] ne bucură că «oaza» noastră a avut vremelnica vizită a duminicilor, pe care o mai sperăm, când se vor limpezi timpurile. Dar se vor limpezi? Trebuie să credem că da; ce mi-ar mai rămâne dacă ni s-ar lua și speranța? »

« 19 decembrie 1940

M-am bucurat că-ți mai aduci aminte de noi și de literatura noastră, într-o epocă de aramă, în care valorile spirituale sunt atât de nesocotite. E inutil să mai comentăm evenimentele, dar, înțelegi că nimic nu m-a doborât mai mult decât pierderea atât de cumplită a celei mai mari forțe intelectuale a noastră [N. Iorga], singura care izbutise să străbată pînă și în spațiile interplanetare... Pentru o lună ne-am suspendat și noi activitatea noastră literară comună, dintr-un sentiment de profundă zădărniciie. »

E. LOVINESCU

EUGEN LOVINESCU A FOST UN nedreptățit al soartei și el n-ar fi bănuț că la 30 de ani după moarte numele îi va fi mai sonor decât în timpul vieții sale, că va fi pus în lumina cea mai justă în timpul unei societăți socialiste, de care el, într-un fel, se temea. Prejudecățile de atunci făceau legitimă o anumită temere a intelectualilor, chiar progresiști, care crescuseră însă într-o altă societate.

De altfel, Lovinescu și-a arătat libertatea de gândire și independența prin schimbarea frontală pe care a făcut-o față de maestrul său, Titu Maiorescu. Toată viața s-a recunoscut elevul lui Maiorescu, dar aceasta nu l-a împiedicat, cînd a scos *Istoria civilizației române*, să facă apologia Revoluției burgheze din 1848, pe care *Junimea* o considera o eroare, o erupție imitativă, în sfîrșit, o mișcare care nu a lăsat în istoria contemporană a României o urmă adîncă. Deci, Eugen Lovinescu a fost un spirit liber, un spirit independent.

Deși format la școala maioreșciană, el a debutat sub semnul criticii impresioniste. Adeseori debutul se șterge din conștiința contemporanilor; cînd însă un critic debutează ca impresionist, de el se leagă prejudecata superficialității și Lovinescu a avut să sufere în timpul anilor săi de maturitate, cînd de mult stilul și atitudinea sa erau ale unui critic militant, cu convingeri ferme, cu directive personale. Orientarea literaturii noastre într-o direcție citadină, dominarea spiritului obiectiv în proza epică și caracterul muzical al poeziei lirice, au fost trei principii care l-au călăuzit pe Lovinescu și care au fost fecunde în vremea lui. Ca să dau un singur exemplu: el a reușit să facă din Hortensia Papadat-Bengescu o scriitoare care părea iremediabil condamnată la o frenezie subiectivă, un mare romancier obiectiv, un clinician, atît al persoanelor, în mare parte suferind fiecare de cite o boală, dar și al societății întregi, în sensul metaforic al cuvîntului.

Spuneam, deci, că impresionismul debutului său, *Pașii pe nisip*, cum și-a numit el primele cărți de critică, considerînd critica literară o disciplină incertă, a mers împotriva cunoașterii reale și adîncite a operei lui în timpul vieții. Au mai fost și alte elemente care au concurat la necunoașterea acestui foarte mare scriitor care a fost Eugen Lovinescu, și unul dintre ele a fost chiar talentul său literar, care a avut ca o consecință neprevăzută rîspîndirea ideii că nu este un critic. Sau ai talent literar și ești scriitor, sau nu ai talent literar și ești critic. El și-a permis să aibă și talent literar, să fie și critic.

Ei bine, a spune despre Eugen Lovinescu c-a avut talent literar e prea puțin. El a fost creatorul stilului nostru critic, care, pînă în 1920, era un fel de amestec de gazetărie și avocatură. Adică, cel care seria, pleda pentru un scriitor sau contra, într-o proză mai mult sau mai puțin ziaristică, care nu avea nici o înaltă ținută intelectuală și nici o înaltă ținută artistică. Lovinescu, în această privință, este primul nostru critic din acest secol care a vrut să ridice stilul critic la demnitatea unui stil artistic. Numeroasele metafore, numeroasele comparații, dar nu numai atîta, puterea de concentrare a scrisului său, puterea de formulare scurtă, de sintetizare într-o singură frază a specificului talentului unui scriitor, aceasta i-a aparținut în propriu.

Acestui mare critic și profesor i s-au închis ușile Universității, deși era doctor de la Sorbona de la vîrsta de 28 de ani și a fost redus la necesitatea de a rămîne pînă la pensionare profesor secundar de latină, dar cum tot răul este spre bine, se poate spune că Eugen Lovinescu este ultimul mare latinist al culturii noastre și poate cel mai creator și mai fecund.

Lovinescu a observat forța definitorie a neologismului. După ce combătuse în *Literatura lui Galaction*, prin 1909 sau 1910, afluența neologismelor și pledase pentru un

„DEȘI L-AM CUNOSCUȚ „PUT” ȘI ÎNCĂ „PUT” INSUPORTABIL, ÎMI PARE, AȘADAR, BINE SĂ-L RECUNOSC ASTĂZI „CUCUȘ” — ȘI ANUME „CUCUȘ” GALIC, DE SE POATE ÎNTREBUINȚA PLEONASMUL — ADICĂ UN APĂRĂTOR AL INTELECTUALISMULUI ÎMPOTRIVA MISTICISMULUI ȘI AL ORTODOXIEI...”

E. Lovinescu — *Memorii*, II.

stil neoaș în literatura noastră, după război și-a revizuit părerea și scrisul său s-a smălțat de neologisme pe care le-a impus stilului critic contemporan.

Vreau să închei cu o singură întâmplare, o singură anecdotă literară pe care o pomena el cu o legitimă mândrie. Marele lingvist Lazăr Șăineanu, silit să părăsească țara pentru că nu i se acordase cetățenia, se stabilise în Franța, unde, lucrînd la Societatea studiilor rabelaisiene, a scris lucrările fundamentale: *L'Argot parisien* și *La Langue de Rabelais* ș. a. m. d. El lăsase în țară un frate, Constantin Șăineanu, care-i trimitea cărți românești și-l ținea la curent cu noutățile. Șăineanu era supărat pe români, dar nu și pe limba română pe care o urmărea cu un interes deosebit. La un moment dat a spus: « N-am nici o carte a lui Lovinescu. Trimite-mi cit mai multe cărți ale lui Lovinescu ». Și atunci Constantin Șăineanu a făcut un pachet de 20 de volume și le-a trimis. Șăineanu a fost foarte impresionat de valoarea monumentală a operelor lui Lovinescu — erau acolo cele 10 volume de *Critice*, în prima ediție, era *Istoria literaturii române*, era *Istoria civilizației române* — și atunci și-a exprimat uimirea că acest om de mare valoare nu este nici profesor universitar, nici membru al Academiei. Iar pe urmă se întreba: « Dar, mă rog, aceasta este limba română de azi? Pentru că eu nu mai recunosc în asta limba pe care am lăsat-o în 1900 ».

Ei bine, în revoluția care s-a produs în limbajul nostru critic, principalul autor, stimulatorul principal al noului stil critic a fost Eugen Lovinescu. După Eugen Lovinescu, și pînă astăzi, criticul român nu mai scrie lăbărtat, nu mai scrie difuz, nu mai scrie prolix, nu mai scrie gazetărește. Se poate chiar constata defectul, sau, ca să zic așa, o consecință caricaturală la unii dintre criticii lipsiți de maturitate: se întrebuițează neologisme fără sens și fraza critică nu mai are înțelesul luminos, înțelesul lapidar, înțelesul pe care-l avea în fraza lui Lovinescu.

V-am făgăduit să închei, pentru că avem norocul ca în prezidiul nostru să fie scriitori care au frecventat cina lui Lovinescu, pe care Lovinescu i-a iubit și i-a recomandat. Ca să încep cu literatura feminină, doamna Cella Serghi, doamna Ioana

Postelnicu, doamna Ada Orleanu, pe care o văd printre spectatori, sint scriitoare care au fost formate în cina lui Lovinescu. Același lucru se poate spune, în ordinea vechimii, pe picior de egalitate, despre poetul Camil Baltazar și prozatorul doctor Monda. Îl avem ca oaspete și pe Radu Tudoran, în care Lovinescu vedea marea speranță a romanului românesc acum treizeci de ani, și pot afirma personal, cum se zice la jurați, pe onoare și pe conștiință, că nu s-a înșelat în această privință; decît că marea speranță astăzi este un mare romancier. Ei bine, de la lectura primului roman, *Un port la răsărit*, Lovinescu a spus: « Este un mare scriitor ». Și peste cîteva luni, simțindu-se că moare: « N-aș vrea să mor înainte de a citi al doilea roman al lui Radu Tudoran ». Deci Radu Tudoran, chiar dacă nu este un produs al școlii lovinesciene, este un scriitor pe care diagnoza sigură, infailibilă a marelui critic care a fost Lovinescu, l-a recunoscut de la a doua sa carte.

Vă mulțumesc pentru atenția pe care mi-ați acordat-o și dau cuvîntul poetului Camil Baltazar.

Șerban Cioculescu vorbind.

Camil BALTAZAR

Eu am să vorbesc despre Lovinescu-omul. La 16 iulie se vor împlini 30 de ani de când E. Lovinescu s-a suit din lut în ținuturile eternității și spiritul lui dăinuie viu și prezent printre noi. Lovinescu s-a stins așa cum a viețuit, la masa de lucru*, în funcția sacerdotului său critic, creator, devenit jertfă de sine, virtute care îl însemnase în cele mai bine de patru decenii de apostolat în slujba culturii românești.

Alții își trăiesc viața în stradă, în alcov, la bara justiției sau în clocotul luptelor politice. Pontiful criticii contemporane viețuia, cu intensitate, în scris. Poate de-aceea fiecare slovă, din cite a așternut pe hirtie, freamătă de o augustă, contaminantă vitalitate. Ai impresia că, odată cu apăsarea peniței, s-au îmbibat în file și globulele roșii ale propriului său singe. Fie că e vorba de *Maioreșcu și contemporanii lui*, fie că scrie despre *Maioreșcu și posteritatea lui critică*, intrerinderile vibrează de particule iradiante din viața și sufletul admirabilului om Lovinescu. Într-atît omul își trăia scrisul, încît oricare din slove sint pătrunse de nervurile fine ale minții și de bătăile inimii lui. Ai senzația că Lovinescu își desfăcea în fața colii albe de hirtie băierile inimii, încît, parcurgîndu-i scrisul, participi cu aceeași caldă intensitate la el.

Se dezvăluie aici structura de umanist, dar totodată și iradiația vieții netrăite decît la masa de lucru. Așa se face că o bună parte din activitatea sa e ocupată de memorialistică — începînd cu cele 2 opuri de MEMORII, continuînd cu cel de-al 3-lea și sfîrșind, aparent, cu opul *Aqua forte*, căci periplusul memorialistic se extinde pînă la ultimele pagini de prezentare a membrilor *Junimii*, în volumul *Scriitorii ocazionali*.

Ca să adauge complementul vieții, însăși boala și-a luat sarcina să-și lase amprenta în cărțile scoase în ultimii săi ani de viață. Opul *Maioreșcu și contemporanii lui* are la urmă această postfață: «Ca și-n *Maioreșcu și posteritatea lui critică*, — volumul acesta trebuia să sfîrșit cu un *Apendice al numelor proprii*. Trebuînd să intru într-o clinică, nu mi-am putut împinge forțele decît pînă la facerea corecturilor. INTERRUPTA PENDENT». Se observă-n aceste rinduri căldura stilului oral lovinescian. În același trimestru criticul însemna aceste două dedicații: «Poetului Camil Baltazar, cu vechea mea prețuire, din mijlocul suferințelor mele, acest nou mesaj» și «Prietenului poet Baltazar, îi ofer această *ultimă carte* a mea, cu vechi sentimente» — în care se simte la fel de vibrant clocotitor, omul trăind, de astă dată realmente, pe propria-i piele, ceea ce altădată imaginase și trăise pe hirtie.

S-ar crede că scriînd «ultima carte» Lovinescu își bănuia sfîrșitul. Nicidecum. Ultimul său op din ciclul junimist, adică cel de al II-lea din *T. Maioreșcu și contemporanii lui*, are prefața datată *septembrie*. Criticul s-a stins în iulie 1943 și editorul lui, Pompiliu Constantinescu, a păstrat prefața întocmai, pînă și antedatarea, *septembrie* 1943, ea mărturisind că E. Lovinescu avea încredere în viață și, cum scria Pompiliu Constantinescu, «socotea că forțele lui intelectuale erau atît de vii, încît nu și-a putut închipui că să nu ducă la bun sfîrșit ciclul junimist».

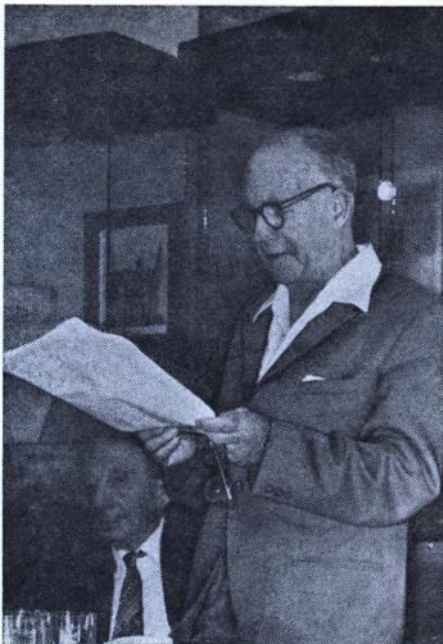
Forța asta intelectuală însuflețea scrisul lovinescian și mobiliza pe cititori pentru că simțeau, în ritmul frazelor, palpitînd însăși inima mare a splendidului exemplar uman ce a fost Lovinescu. Numai cei ce s-au împărtășit din merindea minții și sufletului acestui mare și cinstit camarad de breaslă și au simțit de atîtea și de atîtea ori ochii săi calzi, buni și înțelegători, ațintiți asupra carierei și creației lor, cum am fost

* L-AM SUSȚINUT CU INSISTENȚĂ, NU DIN PRIETENIA CARE ÎNCHIDE OCHII CI, PROBABIL, DIN RECUNOAȘTEREA ÎN LITERATURA LUI A EXPRESIEI FORMULEI MELE POETICE, ÎNTRUCÎT, CA ȘI ORICE CITITOR, ÎN ARTĂ, CRITICUL SE CAUȚĂ PE SINE ȘI NU E SATISFĂCUT DECÎT CÎND SE GĂSEȘTE.»

E. Lovinescu — *Memorii*, II.

* În *Contemporan cu ei*, p. 88, E. P. L., 1962, Camil Baltazar afirmă: «... deși foarte dinamic, scria așezat în poziție orizontală, citea și-și lua note în aceeași poziție, așa cum îl găseau cunoscuții

și prietenii săi cînd veneau la el: întins pe divan, un divan foarte jos plin de perne multicolore, unde, în loc de pușor, avea la cap ziua un sul puțin ridicat, ținînd loc de pernă».

eu, își pot da seama ce pierdere cumplită, ireparabilă, a constituit pieirea lui Lovinescu în plină efflorescență a puterilor sale creatoare. Și ca mine au fost zeci de zeci, necunoscuți sau abia înfiripindu-se literaricește, din clase diverse, de felurite vârste, începători sau oameni încărunțiți, din toate straturile și clasele sociale.

La ușa ambasadorului literelor, nenumit, dar în funcțiune permanentă, a răbdătorului îndrumător și dascăl au bătut, cred, mai mulți solicitori la artă decît bat în decenii întregi la ușa unui minister al culturii. Cu sau fără vocație, simpli « traistă-n băț » sau artiști autentici, ei aflau în casa criticului și-n inima sa aceeași mină întinsă, primitoare, cordială.

De cîte ori îl urmăream pe bonomul cu părul argintiu, proptit cu un deget pe frunte și ascultînd, ore întregi, nemișcat, lecturi de romane, poeme și piese interminabile, nu conteneam să-i admir paciența dumnezeiască și tenacitatea.

Asta era însă rivna, truda de suprafață, exterioară. Dar un fapt pentru care el va rămîne veșnic neșters în amintirea generațiilor succesive ce s-au perindat prin biroul lui este că, atunci cînd prindea să-ți îndrăgească scrisul, cînd descoperea filigranul de aur în maldărul manuscrisului, acel filon al vocației, dobindeai, de la sufletul și pana lui, emulație, încurajare și indemn la lucru. Se știe azi, fiindcă sînt pe buzele tuturor, numele unei întregi pleiade de scriitori care, de la debutul lor pînă la reușită, s-au înfruptat, s-au adăpat din plin din prisosul acesta de suflet, din surplusul acesta de bunătate al unui om despre care se spunea că nu iubește, că n-a iubit!...

Să dau un amănunt anecdotic, dar semnificativ. S-a-ntîmplat, o dată, că, plecînd în provincie, sau prins de treburi urgente, nu mai putusem face vizita de rigoare criticului, în mod regulat, așa cum îl obișnuisem. M-a găsit apoi la librăria „Alcalay“ și încruntînd o clipă sprincenele a început să mă apostrofaze cu reproșul: « Va să zică trebuie să vin aici ca să te văd! Pe la mine nu mai dai! » « Maestre », am replicat, « am fost plecat în provincie! » « De ce nu mi-ai telefonat că pleci? » Și de sub avalanșa muștrărilor, mi-am dat seama că omul din scris era în relațiile cu oamenii la fel de cald și de vibrant.

Dar ce alta decît iubire, și iubire activă cit și prețuire obiectivă a fost îmbrățișarea atîtor condeieri pe care, ca oameni, nu putea să-i sufere, și totuși îi susținea. Îi susținea prin intervenția binefăcătoare în procesul lor de creație, înlesnindu-le un climat prielnic dezvoltării lor. Îi sprijinea mai stăruitor atunci cînd aceștia erau subapreciați sau negați, acțiune care mergea pînă la ridicarea pe scut, în văzul tuturor, a ace-

luia apreciat. O săvârșea pentru că omul de caracter exemplar avea curajul opiniei sale critice, judecății sale de valoare și nu șovăia să le afirme cu toată tăria. Cîți din criticii de azi, unii de prestigiu, practică acest altruism al curajului?

Odată îmbrățișat, scriitorul nu mai era abandonat, indiferent de rasa sau clasa căreia-i aparținea, în magistratura criticului dominînd principiul estetic și etic, și nu cel etnic.

În această direcție Lovinescu a îndeplinit un rol social. Datorită curajului său de a impune artiști ce nu aveau decît calitatea de a fi creatori și nimic altceva, omul plin de noblete, care trebuia scutit de eșecuri și umilințe, omul de atitudine rectilinie, a trebuit să se despartă de vechi prieteni, și-a făcut dușmăanii, s-a creat în juru-i, la un moment dat, o atmosferă de inimizție, costîndu-l înfringeri în viață. Deși propus de Ioan Petrovici celui mai înalt for cultural, ca să fie ales, acesta, din cauza unui singur vot contra, nu l-a primit: excelentul dascăl n-a putut ocupa catedra unui profesor universitar. Dar demnității, integrității, armonioasei structuri a acestui senior al literelor, nu-i păsa de rumoarea pieței literare, a gaștelor și a bisericuțelor, fiindcă era mai presus de ele.

M-am întrebat, nu o dată, cum se explică devotamentul acesta total față de confrăți? Prieteșugul de aproape un sfert de veac cu distinsul, nobilul moldovean, m-a făcut să pricep că, fiind el însuși un adevărat creator, vedea în fiecare ins care îi pășea pragul cu un manuscris, un făurar și îl respecta și îl înlesnea ca atare. Aici creatorul, ce dubla pe critic, l-a depășit pe critic. Dar ambele fațete rezultau din plămădă umanistă, umanismul întregind pe artistul care a fost Lovinescu. Învăluitoare, cuceritoare frumusețe umană, completa, în chip armonios, pe acest artist excepțional în viață, pe care el o înfrumuseța prin noblețea molipsitoare a omeniei sale. Numai un artist de un tip deosebit putea instaura, față de o faună atît de diversă ce i-a populat cenaclul, un climat elevat și o conduită exemplară.

Mă simt fericit, folosesc foarte rar acest termen, pentru că nu acoperă totdeauna ce vorești să exprimi, că mi-a fost dat să mă bucur de privilegiul de a fi unul din cei apropiați de marele critic și superb om, că m-am putut înfrupta din rara merinde a minții sale, să-i simt, direct, pipăibil, ardenta inimii sale.

S-a afirmat că aș fi fost un răsfățat al cenaclului Lovinescu. Rectific, răsfățul era să te afli în preajma acestui unic exemplar uman; răsfăț intelectual și răsfăț uman.

Șerban CIOCULESCU: Doamna Cella Serghi este una din cunoscutele prozatoare care a făcut primii pași în cenaclul lui Lovinescu și în această calitate va depăna, probabil, citeva amintiri.

Radu Tudoran, Virgiliu Monda și Camil Baltazar participînd la Retondă.

Cella SERGHI

Să ajung să intru pe ușa celui cenacul, mi se părea un vis irealizabil. Mi se părea absolut irealizabil să intri la cenacul, să-l cunoști pe maestru și să te afli în acea atmosferă care-mi părea că aparține unui adevărat Olimp, unde veneau numai zeii printre care era și domnul Cioculescu. Știam foarte bine că, pentru a intra acolo, trebuie să fii scriitor și nu eram.

S-a întâmplat o dată, și am povestit asta, că fiind pe Cimpineanu, în fața casei pe care o știți, care a intrat în istoria literară...

Șerban CIOCULESCU: A fost dărimată.

Cella SERGHI: N-am mai trecut pe-acolo.

Șerban CIOCULESCU: Da, a fost demolată.

Cella SERGHI: ... m-am întâlnit cu un prieten din copilărie, fratele unei colege de școală, poetul Breslașu mai târziu — atunci se numea Bresliska — și credeam că o să fie foarte emoționat când o să mă vadă după un timp oarecare, fiindcă înflorisem pe parcurs. Fără să se uite la mine, foarte distrat, mi-a spus: «Sint grăbit, mă duc la cenacul la Lovinescu». A traversat strada și a intrat în acel imobil — mi se părea că nu există o fericire mai mare decât să poți intra acolo — și am rămas cam descumpănită și cam umilită. Ca toate lucrurile pe care le dorești foarte mult, ele se realizează într-un moment în care nici nu te gîndești că s-ar putea întâmpla. Și-așa că, după un an de la acea întâmplare, în fața aceluiași imobil, Camil Petrescu, pe care-l cunoscusem între timp, mi-a spus: «Eu stau aici, la ultimul etaj. La etajul II, stă Lovinescu. După masă mă duc la cenacul, la „Sburătorul“. Bună ziua». Și am rămas din nou în fața acestei case fără ca să-mi dau seama cum s-ar putea intra acolo.

Și-au trecut niște ani: eram cu Camil pe strada Cimpineanu, în momentul în care polemica între Camil Petrescu și Lovinescu era acerbă, când eu — foarte influențată de cărțulia vehementă care s-a numit *Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile* — nu credeam că aș mai fi avut vreo posibilitate să-l cunosc pe Lovinescu și nici nu mă mai gîndeam la asta. Era în anul 1938. Apăruse cartea mea. Asta nu mi se mai părea că are vreo legătură cu Lovinescu. Și în momentul acela, noi coboram — mi se pare că strada e în pantă — și urca un bărbat cu pas greoi, cu părul alb, cu ochi frumoși, negri, și au avut un moment de ezitare, mi s-a părut, și Camil și Lovinescu, dar s-au oprit, cu toate că erau în polemică foarte drastică**. Și-atunci Camil mi l-a prezentat pe Lovinescu. Lovinescu s-a uitat foarte mirat la mine, pentru că păream mai tinără decât eram de fapt, și mi-a spus: «Dumneata ai scris *Pinza de păianjen*? «Da!» «Păi am lăsat vorbă de atâtea ori la „Alcalay“ să vii la cenacul, la „Sburătorul“. De ce n-ai venit pînă acum?» Nu știu ce-am spus.

Prin capul meu totdeauna trec tot felul de crimpeie de amintiri și mi-au trecut așa, pe etape, încurcate, cum se poartă acuma în filmele foarte moderne, tăiate, și

«...O FATĂ DE EXCESIVĂ FEMINITATE PRINTR-UN AMESTEC DE FRIVOLITATE ȘI DE SENSIBILITATE CARACTERUL EI ESTE ÎNSĂ PREA COMPLEX PENTRU A FI LIMITAT ÎN LATURA LUI EROTICĂ; NEVOIA DE A STRĂLUCI, DE A-ȘI CULTIVA MICILE EI SUCESE ȘCOLARE ȘI SOCIALE SE COMPLICĂ CHIAR DE LA ÎNCEPUT CU IPOCRIZIA JOCULUI DUBLU AL UNEI VIEȚI DUSE PE CELE DOUĂ PLANURI, AL REALITĂȚII ȘI AL APARENȚEI.»

E. Lovinescu—*Aqua forte*.

** «Am subliniat... ceea ce autorul afirma emoționat, sentimentul superiorității sale și al excepționalității, absolute, în lumea asta de oameni răi, invidioși și interesați.

...Adevărul e că tocmai această biată „superioritate estetică“ e ceea ce-l obsedează în primul rînd pe istoricul academic al criticii lui prii.» (pp. 8—9.)

«Așa cum îl știți, ca un bebe uriaș de săpun unsuros și cărunt, intelectualitatea și spiritul

critic al d-lui Lovinescu sunt în funcție de „principiul generator al unei stări muzicale“.

...Prin urmare, d. Lovinescu nu are oricînd gust critic, putere de pătrundere și idei, ci numai atunci cînd cade într-un soi de transă muzicală». (pp. 15—16.)

Camil PETRESCU

Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile, 1933.

decupate, și cusute invers sau fără o ordine oarecare, toate momentele prin care am trecut eu, și toate dispar, ca să ajung la acel moment în care ușa părea că se deschide larg.

După ce ne-am despărțit — și acest lucru iarăși l-am povestit, pentru că este foarte impresionant față de ceea ce știam eu, sau credeam, despre personalitatea lui Camil — m-a luat de mină Camil Petrescu și m-a dus într-o cofetărie și mi-a spus: «Vreau să stăm de vorbă, pentru că nu trebuie să treci peste ziua asta, peste clipele acestea, fără să-ți amintești de ele toată viața. Să nu te lași influențată de polemica dintre mine și Lovinescu; probabil e-ai fost influențată dacă te-ai invitat și nu te-ai dus. Să ții minte numai atât, că este cea mai importantă zi din viața ta. Lovinescu este un om de cultură și are o poziție în literatură pe care nimeni n-a avut-o de la Maiorescu pînă la noi...» Și mi-a ținut o adevărată lecție, fiindcă-i plăcea să țină lecții și poate că-i plăcea să vadă ochii elevelor plini de admirație. Și atunci mi-a vorbit despre modernism, adică despre importanța lui Lovinescu în literatura modernă, despre acel Lovinescu care pare atât de olimpiu și nepăsător, care pare că ar plana deasupra lucrurilor și împrejurărilor și care totuși a venit ca o furtună și a dat deoparte praful semănătorist al unei literaturi depășite și a avut curajul să impună literatura modernă prin Hortensia Papadat-Bengescu, prin poezia lui Ion Barbu ***

*** Neputînd să participe la Rotondă, poetul Mihail Celarianu ne-a încredințat spre publicare cuvîntul pregătit de domnia-sa pentru acest eveniment. (N. R.)

Mihail CELARIANU

L-am cunoscut pe E. Lovinescu în epoca în care sensibilității criticii i s-au oferit două întîmplări, pe care le-a înregistrat și exploatat ca pe două evenimente literare, încheind și deschizînd activități și epoci, și însemnate, și caracteristice. Aceste întîmplări au fost încheierea din viață a lui Alexandru Vlahuță și intrarea în viață a poetului Ion Barbu.

Părăsirea condeiului de către Vlahuță n-a fost înregistrată cu ochiul unui critic, înțelegător de valori și preocupat de o racordare a destinului literar zdruncinat într-un mod capital de o criză cu efecte nelîndoielnice. Prin stingerea bătrînului poet, nu înceta o viață de creație efectivă, din noaptea căreia să se fi înălțat, ca în biologie, o nouă viață pentru perpetuarea speciei. De altfel, întîmplarea n-a trecut de barierele necesității de *punere în pagină* a primului număr al „Sburătorului”. Însă considerația lui E. Lovinescu pentru valoarea unui scriitor născut mort ca poet, nu indica, în orice caz, coloritul cernei unui excepțional de ascuțit condei critic.

Ion Barbu a oferit structurii clasice și clasicizante a gazdei sale o satisfacție fulgerătoare, în măsura în care nimic din lumea lui de simboluri încheiate într-o simetrie puternică nu lăsa versificației nici o

• SERAFUL CU OCHII PLINI DE LACRIMI LA O SIMPLĂ AMINTIRE DIN TRECURT, CU UMBRA ALBĂ A PENELOR ARUNCATE PE ZID, FLACĂRA ALBĂSTRUIE PÎLPIITOARE, CU SPAIMĂ DE VÎNTUL VIEȚII ȘI AL REALITĂȚII, LEBĂDA ÎNCURCATĂ ÎN PROPRIILE EI ARIPI DE PE ALEEELE CIȘMIGIULUI... •

E. Lovinescu — *Memorii, III.*

și chiar prin literatura lui Camil. Și mi-a vorbit foarte mult; mi-a făcut o impresie extraordinară lucrul acesta, pentru că mi-l închipuiam pe Camil mult mai subiectiv și mai puțin capabil de a avea această atitudine și în același timp parcă nu am știut până atunci care este valoarea adevărată a lui Lovinescu.

Și așa s-a întâmplat c-am ajuns în fața maestrului. Și pot să spun că, într-un fel, destinul meu literar s-a hotărât atunci, pentru că, deși cartea mea apăruse, deși scriese despre mine Pompiliu Constantinescu și alți critici de aceeași valoare, deși nu pot să spun că m-am format la cenaclul lui Lovinescu, pentru că tot ce-am citit acolo, sau aproape tot, erau lucruri pe care pe parcurs le publicam, sau mi se publicau, la *Viața Românească* și la *Revista Fundațiilor*, totuși a avut o importanță extraordinară această întâlnire. Pentru că Lovinescu, fie că a bănuț, fie că n-a bănuț, dar m-a întrebat: «Ce-ai de gînd să mai scrii? Foarte bine, foarte frumos, ai scris o carte. Ei, acum ce faci? Cum va urma? Ce se va întîmpla mai departe?» Nu știu cum a dibuit că eu nu am intenția să mai scriu altă carte. Am avut ceva de spus, am spus și nu voiam să devin scriitoare. Adică nu credeam că voi fi în stare și nu simțeam nevoia să scriu cărți. Simțisem nevoia să scriu doar o carte. Dar Lovinescu nu m-a lăsat și m-a întrebat așa: «Hai, hai spune, ce-ai de gînd să mai scrii? Vezi că unii și alții te mai înțepă aici, colo: că e cartea așa, că e cartea pe dincolo, dar mă rog, de aia sint ei critici... și cam toți te bănuiesc pe undeva c-ai pus toată experiența pe care o aveai într-o singură carte. Ce-i adevărat în chestia asta și ce ai de gînd să scrii?» În momentul acela am fost atît de impresionată de această bănuială și am fost atît de impresionată de prietenia cu care îmi vorbea și de încrederea pe care o simțeam că o are în mine, încît n-am îndrăznit să-i spun că nu voi mai scrie. Și am spus: «Mai am o singură experiență pe care n-am pus-o în cartea asta». «Și care anume?» «Experiența scriului. Am pus tot. Dar n-am pus anii în care am scris. Despre anii în care am scris, despre această cursă peste obstacole, despre această ocnă, despre cioplitul în piatră

umbră de muzică de o vibrație mai adîncă semănînd cu misterul. În aceste condiții, voci tinere în înțelesul proșpețimii de receptare a noutății, au atras, după cum e știut, atenția maestrului către alte producții apărute în alte publicații, ale lui Ion Barbu și, în cele din urmă, lepădîndu-se de coloanele și arcadele în umbra cărora spiritul său se complăcuse o bună bucată de vreme, criticul a adoptat o poziție cu totul surprinzător schimbată. Perioadă categoric importantă, dar în care am avut impresia că E. Lovinescu n-a pus totuși aceeași siguranță în admirație ca înaintea parnasianismului primului Ion Barbu. Apoi, după o mare, și mai prelungită, epocă a frământărilor sale interioare, sub acțiunea timpului mereu revelator, în atitudinea criticului a intervenit o catifelare a conturilor judecății noului aspect al poeziei barbiene. Pentru ca, pînă în cele din urmă, la încheierea generală a bilanțurilor sale de istorie literară, despre o poziție categorică a lui E. Lovinescu în privința celei mai însemnate producții poetice a lui Ion Barbu să nu poată fi vorba. Astfel încît se poate spune că situația lui Barbu, în critica și viața literară actuală, nu e o moștenire a prețuirii de ultimă instanță a însemnatului critic, care în mod subtil, îl lăsease ușurel din spinare.

Așadar, față de fenomenul Ion Barbu, E. Lovinescu a avut trei hotărîte poziții: o receptare înflăcărată cînd nu se cuvenea, o acceptare înmădiată cînd nu era convins — spre o degajare cînd, din adîncul ființei lui neamatoare de vrăji misterioase, structura lui de semîntăși clasice s-a reîntors la vatră.

Cu privire la poezia lui Tudor Arghezi, una dintre fațetele critice ale lui E. Lovinescu, cu girul favorit, dar fără semnătura sa, a fost campania larg desfășurată a articolelor unui profesor în paginile revistei „*Sburătorul*”. Atunci însă, cînd, sub neîndoielnică influență a noii garde a tinerilor critici, Lovinescu a înțeles într-adevăr așa cum se cuvine poezia lui Arghezi, studiul lui a fost și a rămas neclintit și impecabil sub trecerea vremii.

Nu s-a vorbit îndeajuns despre *faptele de arme* de care s-a învrednicit grupul de tineri critici care, într-un careu inextricabil, a luat apărarea unor poeți neînțeleși la vreme de E. Lovinescu, același cavaleri care, în perioada de «lupte singeroase» a stat în jurul lui, cu același eroism, cu aceeași lepădare de sine, cu aceeași îndreptățire înaintea istoriei culturale.

sau la sare, care este scrisul, eu n-am știut. Experiența asta n-am avut-o, și experiența asta vreau s-o pun într-o carte, adică vreau să scriu despre cum se scrie o carte și eroina mea voi fi tot eu, dar într-o altă perioadă, în perioada scrisului. » Și mi-a spus: « Interesant. Foarte interesant ». Ei bine, eu nu pot să redau acum, numai cei ce l-au cunoscut pot să-și dea seama cum știa Eugen Lovinescu să spună *interesant* și ce încredere îți dădea în tine. Zice: « Bine, bine. Dar te-apuci să scrii, nu? Și ai să scrii în fiecare zi, bagă de seamă că asta-i o treabă care se face așa... că dumneata am cam auzit că mergi la ștrand, că mergi colo și dincolo și că-ți cam place așa, una și alta... » E adevărat că-mi cam plăcea. Și atunci am spus: « Nu, nu, am să scriu, am să scriu în fiecare zi ». Dar nu am făcut așa. Lovinescu a spus: ... Mi-e frică să nu fac o greșală, c-a spus în latinește...

Șerban CIOCULESCU: Nula dies sine linea.

Cella SERGHI: Nici o zi fără un rind scris. Eu eram genul care lăsam să treacă așa, cam niște săptămîni, ca să nu zic și luni. Și vreau să vă citesc aici ceva, dintr-o scrisoare... Atunci umblam tot așa, cu petice, cu caiete, ceea ce pe Lovinescu îl îngrozea; era foarte ordonat și eu foarte dezordonată. Scria într-adevăr în fiecare zi și eu scriam cînd îmi venea. Spune așa (n-am s-o citesc toată):

« Fălticeni, 15 iulie 1938

Scumpă Donna Cella. Numele dumitale autoriză acest apelativ italian pe care mi-l acord. Scrisoarea dumitale mi-a făcut o plăcere și o surpriză cu atît mai mare, cu cît semnalizarea telefonică a plecării mele iminente n-a trezit vreun interes, nici obștesc, necum particular. Nici nu era de sperat de la o tinără doamnă în prada celei mai ostentivoare preocupări din cite s-au găsit pînă acum: aceea a inactivității. În aceste condiții, cusătoreasa, ștrandul și pur și simplu căldurile devin îndeletniciri absorbante și catastrofale. Cele ce rămîn nefăcute se pot consola cu punțile aeriene ale bunelor intenții. În nisipul cald al plajei trebuie să se scrie foarte comod fel de fel de capodopere literare, sau chiar numai sentimentale ». Am să sîr o altă parte și am să revin într-un loc care mi se pare interesant: « Pe aici », fiindcă se afla la Fălticeni, « toate merg aerian și vîtuit. De aproape trei săptămîni nu am scos papucii, nici pijamaua de noapte de pe mine, nu am fost pînă la poarta curții, am scris în schimb complet un roman. E drept că nu se cheamă *Ață de păianjen* ». Lovinescu mai avea și plăcerea să te tachineze, ceea ce Camil nu ierta, pe mine însă mă emoționa. « Nu-ți mai așezat la masa de scris? » Eu îi spuneam: « Maestre, eu în primul rînd nu am masă ». « Dar cum scrii? » « Scriu culcată și cu un caiet pe genunchi ». « Ei, cum se poate scrie așa? » Deci mă brufțuluia, mă muștruluia, mă aduna.

Al dumitale devotat, Lovinescu. »

Lovinescu era un om în stare să stea 3 săptămîni fără să se ducă pînă la poartă sau să iasă pînă în curte, și să scrie un roman. E adevărat că există tipuri diferite de scriitori, care din acest punct de vedere se deosebesc profund. Așa, încît, aveam dese ciocniri cu maestrul care, după cum vedeți, mă brufțuluia, și aceste ciocniri mi-au făcut totdeauna foarte mult bine, fiindcă mă adunau la masa de scris. Zicea: « Te-ai așezat la masa de scris? » Eu îi spuneam: « Maestre, eu în primul rînd nu am masă ». « Dar cum scrii? » « Scriu culcată și cu un caiet pe genunchi ». « Ei, cum se poate scrie așa? » Deci mă brufțuluia, mă muștruluia, mă aduna.

Ne întilneam la „Alcalay“ foarte des, la ora prînzului, și între alte lucruri mi-aduc aminte că nu era de acord cu numele eroinei romanului pe care-l scriam, care a apărut pe urmă, și care se numea *Mirona*. Spunea că *Mirona* e un nume care nu există. Sau e prea căutat, prea factice, și-atunci îi spuneam: « Dar *Miron* e un nume foarte curent ». « Bine, bine, e curent masculinul, dar nu există femininul. » Și în momentul în care discutam din nou despre lucrul ăsta a intrat *Mirona*, o fată care exista.

Îmi plăcea foarte mult să-l uimesc. Pentru că ceea ce îl caracteriza, între altele, pe marele Lovinescu, era o dragoste de ordine și de lucruri obișnuite și o mare ten-

tație pentru lucruri neobișnuite. E paradoxal, dar, în sfârșit, se întâmplă. Toate lucrurile care erau neobișnuite îl uimeau și-l atrăgeau foarte mult. De altminteri, cu toate că stătea foarte mult în casă, adică nu foarte mult, ci se poate spune tot timpul, toate după-amiezile, viața venea în chip și fel acolo înăuntru și o sorbea prin toți vizitatorii care aduceau, fiecare, lucruri mai obișnuite sau mai puțin obișnuite.

Cînd am intrat în cenaclu, mărturisesc că am avut nostalgia unei epoci trecute, în care știam că a fost într-o mare strălucire prin frecventarea lui de către Hortensia Papadat-Bengescu, care citise acolo fragmente din *Concert din muzică de Bach* și din alte cărți, poate, epoca în care Camil era foarte bătrînos, epoca în care Ion Barbu șocase cu poezia lui foarte modernă și, într-o măsură, ermetică, epoca în care Bebs Delavrancea, pe care n-am mai cunoscut-o, intervenea cu aprecierile sale strălucite, epoca în care replicile lui Felix Aderca erau scăpărătoare, epoca pe care, într-o măsură, probabil că o cunoaște maestrul Cioculescu, care era cu siguranță foarte tînăr, dar puțin mai mare decît mine, deci a avut bucuria să apuce cîteva ședinte de cenaclu din acea epocă. Acum lucrurile erau mai cuminți, mai așezate.

Intrînd în acea casă a lui Lovinescu, în acea casă care era a scriitorilor și a unui mare, mare îndrăgostit de literatură, poate cel mai mare pe care l-am avut (eu n-am cunoscut altul), te simțeai, în biroul acela tapițat de cărți legate, departe de tot ce era, dîncolo de acea casă, și nedreptate, și persecuție, și cancanuri, și violență, pentru că ne aflam în preajma războiului și ne-am văzut tot timpul războiului acolo, unde era ca un fel de oază de omenie. Fiecare, cînd intra pe ușă, se simțea ocrotit, ocrotit de personalitatea maestrului. Au venit acolo foarte mulți tineri, cum erau Tonegaru, Stelaru, Negoțescu, pe care îi ajuta. Într-o vreme cînd foarte mulți, și poate că și eu, credeam că Lovinescu este un om care se menajează oarecum, care e mai detașat față de ce se întâmplă dîncolo de zidurile casei lui, în acea epocă, am aflat pe urmă și probabil că se știe, l-a ajutat pe poetul Sperber și a ajutat pe mulți alți scriitori care au fost prizoniți.

Asta e ce-am avut de spus.

Șerban CIOCULESCU: Din aceeași serie a „Sburătorului“ de acum mai bine de 50 de ani, alături de poetul Camil Baltazar, poetul care semna pe atunci Virgil Moscovici, a cărui literatură lirică avea un puternic accent cosmic, o energie clocotitoare, pe urmă însă a evoluat către proza epică și a scris o serie de remarcabile romane, așadar, romancierul Virgiliu Monda va reinvia și dînsul cîteva amintiri vechi, de peste cincizeci de ani.

Virgiliu MONDA

Dacă vreau să evoc, în puține minute, figura lui Lovinescu, trebuie să încep cu momentul cînd l-am cunoscut. Era prin anul 1916, cînd eram elev în clasa a V-a la liceul „Matei Basarab“, unde Lovinescu era profesor de latină. Mi-l amintesc, cum de la catedră domina clasa cu masivitatea bustului lui, cu părul alb, în ciuda celor 35 de ani, abia, pe care-i avea, cu privirea lui oarecum depărtată de locul în care se afla, ca și cum era preocupat de probleme cu mult mai importante decît cele didactice.

La sfîrșitul uneia din lecții, ne-a spus că dacă cîteva dintre noi scrie poezie sau proză, să nu se sfîiască și să arate manuscrisul. După cîteva zile, i-am adus în cancelarie unele poezii, le-a citit, mi-a făcut pe urmă obiecții destul de severe, dar nu descurajatoare, dimpotrivă, indicîndu-mi să scriu cit mai mult și să-i arăt tot ce voi scrie. Nici el și nici eu n-am putut bănui atunci cu cîtă fervoare o să-i împlinesc voia. Cît timp a trăit, n-am scris un singur rînd care, la cererea lui, să nu-l citească în cenaclu „Sbură-

• VIRGILIU MONDA A DEBUTAT CA POET CU *FINTÎ. NILE LUMINII* CU VERSURI CLARE, SONORE ȘI PEA LUMINOASE PENTRU O EPOCĂ ÎN CARE POEZIA SE UMBREA ÎN MISTERE ȘI CEREA SEMNE DE DÎNCOLO. •

E. Lovinescu — *Istoria literaturii române contemporane, 1900—1937.*

torul". Și e vorba nu numai de multe poezii, dar și de numeroase nuvele și numeroase romane. E de-ajuns să citez că lectura integrală a romanului meu *Trubendal* a ocupat ședințele duminicale ale cenaclului timp de un an de zile. Și mă gîndesc și acum, cu emoție, că ultima lectură ascultată de critic cu puțin înainte de a muri a fost capitolul al VI-lea al romanului meu *Corabia pe uscat*.

În 1919, Lovinescu s-a întors din Moldova, unde se refugiase în timpul războiului. Fusese mobilizat pe loc, la Fălticeni, ca să scrie articole pentru ziarul de front „România”, ca și ceilalți scriitori. S-a întors, zic, în Capitală și întîmplarea a făcut ca în prima zi să-i ies în cale. M-a înștiințat că are de gînd să scoată o revistă și mi-a cerut să-i aduc material. «E timpul să debutezi», mi-a spus el. «Dar eu am debutat», i-am spus eu cu jenă. El, la Fălticeni, nu citise revista „Literatorul” a lui Macedonski, în care, în anul 1918, începusem să public poezie. L-am văzut că se posomorăște. Acest om, căruia nu i-am cunoscut în viață nici o aspirație spre

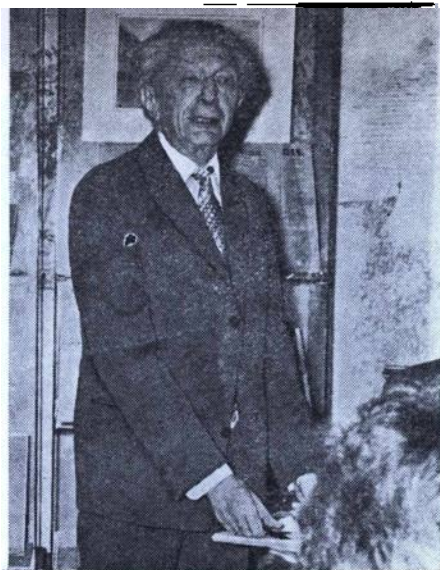
onori sau spre satisfacțiile impure ale vieții, avea două slăbiciuni. Una: să descopere și să lanseze talente noi, și a doua: să intre la Academie. La Academie n-a putut să intre și știm astăzi cu toții din ce cauză. Dar talente noi a descoperit și a lansat destule. De atunci am început colaborările la „Sburătorul” și pot spune că sînt unul dintre cei care au fost cei mai apropiați de Lovinescu pe toată durata vieții sale.

Acum vreun an sau doi, am publicat în „România literară” niște pagini scoase din volumul meu de memorii, pe care l-am terminat de curînd, intitulat *Douăzeci și cinci de ani cu E. Lovinescu*, în care am rezumat natura legăturilor noastre care a fost cam complexă: colaborator, prieten, medic etc. Chiar cînd trăiam în străinătate, pentru studiu sau investigație artistică, eram în strînsă corespondență cu el. Am să citez aici o scurtă scrisoare pe care am primit-o la Berlin, ca să aveți o idee de relațiile dintre scriitori și acest mare critic. Este din 27 iulie 1923. «Îți mulțumesc pentru aducerea dumitale aminte. Eu sînt aici de vreo 11 zile și mai stau pînă la începutul lui septembrie. Ultima ședință duminicală a „Sburătorului” a fost deosebit de interesantă prin lecturi sîrbătorești. Cred că la toamnă „Sburătorul” va apare sub o altă formă și cu altă tendință, pur critică. Va desăvîrși astfel, pe cale militantă, ce a început prin înmagazinare. Aici prepar al doilea volum din Horațiu, cu care se încheie traducerea. M-aș fi putut dispensa de această activitate, dar sîntem încă într-o țară de activități nedefinite.

Timpul e răcoros și nespus de prielnic muncii. Dar capodoperele nu se scriu numai cu timp. E bine să mai băgăm un cui latin în casa noastră.

Cu cele mai cordiale salutări, Lovinescu.»

Ca să evoc alte două, trei momente interesante din legăturile mele cu el, trebuie să mă refer la acea seară cînd a plecat în Cehoslovacia, la Karlovi-Vary, pentru o nouă cură hidrominerală. Atunci începuse să aibă anumite dureri, pe care nu sîntem siguri că le putem pune în lgătură cu boala fatală care l-a răpus, dar care i-au silit pe medici să-l îndemne să plece, să urmeze o cură la Karlovi-Vary. M-am dus să-l petrec la gară. L-am găsit plimbîndu-se singur pe peron, cu un aer cam trist. Lovinescu avea repul-

sie pentru orice deplasare. Pe mine, care pe atunci aveam pasiunea călătoriei, mă acuza că sufăr de morbul deplasărilor și mă invidia, cit eram la studii la Paris, că am fost o lună în Bretania. Zicea: « Eu tot aștin să mă duc în Bretania, crezînd c-am s-o pot face mai tîrziu. Dar uite, au trecut anii și acuma nu mai pot s-o fac ». Și cum vă spun, l-am găsit acolo pe peron, singur. M-a luat de braț și, plimbîndu-se, mi-a spus că are de gînd, acolo, să scrie un roman. Zic: « Bine, dar te duci pentru odihnă, pentru cură! Odihnește-te! » « Nu, fără să scriu, nu pot să trăiesc. » Și, într-adevăr, de acolo ne-a trimis o carte poștală cu aceste rînduri: « Nu știu ce consum aici mai mult, ștrudel », ștrudel este apa minerală de la Karlovi-Vary, « ori antrățentine », cerneală dintr-aceea antracent. « Cura merge așa și-așa. Nu prea cred în ea, dar romanul iese cu siguranță. Cu salutări cordiale, Lovinescu. Karlovi-Vary, 1935. » Este vorba de romanul *Diana*, pe care l-a scris acolo, roman din seria Bizu.

Lovinescu a dus o viață cu oarecare rutină, banală în felul ei, dar extrem de priincioasă pentru lucrările lui. Se scula foarte devreme ca să fie la orele 8 la liceu. Pe la 12, cînd venea de la liceu, trecea pe la librăria „Alcalay“, pe la raionul de cărți românești, unde se întîlnia cu scriitori care erau acolo în treacăt, ședea de vorbă cu ei, apoi se ducea acasă. După masă se așeza la masa de scris pînă la cinci, cînd începeau să-l viziteze scriitorii. De cîte ori intram la el, simțeam o oarecare jenă și poate chiar remușcare, vîzînd că-și lasă din mînă condeiul lui, celebrul lui condei alb de argint, subțire, cu care și-a scris mai toate lucrările: îl intrerupeam de la lucru. După ce se termina vizita scriitorilor, pleca să se plimbe în Cîșmigiu. O grădină pe care o iubea foarte mult. Cînd a trebuit să se mute, de vreo trei ori, în contra dorinței lui, că avea oroare de mutări, cerea prietenilor: « Găsiți-mi ceva, dar nu departe de Cîșmigiu ».

Cîte o dată, cînd ieșea din Cîșmigiu, se urca la mine, care ședeam aproape, pe strada Brezoianu. Acolo vorbea despre scriitori, despre literatură, în termeni mai puțin academici ca în cenaclu. De exemplu, despre un prozator îmi spunea: « Proza lui este o ciorbă lungă în care nu găsești nici o bucățică consistentă ».

Într-o zi, coborînd cu el de la mine, ca să-l conduc pînă acasă, ne-am întîlnit, la colțul străzii Brezoianu cu bulevardul, cu Mihail Sadoveanu. Starea înfloritoare a lui Sadoveanu scotea în evidență chipul lamentabil al lui Lovinescu. Și Sadoveanu l-a întrebat uimit, că nu-l văzuse de mult: « Dar ce s-a întîmplat? De ce ești așa de slăbit? Am să-ți spun eu de ce », a spus Sadoveanu, « ai trăit toată viața în aerul viciat al claselor de liceu sau al odăii dumentale de lucru. Nu te-ai dus niciodată să pescuiești sau la vînătoare ». Lovinescu s-a uitat, așa, cam lung la el, c-un zîmbet trist. « Ei, se poate să ai dreptate, dar e prea tîrziu ca să-mi schimb viața. » Eu personal cred că chiar dacă Lovinescu ar fi putut să-și ia viața de la capăt, tot nu s-ar fi dus cu pușca la vînătoare sau cu undița la baltă. Dacă aș vrea să exprim într-o formulă condensată personalitatea lui E. Lovinescu, aș spune că era un om cu o viziune pesimistă a vieții, c-o indiferență aproape abulică, nu numai față de situațiile înalte și onoruri, dar chiar față și de satisfacțiile curente ale vieții și era salvat din neantul acestei vieți de pasiunea lui devorantă pentru beletristică și de concepția lui aproape sacerdotală despre misiunea criticului.

Ultimele lui luni nu au fost penibile, în sensul că, cu toată degradarea lui completă fizică, mintea i-a rămas lucidă. Lucrul la masa de scris a continuat cu febrilitate și cu aceeași claritate și limpezime de stil, încît putem spune că a fost o agonie luminoasă. În ziua de 16 iulie 1943, poetul Constant Tonegaru a dat buzna la mine cu fața descompusă spunîndu-mi: « A murit Lovinescu! ».

Șerban CIOCULESCU: Mulțumesc prietenului Virgiliu Monda pentru interesante și mișcătoare amintiri. Trebuie să-mi cer scuze față de doamna Cella Serghi că am comis o confuzie afirmînd că și-a făcut primii pași călăuzită de Lovinescu. Dar am totuși satisfacția că la această eroare a mea a venit și o confirmare, că stimulenta principală pentru toată activitatea următoare a fost tot Lovinescu. Și a doua satisfacție pe care o am este că nu voi mai greși dacă afirm că doamna Ioana Postelnicu și-a datorat începutul carierei și primele afirmații ale talentului lui Lovinescu.

Ioana POSTELNICU

Comemorarea lui E. Lovinescu de către toți cei care au avut bucuria de a fi stimulați, prețuiți și chiar iubiți de el, produce emoție. Sint aici în sală sburătoristi care îmi confirmă acest lucru. Așa cum spunea Vladimir Streinu, că toată cariera lui critică, indiferent cum se va desfășura, e fundamentată pe cunoașterea și experiența lui Lovinescu, putem să spunem și pot să spun că toți sburătoristii, atunci foarte tineri, dacă sintem ceea ce sintem astăzi, avem rădăcinile în cenaclul „Sburătorul” și în marea personalitate și autoritate critică a lui E. Lovinescu. Ceea ce ne-a trecut Lovinescu ca demnitate, ca prețuire, ca linie de conduită și de scris, asta a rămas în noi fixat, nu se poate uita și nu putem părăsi.

Ce era cenaclul „Sburătorul”? Cenaclul „Sburătorul” nu era numai ședințele de duminică între 6 și 9. Un sburătorist nu se poate considera numai acela ce a mers între 6 și 9, duminică, la „Sburătorul”. Atmosfera și tot ceea ce însemna „Sburătorul” și Lovinescu se prelungea în cursul săptămânii și al lunii. La 9 se termina ședința. Rămîneau la masă cîțiva aleși. La 11 se termina masa, mereu cu același meniu, foarte sobru, încît e de mirare că Lovinescu a făcut cancer și o ciroză, cînd a fost un om atît de sobru cu cele ale mîncării și băuturii. Pe urmă se mergea în Cișmigiu și se făcea o plimbare, seara. La 12, în ziua următoare, se mergea la „Alcalay” unde, aproape toți care am fost duminică la cenaclu, ne întilneam din nou. Se discuta iarăși literatură. La întoarcere făcea plimbarea pînă acasă, însoțit de cîte unul din noi, și la 5 începea iar vizita la Lovinescu. Între 5—7 primea din nou. Și așa se desfășura toată viața lui. Cenaclul Lovinescu nu a fost un salon literar, nu a fost o cafenea, a fost un laborator. Acolo s-au plămădit scriitorii noi, s-a dat ștafeta acelor scriitori dintre care foarte mulți însemnează mai mult sau mai puțin ceva pentru literatura română. Am aflat c-a existat un divan în vechiul sediu al „Sburătorului”, unde era onorat de doamna Bengescu, de Bebs Delavrancea, onorat de Ticu Arhip sau de Sanda Movilă și dacă în epoca aceea, într-o literatură care n-a avut un trecut de condeie femeiești, nu feminine... — să mă iertați, sint împotriva literaturii feminine, sint pentru *literatură*, pentru că un bărbat poate scrie tot atît de bine femeiește și o femeie poate scrie tot atît de bine bărbătește.

Șerban CIOULESCU: Și e bine așa?

Ioana POSTELNICU: Și e bine așa! (*Rîsete.*) Hortensia Papadat-Bengescu, dacă n-ar fi decît ea, dovedește că n-ați avut dreptate în această discreditare, că sintem femei și că scriem femeiește. Iertați-mă, lupt împotriva acestui lucru. Și dacă acest divan a fost onorat de aceste nume într-o literatură, cum v-am spus, cu un trecut foarte firav de literatură scrisă de femei, și a dat pe Ticu Arhip și pe doamna Bengescu și Sanda Movilă, e destul.

După ce am venit eu, în '37, la Lovinescu, n-a mai existat acel divan ocupat de către femei și distribuția scaunelor și a locurilor a fost cu totul altfel. Iar dacă perioada asta a dat pe Lucia Demetrius, a dat pe Ada Orleanu și pe altele, iarăși așa, e destul pentru o literatură în care noi, femeile, ne luptăm încă cu bărbații, dușmanii noștri veșnici. (*Rîsete, aplauze.*)

Vă spun, sint foarte emoționată, pentru că dacă exist astăzi, nu biologic, ci ca scriitor bun sau mai puțin bun, în nici un caz feminin (*Rîsete, aplauze.*) o datorez lui Lovinescu. Viața mea se împarte, cum la alți oameni se împarte înainte de război și de după război, a mea se împarte pînă la Lovinescu și după Lovinescu. Și tot ce-am scris cît a trăit Lovinescu, a fost la indicația lui.

« PRIMĂVARA FRUMUSEȚII EI NU-MI DĂDEA TOTUȘI NICI O PRESIMȚIRE PRIELNICĂ ÎN PRIVINȚA LITERATURII CELOR CITEVA CAIETE CU CARE VENISE. DIMPOTRIVĂ... FĂRĂ EMOȚIE, ÎMI CITI APOI, BINE, INTELIGENT, VREO TREIZECI DE PAGINI ALE ÎNCUTULUI UNUI ROMAN: NOTAȚII PRECISE, FERME, FĂRĂ SENTIMENTALISME... ÎNTR-UN CUVÎNT, SIGURANȚA PREZENȚEI UNUI SRIITOR DE TALENT. »

E. Lovinescu — *Aqua forte.*

Cum am venit la el? Exact așa credeam și eu despre cenaclul acela: că e ceva de neajuns, cu totul în afara posibilităților mele. Eram o veleitară, umpleam caiete de scris, în dorința de a ajunge scriitoare; în ciuda, și altfel decât Cella, care n-a vrut să scrie decât o carte, eu, dimpotrivă, o sută am vrut să scriu, și cum apărea ceva scris în românește ziceam: «Și eu aș fi putut scrie asta. Și toate femeile care scriu mi-au luat-o înainte și-mi mănincă toate subiectele». Așa mi se părea și sufeream cumplit cînd vedeam pe Lucia Demetrius și alte scriitoare c-au scris: «Gata, s-a dus! Eu nu mai am ce să mai spun în literatură».

Cînd s-au împlinit 20 de ani de critică și a fost sărbătorit Lovinescu pentru acest eveniment, era într-o vară, am deschis ziarul „*Dimineața*” și am văzut fotografia lui Lovinescu înconjurat de cenacliști și fiecare spunea cum a venit la Lovinescu ****. Faptul acesta mi-a dat curaj să încerc și eu, și repede am dat un telefon, și cum pe vremea aceea eram o cucoană, o „doamnă mare”, l-am luat pe Lovinescu foarte ușor... Șerban CIOCULESCU: Nu vă masculinizaseți încă...

Ioana POSTELNICU: Nu încă. (*Aplauze, risete.*) Și m-a poftit. S-a iscat o confuzie, s-a mers pe o glumă, mă bănuia altcineva. Și cînd m-am dus acolo, m-am prezentat lamentabil, absolut lamentabil. El a scris exact acest lucru în portretul meu publicat în „*Adevărul literar*” și apărut mai apoi cu adăugiri în *Aqua forte*. Adică l-am luat cu «dumneata», cu «domnul meu», ce să spun, cucoana se prezenta foarte bine. Mi-a spus să citeșc — era să plec la lectură fără manuscris, de emoție, care îmi dădea un fel de obrăznicie: să plec fără manuscrise, să vorbesc direct. Am citit, erau de față Vianu, Barbu și Petrașincu, și atunci a spus acele cuvinte din *Aqua forte* arătînd ce înseamnă pentru el pierderea celui timp pentru care toată lumea îl plinge, cînd, mai rar, se întîmplă să vină cineva pe care îl poate socoti o promisiune. M-a întrebant cine sînt, ce sînt și ce citeșc. Și atunci am spus că-mi place doamna Hortensia Papadat-Bengescu. Adevărat, că prin clasa a șasea de liceu îmi căzuse *Fetița* în mină și era o literatură așa de altceva decât întîlnisem pînă atunci, și o lume așa de deosebită, că am citit cu pasiune. «După aceea ce mai citești?» Și am spus: «Desilla». (*Risete.*) Cînd am spus Desilla, am căzut jos de pe piscul unde am fost urcată. «Cum, doamnă, Desilla?» N-aveam nici o orientare în citit, citeam cu lăcomie totul.

Șerban CIOCULESCU: Ați greșit octava. (*Risete.*)

Ioana POSTELNICU: Bravo! calamburul, calamburul! Și de la plăcerea pe care am simțit-o pe chipul lui, la marea dezamăgire. Și atunci a început Lovinescu să-mi facă mie, ca și altora, pe nesimțite, educație. Seara, cînd se rămînea duminica la cafea — o singură țigară pe zi și-o permitea, la cafea — scotea din sertar poeziile lui Mallarmé și ni le citea.

Dar să vă mai povestesc ceva în legătură cu debutul meu la cenaclu. Mă întîlnisem cu un scriitor care a murit, T. C. Stan, care a scris o carte, *Cei șase frați siamezi*, foarte bună; fusese coleg cu frații mei la Sibiu. Și i-am spus: «Știi că scriu? Vino să vezi ce scriu». Și a venit. I-am citit. M-a botezat imediat Adam Adam. Era de părerea dumneavoastră, că o să am mai multă circulație cu un pseudonim bărbătesc. Și mi-a spus: «Te duci la Lovinescu. Dar fii atentă, să nu vorbești nimic, că acolo este unul care se dă la dumneata, că se dă la toți, este Mircea Damian. N-ai să știi să-i răspunzi și te pune în situație proastă. Fii atentă că Lovinescu are un jurnal în care scrie tot ce se întîmplă și tot ce se vorbește și vei rămîne pentru posteritate înfierată acolo». N-am scos zece vorbe cit am fost la Lovinescu în cenaclu. Nu știu dacă m-a auzit cineva. Zimbeam, mă mișeam, dar nu îndrăzneam să spun nimica, iar dacă am spus vreodată ceva și am vorbit cu Lovinescu, am vorbit totdeauna foarte atentă să nu fiu trecută în jurnal.

Am intrat în acel cenaclu și-am scris de atunci ceea ce am scris pînă la *Beznă*, nuvele și două romane, sub îndemnul lui. Dar amețită de succesul pe care l-am avut

**** Vezi și interviul reprodus de Ileana Corbea și N. Florescu în *Biografii posibile*, Ed. „*Emine-scu*”, 1973.

atunci la lectură și, mă rog, eram foarte tînă, și-mi plăcea și mie sportul, și-mi plăcea și mie ping-pongul, și tenisul, și toate astea... n-am mai scris, gata, s-a terminat. Mi se părea c-am cucerit gloria și nu mai mergea deloc. Însă una din calitățile extraordinare ale lui Lovinescu a fost îndemnul, încurajarea, dragostea pe care le punea, cu perfectă știință, asupra celui care-i trecea pragul. Avea metoda lui de a stimula scrisul. Am plecat la băi, la Ocna Sibiului, și nu a existat o scrisoare pe care mi-a trimis-o acolo fără îndemnul la scris. Zicea: « Săptămîna viitoare dumneata începi să conjugi iarăși viața ». Era destul să spună așa ca eu să-mi dau seama că mă sîcîie pentru că nu scriu.

Alta, din 14 iulie 1939: «...de altfel m-am și integrat în lucru, cum o fac întotdeauna, cu destulă ușurință și în situațiile noi care în curînd vor deveni obiceiu. Destul să spun că am căzut nițel într-un șantier », se repara casa, « dar, cum am căzut cu Maiorescu în brațe, m-am pus de aplomb repede ». În '39, Fălticeni: «Altfel, mulțumit de un timp excepțional scrisului și de o zdroabă îndestulătoare. Acum, scumpă doamnă și amică, pe dumneata te așteaptă bocancii, rucsacul și apoi alpenștocul și... drum bun, toba batel » Tot Fălticeni, '39: « Cred că îți petreci foarte minunat vremea pe acolo. Ocupațiile literare și artele nu sînt vocații feminine: exemplu numai vacanța. Dacă viața sau simulacrele ei se prezintă direct, de ce să faci efortul necesar chiar și unei scrisori literare, necum unei cărți? Îți urez deci toate campionatele, dacă există prin farfuria Ocnei Sibiului. Iar la toamnă, cînd voi avea plăcerea să te văd, fii sigură că nu voi căuta în sacul dumitale grăunțe literare. Voi zice: „A trăit și e mult mai important“ ».

În felul acesta, zilnic, și telefonic și prin epistole, ne sfîchîuia și ne stimula ca să ne apucăm de scris și bineînțeles că ne apucam de scris. Dar și pe urmă îl preocupa lansarea și susținerea scriitorului. Să vă relatez o întîmplare. Într-o zi a invitat pe Pompiliu Constantinescu, pe Vladimir Streinu și pe Șerban Cioculescu și, așa cum știa să ajute pe scriitori, a adus vorba de *Beznă* și a accentuat unele lucruri, și după ce au plecat, zice: « Acum să vedem care din toți trei scrie! Cioculescu nu cred că scrie ». N-a scris. Au scris Vladimir Streinu și Pompiliu Constantinescu.

Șerban CIOCULESCU: Putea să greșească Lovinescu? (*Risete, aplauze.*)

Ioana POSTELNICU: Cădeți mereu pe picioare.

Pentru mulți, Lovinescu părea un om rece, un om lipsit de, să zicem, o anumită sensibilitate, de bunătate chiar, un olimpiu, cum se spune; cu totul, cu totul greșit! A fost un om de mare sensibilitate, un mare orgolios, un om care era aproape copilăros de orgolios. Mi-aduc aminte că la citva timp după ce l-am cunoscut, mi-a spus: « Doamnă, întîiul la liceu, întîiul la facultate, întîiul la Sorbona ». Exprîmînd prin asta nemulțumirea că a rămas numai profesor de liceu. A dorit, este adevărat, cum a spus Virgiliu Monda, a dorit să ajungă la Academie și nu a ajuns.

Șerban CIOCULESCU: Cu atît mai rău pentru Academie.

Ioana POSTELNICU: Da, sigur că da, și mă mir și mi se pare că v-am sugerat că e vremea, că s-ar face o dreptate, ca Lovinescu să fie numit membru al Academiei post-mortem. (*Aplauze.*)

Șerban CIOCULESCU: Aceasta am spus-o în aula Academiei, la 14 octombrie anul trecut, când am fost sărbătorit pentru 70 de ani. Am făcut elogiul său și m-am bucurat că văd pe peretele din față portretele lui Gherea și Ibrăileanu și am spus că numai portretul lui lipsește și că trebuie să i se facă și dînsului dreptate. (*Aplauze.*)

Ioana POSTELNICU: Domnule Cioculescu, sar, nu sînt oratoare, și-mi vin așa impresiile și nu știu: ce e important pentru mine, poate nu e așa de important pentru auditor. Dar acuma mi-ați venit la mină. Ați scris în „*România literară*“, cu franchețe, că l-ați îndurerat pe Lovinescu de multe ori. Vă spun că foarte mult îl îndurerau calambururile pe care le făceați și mi-a spus odată: «Știi, Cioculescu e în stare să se supere și să rupă chiar o prietenie de dragul unui calambur». (*Risele, aplauze.*)

A iubit enorm de mult, poate că știți, pe cei trei — Cioculescu, Streinu și Pompiliu Constantinescu. Era atît de onorat că ne anunța înainte: «Astăzi vin!», așa spunea: «Astăzi vin!» N-ați venit prea mult la ședințe, dar veneați în cursul săptămîinii și asta înseamnă sburătorism, cu toate că de mii de ori spuneți că n-ați fost sburătorist. Dar eu am afirmat anume că sburătorist nu înseamnă numai trei ore pe săptămînă, ci vizitele acelea grozave din cursul săptămîinii. Deci sînteți un sburătorist.

Șerban CIOCULESCU: Un sburătorist fără voie! *****

Ioana POSTELNICU: Mă rog, vă onorează, domnule, c-ați fost, nu?

Șerban CIOCULESCU: Sigur că da!

Ioana POSTELNICU: Trimiterea cărților la premiul „Hamangiu“ a fost o concesie la orgoliul lui. Ar fi vrut ca nu el să facă aceste eforturi, care însă nu-i veneau din afară. Și, după ce a trimis cărțile, am venit după masă la Lovinescu care-mi spune: «Am făcut o prostie!» Zic: «Ce s-a întîmplat?» Prevedea că nu o să i se dea premiul! «Am trimis cărțile la Academie pentru premiu. Am făcut o prostie, trebuia să nu le trimit.»

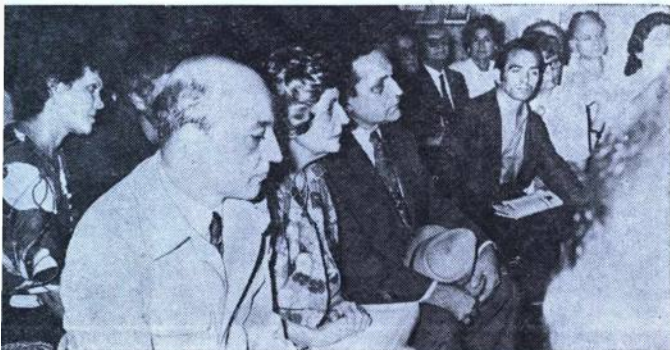
Pentru că nu putea face niște vizite, cum făceau toți, la cei care ar fi fost să-i dea votul. Astfel, dacă nu ne-ar fi avut pe noi, pe toți care am fost ca și copiii lui — a fost ca un grădinar într-o grădină pe care el a cultivat-o — n-ar fi avut satisfacții. De fapt, nici nu ar fi putut trăi altfel decît așa, în ambianța asta a scrisului.

S-a spus că era un om depărtat de preocupările scriitorilor și se știe că a ajutat pe Bogdan Amaru și pe alți scriitori, în mod discret, fiindcă cred că nici nu știa cum să scoată banul să-l dea, cred că se jena, era un stingaci în relațiile astea, îi era jenă de unele lucruri foarte normale. Avea o pudoare extraordinară și în acest sens am să vă citesc aici o scrisoare. În '41 eu am trecut printr-o situație grea, eram la Sibiu, la părinții mei, și l-am rugat printr-o scrisoare să intervină la Rebreanu ca să fiu numită la Teatrul Național. Și el îmi scrie, în februarie 1941, noaptea: «A cere ceva mi se pare o catastrofă, așa se și explică pentru ce nu mi-am revendicat nici un drept și am rămas cu totul izolat de marii beneficiari ai tuturor regimurilor și ai vieții. Sentimentul

***** «Astăzi, chiar, după atîta trecere de ani, respect mereu atelierul de lucru, în care s-au elaborat cu migală operele maeștrilor admirați. Și dorința de a-i cunoaște mai de aproape, de a tăinuî ore întregi cu dînsii, mi-este paralizată de gîndul că i-aș stingheri.

Unul singur face excepție de la acest regim de cruțare, pe care mi l-am impus față de scriitorii preferați: este d[omnul] Lovinescu care primește în fiecare zi, între orele 5 și 8 seara, pe orîcine are cît de vagi legături cu literatura... Cel ce scrie aceste cuvinte nu se numără printre familiarii mult iubitului său „cenaclu“; e deci cu atît mai liber să-i exprime omagiul de recunoștere ce i se cuvine, cît timp dreptatea nu e vorbă deșartă.»

Șerban Cioculescu, în *E. Lovinescu, „Vremea“*, 1942.

e cu atât mai penibil cu cât ceea ce îmi ceri e absolut normal și-ar fi meritat să fie prevenit. Voi trece așadar peste suferința mea singurînd, pentru a mă duce la Rebreanu sub formă de solicitant, deși prevăd următoarele rezultate: nici un rezultat pozitiv pentru dumneata, deprimarea mea și mortificarea mea, rănirea sau ruperea pentru multă vreme a relațiilor mele cu Rebreanu, căci pe cât o cer de greu, pe atât mă supăr imediat cînd nu obțin». Și în ziua următoare, asta era noaptea, a scris pe aceeași scrisoare: «Aș fi putut să rup această scrisoare, ți-o trimit totuși ca document al unei stări psihologice permanente. Am fost dimineată la Rebreanu, i-am expus cazul dumitale, franc, am găsit cel mai mare interes și dor de a te servi, încadrare mai serioasă dacă ai diplomă de licență». Și așa am ajuns secretar literar al Teatrului Național. Iată cât de greu, ce probleme își punea Lovinescu și în ce cumpănă stătea el ca să intervină pentru cineva, în spaima că putea să fie refuzat. Și totuși a ajutat fără ca cineva să știe ce a făcut. În miezul nopții, Dinu Nicodin l-a sculat din pat și i-a spus: «Vino, dacă nu plecăm acum la gară, Sperber, poetul Sperber, e dus în Transnistria». S-a sculat, s-a îmbrăcat, l-au scos pe Sperber din vagon, care era cu destinația Transnistria, și l-au dus înapoi *****

În timpul războiului, cenacul, cum spunea Cella Serghi, era un loc în care te simțai în siguranță. Toți scriitorii care atunci erau oprimați, acolo au avut cuvîntul liber, nu au simțit în nici un moment, nici în timpul războiului, nici înainte de război, că exista vreo deosebire între cei ce treceau pragul casei.

Lovinescu, care era un om uriaș, care era masiv, care impresiona prin înfățișarea lui biologică, nu mai spun tot ceea ce însemna el ca personalitate, și care era la un moment dat atât de bolnav, încît avea picioarele umflate — ne arăta cu cochetărie că nu mai poate pune ghetete în picioare — pentru oricine suna, și sunau la un cenacul și 25 de inși — se scula de la masă, se ducea și deschidea personal ușa. Nu l-am văzut o dată indispus, o dată făcînd o schimbare de direcție, că «acum mă plictisește asta sau cine mai este și asta?» În așteptarea marelui anonim, a deschis ușa la fiecare. Nu a făcut deosebire între Stelaru, care a venit cu haina direct pe piele, fără cămașă, și în buzunar cu acele minunate poeme, și între oamenii care aveau o situație și care aveau o stare socială care conta la vremea aceea. Nici o deosebire. Trăsătura și ceea ce-i apropia pe toți de el era talentul; avea cineva talent, avea monedă curentă, avea pssepar-tout. N-avea talent, se risipea.

Lovinescu se bucura, jinduia la unele lucruri pe care nu le-a avut, și care erau foarte normale la alți oameni. Dacă cineva mergea cu o floare la el, era colosal, la fel un dar, o carte. Dinu Nicodin îi aducea hirtii japoneze ca să-și lege cărțile. Avea o plăcere să-și coloreze biblioteca. Eram un grup, eram foarte tineri pe atunci, de scriitori care merg la premiere. Atunci premierele erau foarte spectaculoase, cu rochii lungi. Înainte de a merge, fiecare veneam — Petrașincu, Șerbu, mai știu eu cine — și spu-

***** Scrisoarea adresată de E. Lovinescu, în 12 septembrie 1942, generalului Pălănușanu:

«Stimate domnule general,

Nu mă autoriză nimic să mă adresez personal D[umnea]v[oastră] decît convingerea cauzei drepte și prietenia comună ce ne leagă de Dinu Nicodin, a cărui absență o regret.

E vorba de A. Sperber, aflat acum la Prefectura poliției, în vederea clarificării situației lui în chestia transportului de evrei în Transnistria. Cunosc foarte bine pe d[omnul] A. Sperber și nu voi atesta decît ceea ce cunosc; în afară de remarcabilul său talent de poet, de limbă germană, în lungile noastre conversații am dobîndit un profund sentiment de simț pentru echilibrul său sufletesc, pentru

lealitatea lui, pentru bunele lui sentimente ce l-au identificat cu realitățile și aspirațiile poporului nostru; într-un cuvînt, îl consider ca un român adevărat, prin sentimente și prin felul lui detașat de a privi problemele din punctul nostru de vedere.

Pentru nimeni altul n-aș da acest testimoniu cu mai multă convingere. Dacă această prețuire are o oarecare greutate morală în ochii D[umnea]v[oastră], aș dori ca ea să atîrne ceva în hotărîrile ce se vor lua cu privire la acest om de talent și de atitudine românească.

Al D[umnea]v[oastră] devotat

E. Lovinescu »

Pentru alte amănunte, vezi Ileana Vrancea, E. Lovinescu — *Mărturii epistolare*, în „Manuscriptum”, Nr. 1(10), 1973, pp. 53–55.

Casa din strada Cimpineanu, nr. 40, unde aveau loc şedinţele cînaclului „Sburătorul”. (Fotografie reprodusă, ca şi caricatura semnată de Jliquid, după Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent de G. Călinescu.)

neam: « Diseară e premieră ». El nu mergea decît la matineu şi i se părea ceva colosal să te pui aşa, în cheltuială de energie, ca să-ţi petreci o seară la o piesă pe care poţi s-o vezi în cursul săptămîinii. Şi tot vorbind despre lucrul acesta, într-o seară ne-a făcut surpriza. Cînd am intrat în holul teatrului, l-am văzut pe Lovinescu în smocking. N-avea smocking. Şi-a făcut un smocking pentru premieră. Şi era înconjurat de sburătorişti, şi-am intrat acolo absolut uimită. Probabil, cînd s-a îmbrăcat era aşa de emoţionat că nici gulerul nu era întors cum trebuie. Şi i-am făcut semn lui Petrasincu: « Întoarce gulerul ». Şi-l făcuse pentru că voia să meargă şi el regulat la premieră, dar l-a dezamăgit şi n-a mai mers niciodată şi nici nu şi-a mai pus acel smocking. Sînt amănunte care arată cîndoea lui.

Era foarte grijuliu cu stilul lui şi se îndoia dacă a scris bine sau nu, încît era în stare, pentru un singur subsoal, de la „Adevărul”, să revină de trei-patru ori. Şi după ce l-a făcut, dacă venea domnul Şerban Cioculescu, dacă venea Vladimir Streinu, sau altcineva, spunea: « Stai să-ţi citesc » şi primea toate sugestiile. După ce pleca, se așeza imediat şi-l corecta. La 6 iulie '39 îmi scria cu aceeaşi îndoială: « Mi-am luat libertatea, după făgăduinţă, să-ţi trimit numărul din „Revista Fundaţiilor” apărut cu întîrziere, în care e şi articolul meu. Sper că-ţi va ajunge şi că tiparul îi va acorda mai multă demnitate. Poate îţi va părea mai bine scris, sau cu mai mult prestigiu ».

Atît de mult l-a preocupat soarta scriitorilor şi destinul lor, încît eu cred că nici nu şi-a dat seama că se duce. Fiindcă la 10 iulie scria o scrisoare doamnei Bengescu, la 10 iulie îi scria lui Negoîtescu, la 6 iulie îmi scria mie o scrisoare în care nu amintea nimic de boală şi în care nu se preocupa decît dacă scriem sau cum merge cu literatura noastră. În '43, în septembrie, îmi scrie Negoîtescu: « manuscrisul maestrului despre *Manifest* şi cele în legătură cu el nu s-a găsit. E pentru noi o mare pierdere, căci ne-ar fi ridicat prestigiul faţă de „inamici”. Eu am o scrisoare din 10 iulie în care maestrul îmi scrie că a terminat eseu şi că va fi inserat la volumul doi, *T. Maiorescu*

și contemporanii săi. Trebuia să cuprindă ca piese principale, după cit mi-a spus Lovinescu, *Manifestul*, răspunsul său din „*Viața*“, portretul ce mi l-a făcut în „*Timpul*“ și o conferință ținută la Radio. Toate încadrate de o introducere și comentarii sub titlul: *Infiltrații neomaioresciene în Ardeal*. Ar fi bine, dacă nu e prea târziu, să se dea ca anexă la volum măcar *Manifestul* și răspunsul maestrului, dar nu știu cine se ocupă cu tipărirea postumelor lui Lovinescu ». Iată ce-l preocupa pe Lovinescu cu trei-patru zile înainte de a muri.

A lăsat în aer, suspendat, grupul acesta de la „Cercul literar“ de la Sibiu, care erau fiii lui, nepoții lui, singe din singele lui, și trebuiau să ducă mai departe ștafeta lui: Negoîtescu, Regman, Ioanichie Olteanu, Radu Stanca. Eu am venit la Sibiu cu câteva zile înainte de a se redacta *Manifestul*, și le-am povestit, lui Radu Stanca și lui Negoîtescu, despre starea lui Lovinescu. Imediat au scris *Manifestul* și i l-au trimis. A fost așa, o recompensă, o plată care era mai mult decât premiul „Hamangiu“.

Se împlinește 30 de ani de la dispariția lui Lovinescu, cînd mi s-a părut, la „Sburătorul“, că rămăsese în adevăr ca o barcă fără cîrmă, cînd nu știam ce se întîmplă cu noi, fiindcă eram toți legați unul de altul, și totuși această comemorare a adus zimbete pe fețele noastre. Cînd vedem că acest om, care a avut atîtea calități, și nu numai calități, ale cărui rădăcini s-au întins și se vor întinde încă în edificiul literaturii noastre, la care fiecare din noi ne aducem cărămida, cînd vedem că acest om poate să mai aibă încă atîta influență, atunci merită să avem un zimbet la comemorarea lui.

Șerban CIOCULESCU : Rog, în incheiere, pe prozatorul Radu Tudoran, despre care am spus că nu a făcut parte din cenaclu, dar a fost ultima bucurie literară, ultima descoperire literară a maestrului Lovinescu, să ne spună câteva cuvinte.

Radu TUDORAN

Nu știu de cîte ori a greșit în viață domnul Cioculescu, dar de data asta, sigur, a greșit lăsîndu-mă pe mine să vorbesc la urmă, cînd de obicei ultimul pune concluziile sau încearcă să pună concluziile. Este cum m-ar pune pe mine, necredinciosul, păgînul, să țin o predică preacredincioșilor. Sint între noi nu numai credincioși, dar chiar și fanatici și, cu toate că nu-mi place acest cuvînt, pe mine însumi m-a emoționat profund și m-a istovit fanatismul pe care l-am descoperit în mărturisirile care s-au făcut aici. Regret că nu mă pot declara fanatic, dar mă declar un integru admirator a tot ceea ce a fost E. Lovinescu. Ținea să i se spună E. Lovinescu, după cum Călinescu ținea să i se spună G. Călinescu. Era una din ciudățeniile și poate unul din orgoliile lui.

« O CARTE CU TOTUL EXCEPȚIONALĂ ȘI CARE AR MERITA SĂ FIE TRADUSĂ ÎN TOATE LIMBILE PĂMÎNTULUI, E CARTEA UNUI TÎNĂR... RADU TUDORAN. »

Scrisoare E. Lovinescu către
Jindra Hušková, din 6 februarie 1942.

Nu am nici documente — aceste documente care s-au citit și care m-au emoționat și dintre care cel scris noaptea, la Fălticeni, mi se pare esențial pentru definirea caracterului celui ce a fost marele nostru Lovinescu — nu am aproape nici amintiri. Pe deasupra mă mai aflu și din alte motive în inferioritate. N-am fost niciodată prea vorbitor. În ultima vreme, cultiv aproape cu știință tăcerea, dar chiar și acolo unde n-am tăcut, în scrisul meu, în ultima vreme tai, nu jumătate din ce mai fusese tăiat odată, tai jumătate din ce a rămas. Nu mai suport cuvinte multe, fiindcă am ajuns la concluzia că generațiile care s-au ridicat după noi și în mijlocul cărora trăim, datorită cărora supraviețuim și poate vom supraviețui, nu mai au nevoie de același număr de cuvinte care s-au cerut cîndva. Acum se pricepe mai repede și cred că mai bine.

În timp ce se vorbea aici, dacă ar fi existat o mașină de înregistrat gândurile și i s-ar fi pus un pol la una din tâmpile mele și alt pol la altă tâmplă, sau poate pe inimă, s-ar fi putut înregistra nenumărate reflecții pe seama celor ce s-au spus și care m-au emoționat. Aș putea deci, dacă m-aș strădui, să fac reflecții pe seama a ce s-a spus, dar este și târziu, este și cald și nu voi uita că mi-a rămas o datorie, pe lângă una abia vag plătită, față de Lovinescu.

Înainte însă de a vorbi de acea datorie, fiindcă la această comemorare se face și puțină istorie literară, și fiindcă nu ne îndepărtăm de Lovinescu vorbind de Cioculescu, am să-i plătesc domniei-sale o datorie de care sint absolut sigur că-a uitat. Era pe vremea cînd scriam la acea citată, aici, carte, primul meu roman publicat, *Un port la răsărit*, — spun publicat, pentru că am scris cel puțin zece, despre care n-am știut decît eu și poate puținii din familia mea. Le-am scris cum am putut, toate cu

multe sute de pagini, toate cu poticneli, dar la această carte, pe care o reluasem a treia oară, mă poticeam cel mai rău și eram convins că n-am s-o pot duce niciodată la sfîrșit, cînd într-o zi, întîlnindu-ne în liftul unei redacții unde lucram împreună, am avut și această cinste, domnul Cioculescu m-a întrebat: «Ei, cum merge cu romanul?» pentru că era la curent... și la *Curentul*...

Ioana POSTELNICU: Împrumuți calambururile.

Radu TUDORAN: M-am molipsit, să știți că n-am făcut niciodată. (*Rîsete, aplauze.*)

Șerban CIOCULESCU: Nu. Era „*Curentul literar*“!

Radu TUDORAN: Era la curent, pentru că-mi publica fragmente din acea viitoare carte. «Cum merge?» Și atunci i-am spus că mă poticnesc la fraze pe care nu le pot duce la cap, că mă străduiesc să le fac cit mai iscusite și cit mai vorbitoare, la care domnia-sa mi-a dat un sfat; și-l spun aici, ca să facă parte din istoria literaturii, pentru că e singurul sfat literar pe care l-am primit în viață vreodată de la cineva și pe care, deși nu-l scriu pe frontispiciul caietelor mele de lucru, îl am totdeauna în minte. Pe frontispiciul caietelor mele de lucru scriu alt sfat pe care mi-l dau singur și care glăsuiește așa: «Nu renunța!» Asta în prima zi cînd m-apuc de lucru. După un timp, scriu: «Nu renunța chiar dacă ți se pare stupid!», iar după două-trei luni, scriu și subliniez: «Nu renunța chiar dacă e stupid!» Sfatul pe care mi l-a dat domnul Cioculescu și pe care îl am în minte totdeauna cînd scriu este: «Nu te opri. Nu poți să scrii o frază, treci peste ea». E atît de simplu, dar nu știusem. E aceeași poveste ca oul lui Columb. Într-adevăr, nu trebuie să te oprești la o frază. Ați uitat, cu siguranță, dar vă rog să primiți recunoștința mea, fiindcă așa am terminat *Un port la răsărit*, pe care nu mai puteam să-l termin, și așa am terminat toate celelalte cărți, sărînd nu peste un cuvînt sau peste o frază, sărînd de multe ori peste capitole întregi și reperîndu-mă uneori chiar la final. Pentru că, asta nu mai este un sfat, e constatarea mea, în clipa în care ai un final în mină, totul se organizează în urmă foarte ușor.

Spuneam că n-am amintiri prea multe despre Lovinescu. Nu am făcut parte din acest cînaclu, dar, totuși, mă simt dator pentru istoria literară să arăt celor ce nu știu,

sau au uitat, că totuși am fost o dată la cenaclul lui Lovinescu. Și nu numai că am fost, dar seara am și citit. M-a dus acolo, este o declarație strict istorică, m-a dus acolo Șerbu, fie-i țărina ușoară, și un alt confrate al lui, care nu știu pe unde e acum, de mult a încetat să fie scriitor și cred că n-a fost niciodată de fapt. Nici nu mai știu cum îl cheamă. La stăruința lui Șerbu, care cunoștea începuturile mele literare, de fapt nu erau începuturi, eu scriam de pe la opt ani și acum aveam 28, dacă vrei să știți, am citit una din nuvelele din volumul care avea să apară în curind: *Orașul cu fete sărace*. S-a ascultat; cine cunoaște cenaclul știe cum se asculta, se asculta cu liniște, cu religiozitate. Nu s-au pus concluzii, doar Lovinescu a spus: «Da, asta este un reportaj asupra unui mediu despre care a scris fratele dumitale», pentru cine nu știe, trebuie să atrag atenția că el se numește Geo Bogza, «a scris fratele dumitale, așa că nu mai are rost să scrii și dumneata». Cred că a fost una din puținele observații neclare ale lui Lovinescu, dar, în orice caz, a fost determinantă pentru ca eu să nu mai vin niciodată acolo. Dar nu numai pentru asta. Acolo nu era, așa cum a spus vechea mea prietenă, Ioana Postelnicu, un salon literar, ci era un laborator literar, totuși era un laborator foarte academic, cred că sinteți, în privința asta, cu totul de acord cu mine, or eu nu eram deloc academic, eram un sălbatic venit de pe cîmp. Deși pe vremea aceea știam să-mi innod foarte frumos o cravată și să port o haină elegantă, înăuntrul meu eram foarte sălbatic și nu m-am putut împăca cu această atmosferă, motiv pentru care, de altfel, sînt unul dintre aceia care trebuie să port în spinare rușinea de a fi făcut comentarii malițioase pe seama atmosferei de la cenaclul lui Lovinescu și mai ales cu privire la participarea feminină.

Ioana POSTELNICU: Am uitat să spun că m-ai dat la gazetă. Dar Lovinescu a zis că n-are nici o importanță, să răspund la salut frumos, că așa este în republica noastră a literelor.

Radu TUDORAN: Faptul că nu am venit la acest cenaclu nu înseamnă că am renunțat și la literatură în același timp, deși cred că pentru un debutant a renunța la sprijinul unui cenaclu era foarte grav. Am renunțat la cenaclu nu din orgoliu, ci din răzvrătire. Nu suportam atmosfera disciplinată și academică. Deși nu am fost niciodată în cenaclul lui Lovinescu, l-am întîlnit adesea la un cenaclu despre care acum aflu că mai era frecventat de multă lume; și Cella Serghi spune la fel, și Ioana Postelnicu spune la fel, e vorba de librăria „Alcalay“. Eu, acolo, la orele cînd ne întîlneam noi, nu l-am văzut decît pe E. Lovinescu. N-a venit nici Diana, nici Mirona aceea minunată de care vorbea Cella Serghi. În aceste întîlniri, care erau la un moment dat aproape periodice, discutam mai puțin despre literatură și mai mult, o să vă mirați, poate, sînt primul care o afirmă, mai mult despre viață. Îl interesa grozav ce fac și eu ce mă ocup. Și aveam să-i spun destule despre ceea ce fac, fiindcă am fost un neastîmpărat și n-am venit în literatură înainte de a fi străbătut viața dintr-o parte într-alta, așa după cum, să știți, continui să fac și astăzi.

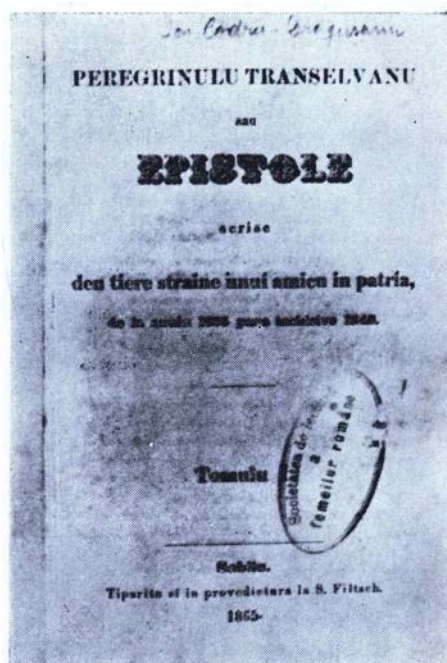
La un moment dat, și țin minte această vorbă a lui Lovinescu, o socotesc la fel de esențială cum a fost aceea din scrisoarea către Ioana Postelnicu, scuizîndu-mă că plec, pentru că mă duc să-mi plătesc o datorie — era vorba de o datorie bănească, nu făceam nici o metaforă — se uită la mine foarte surprins și-mi spuse: «Cum, dumneata îți plătești datoriile?» Nu știu ce l-a determinat pe el, care era cum am spus, un academician în tot ce făcea și un civil în felul cum se purta, nu știu ce l-a determinat să creadă că un scriitor ca mine trebuie să nu-și plătească datoriile. Poate făceam impresia aceasta, dar vă rog să mă credeți că mi le-am plătit totdeauna, afară doar, poate, pe cele foarte mici pe care le-am uitat; în schimb am dat altora destul ca pe lumea cealaltă să-mi primesc răsplată cuvenită și să fiu iertat.

Dar, vedeți, datoria cea mai mare pe care o aveam eu astă-seară și pe care sper s-o plătesc, este aceea de a spune în fața dumneavoastră că Lovinescu a fost nu numai un mare critic, nu numai un mare scriitor, nu numai un iubitor de literatură, nu numai un veritabil academician, dar a fost, cu siguranță, și un mare senior.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

I o n C O D R U - D R Ă G U Ș A N U

«...cu
puțină
merinde
în traistă...
plecai
să
cerc
rotundul
lumei...»

NE AFLĂM ÎN FAȚA UNOR PREȚIOASE mărturii ale existenței și activității unuia dintre cei mai originali scriitori ai noștri din secolul trecut, cunoscut prin memorialul peregrinărilor sale: Ion Codru-Drăgușanu.

Însemnările și notele pe care le dăm publicității sînt scrise de Codru-Drăgușanu între anii 1835—1848, fiind orînduite într-o amănunțită cronologie — pe ani, luni și zile — constituind « Jurnalul de bord » al îndelungatelor sale peregrinări

prin Țara Românească și alte țări ale Europei. Această însemnată piesă de istorie literară provine din arhiva familiei¹, inventariată la vremea sa de către autor, în propria-i bibliotecă, sub denumirea de «albumul no. 6».

¹ Păstrată de fiul scriitorului, dr. Emil Codru-Drăgușanu, ea aparține astăzi, împreună cu alte însemnate documente, fotografii și relicve, nepotului acestuia după mamă — dr. Radu Rașiu din Turda.

De mărimea unui carnet de buzunar (portofoliu), cu o copertă aspră, de culoare brună, ce mai păstrează încă urmele imprimării în litere aurii a titlaturii altă de obișnuite în epocă — *Souvenir* — albumul cuprinde, pe întinsul celor 24 × pagini îngălbenite de vreme (formatul filei: 93 × 146 mm, nenumerate), rîndurile caligrafiate impecabil cu cerneală neagră-maronie de mîna lui Ion Codru-Drăgășanu, după normele timpului — caractere chirilice cu unele litere latine de tranziție, mai rar cu caractere gotice — adesea mărturisind influența grafiei mediului unde sînt redactate.

Notițele de călătorie ale lui Ion Codru-Drăgășanu sînt însemnări extrem de sumare, laconice și diverse, fine observații, adesea enunțînd strict evenimentul, marcînd sugestiv toponimia și ambianța caracteristică, menționînd persoanele întîlnite în anumite circumstanțe. Tot în manieră strict reportericească — creionînd stări afective, culegînd amintiri de neuitat în urma vizitării marilor orașe, biserici sau monumente ale Occidentului — toate acestea condensate în impresii surprinzătoare prin concizia lor (în comparație cu larga dezvoltare narativă pe care o realizează în opera finită²) — autorul consemnează elemente folclorice ca acel «Mult sînt pedepsit de dor/ Nici noaptea nu poci să dorm...», versuri românești, cîntece și poezii italiene, franceze sau englezești, date asupra corespondenței, inventare de obiecte și cărți trimise acasă din depărtări, o amănunțită evidență scriptică a veniturilor și cheltuielilor în tabele de-a dreptul impresionante, și multe altele.

Pe cea dintîi foaie se menționează data începerii călătoriei: «6 iunie 1835, calendarul vechi», moment în care, tînărul de 17 ani, «fără a-mi lua rămas bun de la alții, numai cu iertare de la părinți, dară mai cu un semblăstem al mamei, cu zece dinari în șerpar, puțină merinde în traistă, cu toiagul a mîna, însoțit de Mihai și Grancia, plecai să cerc rotundul lumii...»³, cum își va rememora mai tîrziu. Jurnalul, însă, rezumă strict faptele și momentele: «Plecai d'acasă cu șogoru

Mihai Fogoroș»⁴. O zi mai tîrziu, acestui eveniment li adăuga: «jalnic adio de la Patrie», luat de acolo, din vîrfurile Carpaților, în clipa cînd ochii lui înlăcrimați se întorceau spre «panorama Ardealului», pămînt pe care nu-l va mai revedea decît după un deceniu de lungi peregrinări.

Deosebit de valoroase ne apar confruntările în paralel ale însemnărilor înscrise în filele albumului, cu forma definitivă a *Epistolelor scrise den tîeri streine unui amicu în patrie...* revăzute, ajustate și stilizate după 25 de ani, publicate apoi în suplimentul periodicului „*Concordia*” din Pesta, în 1863 și 1864, și «de nou revăzute și reptificate» în volumul *Peregrinului transilvanu*, imprimat la Sibiu în 1865, în tipografia lui S. Filtsch, în spiritul ortografiei cîmpariene promovate de ASTRA, la care subscrisesse ca susținător la acea dată.

În acest fel, notele de călătorie ale lui Codru-Drăgășanu confirmă itinerarii, fixează date certe, dau posibilitatea identificării tovarășilor săi de drum, a prietenilor, stabilesc identitatea celor în anturajul cărora a călătorit acest înzestrat și fin observator al vieții. Alteori, prețioase file destăinuie preocupări sau transmit emoții autentice, cum este acea explozie de satisfacție la împlinirea marii aspirații, cînd, în București, la 11 iunie 1848, înregistrează cuvîntul *libertate*.

Amănunte care ne permit conturarea mai precisă a existenței și activității lui Ion Codru-Drăgășanu se remarcă încă de la începutul notelor sale manuscrise despre care vorbim, ajutînd lămurirea mai multor date necunoscute sau incerte. Înainte de tuturor, ca un adevărat motto cu valoare de declarație și de autentificare a tot ceea ce mîna sa va așterne în filele jurnalului, stă propria-i mărturie: «*Ich bin zu Dragus geboren den 9. Nov[ember] 818 alt. [en] Calender*»⁵. Înscrise în capul însemnărilor sale de călătorie, pe fața interioară a copertei carnetului («albumul nr. 6» din biblioteca sa de mai tîrziu), cele trei scurte rînduri caligrafiate în limba germană par anume lăsate pentru eternitate, probabil într-un moment de lucidă prevedere pentru peregrinul plecat spre necunoscut în «tiere streine...» Această mărturisire are darul să lumineze încă un punct obscur al biografiei lui Ion Codru-Drăgășanu: data naș-

² Vezi: *Peregrinul transilvanu sau Epistole scrise den tiere straine unui amicu în patria, de la anulul 1835 pana in chisive 1848. Tomulu I Sabitiu, Tipăritu st în provedietura la S. Filtsch. 1865.*

³ Vezi: *Epistola I, Cîmpulungul Romaniei, iunie 1835, din ediția Ion Codru-Drăgășanu — Peregrinul transilvan, „Editura de stat pentru literatură și artă”, București, 1956, p. 43—44. Această ultimă ediție, îngrijită și prefăcută de Romul Munteanu.*

⁴ Vărul său, Mihai Fogoroș, în redactarea finală a *Epistolelor...* apare ca personaj cu numele Mihul.

⁵ Eu sînt născut la Drăguș în 9 Nov[embre] 1818 calendarul vechi.

terii sale, pînă azi doar presupusă⁶. Din maniera « oficială » a formulării acestei mărturii, se observă obișnuința lui Ion Codru-Drăgușanu cu scriptele nemțești, deprinsă în școala și în cancelaria de la Viștea de Jos a Companiei a 8-a a Regimentului 1 Valah de graniță, unde viitorul pelerin își petrecuse 7 ani la rînd în calitate de elev și secretar.

Caracterul declarativ al enunțării înscrise pe scoarța interioară a carnetului, apoi rîndurile transcrise cu meticulozitatea elevului instruit în atmosfera severă a școlii militare germane, înserarea afirmației acesteia importante la începutul carnetului, păstrat cu o rară și deosebită grijă

⁶ Datele puse în circulație, aproximînd anul nașterii lui Ion Codru-Drăgușanu, sînt: 1817, 1818, 1823. Menționăm că în articolul 150 ani de la nașterea scriitorului clasic român ION CODRU-DRĂGUȘANU, apărut în publicația „Fire de tort” (revistă culturală editată de Liceul „Mihai Viteazul” din Turda), nr. 11/1969, pp. 22—24, Horia Rațiu comunică pentru înția oară, în subtitlu, fără nici o altă mențiune, datele certe ale existenței « pelerinului transilvan »: 9 noiembrie 1818 — 26 octombrie 1884.

în cursul călătoriilor care au durat peste 13 ani, ne obligă la acceptarea datei descoperite și în același timp infirmă ca dată presupusă a nașterii lui Codru-Drăgușanu anul 1817, așa cum apare pe piatra funerară a monumentului său din cimitirul bisericii din Groapa Sibiului, cît și a datei de 1823, citată de N. Iorga⁷ după bio-bibliograful V. Gr. Pop⁸. Se confirmă astfel justetea datării nașterii lui Codru-Drăgușanu în anul 1818 susținută de profesorul Șerban Cioculescu⁹, după necroloagele publicate în presa vremii, în 1884, cînd se afirma că pelerinul transilvan decedase la vîrsta de 67 ani¹⁰.

dr. Radu RAȚIU și Flaviu SABĂU

⁷ Vezi: Ion Codru-Drăgușanu. Călătoriile unui român ardelean în țară și străinătate (1835—1844). Pelerinul transilvan, ediția prefăcută în stilul literar de astăzi de Constantin Onciu, cu o prefăcă de N. Iorga, Văleni, 1910.

⁸ Vezi: Pop V. Gr. Conspcct asupra literaturii și scriitorilor ei de la început pînă astăzi, în ordinea cronologică, partea II, București, 1876.

⁹ Vezi: Ion Codru-Drăgușanu. Pelerinul transilvan (1835—1844). Ediția îngrijită de Șerban Cioculescu, București, 1942, p. IX. Notifiă biografică.

¹⁰ Vezi: „Familia”, anul 1884.

JURNAL

[F. 1 r°]¹

Ich bin zu Dragus geboren den 9 Nov. 818 alt.
Calender².

[F. 2 r°]

Anul 1835³.

6 Iunie.

Calendariu vechi

Plecai d'acasă cu șogorul Mihai Fogoroș.

7 „

Trecerea la pichet în Valea Simbeti[i]. Cheia Bandi.

Virful Carpaților, panorama Ardealului, jalinic adio de la Patrie.

8 „

Impresie lagăr. Plaiul lui Petru. Valea mare, verișoara Mariuța.

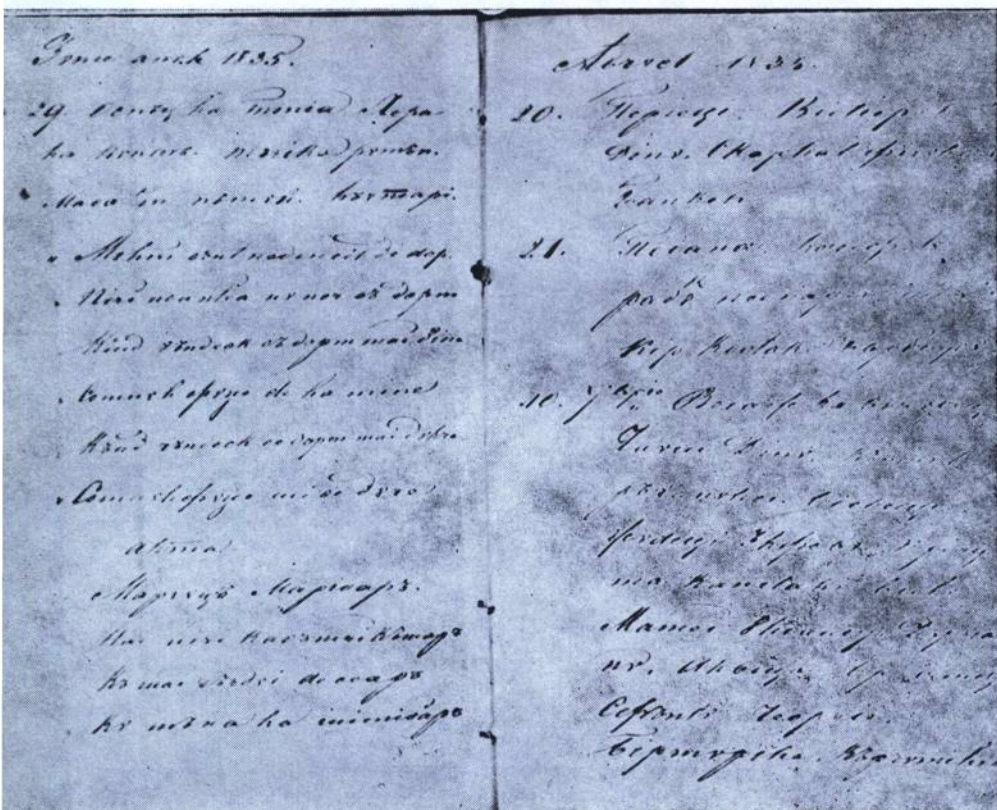
Ajungera la Oraș.

¹ Coperta interioară a carnetului (jurnalului) de însemnări al lui Ion Codru-Drăgușanu am convenit să o notăm « fila 1 ».

² Această primă însemnare precizează nu numai anul de naștere al lui Ion Codru-Drăgușanu, ci și luna și ziua — date absolut necunoscute: « Eu sînt născut la Drăguș, la 9 Nov[embrie] 1818 calendarul vechi ».

³ Nu toldeaua așternerea notelor este făcută în cursul firesc al parcurgerii paginilor carnetului, aceasta probabil datorită și însemnărilor în pripă sau intențiilor de a și le completa ulterior.

Lipsurile ortografice ale textului se explică prin graba călătorului care, probabil, scria în scurtul popasuri sau în mersul diligenței. Căci altfel, Ion Codru-Drăgușanu, autor al manualului Rudi-

[F. 2 v°]

Iunie 1835.

- 9 Iunie. Cvarțir la nica Husea. Biserica tirgului. Grancea. Starostia Ungurenilor. Ocfiruirea județului Muscelu. Preumblare în Cimpulung, ruinuri istorice. Prințu Radu, Negru Vodă. Rucăreanu.
- 10 „ Plecare la Baltă. Trecerea Dîmboviți[i]. Pietrari gura Tîrgoviști[i], lagăr.
- 11 „ Heleşteu domnesc. Sibiești pădure necurmată.
- 12 „ Mavrodini. Pașcani, Ulmi[i] gaciului.
- 13 „ Eșire la cîmp. Săpunari, lacu[i] Lehliului.

mentele gramaticii romane... pentru usul școlarilor începători (tipărită la București în tipografia colegiului „Sf. Sava”, la 1848) ne demonstrează stăpînirea cu prisosință a științei gramaticii.

Pe de altă parte, se poate vedea lesne că opera finală — Peregrinul transilvan — nu urmează strict ordinea notițelor pe care le publicăm. Este, în cazul de față, o interesantă ilustrare a drumului de la

înțelegerea și perceperea realității obiective la transfigurarea literară, în cazul unui scriitor — mesager și interpret al epocii sale.

Frecvența stilului telegrafic ne întărește ideea că în felul acesta memorialistul peregrin dorea să marcheze «tehnic» evenimentele importante pentru a fi dezvoltate în redactarea ulterioară a materialului.

[F. 3 r°]

Iunie anul 1835.

- 14 „ Suhaturile⁴ și cirezile la Cimp, noaptea la puțu[l] Cazacului. Călărași[i] vechi.
15 „ Voiaj la Călărași cu Ioan Grancea. Chir Tonia băcanul, Chir Iani brutariu.
16 „ La biserică. Glasul al 2-[lea] Iazeru, Borcia, Caicele.
17 „ Moșia lui Chir Dimitrie, viața la fin Tonia pă Borcia.
29 „ Nunta rumânească. Nica lui Stroe, Cojani și Conjancele, logofătu[l] Petre și Dimitrie.

[F. 3 v°]

Iunie anul 1935.

- La 29. Ospăț la Tonia. Hora la nuntă, muzica rumân[ească].
Masa în pătul, lăutari.
« Mult sint pedepsit de dor,
Nici noaptea nu poci să dorm
Cînd gîndesc să dorm mai bine
Somnul fuge de la mine.
Cînd gîndesc să dorm mai dulce,
Somnul fuge și se duce. » Alta —
« Mariuță, Mărioară,
N[-]ai nici Casă nici Cămară
Că, m[-]ai găzdui deseară
Cu mîna la inimioară. »

[F. 4 v°]

Iunie 1835.

30. Popa Iordachie de la Măgureni, recomandația.
5 Iulie. Voiaj la tirg, așezămînt la părintele Andrei Protopopu. Ialomiți[i].
Cunoștința cu logofătu[l] Mina, Țercovnic la Călărași. Maica Chiriachi.
10 Iulie. Voiaj la Silistra. Cu protopopu[l]. Dunărea. Caice, vase. Grădiștea.
Carantina la Călărași, tabiile⁵. Cazerna rusească, ferpost.

[F. 5 v°]

Iulie 1835...

- 20 Domnul Anastasie Pornineanu. Secretariul Cîrmuirii[i] de Ialomița.
D. Aleco Paladi judecător la tribunal — D. Ioan Rudeanu id.
14 Avgust. Voiaj la Urziceni. Dulama și Chimiru Ceaoși. Dorobanți. Poșta.
15 „ Slobozia, trecerea Ialomiți[i]. Grindu. Vătafu[l] Zepas Făgărășanu;
16 „ Urziceni. D. Fochides sub ocărmuitor, vistier Crăciun. Bușteni,
Sameșu și Zapciul.

⁴ Suhaturile — turmele.

⁵ Tabiile — obiceiurile.

[F. 4 r°]

August 1835.

20. Perieți, Vistierul Dinu, Scarlat fiul său. Banchet.
21. Poiana, logofătu[l] Radu Poenariu, întoarce[rea] Chir Costache Bărbieru.
10. S[eptem]vrie Voiaj la București[i] Ceauș Dinu, Cîmpu Bărăganului. Ilfov. Preajma Capital[e]i, vile Mamei Uliășu, Dărzianu, Alvița Br. simit, Sfintu Gheorghie. Birturile. Căărăuși[i]le.

[F. 5 r°]

Septemvrie 1835.

13. Voiaj la Paseria. Priveghierea. 400 Călugărițe. Istorie de noapte, poveste.
14. Vinătoarea. Cocoana Suftița. Căldărușani. Poziția frumoasă. Sihasstri, preumblare pă lac.
25. Chitila, Tărtășești — Târgoviște, Polcovnic Badea Poruineano, C[ucoana] Uța leica Maria. Enache, ruinurile. Vlad Țepeș, Curtea domnească — Tirgu d'afară. D. Eduard și C[ucoana] Lucșița.

Octomvrie 1835.

2. Voiaj la Pietrari cu polcovnicul Badea. Vătafu[l] țiganilor de lae. Mon[astirea] pagiria.⁶
4. Voiaj la Cîmpulung călare. Logofătu Dincă Izvoranu. Mușcelele.
26. Întoarcere la Călărași. Soarele la D. Polizu. Catinca amorezată. Evreu.
- 16 Dechemv[rie]. D. Poruineanu pleacă așezat la D. Paladi. Temnița. Vîforul. Feci[o-rul] Ninișoru, vărul Nicuța Mihai Fogoroș. Ioan Mani Sofania. Cegile, nisetri. Moruni.

[F. 6 v°]

Anul 1836⁷.

- Aprilie — Voiaj la Tîrgoviște. Cocoana Zinca. Cioranu, vizitele.
- Mai. Vodă la Călărași. Epistatul tirgului, luminaș[ie]. Pedepsa soldaților.
- Iunie. Intrare în Borcia, premedjie d'necare. Ilie rindașu Zarafii. Baba Stoica.
- Iulie. Mă bolnăvesc, lingoare, raci, apa puturoasă. Boala vitelor. Zahei Niagoi. Vasile Șofar. Voiaj la Gura Gîrluți[i]. Cleiul de pește, lipoveni. Grădișteanu Ispravnic.

[F. 7 r°]

Anul 1836.

- August. Plecat cu totul [de] la Călărași la Tîrgoviște. Doamna Bălașa la București. Alecu Izescu. Kretulești[i]⁸. Dimbovița la București.
- Septemvrie. Voiaj la Mărgineni și la Ploiești. Prahova.
- Decemvrie. Vizita Polizului — Săcueni. Văleni[i] de Munte. Mărzia. Meterhe-neoa buzoianului, profesorul. Sărbătorile Crăciunului la Tîrgoviște. Smaranda Rada. Zinca. Mariuța, invăț franțuzește. Éduard.

⁶ Probabil: pasărea.

⁷ Materialul acestor însemnări privește epistola a IV-a a Peregrinului Transilvan.

⁸ Pe slugerul Costache Kretulescu, pe soția sa

Ana și pe fiul lor, viitorul Dr. N. Kretulescu, I. Codru-Drăgășanu i-a cunoscut bine. În arhiva familiei Kretulescu există însemnări privind unele relații ale lor.

[F. 7 v°]

Anul 1937.

Ianuarie. Domnul Poruineano bolnav 3 luni. Zinca o.D. Ilie. Maria Mihăiță.
Martie. La București Kretzulescu. Costache. Psaltirea. Mărt[uria] cea din urmă. Sfintu Dimitrie, Ulița franțoziasc[ă].
Mai. Budișteanu, Vieroșanu la Tirgoviște. Ioniță. Olteanu, boala și limba țigănească. Mălanhol[ie]. Urzicile 8 d. nuci ⁹.
Avgust 2. Plecai cu totul la București ¹⁰. Mihai Hanasescu. [*lectio incerta*] Nemulțumirea D. Poruineanu, Spionirea mumă-sa. Blestem și jurământ.

[F. 8 r°]

Avgust 1837.

5 Avgust. Ajungere la București, Hanu lui Simion. Kretzuleasca Costache, porc c.
6 „ Partida la Cernica. Pribegirea. Biserica no[ua]. Slujba episcopului Argeșului. Călugări. Sf. Nicolae. Sf. Gheorghe.
15 „ La Pirariul Matei Sf. Ecaterina. Gilceavă.
20 Septemvrie. Intrau la K ¹¹. Smaranda Pandeli, Alecache Vilara. Alecu arnăutul. Întristarea. Vasile Șofar, tatu-său. Domnița Marghioala.

[F. 8 v°]

Noemvrie 1837.

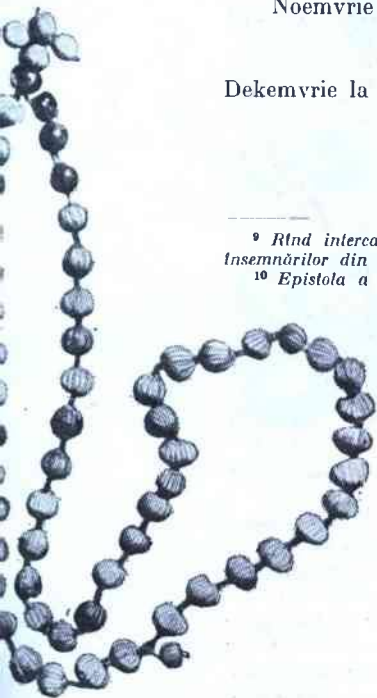
Nicolae Șandru cu scrisoarea de la Popa Erkovan. Borzia, Gilceava. Vătafu[1] Agii.
Dekemvrie la 24. Intrau la Cicoana Marioara Roseti ¹². Vanghele. Zaharia. C[uco-
nul] Pană Costescu. Dabija, Madam. Cetirea Bibliei. Darul Cărților. Petrache din fefeld, Ioan gradinariul, Dectarul Marsil, Grigorie Grădișteanu. Iordache Filipesco. Plimbarea cu sania. Ionița Evreul, Vătafu. Murd[ar], nesuferit.

⁹ Rînd intercalat de autor cu creionul înainte la 1865 poartă titlul: București, septembrie 1837.
însemnărilor din august.

¹⁰ Epistola a V-a din ediția tipărită de autor

¹¹ Kretzulești, desigur.

¹² Soția lui C. A. Rosetti.

MACEDONSKIANA

a deschis
în literatură
drum
spiritului
modern

CUM NU SÎNT ISTORIC LITERAR, AȘ PREFERA, în domeniul literelor, să vorbesc numai despre fapte și evenimente pe care le-am trăit, observat și experimentat nemijlocit și despre oameni pe care i-am cunoscut personal, afară de cazul că aș scrie despre creația și opera lor.

Pe marele poet Macedonski, contemporanul geniului poeziei românești Mihai Eminescu, nu am avut cînd și unde să-l cunosc personal. Cînd a murit, în 1920, nu ajunsesem nici elev de liceu. Abia anul următor am intrat în clasa I și de la început l-am avut profesor de limba și literatura română pe poetul, azi destul de pe nedrept dat uitării, Al. Th. Stamatiad, un macedonskian durch und durch, cum spun germanii. Datorită acestui fapt, am luat curînd cunoștință de conflictul Eminescu — Macedonski din secolul precedent, cu răsunset prelungit în secolul nostru.

Biografiile și studiile despre Eminescu de asemenea m-au ajutat, deși mai mult prin faimoasa și nefericită epigramă, să mă interesez de opera lui Macedonski. Dar mai mult au contribuit la aceasta operele inșele ale poetului, în versuri și în proză, i, cum am spus, profesorul meu Stamatiad, care

Alexandru Macedonski
în Hamlet.

stăruia pînă la a te pune în gardă față de adversarul de moarte al ui Eminescu.

Macedonski, sub toga mindriei sale, a suferit foarte mult, cum reiese și din opera sa, mai ales din poezie, căci proza, pe nedrept, este mai puțin cunoscută. Macedonski s-a vrut totdeauna «excelsior» și, prin talentul și opera sa, curățată azi de zgura depusă pe ea de patimi, era îndreptățit să se vrea mereu mai sus și să i se recunoască altitudinea atinsă. Cît a fost în viață, nu i s-a acordat

În revărsat de zori

Seva coprinde valea întreagă
Mistere și vinturi toate se leagă
Într-o armonie ce e divină
De zefiri ce suflă și apa cea lină
Dulce parfumuri peste cîmpie
Ce se emană de floarea cea vie
Luna și Stele încîntătoare
Totul arată ca paradisul
Plăcerea în inimă simt că revarsă
Să mă deștept dar nu mă lasă
Căci amar mi-este
Ca făr' de veste
Să las luna încîntătoare
Să las floarea mirositoare
Ce prin adierea unui vînt ușor
Îmi dă parfumuri îmbătătoare
Mai dulce îmi sunt și mult mai scumpe
Ca și plăcerea ce am în luntre
De a conduce barca-mi ușoară
Mai iute ca paserea ce pe cer zboară
Mai dulce-mi este ca și plăcerea
Ce din plagă alină durerea
Dar noaptea simt că se finește
Ziorile de mine nu se oprește.
În zadar rog cu desperare
Ziua vine cu înverșunare
La răsărit a apărut
O roșeală ce am văzut
Și roua văd cade pe plante
A picat în diamante
Din ce în ce pe cer se întinde
Lumină și flăcări ce se aprinde
Stele și luna încet pălește
Pe cînd soarele ce strălucește
Cîmpia toată a luminat
Natura întreagă s-a bucurat
Și mii de focuri pre iarba verde
Brillante frumoase, dar ce se pierde.
.....
.....
Căci în curînd ați dispărut
Pietre frumoase ale naturii
Ce chiar la regi nu s-au văzut.

Slatina — Noiembrie [1871]
Craiova

cuvénita recunoștință și împărțitorul de inele cu pietre false tinerilor literați cărora căuta să le sublinieze înzestrarea divină, o ducea, cred, nu o dată destul de greu. Mă gîndesc la acea petiție trimisă de Anna Macedonski, soția sa, regelui Carol I, înaintea primului război mondial, prin care cerea un ajutor de 300 lei, pentru chirie, pentru copii ce erau la școală etc. Înșuși Macedonski era prea mîndru, ca să ceară — el, înverșunatul antiregalist din secolul trecut și artistul conștient de valoarea și mesajul său literar!

Căci o școală s-a înfiripat în jurul lui, încă începînd cu „Literatorul”, și un spirit înnoitor se putea respira în preajma puternicei sale personalități, poate supărătoare unor contemporani, din cauza trufiei sale. O fi făcut ca mai toți și erori. Dar toate acestea au trecut și a rămas nu numai opera sa literară de valoare monumentală indiscutabilă, ci și exemplul personalității sale care știa să în-suflească tineretul cu ambiții creatoare.

«Noptile» lui, amintind prin analogie «Noptile» lui Musset și «Scrisorile» lui Eminescu, nu mai puțin rondelurile și cea mai mare parte din lirica sa pluricordă și plină de originalitate, se înscriu în zestre de aur a literaturii române.

Am certitudinea că dacă ar fi trăit înaintea lui Eminescu, ar fi fost consemnat în Epigonii cu vreun epitet de rezonanță perpetuă, nu ca epigon al cuiva, ci ca «fire vizionară». Este un vizionar ce a deschis în literatură drum spiritului modern, sub portalul cărui spirit a intrat în patrimoniul culturii noastre, între alții, pe atunci tinărul Tudor Arghezi, cu opera sa la început lent dar propășelnic sporită, pînă la monumentalitate, cioplită în granit și clădită în legea modernității.

Cum Eminescu e un geniu nepereche, o comparație între el și Macedonski este prin definiție caducă. Dar nepereche, prin creația sa poetică, este și Alexandru Macedonski. Nefericiți au fost amîndoi, iar dacă aș crede în necesitatea existenței tragice a geniului, aș zice că au suferit spre fericirea literaturii noastre. Bucuria pe care ar fi meritat-o revine înmîi urmașilor,

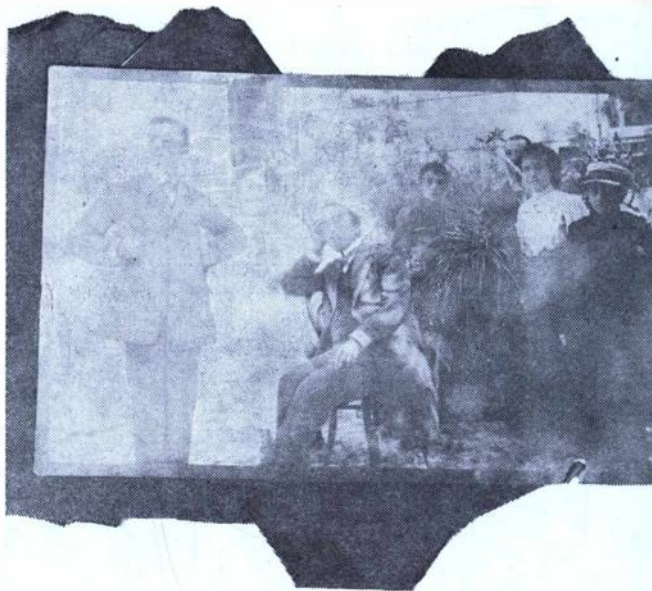
Mihai BENIUC

PATIMILE PUBLICISTULUI

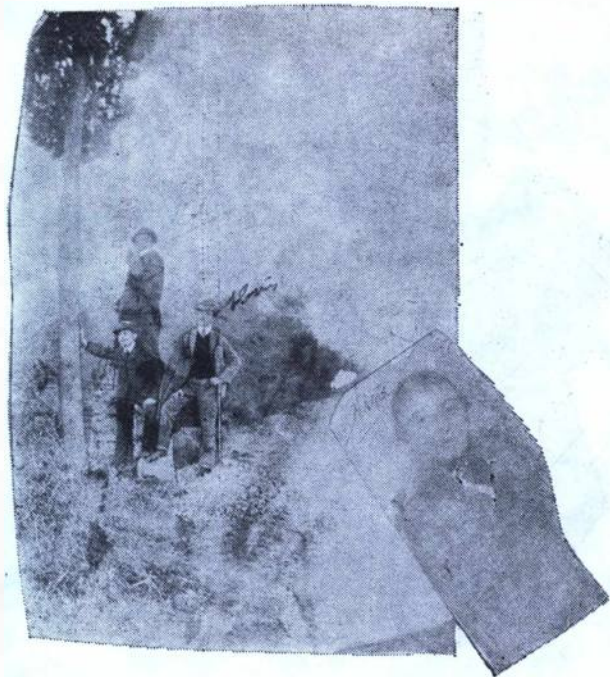
REDACȚIA REVISTEI „MANUSCRIPTUM” mi-a pus, cu amabilitate, la dispoziție, trei manuscrise ale lui Alexandru Macedonski, aflate în fondul Muzeului literaturii române. Este vorba de o «scrisoare deschisă» adresată lui Simion Mehedinți (nr. inv. 9184), de un scurt articol intitulat *Vrsta literară* (nr. inv. 9793) și de un proiect pentru înființarea unei «case a scriitorilor» (nr. inv. 9786). Toate 3 manuscrisele au mai fost cercetate, de exemplu, de către Adrian Marino. Ele datează cam din aceeași epocă, și anume, din ultimii ani de viață ai poetului.

Scrisoarea către Mehedinți (*Scrisoare deschisă D-lui Simion Mehedinți, Ministru al Culelor și Instrucțiunii publice*) este, sigur, din vara anului 1918. Reapăruse „*Literatorul*”, în seria ce avea să fie cea din urmă, la 29 iunie, cu o echipă nouă (Al. Th. Stamatiaș era redactor șef, Tudor Vianu, redactor) și, în numărul 6, Macedonski se gîdea să publice scrisoarea către Mehedinți, ce conținea un protest violent contra proaspetei numiri a lui D. Gusti în funcția de director general al teatrelor. Stamatiaș l-a deconsiliat și poetul a renunțat, pentru moment. El avea însă în vedere o publicare ulterioară, cum se poate deduce din următoarea scrisoare ce i-o adresa cam tot atunci redactorului șef al „*Literatorului*”: «Deci, cum am să atac zdravăn și la stînga și la dreapta» — scrie Macedonski lui Stamatiaș — «și, în special, pe d. Mehedinți (deși ți-am promis să n-o fac), cred că e bine să nu duci d-ta povara celor ce-mi pot atrage, în această privință, cît și în altele.» (Scrisoarea comunicată de destinatar lui G. Călinescu și reproducă în *Istoria literaturii...*, 1941, p. 905—906). Lucrurile rămîn totuși aici, textul plin de tunete și fulgere vizînd deopotrivă pe Gusti și pe Mehedinți neapărînd, probabil, și pentru că, între timp, atenția poetului e captată de Mackensen și de chestiunile politice.

Scrisoarea condamnă numirea lui D. Gusti, în termeni cu atît mai vehemenți cu cît motivele supărării lui Macedonski se văd mai greu. El se justifică așa: «patriotismul impune astăzi, tuturor românilor să fie viteji». Simte, deci, de datoria lui să spună «adevăruri crude» cu privire la numirea fostului «sufleur și regisor».

Nu se înțelege bine de ce atîta spumegătoare minie pentru un act administrativ care (în acest domeniu, al direcției teatrelor) s-a dovedit totdeauna foarte discutabil. Ca de obicei, Macedonski dramatizează o situație simplă și ajunge să pretindă ministrului să se explice «în fața țării, dacă puteți». D. Gusti e vestejit în expresii de veritabil pamflet. Nici un argument nu rezistă miniei justițiare a poetului, nici acela (la urma urmelor, de bun simț) că ministrului numirea i-a fost recomandată de artiștii dramaticei societăți. Încheierea e superbă, prin disproporție: «Însă, Domnule Ministru, mai curînd decît credeți, veți vedea că nu este așa, deoarece de pe acum vă puteți considera ca descalificat pentru a mai deține înalta situațiune la care ați fost chemat și în care v-ați compromis atît pe dv. cît și pe colegii ce aveți și care v-au onorat cu încrederea lor».

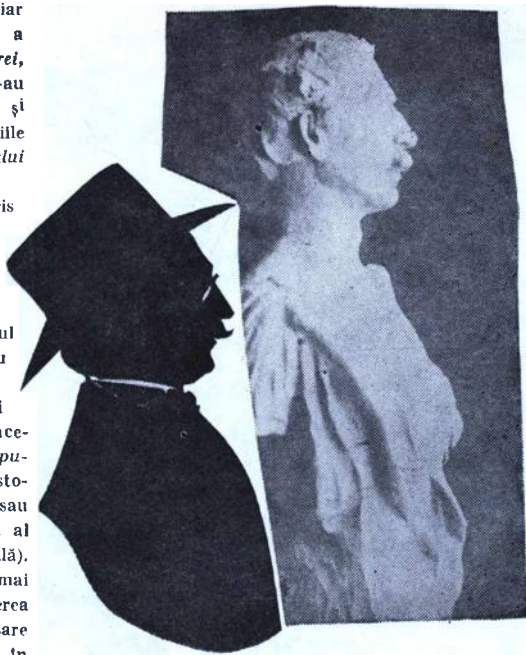
Macedonski nu era un politician, ci o fire de artist și scrisoarea lui, oricât de inabilă și ineficientă practic (chiar de ar fi apărut în „Literatură”), ne interesează astăzi ca expresie a spiritului contestatar al poetului și, eventual, al unei anumite consecvențe ideologice. Într-adevăr, numirea lui D. Gusti e asimilată « grosolanei ignoranțe și politicianismului nostru, ce va dezola încă mult timp institutele noastre de cultură » (scrisoare către Vișineanu, apud Adrian Marino, *Viața lui Alexandru Macedonski*, p. 479). Directorului i se reproșează lipsa de talent și de cultură, mediocritatea intelectuală, și, în definitiv, vîrsta (« după 30 de ani de serviciu, erau și dinșii » — regisorul și suflleurul reuniți în persoana noului director (nota N. M.) — « destul de treziți, spre a fi trecuți la pensiuine, în loc de a li se încredința conducerea zisei instituții »).

Acest din urmă argument merită atenție, fiindcă în al doilea manuscris (*Vîrsta literară*), Macedonski ia atitudine tocmai contra pretenției tinerilor scriitori de a ocupa locul predecesorilor lor îmbătrîniți. Articolul, nepublicat vreodată, datează din ultimul an de viață al poetului, în orice caz de după 10 octombrie 1919 (Macedonski a murit, se știe, la 24 noiembrie 1920), cînd a fost compus *Sonetul puterii* reprodus în text. (Un amănunt: față de versiunea sonetului tipărită în „*Ilustrațiunea neamului nostru*”, în noiembrie același an, aceea din articol cuprinde unele revelații, din care rezultă că, la data scrierii articolului, poemul apăruse deja în revistă. V. *Opere*, III, Ed. „Minerva”, p. 274.) Vîrsta îl preocupa mai demult pe Macedonski și un contemporan a înregistrat reacția iritată a poetului, cînd se făcea aluzie la ea. « Să dăm înți mîna cu domnul Macedonski, că e mai în vîrstă », spunea, de exemplu, cineva. Macedonski exploda: « Pardon! Pardon... Poeții n-au vîrstă (apud Adrian Marino, *op. cit.*, p. 487). Articolul din 1919—1920 dezvoltă această temă. Macedonski are evident dreptate să deplîngă marele caz ce se făcea și se face la noi de vîrsta scriitorului. Sub alt nume — generații literare — problema vîrstei rămîne obsedantă în literatura noastră, cam la douăzeci de ani o dată răbufnind în forme spectaculoase și devenind fenomen cultural. În fond (constată cu tristețe Macedonski), cine s-ar glîndi în Franța să-i arunce vîrsta în obraz lui Anatole France « care este de aproape optzeci de ani » sau lui Pierre Loti care are « vreo șizeci ». (În realitate, în 1920, Pierre Loti avea exact 70 de ani). Victor Hugo a scris *Les Châtiments* la 54 de ani și Goethe a încheiat *Faust* la 62, ca să nu mai vorbim de Sofocle, autor la 82 de ani al lui *Oedip la Colona*. Treptat, pamfletarul din Macedonski se dezlănțuie: « Îmi închipuiesc negreșit că tinerii de acest fel nu vor fi candidînd la vreo vîrstă înaintată, și au dreptate, căci mai toți au creierii ciupîți de boala ce este printre dinșii la ordinea zilei ». Argumentul ce urmează (« Este nelindoios că, în literatură, singura vîrstă de care trebuie să se țină socoteală este cea pe care o arată scrierea. « Sînt la vîrsta capetelor de operă » — putea să spună Sofocle cînd a scris nemuritorul său *Oedip* ») este comun și altor articole publicate de Macedonski spre sfîrșitul vieții, și-l întîlnim, de exemplu, în nostalgicul pamflet *Zaherlina în continuare*, tipărit în 1919. *Vîrsta literară* nu reprezintă, sub acest aspect, decît reluarea pe scurt a unor pagini din *Zaherlina*. Curios mi se pare că poetul se apără zicînd o dată că vîrsta lui de astăzi « este cea în care am scris *Sonetul puterii*, *Poema*

rondelurilor și Moartea lui Dante Alighieri »! iar altădată, că în realitate « Moartea lui Dante » a fost scrisă de mine în 1916, pe cînd Sonetul Puterei, Poema rondelurilor și alte lucrări ale mele n-au fost așternute pe hîrtie decît în 1918-1919 și 1920 ». Ceea ce nu e tocmai exact, toate poeziile (inclusiv versiunea inițială, franceză, a Sonetului Puterei) fiind cu adevărat mai vechi.

Mai greu îmi este să discut al treilea manuscris intitulat *Expunere De Motive La Proiectul De Lege Pentru Înființarea Unei Case A Scriitorilor Români* și datînd, după toate semnele, tot din 1919, mai exact de după înființarea unității naționale la care autorul se referă chiar din primul alineat. Nimeni nu comentează acest ciudat proiect, ce pare unul din visele de armonie a lumii scriitoricești pe care le nutrise toată viața irascibilul Macedonski. Nu știu, deci, ce bază concretă are *Expunerea*, dacă ea corespunde unor împrejurări istorice (cum ar putea reieși din partea finală) sau dacă este o utopie a spiritului mereu exaltat al lui Macedonski (cum ar reieși din partea inițială). Cert este că o Casă a Școalelor a existat, ceva mai tîrziu, tipărind cărți foarte bune, așa cum cerea și poetul. Îmi lipsesc acum elementele necesare spre a stabili dacă poetul a jucat vreun rol în înființarea editurii respective. *Expunerea* lui e totuși prea ambițioasă, ca să nu fie un proiect strict personal, și prea vastă, ca să nu fie utopică.

Ce pretinde Macedonski? Nici mai mult, nici mai puțin decît un impozit pe salarii (2% din leaful fiecărui funcționar) pentru stringerea unui fond de tipărirea cărții românești. Fi-vor recompensați acești oameni? Macedonski e convins, cu candoare, că da: « Impunerea cu 2% a funcționarilor, ce, și dinșii le vor fi restituiți sub formă de scrieri românești, vor mulțumi pe însuși [sic!] acești funcționari, și sume enorme vor putea să fie întrebuințate în curînd pentru tipărirea de cărți ». Mai departe se ridică din nou problema vîrstei: consiliul cultural al Casei se va compune numai din « elemente tinere și înzestrate cu talent, în afară de gravitatea oarecum prea rece a corpului profesoral și Academic ». Macedonski nădăjduia că votarea proiectului său « va izbi de moarte literaturile străine ce au schimbat în trecut pe români, în niște maimuțe și în niște xenophili » (aici poetul din *Bronzes* și din *Calvaire du feu* gîndea, curios lucru, întocmai ca autorul *Introducției* la « *Dacia literară* »!), iar pe de altă parte, va face « ca gustul de citire și înălțare sufletească să străbată în toate strățele românești » și

« ca literatul român să poată trăi în afară de budgetul statului sau de mila și compătimirea publică... »

Proiectul propriu-zis conține indicații precise asupra felului cum se va percepe impozitul, al prețurilor de carte, al retribuției autorului! Mai mult: sînt numiți membrii întîiului Consiliu al Casei, sub prezidenția lui Octavian Goga. Se preconizează clădirea unei Case a Scriitorilor, cu sală de Club și de Festivități, și cu numeroase apartamente « pentru scriitorii lipsiți de mijloace ». Foarte macedonskian sună articolul final (al 10-lea): « Primăria Capitalei este autorizată [sic!] să dăruiască [sic!] pe Bul. Elisabetha, un loc pentru înălțarea unui asemenea Palat ». Amestecul de realism (sînt cîteva lucruri esențiale pentru orice asociație scriitoricească) și de utopie este remarcabil în proiect ca și în *Expunerea de motive* care-l susține.

Nicolae MANOLESCU

« ...vă puteţi
considera ca
descalificat
pentru
a mai deţine
înalta
situaţiune
la care
aţi fost chemat... »

Domnule Ministru *,

Adresindu-vă rindurile ce urmează vă voi spune, poate, adevăruri crude, cu privire la numirea ce aţi făcut în persoana d[omnu]lui Gusti, ca Director general al Theatrelor, dar imi voi face datoria.

Pe lângă aceasta, imi pot pricinui şi mult rău, căci sunteţi în măsură, ca Ministru, să izbiţi în mine pe funcţionarul Departamentului în capul căruia vă aflaţi.

Dar, patriotismul impune, astăzi, tutulor românilor, să fie viteji.

Justificaţi-vă, prin urmare, D[omnu]le Ministru, justificaţi-vă în faţa ţarei, dacă puteţi, şi spuneţi [f. 2 r°] ce anumită cauză v-a îndemnat să vă bateţi în așa fel joc de theatrele noastre naţionale — instituţiuni de înaltă cultură ale ţarei — punind în fruntea lor pe un fost *sufleur* şi *regisor* care, amîndoi, după 30 de ani de serviciu, erau şi dinşii destul de treziţi spre a fi trecuţi la pensiuine, în loc de a li se îndredinţa lor, concentraţi în una şi aceeaşi singură persoană a d[omnu]lui Gusti, conducerea zisei instituţiuni?

Căci, pe lângă că d. Gusti — de altminteri un *sufleur* şi un *regisor bun* — n-are cea mai neînsemnată umbră de cultură, d[omnia] sa a ţinut cit [f. 3 r°] a putut mai mult pe loc înavuţirea repertoriului dramatic cu piese originale — deoarece — cu de la sine putere, se înfipsea în theatru ca traducător şi localizator de comedii-farse — deşi, în fond, nu cunoştea nici măcar limba din care localiza său traducea — ca bunăoară, pe cea franceză...

Mi se va obiecta, că d[omnul] Gusti era un bun *Director de scenă*... Ei şi!... În Franţa nu sunt oare regisori şi maşinişti mult mai buni decît d[omnul] Gusti? Gînditu-s-a, cu toate aceste, vreun Ministru să dea pe vreunul din ei ca [f. 4 r°] succesori lui Claretie?

Mai e, apoi, şi un alt rău pe care l-aţi săvîrşit prin o asemenea numire, şi anume: cel că aţi nenorocit pe un om de ispravă smulgîndu-l ocupaţiunilor sale modeste, dar

* *Scrisoare Deschisă D[omnu]lui Simeon Mehedinţi Ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, în Arhiva Al. Macedonski, Muzeul literaturii române, nr. inv. 9184.*

pe care el le iubea, și condamnându-l, prin numirea lui, a nu și le putea relua, chiar dacă ar demisiona sau ar fi înlocuit.

Îmi veți spune, însă, că dv. ați consultat în această privință pe artiștii-dramatici-societari, și că ei, și în special d[omnul] Aristid Dimitriade, v-au recomandat această numire. [fila 5 lipsă din manuscris] [f. 6 r°] mine, D[omnu]le Ministru, care nici nu știu dacă dvs. v-ați ocupat vreodată cu literatura, atribui disprețul manifestat celor care, mai tirziu, fac să trăiască numele unei țări mii și mii de ani după disparițiunea ei, împrejurări că v-ați crezut a trăi tot în România de înainte de război.

Însă, Domnule ministru, mai curind decît credeți, veți vedea că nu este așa, deoarece de pe acum chiar, vă [f. 6 r°] puteți considera ca descalificat pentru a mai deține înalta situațiune la care ați fost chemat, și în care v-ați compromis atît pe dv. cit și pe colegii ce aveți și care v-au onorat cu încrederea lor.

Părintu-mi cu desăvîrșire rău că vă supăr, vă rog, D[omnu]le Ministru, să primiți prea osebita mea considerațiune.

Alex. MACEDONSKI

Vîrsta literară*

Iată un titlu care în nici o altă țară nu s-ar justifica. În adevăr, atît în Occidentul cel renumit pentru mărele opere literare, cît și în Rusia chiar, vîrsta n-a jucat nici un rol în literatură. S-au putut și se pot scri în mijlocul acelor națiuni capete de operă, fără ca nimeni să-ntrebe pe autori despre vîrsta lor, despre certificatul de stare civilă. Este destul ca o scriere să fie dintre cele nepieritoare, pentru ca puțin să importe dacă autorul e prea tînăr sau prea bătrîn. Astfel, Anatole France este de aproape 80 ani și nimeni nu-i aruncă cu vîrsta în obraz. Richpin are vreo 75, iar Loti vreo 60. Și tot astfel, Victor Hugo care n-a murit decît la etatea de 85 de ani, nu și-a văzut meritele scăzute din cauza acestei împrejurări. Ceva mai mult: El a scris răzbunătorul său cap de operă *Les Châtiments*, la 54 de ani. Chateaubriand, Goethe au trăit adinci bătrîneți, și Goethe nu și-a terminat întîiul *Faust* decît la vreo 62 ani. Sophocle, în sfîrșit, a scris gloriosul model al tragediei clasice, la 82 de ani, și anume: *Oedip la Colona*.

Tot așa, nimeni n-a căutat să desconsidere pe cei prea de tot tineri, dacă genii lor le-a depășit numărul anilor [f. 2 r°]. Pascal a scris la o vîrstă din cele mai fragede; Mozart a compus și a executat celebre *Sonate* la vîrsta de 9 ani, iar Chaterton, care și-a ridicat viața la 16 ani, a lăsat în urmă-i versuri din cele mai prețuite. La noi însă, unde toate merg pe dos, se cere de la un timp literatură cu bilet de botez. Pentru unii băiețandri pripășiți pe la cite-o gazetă, dacă ai trecut de 40 de ani ești scos la pensie.

Îmi închipuiesc negreșit că tinerii de acest fel nu vor fi candidînd la vreo vîrstă înaintată, și au dreptate, căci mai toți au creerii ciupiți de boala ce este printre dinșii la ordinea zilei. Se vede că împins de aceleași imbolduri, răposatul Chendi, încă de acum vreo 24 de ani nu stătu la cumpănă să mă facă să trec, în ochii cititorilor lui, ca o *carte exofilă*, cu alte cuvinte, ca un om ce se află sub povara unei bătrîneți adinci, iar aceasta, atunci cînd eu ajunsesem abia la al 40-lea an al vieții. Precum se vede, în acest chip se creează legendele, și astăzi, unii spun despre mine, fie din bună credință, fie din răutate că am aci 80 de ani, și aci 90. <și aci că sunt trecut>.

Adevărul este însă că vîrsta mea de astăzi este cea în care am scris *Sonetul Puterii*, *Poema Rondelurilor* și *Moartea lui Dante Alighieri*, iar [f. 3 r°] spre a se vedea ce însemnează vîrsta pentru literatură, dau mai jos citatul sonet:

* În Arhiva Al. Macedonski, Muzeul literaturii române, nr. inv. 9793.

Sonetul Puterei

Tirnăcopul, pila, mina¹ mișcă stinca cu-ndirjire.
Vina de aur bănuită e adinc în munte-ascunsă...
Strălucirea ei curată nicăieri nu e răspunsă,
Ci mereu se depărtează ca furată de-o vrăjire.

Mă coprinde, câteodată, o-ntristare ș-o-ngrijire:
Străbate-o-voiu, prin voință, pină-n taina nepătrunsă,
Sau rămîne-va ș-aceasta vechia Mckă neajunsă,
Și plătit voi fi de munca fără seamăn, c-o rinjire?

Dar deși, dintre unelte, pe granit mi-au fost sfărmate
Rînd pe rînd, aproape toate, în asalturi necurmăte,
Și cu toate că, grămadă, zac tocite, și chiar rupte,

Nici acum în al meu suflet nu sta înfiptă disperarea
Simt izbînda-n depărtare printre trudă și noui lupte,
Căci unealta neatinsă ce păstrat-am e: Răbdarea.

1919 — 10/24 octombrie

Este, prin urmare, neîndoios că, în literatură, singura vîrstă de care trebuie să se țină socoteală este cea pe care o arată scrierea. «Sunt în vîrsta capetelor de opera» putea să spună Sophocle cînd a scris pe nemuritorul său *Oedip* — căci ce folos este să aibi 18, 20 ori 30 de ani și să n-ai în versurile tale decît beția de cuvinte a umpluturilor și în proza ta decît veninul invidiei și al răutății?

[F. 3 v°] Ce vîrstă pot să aibă, în adevăr, cei de pe la cite o leliță de mahala a presei noastre, care vînd să creeze o atmosferă nefavorabilă piesei mele: *Moartea lui Dante Alighieri*, spun despre ea, fără să cunoască în total sau cel puțin în parte, că ea este slabă din cauza vîrstei în care am scris-o.

Realitatea este că *Moartea lui Dante* a fost scrisă de mine în 1916, pe cînd *Sonetul Puterei*, *Poema Rondelurilor* și alte lucruri ale mele n-au fost așternute pe hîrtie decît

¹ Scobituri ce se fac în piatră și ce sunt umplute cu dinamită spre a azvîrli stinca în aer. [Nota lui Al. Macedonsky.]

în 1918—1919 și 1920. Dar unii dintre contemporanii mei urmează o tactică deopotrivă cu a contemporanilor lui Dante, care cu toate că el n-a murit decît la 57 de ani' era socotit de dinșii prea bătrîn pentru ca ei să acorde vreo valoare *Divinei Comediei*, încheiată de marele poet în anul morții sale.

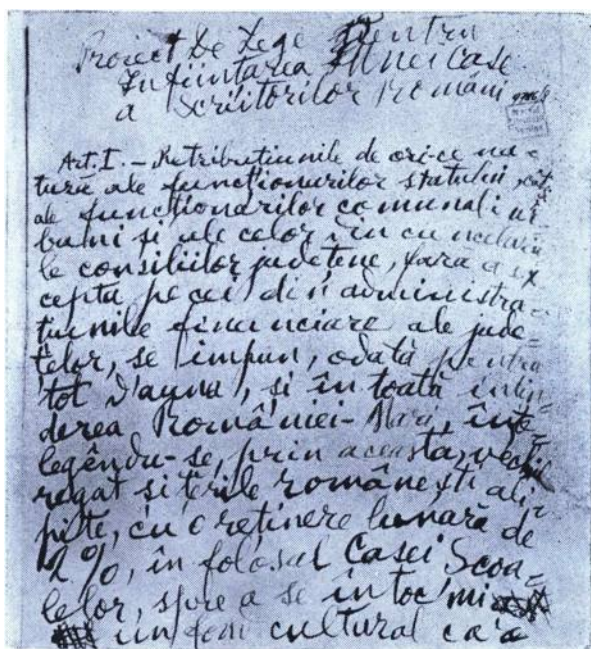
Mici cintece ale lui însă, ce nu mai sunt astăzi citite de nimeni, erau ridicate de aceeași în slăvi.

Să fie dar bine înțeles, că intrucît mă privește, nu voi întreba niciodată de numărul anilor unui scriitor, și că nu voi cerceta decît lucrările lui.

Așa socotesc că trebuie să facă și ceil[alți] pentru ca, din România de astăzi, să dispară cu [totul] unele dintre rușinoasele ipostaze ale României de ieri...

Alexandru MACEDONSKI

«...literatul român
să poată trăi
în afară
de budgetul
statului
sau de mila
și compătimirea
publică... »*

Idealul cel mare al românismului îndeplinindu-se, astăzi cînd nu mai sunt între fiii aceluiasi neam nici graniți geografice, nici graniți sufletești, simțim cu toții cum aripi puternice cresc în noi și ne poartă către un viitor strălucit.

Dar pentru ca acest viitor să fie atins, subsemnații ne-am grupat împrejurul unui proiect de lege, ce, suntem încredințați, va fi votat cu unanimitate.

[F. 2 r°] Obiectul lui este întărirea poporului nostru prin intrarea lui în cetatea intelectuală a culturai de astăzi.

* *Expunere de Motive La Proiectul De Lege Pentru Înființarea Unei Case a Scriitorilor Români*, în Arhiva Al. Macedonski a Muzeului literaturii române, nr. inv. 1786.

În adevăr, D[omnu]le Președinte și scumpi colegi, a sosit timpul să strigăm: Jos cu străinismul, și sus cu limba și literatura română!

În acest scop este alcătuit proiectul de lege pe care vi-l vom citi.

Votarea lui va izbi de moarte literaturile străine ce au schimbat, [f. 3 r°] în trecut, pe români în niște maimuțe și în niște xenophili.

De altă parte, este mai mult decît timp, ca gustul de citire și înălțarea sufletească să străbată în toate stratele românești, și iar, mai mult decît timp, este ca literatul român să poată trăi în afară de budgetul statului sau de mila și compătimirea publică, ce azvirle țara pe o treaptă cu totul [f. 4 r°] josnică față cu neamurile apusene ce au dat lumii pe un Dante, pe un Camoens, pe un Cervantes precum și pe principii ai poeziei și cugetărei, ca Victor Hugo, Rostand, Lamartine, Chateaubriand, Goethe, Schiller, Lord Byron, Dickens, Balzac și alții.

La noi, am avut scriitori mari, dar ei [f. 5 r°] n-au fost citați. Aceasta nu trebuie să mai fie, și Președintele nostru, un mare profet și un mare poet al românismului, ne va da, desigur, concursul său. Impunerea cu 2% a funcționarilor, ce, și dinșii le vor fi restituiți sub formă de scrieri românești, va mulțumi pe însuși [sic!] acești funcționari, și sume [f. 6 r°] enorme vor putea să fie întrebuințate în curînd pentru tipărirea de cărți.

Tot în acest proiect s-a hotărît ca Consiliul cultural ce se va înființa să nu cuprindă în el decît elemente tinere și inzestrate cu talent în afară de gravitatea oarecum prea rece a corpului profesoral și Academic.

[F. 7 r°] Dăm acum citire proiectului și așteptăm ca reprezentațiunea națională a României-Mari să-l voteze prin aclamațiuni.

Iată-l:

[F. 8 r°] Proiect De Lege Pentru Înființarea Unei Case a Scriitorilor Români.

Art. 1 — Retribuțiunile de orice natură ale funcționarilor statului cit și ale funcționarilor comunali urbani și ale celor din cancelariile consiliilor județene, fără a excepta pe cei din administrațiunile financiare ale județelor, se impun, o dată pentru totdeauna, și în toată întinderea României-Mari, înțelegîndu-se, prin aceasta, vechiul regat și țările românești alipite, cu o reținere lunară de 2%, în folosul Casei Școalelor, spre a se întocmi un fond cultural care [f. 9 r°] să servească la răspîndirea gustului citirei, la sprijinirea literaturii și la înălțarea sufletească a românismului.

Art. 2 — Casa Școalelor este obligată, în schimb, să trimită, funcționarilor impuși, cărți literare tipărite de ea din fondul adunat, într-o valoare corespunzătoare pe fiecare an reținerilor efectuate asupra retribuțiunilor fiecăruia.

Art. 3 — Se fixează prețul de 7 lei pentru orice [f. 10 r°] volum al cărei [sic!] coprins va fi de 300 pagini, iar autorul, a cărui scriere va fi editată, se va bucura de un beneficiu, în numerar, de 2 lei pentru fiecare exemplar distribuit zișilor funcționari, sau vîndut în librării, și pe alte căi.

Art. 4 — În măsură cu ieftinirea prețului tiparului și hîrtiei, prețul de 7 lei fixat pentru orice carte de 300 pagini va fi scăzut, iar autorilor nu li se va mai [f. 11 r°] socoti decît 1 leu, ca beneficiu al lor:

Aliniat:

a) Cărțile de mai puțin de 200 de pagini vor avea un preț oficial pe care Casa Școalelor îl va proporționa după numărul în minus al ziselor 300 de pagini.

b) Casa Școalelor nu va putea edita decît 2 scrieri pe an ale aceluiași autor.

c) Numai după o trecere de 2 ani, un autor editat, de două ori, va avea dreptul ca o nouă scriere a lui să fie primită [f. 12 r°].

d) Casa Școalelor va fi îndatorată să întrebuințeze în tipărirea 2 părți din patru ale sumelor provenite din rețineri.

e) Celelalte 2 părți rămase vor fi capitalizate de ea pentru a se întocmi un fond de ajutoare literare din al cărui venit se vor da scriitorilor tineri burse de călătorie, ajutoare literaților în lipsă, precum și pensiuni, lor, și urmașilor ce vor avea, [f. 13 r°] cit și soțielor acestora.

f) Se va da preferință pentru a li se tipări scrierile membrilor Soc[ietății] Scriitorilor, precum și celor care vor dovedi că-și îngrijesc limba și stilul.

g) Se înființează pe lângă Casa Școalelor un Consiliu [f. 14 r°] înțocmit din opt scriitori aleși în afară de Academie, de funcționarii Casei Școalelor sau de profesori. Acest Consiliu va fi înțocmit pentru o durată de 4 ani de membrii care vor fi proclamați de Camera Deputaților cu majoritate de voturi. Ei vor putea să fie reale și în același mod și pentru același period, și numai acest Consiliu, care va fi prezidat de Administra[t]ia [f. 15 r°] torul Casei Școalelor, va avea dreptul să hotărască asupra valorii scrierilor ce vor trebui tipărite.

h) Administratorul Casei Școalelor va administra fondurile reținerilor, împreună cu acest consiliu, și va putea să oprească 20% ca fond de rezervă.

i) Membrii zisului [f. 16 r°] Consiliu, vor primi, din aceleași fonduri, o retribuțiune lunară a cărei cifră va fi fixată de dînsul.

j) În fiecare an, o Comisiune a Camerei Deputaților va cerceta activitatea și gestiunea Consiliului.

k) Membrii întîiului Consiliu vor fi următorii:

1. — Octavian Goga, 2. — D. Nanu, Ion Minulescu, Ion Pillat, G. Gregorian, — <Horia Furtună> — Victor Eftimiu, — <Cazaban> — Ion Foti Cazaban.

[F. 17 r°] Art. 5 — Actualii referendari ai Casei Școalelor sunt și rămin desființați. Art. 6 — Literatura imorală sau amorală, <și cea a lipsei de patr[iotism], simțiri izvorite din firea proprie a românilor> va fi cu desăvîrșire exclusă.

Art. 7 — Scrierile tipărite de Casa Școalelor, reintră, după 2 ani, în proprietatea directă a respectivilor autori, sau, în lipsă, a moștenitorilor lor legali.

[F. 18 r°] Art. 8 — Votul Președintelui Consiliului Casei Scriitorilor va fi socotit ca două.

Art. 9 — Pe loc ce sumele realizate vor permite, se va clădi [o] Casă a Scriitorilor, cu sală de Club, de Festivități, și cu numeroase apartamente pentru scriitorii lipsiți de mijloace.

Art. 10 — Primăria Capitalei este autorizată să dăruiască, pe Bul[evardul] Elisabetha, un loc pentru înălțarea unui asemenea Palat.

«...și frumoase poeme vor înflori
din sîngele sufletului meu.»

CENACLUL MACEDONSKI A RĂMAS UN capitol aparte în istoria literaturii noastre. Fiind un ceneclu îndrămat de un poet și nu de un critic, precum Titu Maiorescu sau E. Lovinescu, el a avut toate calitățile și defectele inevitabile acelei situații. Aerul extravagant, aura de mister, lipsa de rigoare — în sensul criticii constructive — dar și de slobodă dezvoltare a participanților, provin din faptul că aici domină personalitatea unui creator, și încă unul dintre cei mai bizari și exclusiviști. Regimul este al Soarelui care nu admite decât sateliți: aștrii cu masă egală și lumină proprie sînt respinși, nu însă înainte de a primi, odată cu laudele maestrului, și o anumită înțelegere a poeziei care se va păstra, plină întru, în opera lor.

Dar sprijin egal au găsit în ceneclu și adevăratele promisiuni și lipsiții de vocație. Sociabil și generos, Macedonski risipește lumina în jurul său fără discernămint, cerînd însă în schimb un întreg ritual al adorării, innuri de slavă care să se înalțe alt verbal, cît și în scris. O formă de concretizare sînt dedicațiile dilirambice, și o lectură a lor ne face oricînd să reținem atmosfera ceneclului.¹

«Lui Al. Macedonsky, Ilustrului maestru al poeziei românești, omagiu de admirație», scrie Victor Eftimiu²; «Nemuritorului poet și fermecătorului maestru: Alexandru Macedonsky — întemeietorul limbii literare de azi — îi ofer acest volum, ca un omagiu de nefărmurită admirație — și recunoștință — pentru emoțiunile intelectuale ce mi-a procurat adeseori citindu-l sau ascultîndu-l», iscălit

¹ Dedicățiile citate fac parte din colecția Muzeului literaturii române, noi achiziții.

² Cu cerneală pe pagina de gardă a volumului *Înșărite Mărgărite*.

*De ma lettre. Je ne
pense pas à faire
du style; et ne trouve
vez pas ma proposition
trop saugramme.
A vous de cœur.
Al. Macedonsky*

*1902
rue Sculpture 12 bis*

«Ioan I. Pavelescu, 7 Aprilie 1919»³. Și mai înflăcărată este dedicația comună, Oreste și Ioan I. Pavelescu: «Părintelui Literaturii române moderne, magicianului cu inima de aur, celui mai fenomenal temperament și geniu poetic — iubitului nostru maestru Alexandru Macedonski trup și suflet plin la moarte»⁴. Nu putem contesta candoarea formulelor, superlativ, caracterizatoare mai ales pentru cel elogiat. Semnificativă în acest sens este lunga dedicație a lui A. Maniu, adevărat poem în proză: «[F. I.] Lui Alex. Macedonski, poetul glîndurilor care au suferit, fie această carte omagiul pe care un ucenic profan și nedibaci îl aduce jertfită

³ Cu cerneală pe pagina de gardă a volumului *Sigiliu de aur*.

⁴ Cu cerneală pe pagina de gardă a volumului *Zile de purpură*, datată «24 Martie — 1914».

lămtie la picioarele celui ce a știut fiind răstignit pe cruce de vulgaritate să [f. 2] reînvie spre a fi primăvară pentru noi cei ce credeam de la început în cuvântul și în adevărul lui. El este fiul cugetării, trimis de prea sus pentru îndreptarea noastră. El e veșnic nenorocit de faptul că fiind soare, înluneacă falsele stele, și în bunătața lui oferă locul său tuturilor,

deși știe [f. 3] bine că nimeni altul nu îi poate întrece lumina. A. Maniu ⁵. Macedonski este deci un crucificat cărui discipolii îi aduc jertfă de lămtie, un mesia, trimis al Logosului spre a arăta profanilor adevărul, martir și rege în același timp. De altfel termeni asemănători va folosi însuși Macedonski într-o scrisoare către Locusteanu.

[F. I] $\frac{\text{M. L. R.}}{478}$

* București
str. Polonă 196
1912, 18 Aug[ust] *

Scumpe Domnule Locusteanu.

E adevărat că în timpi[i] de azi numai cei în cari se deșteaptă încă amintirea unor zile de mult duse mai poate [sic /] să trăiască frumosul literar și artistic. Domnia ta care ai scris rinduri atît de lapidare despre mine ești o dovadă strălucită că e astfel de vreme ce, ca și mine, ai re trăit viața d[umi]tale anterioară de mag [f. 2 r°] al graiului ce odinioară a înscris pe cărămizi smălțuite cît și în pietre de granit, imagini de o splendoare uimitoare, și pe cari le retranscrii azi pe pergamentul de la „Flacăra” într-un *Rege Asyrian* cu ocaziunea cînd — recunoscîndu-l — îi trădezi vai! incognitul...

Am zis vai! fiindcă — și aceasta e nenorocirea cea mare — în fostul meu regat nu mi-am lăsat numai barba și părul inelat — ci și [f. 2 v°] tezaurele — și — cunoști ceva mai ridicol și tot într-o vreme mai jalnic decît un rege sărac?

O speranță îmi rămîne totuși: să-mi plătesc datoria de recunoștință către d[umnea]ta — devenit — de rîndul în care îmi voi mai trăi alte vieți regale — arhimag — iar mie — îngăduindu-mi-se atunci, pe lingă temple și statuie ce-ți voi ridica să revărs în ele tot aurul și mărgăritarele pe cari ți le trimit acum numai prin cuvînt[e], împreună cu o de veci frățască strîngere de mînă

Alex. MACEDONSKI. *

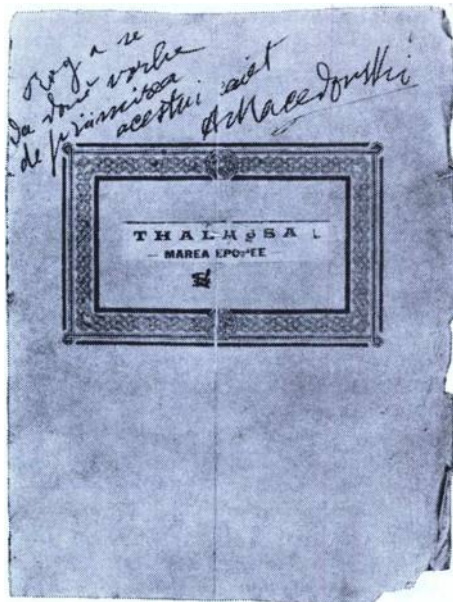
Pe lingă aluziile la situația financiară — a fost sărac toată viața —, sub tonul semigumei, simțim complacerea în iluzie. Magistrul este un arhimag generos, gata să dăruiască temple, aur și mărgăritare, soare și prinț dominînd peste regalul poeziei. Dar să nu ne înșelăm, nu este vorba de egolatrie și aici este cheia înțelegerii personalității sale aparent contradictorii: cultul propriului eu este un omagiu adus poetului din ființa sa și nu omului, poetului pus în toată grandoarea și magnificența sa. Toți slujitorii poeziei, numai prin acest simplu fapt,

aveau drept la același regim, și dovadă stau laudele pe care le risipea alt de generos maestrul.

Dacă putem vorbi de o dualitate la Macedonski, apoi este tocmai înfruntarea dintre eul empiric și eul poetic, înfruntare care putea fi rezolvată ori prin izbînda primului, și în consecință prin renunțarea la destinul de creator, ori prin izbăvirea, sublimarea în poezie. Particularul, individualul, omul, care trăia cu putere în Macedonski, este leștul care îl trage în jos, care taie aripile « extazului »:

⁵ Cu creionul pe *Figurile de ceară*, poeme în proză.

⁶ Pe plic este scris: « În mînă Domnului P. Locusteanu, Redactor la „Viitorul” și „Flacăra” str[ada] Academiei 17 Loco ».

« Poet furat pe veci zadarnic de cerul
larg și policrom,
Azvirle harpa de alb fildeș și uită calea
către stele,
Te alii încă-n cercul vieții: Ești încă om,
ești încă om. »⁷

Un strigăt revelator. Dar trebuie să ne ferim a da un înțeles greșit termenilor de « rege » sau « iluzie ». Iluzia sau « exlazul » înseamnă pentru Macedonski poezie, efort formaliv și nu vis steril sau evadare ; am putea s-o numim « ficțiune », accentuând pe semnificațiile creative ale cuvântului. Mai mult, omul nu este părăsit, ci convertit, cu tenacitate, în poet. De aceea toate gesturile lui Macedonski devin spectaculoase, retorice, ele încep să-și aibă semnificația în alt plan, care te înlănțuie și le ordonează pe toate. Astfel au rămas măturii despre excesiva grijă pentru vestimentație, despre extraordinarul farmec al conversației macedonskiene ; un exemplu de artă epistolară ne oferă scrisoarea în limba franceză, a cărei traducere o dăm în continuare, adresată lui Jean Florescu, avocat și om politic, frecventator al cenacului :

« Dragul meu Jean Florescu,⁸

Știu că-ți plac scrisorile mele. Le iubești pentru că le simți sinceritatea, pentru că vibrează în unison cu tot ce este bun și frumos în dumneata. Pot să-ți spun, și mă vei crede, că în ultimul timp n-am făcut altceva decît să mă gîndesc la dumneata. M-a bucurat fericirea dumitale, așa cum mă bucură fericirea tuturor prietenilor mei. Dar a dumitale în mod deosebit mi-a dat o sinceră mulțumire. Desigur, mai poți avea încă supărări din cauza răutăților omenеști care vor fi în stare să te întristeze pentru o clipă, dar viața pentru dumneata este frumoasă, și nu voi face altceva decît să mă repet spunindu-ți că te văd ajuns pe cele mai înalte culmi sociale, și asta mai ales pentru fericirea aceleia pe care ți-ai ales-o ca tovarășă de viață și care probabil îți seamănă puțin, ba chiar mult, căci, după mine, fără adevărate afinități sufletești, două ființe, oricare ar fi ele, nu ar putea niciodată să se găsească printre atâtea destine umane.

Dar dacă sint fericit, prea iubitul și neprețuitul meu prieten, de tot ce îți face plăcută, frumoasă și deosebită existența, nici nu-ți pot spune sau serie cît sint de nefericit din cauza nenorocirii mele, a stelei mele rele, din cauza a tot ce mă ucide încet de mulți,

⁷ *Homo sum, Opere* vol. 2, E. P. L., 1966.

■ [F. J. r.] **M.L.R.**
8770

* Mon cher Jean Florescu,

Je sais que vous aimez les lettres de moi. Vous les aimez parce que vous les sentez sincères, parce qu'elles vibrent à l'unisson de tout ce qui est bon et beau en vous. Or, je puis vous dire et vous me croirez que je n'ai fait que penser à vous les derniers temps. J'ai été heureux de votre bonheur ainsi que je l'ai été de celui de tous mes amis. Mais le votre m'a tout particulièrement donné une sincère joie. Sans doute, vous pouvez avoir encore de légers nuages qui viennent de la méchanceté humaine, et qui sont de nature à vous attri ster un moment, mais la vie pour vous est belle, et je ne ferais que me répéter en vous disant que je vous vois arriver aux plus hautes cimes sociales, et ceci pour le bonheur

mulți și nenorociți ani, a speranțelor mele înșelate, a iluziilor moarte, fiindcă nu pot să mă bucur de frumusețea și bunătatea vieții, din cauza dușmăniilor care strigă în jurul meu, lașității sau a curajului meu de a mă încăpățîna să trăiesc, în ciuda lui Dumnezeu și a oamenilor, din cauza inimii mele zbuciumate, pe care am aruncat-o ca nutreț prostiei contemporane a compatrioților noștri, după 21 de ani de muncă neîntreruptă pentru limba și literatura română... Ah, scumpul, dragul meu — cît aș vrea să mă refugiez în moarte, sau cel puțin să dispar, să-mi părăsesc copiii, pe care nu pot să-i cresc, și cărora viața mea poate le dăunează și, dacă vreodată voi putea obține undeva, în lume, 100 de franci pe lună pentru munca mea, să nu mai dau nimănui semn de viață — nici măcar alor mei! Asta-i disperare, îmi vei zice. Da. Dar este o disperare la rece, o disperare în urma celor pe care le știi că mi s-au întimplat, în urma unei lupte infame, nedemne, prostești pentru... plinea zilnică. Căci îți poți închipui cum arată zilele mele, și cîtă energie trebuie să risipesc pentru a nu înnebuni și a nu vedea pe ceilalți cum înnebunesc. Ceea ce mă uimește, de fapt, este că încă mai rezist. Dragul meu judecător de instrucție, spune-mi unde aș putea găsi bani ca să sparg un seif oarecare, ca să mă închidă la Văcărești. Cel puțin, odată ajuns acolo, totul va înceta pentru mine și frumoase poeme vor înflori din singele sufletului meu.

Nu mai că la ce bun să insist ca să te fac să simți mai bine situația mea, eu care, cu multe și voluminoase opere gata de tipărit, nu am mijloacele necesare să le fac să apară, și care, de altfel, nici nu m-ar îmbogăți. Cel puțin ar putea să-mi prelungească agonia. Iată, deci. Eu nu pot face nici măcar asta — și n-am să-ți spun ca acel bancher ruinat, care mergînd la Rothschild să se plîngă, l-a găsit pe acesta gata să-l ajute cu cîteva sute de mii de franci, cînd, imprudentul, în recunoștința sa, sfîrși

surtout de celle que vous vous êtes adjoint comme compagne de votre vie et qui doit vous ressembler un peu — beaucoup car, selon moi, sans des affinités d'âme très réelles [f. 1 v°] deux êtres quelqu'il fussent ne pourraient jamais se joindre devant mille vies humaines.

Mais si je suis heureux, mon très cher et rare ami, de tout ce qui fait votre vie douce, et belle, et noble, je suis malheureux à ne pouvoir vous le dire ni écrire de mon malheur à moi, de ma mauvaise étoile, de tout ce qui me tue lentement depuis de longues-longues et misérables années, de tous mes espoirs déçus, de mes illusions mortes, de la bonté de la vie dont je ne puis jouir, des haines qui hurlent autour de moi, de ma lâcheté ou de mon courage à persister de vouloir vivre, malgré Dieu et les hommes, de mon cœur pantelant que j'ai jetté en pâture à la sottise contemporaine de nos compatriotes depuis 21 années de travail incessant pour la langue et la littérature roumaine... Ah mon [f. 2 r°] cher, mon très cher, — comme je voudrais me réfugier dans la mort, ou tout au moins, disparaître, quitter mes enfants que je ne puis élever, auxquels ma vie fait peut-être du tort, et si jamais, je puis obtenir quelque part, dans le monde 100 fr[an]cs par mois pour mon travail, ne plus jamais donner de mes nouvelles, à personne, — pas même aux miens! C'est du désespoir me direz-vous. — Oui. Mais c'est du désespoir à froid, du désespoir après ce que vous connaissez de ma vie, après une lutte infame, indigne, bête, pour le... pain quotidien. Car vous pouvez bien penser, quels doivent être mes jours, et combien d'énergie je dois dépenser pour ne pas devenir fou et voir devenir fou autour de moi. — Ce qui m'étonne, à vrai dire, c'est [f. 2 v°] comment je peux résister encore. Mon cher juge d'instruction, dites-moi où je pourrai trouver de l'argent pour forcer un coffre-fort quelconque et me caser à Vacărești. Au moins, une fois là — bas, tout cesserait pour moi, et de beaux poèmes éclairaient du sang de mon âme.

Seulement, à quoi bon insister encore pour vous faire toucher du doigt ma situation à moi avec de nombreux et volumineux ouvrages <volumes> à imprimer que je n'ai point les moyens de faire paraître, et qui, d'ailleurs, ne m'enrichiraient pas. Tout au moins, me feraient-ils prolonger mon agonie. [F. 3 r°]. Mais voilà. Je ne puis faire même ça, — et je ne vous dirais pas comme ce banquier ruiné qui en allant chez Rothschild se plaindre trouva celui-ci tout disposé de lui venir en aide avec quelques centaines de mille fr[an]cs, lorsque, — l'imprudent, — dans sa reconnaissance, — finit par lui avouer une détresse qui frisait la misère noire des pires besogneux. Je crois vous avoir conté cette histoire, et comme Rothschild, quittant les liasses de papier monnaie qu'il était prêt à lui remettre, prit dans un tiroir une pièce de cinq fr[an]cs et la lui remit sèchement, avec ses meilleures excuses.

Ce que je vous dirai au contraire, c'est de croire [f. 3 v°] que tout ce que je viens de vous dire est de la poésie poussée au noir, que j'ai encore des forces pour résister, et que, — si vous voulez faire pour moi ce que je ferais pour vous si vous étiez dans la passe où je me trouve, — ne serait pas perdu matériellement.

prin a-i mărturisii o strimtorare care se apropia de mizeria neagră a celor mai prăpădiți nevoiași. Cred că ți-am povestit această istorioară, și cum Rotschild, părăsind teancurile de bancnote pe care era gata să i le înmîneze, a luat dintr-un sertar o monedă de cinci franci și i-a dat-o fără multe vorbe, împreună cu scuzele sale.

Dimpotrivă, ceea ce te sfătuiesc este ca tot ce ți-am povestit pînă acum să iei drept fantezie sumbră, să crezi că am încă forțe pentru a rezista și că — dacă vei vrea să faci pentru mine ceea ce eu aș face pentru dumneata, dacă ai fi în starea în care mă aflui, — nu aș fi pierdut materialicește.

Pe scurt, iată ce-ți propun... Să mergi la un tipograf, la alegere, la care vei dori, și să comanzi unul din volumele mele de nuvele... Asta ar merge pînă la 500 de franci și ai avea meritul că l-ai editat. Iar mie mi-ai face un serviciu imens, căci sînt la capătul puterilor... În plus, am fost bolnav timp de două luni în iarnă, și chiar azi fiul meu cel mare a trebuit să facă o operație foarte dureroasă la picior, pentru o unghie încarnată, pe care i-au scos-o de tot. Nu-ți cer să-mi trimiți mie bani pentru carte. Ar fi curată pierdere. Nu-ți poți permite, avînd banii în propriul buzunar, luxul unui volum.

Scuza, terog, neorînduiala scrisorii mele. Nu vreau să fac stil și nu socoti propunerea mea prea îndrăzneță.

Al tău, cu toată inima.

A. MACEDONSKI

1902

Strada Sculpturei 12 bis. *

En somme, voici ce que je vous propose... C'est d'aller chez un typographe, lequel vous voudrez à votre choix, et de commanditer un de mes volumes de nouvelles... Cela irait dans les 500 fr[an]cs, et le mérite vous en [f 4 v°] reviendrait de l'avoir édité. Quant à moi, vous m'auriez fait un immense service, car je suis à bout de tout... De plus, j'ai été malade pendant l'hiver deux mois durant, et aujourd'hui même mon fils aîné a du subir une opération très douloureuse au pied pour une ongle incarnée qu'on lui a ôtée complètement. Je ne vous demande pas de m'envoyer, à moi, de l'argent pour mon livre. Ce serait en pure perte. On ne peut se payer, en ayant en sa propre poche de l'argent, le luxe d'un volume.

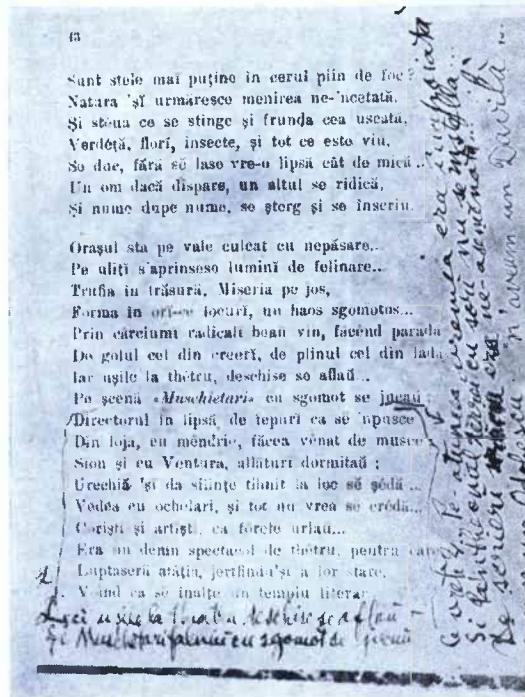
Excusez le désarroi [f 4 v°] de ma lettre. Je ne pense pas à faire du style, et ne trouvez pas ma proposition trop saugrenue.

À vous de cœur

A. MACEDONSKI

1902

rue Sculpturei 12 bis. *

Însemnări Al. Macedonski pe un volum Excelilor, din colecțiile Muzeului literaturii române.

Scrisoarea se încheagă într-un întreg ceremonial; face el parte din arta persuasiunii, sau, după cum sugerează autorul, este în mare parte grațuit? Înclinăm pentru a doua ipoteză. Ceea ce frapează este izbucnirea de personalitate care conturează un chip și un temperament, simțindu-se însă mereu voința de construcție, gândul lucid, ochiul treaz. Trebuie să-l contrazicem pe Macedonski, el face într-adevăr stil și încearcă marele tur de forță să transforme lipsurile, necazurile zilnice în izblâni poetice. Lamentările sale necurmte, dar înșirate în savante cascade, chiar violentele polemici — în care uimește inconștient de fond, dar e remarcabilă consecvența formală — nu înseamnă altceva. Macedonski poartă urtlul existenței în văzul tuturor, la lumina zilei, și caută să-l transforme în poezie fără a-i distruge virulența. Am greși dacă am vedea aici o lecție fecundă pentru o întreagă direcție a poeziei noastre moderne?

Convertirea « veninului în miere » își are unul din izvoare și în cenaclul Macedonski, care nu era altul decât un prilej de confruntări și de lecturi, oriell de înaripare, cît un loc unde poezia se celebra așa cum nu se mai întâmplase la noi niciodată. De aici preocuparea pentru formă, de la gest plin la cuvînt — magie în care totul trebuia să slujească întrupării poeziei. Vorbînd de magie, nu trebuie să ne gîndim altfel la aspectul ei ocult, cît la artificio, artifex, lucrătură umană, la interesul excesiv pentru tot ceea ce înseamnă elaborare; pentru rigoarea poetică, ca și pentru invențiile tehnice sau sport — forme

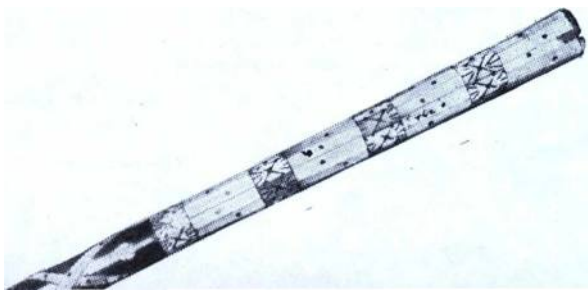
ale disciplinării materiei, dar și forme ale jocului. Chiar și « natura » este la Macedonski operă umană, grădina domestică. Social prin definiție, homo faber, ceea ce îl duce pe Al. Macedonski în imperiul poeziei nu este vraja cosmică, misterioasă, ci extazul în lumină și soare, transa maximei lucidității.

Ridicolul care a părut că domină manifestările exterioare macedonskiene, prin sfidarea bunului simț, se risipește în înțelegerea noastră de azi, lăsînd să vedem o logică proprie și consecventă. Macedonski nu face parte dintre acei artiști care se comportă ca forțe native, care creează așa cum respiră; el, din contră, va căuta să respire așa cum scrie, adică fiecare cuvînt, fiecare gest să aibă o semnificație într-o ordine anume aleasă, nimic să nu se desfășoare la întâmplare, ci cu bine stabilitul rol poetic. Totul: amintiri, îmbrăcăminte, familie, discipoli, totul este un ceremonial al operei. În dedicația sa, A. Maniu intuiește exact: în adevăr, este frapantă solaritatea ființei sale, regimul său diurn și luminos. Dar ceea ce uimește mai ales la Macedonski este forța formatoare de prim rang, puterea disciplinătoare care modelează existența. Aceasta este și salvarea sa: voința creatoare a poetului care reușește, într-un exemplar efort, să transforme vitalitatea excepțională și turbulentă cu care a fost dăruit în poezie. Tenacitatea, consecvența au făcut din Macedonski un exemplu de longevitate — arta sa ajunge la culme în ultimii ani de viață cînd zbuciumul omului se sublimă în expresivitatea poetică:

« Sadi, dintre roze ieșind,
Uită să-și blesteme amanul...
Sădise pe veci Gulistanul
Și sufletu-și dete zîmbind... »⁹

Manuela TĂNĂSESCU

⁹ Rondelul lui Sadi ieșind dintre roze, Opere, vol. 2, p. 216.

PER ASPERA AD ASTRA

Mateiu I. CARAGIALE

ARHETIPURILE CRAILOR DE CURTEA VECHE (I)

LĂSÎND DE O PARTE FICȚIUNEA, POATE esențială în armătura operei, istoria literară pretinde, pentru cercetarea laboratorului de creație al scriitorului, date de viață care să confirme sau să infirme teze ce nu s-ar impune altfel de la sine. În cazul lui Mateiu Caragiale, este cu totul improbabil să fim puși vreodată în posesia acelor documente care să ne înfățișeze lumea de imagini, de glânduri, de fecerie sau suferință a copilăriei sale. Perioade mai lungi sau mai scurte din viața scriitorului au fost evocate de memorialiști talentați care au completat tabloul unui caracter și al unei firi destul de concordante cu opera, într-atît încît se naște întrebarea dacă nu cumva acestea au fost argumentul decisiv în cristalizarea respectivelor amintiri și considerații. Puținele rînduri lăsate chiar de Mateiu Caragiale, într-un jurnal se pare dispărut astăzi, ne acordă totuși date

semnificative pentru ultima perioadă a vieții sale, cînd prozatorul încetase să scrie, sau aproape.

Correspondența relativ întinsă (28 de scrisori) dintre Mateiu Caragiale și Nicolae Boicescu (s-au păstrat numai scrisorile primului) luminează suficient perioada adolescenței și a primei tinereți a creatorului, oferind o serie de ancorări în opera lui viitoare. Ea ne lămurește că dintru început Mateiu Caragiale se destina carierei scriitoricești și ne dă cam toate datele formației sale pînă la sfîrșitul anului 1908. Mai ales această corespondență — o vedere panoramică a societății bucu-reștene și în parte berlineze — ne indică modul cum recepta direct și cum reacționa viitorul scriitor la spectacolul lumii. Ea ne dă o idee asupra relațiilor lui sociale, asupra prietenilor, a gusturilor (și dezgusturilor) lui, ne luminează clanurile tînărului, greutatea și viața sa de zi cu zi. Aceste secvențe din existența sa ne pun în legătură imediată cu persoana povestitorului din *Craii de Curtea veche*, ne introduc într-o atmosferă asemănătoare, chiar dacă lipsită de fabulosul și rezonanța celei din *Craii*.

Personaje numeroase populează cele 28 de scrisori a căror publicare integrală ridică întîi de toate o problemă de principiu — căci ele nu au fost scrise pentru a fi publicate —, și apoi altele legate de verdeața limbajului, de detaliul scabros. O seamă de viitori eroi mateieni se în-tîlnesc la dîneuri fine sau la cine tainice, se iau la bătaie după ce s-au calomniat, fac lungi plimbări în trăsură, prin mahalalele Bucureștilor, risipesc averi, distrug reputații, aleargă după aventuri ce nu suferă lumina zilei sau dispar cu anii pentru a reveni pe neașteptate și a se face iar nevăzuți

pentru totdeauna. Canavaua *Crailor*, amănuntul strict, apar astfel într-o primă formă, în chiar răstimpul în care Mateiu Caragiale își scria — probabil fără să-l termine — primul roman în franțuzește, tratând probleme ale atavismului — aceleași care se întâlnesc și în *Crail* la loc de cinste.

Răsfoind, scrisoare cu scrisoare, și reținând pasajele cele mai semnificative din această corespondență a anilor 1906—1908, ne propunem, ca ipoteză de lucru, identificarea personajelor din *Crail de Curtea veche* cu acele figuri care au izbitoare note comune în relatările din scrisori. Este vorba, firește, de o identificare parțială, deoarece ne lipsesc date similare despre perioada maturității scriitorului, cînd alte tipuri îi vor fi putut furniza elemente poate la fel de importante. Vom separa anume trăsături sau fapte care amintesc esențial acțiunea sau atmosfera, datele materiale ale *Crailor* (și mai puțin din *Remember*), fără nici o pretenție de identificare absolută, care ar fi exorbitantă și falsă chiar în concepție. (Bunăoară Pirgu nu se alcătuieste numai din Vlădoianu, care mai participă la compoziția și a altui personaj, acesta secundar, iar Vlădoianu cel din realitate, la rîndul lui, nu avea de ce mulțumi pentru felul în care apărea în scrisori etc.)

Sperăm însă a putea stabili, dacă nu filiații, în orice caz analogii capabile să lumineze în mod particular sensurile adînci ale creației lui Mateiu Caragiale, tehnica lui de lucru, valențele realiste ale acestor opere definite mai ales prin nota ei fabuloasă și livrescă. Afară de aceasta, însuși limbajul scrisorilor, jargonul savuros și inspirat al lui Mateiu Caragiale, mulțimea de portrete și de întîmplări, ne aștern înaintea ochilor un adevărat roman — fie el și deschis — al lumii de dinaintea primului război mondial, roman din care vom alege « capitole » care la rîndul lor se pot acorda cu proza din *Crail*. Corespondența integrală, acest « roman » pe care Mateiu Caragiale nu și l-ar fi revendicat, desigur, ar trebui, credem, încredințată tiparului, de pildă într-o ediție bibliofilă, cu destinație specificată și exemplare numerotate, cu facsimilele reproduse și eventuale fotografii din epocă.

•

Corespondența adresată lui Nicolae Boicescu se întinde pe o perioadă de timp destul de restrînsă, căci în afara scrisorii din 10 iulie 1901 — cînd deci Mateiu avea 16 ani, și cea din 4 decembrie 1904 — prima expediată de la Sinaia, a doua de la Berlin, celelalte scrisori se eşalonează pe cuprinsul a trei ani, respectiv 1906—1908, după care schimbul de scrisori încetează brusc —

scrisoarea din 30 august 1931 fiind numai o dovadă că relațiile dintre cei doi prieteni nu se răciseră cu trecerea vremii.

De la 28/10 iulie 1906, însă, și pînă la 16 noiembrie 1908, scrisorile se succed cu regularitate, la mai puțin de o lună interval, adică cu deplină consecvență, dacă ținem seama că Nicolae Boicescu se afla la Paris și că ritmul poștei nu îngăduia mai mult decît primirea și expedierea unei scrisori lunar.

Băiat de oameni înstăriți¹ Nicolae Boicescu urma studiile la Paris. Din textul scrisorilor deducem că era prietenul cel mai tainic al lui Mateiu, că, înainte de a se fi despărțit, cei doi alcătuiau un duo pe care-l uneau aceleași concepții de viață. Cel puțin așa reiese din scrisori, cu unele rezerve de subtext. Într-adevăr, înainte de a pleca la Paris, N. B. îi împrumutase lui Mateiu o sumă de bani pe care, mai apoi, o revendică în citeva rînduri, fără succes, după cum se va vedea. Evident, situația materială a lui Mateiu nu era strălucită, dar cum el nu intenționa să înapoieze suma de bani celui absent (se pare că și-a achitat datoria mult mai trîziu), corespondentul bucurăse să se deplînte lipsurile materiale, strîmtorarea, în fiecare misivă, cu accente vii, am spune cronicărești. Nu putem ști în ce termeni își soma debitorul Nicolae Boicescu, care cheltuia — cel puțin după mărturisirile sale — peste măsură la Paris, dar tonul, oarecum cutumiar, cu care-l vestește Mateiu că nici de data aceasta nu-l va putea satisface, cît și faptul că în nici una din scrisori nu-și propune vreun termen de restituire ne determină să conchidem în delicatețea creditorului sau, poate, în modicitatea sumei — modicitate relativă, bineînțeles.

Chiar din prima scrisoare a « ciclului continuu », cea din 28/10 iulie 1906, Mateiu regretă a nu-i fi putut expedia 60—80 de lei: « azi sunt și eu tot *à sec* ». Și ca o întărire a celor afirmate:

¹ Tatăl, Alex. Boicescu, profesor universitar, igienist, a cărui memorie este păstrată și astăzi de o stradă din București; mama — fiica bancherului Niculescu și sora lui Oscar Niculescu, prim-președinte al Curții de Casație.

De bucurie,

3. 1911

Dragă Amice,

Scrisoarea ta mi-a dat curaj; Mi-mul-
mac de cele ce îmi urezi. Imposibil însă
în l'instant să fiu primitat. De cât va-
rup am reanăut pe pistă dar eu mă p-
rug, criticând la contact des mihocins. În-
t pe Vlădolanu, am dinat la Snacu un-
am făcut cunoștință (cunoștința am făcut-
căte-va ore mai pe urmă) cu o damă fină.
m'a loquat la masă. 3 o aparitie ro-
mi-a plăcut. Int. una din scrisile astea
a promis că mi va acoda o audiență.
am declarat, l'union respectivă, sunt un
dilettant, personaj discret a valorii și
urme am gletat în artizianism român
: se fca în gletare, amant de con-

« Enchanç¹, situația mea, principala mea si-
tuație e desperată. M-am certat și mă cert cu toți iar
de-a capul. Ține-te pinză să nu te rupi. Plecarea ta a
însemnat începutul turbării mele. Quelle rage,
mon vieu x! »² Dar care era, în fond, suportul
material al lui Mateiu, în acel moment? « Ce-am avut

200 lei, de la mama, o afacere de clupeală și pensia
intirziată s-au evaporat în câteva zile. D-ala ziceam
că să fi știut îli expediam eu un supliment ca să-ți
repari breșa. Cheltuiam tot în primele zile dacă
nu mă tapa Vlădolanu o dată cu 20 și a doua oară
cu 60 de lei și Lucă Sturdza cu 20. Cum m-a venit
această turbare de cheltulală îli vol explica mal
jos. Mă pletisiseși atita încit nu mai mă cunoșteam
nici pe mine privindu-mă în oglindă. Pareă erani
la înmormintare ».

Motivul principal al acestei pletiseli pare să
fi fost de ordin familial:

« Conduita ignobilă a tatel care n-a fost accea
a unui om care îli dă seama de ce face m-a e c o e-
u r a t³ atit de mult. După cum te confesezi tu mie,
trebuie, simt nevoia să mă confesez și eu ție. Am
devenit așa deodată prodig, risipitor ca să mai
nit supărarea. Chiar azi dimineața m-am întors
la 6 1/2, adică eind soarele devine arzător. Am
făcut o serie de chefuli, cel de astă noapte cu Costă-
kel Sturdza, Vlădolanu m-a tapat de două ori cu
sume mari. Nu l[ie]s decit noaptea la 11 eind apar
la Capșa unde t o l s o z⁴ pe toți bellerli. Am și eu un
monoelul sellpitor. »

Cu această confesiune, moralul lui Mateiu
pare a se îmbunătăți. Acum poate trece la o rela-
tare mai interesantă pentru prietenul său « pari-
zian »:

« Pe Cécile Pignatelli Brandi Bratashano de
Tzukalas-Soparlitz am văzut-o (pletată de lășosul
Voinilă) cu niște flori de sorcovă în cap și eu sinli
gol 1/2, jumătate Bucureștii se masturbau la vitrină
privind pe cea din urmă principesă de Brandi, pe
castelana de Soparlitz. »

« Lășosul Voinilă », adică Voinescu-Domzești, era
profesor de desen la liceul Sf. Gheorghe. El dădea
lecții de desen domnișoarei Brătășanu, a cărei
familie cobora dintr-un Ghica Olaru ce luase de
soție o Văleancă din neamul lui Matei Basarab.
Și după cum familia Pignatelli din Neapole avea
pe blazon trei oale de de lut, cea a strămoșului
Olaru devine la Mateiu « țucal » și apoi, « de

¹ În schimb...

² Ce turbare, dragul meu!

³ ...afectat...

⁴ ...măsur din cap plină picioare...

Tzukalas ». De remarcat că din relatarea ironică nu rezultă dacă Mateiu o cunoștea personal sau nu pe preopinentă. Ca și alții, văzuse tabloul din vitrină...

Dar propriile-i aventuri?

« Am o afacere galantă, îți voi da detalii cum fac ceva, sper zilele astea să ating ținta. Aș vrea să grilez o cocottă blondă — foy de prince. E fină ca o arhiducesă și souple ca o lână. [E]se numai în mușcal. Într-o seară cînd îmi plimbam melaneolia într-un mușcal vertiginos la chausée, am văzut-o. Pe loc i-am trimis o gerbă de rose printr-un bogumil. Aș vrea să o fac — cred și eu — dar à l'oeil, fără bani. Să vedem întil ce fac cu mignonna mea polmiine. Am o fresă de mec cu două a e e r o c h e c o e u r ^{5*}. »

Scrisoarea se încheie cu o serie de sfaturi:

« Totuși ascultă consiliile ce înțelepciunea mea îți dătează. Nu te demonta. „A fost un vis frumos“. Știi cîntecul. Stringe-ți resturile și pleci iar la atac. Ai avut un an de succese, caută ocașii noi și nu le scăpa. Sezonul e foarte brillant, aruncă-te fără reținere, ni numai ce câștiga, al posibilitatea să câștigi totul și nu risci nimic. Gîndește-te la steaua noastră care începe să se înalțe pe orizontul gloriei, fii pontagiu etc. »

Schema scrisorii, reprodușă aproape integral, interesează intrucit se va repeta fidel, în ciuda unei mari varietăți de situații și a introducerii unor elemente noi, neprevăzute, firește. Astfel, în scrisoarea următoare, din 16 octombrie 1906, aflăm de înțlia încercare a lui Mateiu de a obține postul de șef de cabinet, încercare necunoscută pînă azi:

« De cînd ai plecat tu, am avut o serie întreagă de plăceri mai ales politice. Cabinetul s-a reamînt, Dissescu a intrat în cabinet. M-am propus șef de cabinet, m-a susținut toată lumea, tata a depeșat urgent, în sfîrșit am răscolit cerul și pămîntul. Dar mîă trezisem prea tîrziu, locul era dat lui Cămărășescu. Or, șansele de a fi șef de cabinet sub conservatori le pot considera ca nule. Mă propun zilele astea la Juniniști, la Nicu Filipescu, care mai cîrind sau mai tîrziu trebuie să se împodobească cu un minister. Altă soluție politică nu găsesc. La drept vorbind cu liberalii nu pot merge. Regele e pe dric. Ce fericit ești, dragă amice, că poți trăi departe de această jară nenorocită. Eu nu deseperez, am cîteva planuri iluștrissime și nici un revers nu mă poate abute. »

De remarcat că tatăl ignobil îl sprijinise pe deplin în această primă încercare. De altfel, în aceeași scrisoare, Mateiu revine:

^{5*} Am o freză de craidon cu doi cîrlionți.

« Eu sunt trist, foarte trist, vegetez oribil, caut parale, e un dezastru. Tata e pe cale a se împăca definitiv cu mine, de primăvară cred a mă putea mișca în strălînătate o lună 1/2, două. »

Și imediat cronica mondenă:

« Cine sunt D[omi]nișo[ar]ele Cantacuzene? Adevărat că sunt niște demi-mondaines, des fines mouches d'or ^{6*}? Alexis Catargi a compus o operă „Enoch Arden“ care se va cînta la București. E un mare muzicant, ca Bellini. Eu am arborat coroana contală și desfil pe toți. Mă voi retrage iar din circulație. Prinț[ese] Albert Ghika, regele Albaniei, e în mare dăche ^{7*}, am auzit că are să-și pună coroana și sceptrul amanei la Muntele de Pietate. Cu amoruri o due prost și cum sunt à bou ^{8*} trebuie să pelotez o bonă. Caut pe Mme Ionescu și n-o găsesc. Aci, conservatorii sunt pe ducă, eu mă bucur, jubilez. Lucă Sturduza și-a dat demisia din postul de șef de cabinet, Vlădoianu are niște ponturi mari. Acum am aflat că făcea curte Domnișoarei Chamberlain. E un mare ipocrit, eu mă fac că nu înțeleg nimic. Încolo ducem partidă dublă și veșnic împreună. Rosnovanu s-a renunat. Radu V. e desgustat. G. V. Binescu susține că blasonul lor e de la 1400 (horreur! horreur!). »

Iar în încheiere:

« Cel din urmă boțijer, ca un frate — conte Mathieu-Jean Caragiale. »

Este evident că informațiile — cam amestecate — sînt simple colportaje și că acele contacte cu lumea mare, de care era preocupat Mateiu, erau deocamdată marginale. Aici apare mai pe larg Jeannot Vlădoianu, care pare a fi principala sursă de informații a corespondentului și, după cum reiese, mai introdus. Graficul relațiilor cu Vlădoianu guvernează întreaga corespondență, cu urcușuri și scăderi, acestea din urmă datorîndu-se în bună parte deteriorării relațiilor dintre Vlădoianu și Boicescu, pe parcurs. Scrisoarea de luni 4 decembrie — « din București » se deschide cu o frumoasă coroană de conte desenată în stînga sus, într-o jerbă de raze. Merită a fi reprodușă

^{6*} ...demi-mondene, niște fine muște de aur?

^{7*} ...lipsă de bani...

^{8*} ...la capăt...

În întregime, pentru atmosfera ei pe care fragmentarea ar altera-o:

« Dragă Amice,

De cinci zile n-am mai [i]eșit din casă, cu toate că timpul nu e așa de urit. Ninge în mare abundență. Eu sunt nefericit. Stau în casă la gura sobei și mă gîndesc ce bine ne-ar sta să șburăm eu dame fine pe încîntătoarea Riviera într-un auto. Eu am primit o singură serisoare de la tine, ce e dreptul zilele astea n-am mai fost pe la Capșa. Eu iar m-am retras din circulație, banii nu sunt, posturi în perspectivă nu, nimic. Mai înainte cînd erai și tu, ne întruneam serile la Nestor sau altundeva și ne mai îndulceam exitul calomniind. Dar, nu se știe cum se va învîrta roata, poate că în curînd avem să șburăm ca o pasăre mare cu pene lungi. Dragă Amice, să nu mai înii scrii la Capșa, îți voi da eu adresa mai jos și să nu-mi trimiți niciodată cărți postale porcoase decît în plic, altfel le confiscă poșta. S-a publicat un regulament după decizia de la Cassație. Într-o seară cînd mă întorceam acasă pe str[ada] Soarelui, am văzut la o poartă un auto electric și o damă înălbă vorbind franțuzește

cu un chauffeur pontagiu. Am crezut că e o minune cerească și că sunt pe o Avenue la Paris. Era Hortense P. cu o toaletă princiară și cu o pîlărie cu 24 de pene albe ca marșchalul de Villars sau Rohan-Soubise. Eu eram eu capacele la ghetă și oprindu-mă la doi pași o admiram. Ea se uita la mine cu mirare, dar nu putea să-mi distingă figura și vorbea mereu cu franțezul, lungind vorba. Auto-ul a plecat, ea a intrat în curte, eu am înalțat cițiva pași. Atunci s-a oprit în mijlocul curții și s-a uitat eu așa un aer provocător — și gogouenard⁹ atît că nu mi-a adresat cuvinte inactivindu-mă. Eu nu m-am turburat, dar eu toate capacele de la ghetă n-am avut toupeul să intru în curte să o sîrut, ar fi fost o lipsă de tact. E o tyressă archifină, dar nu poți s-o enlevedi, substanța necesară vieții ei cocodetă nu e mîduva mea arzătoare [...], ei poli, aur scînteitor și bilete de bancă multe, multe. (De așa ceva nu dispun eu, Matteo, principe Caragioli, Chevalier chretien et penseur françois¹⁰.) Lăscăruș Catargi a ofensat pe Melot², spunînd în cameră că e un fel de escroc. Melot l-a provocat în duel, luînd ca martor pe Cusțica, bărbatul ilustrei Hortense. Catargi a refuzat să se bată zicînd că nu cunoaște și nici nu vrea să cunoască pe acel bandit (Melot). Astă seară se cîntă la operă „Enoch Arden” compusă de Alexis millonierul, omul lui Dumnezeu. A murit Mme Anne dr. Kalindero. Printr-o ciudată coincidență, am fost și eu la înmormîntare. Fănică venise cu un jubon ca al tatălui lui Fr. Josef. Dudu a leșinat de mai multe ori³. Eu stăteam după un stilp lingă niște dame care calomniiau. Era ceva sfișietor cum plîngeau fetele alea. Cantacuzino ăla cu pelerina stătea ascuns și hoțul ăla de Galitzi tot așa. Eu am plecat eu Odobescu⁴. Toată lumea bună venise și adresa condoleanțe lui Iancu K[alindero] care pare că nici n-avea idee, parcă-l îngropa pe el. — Dragă Amice, luerează tu și pentru mine, gîndește-te că planurile noastre sunt mărețe, că de unde suntem pînă unde vrem a ajunge, e atîta drum. Drunul e lung, viața e scurtă, și o viață fără plăceri e o lungă și tristă preparare pentru examenul suprem al morții. Pe (așa-zisa) viață viltoare — oricum ar fi — eu unul mă piș cu toată intensitatea la maximum. Un hotel fin, cal arab, electricitate, auto-uri, valeji

⁹ ...batjocoritor...

¹⁰ ...Cavaler creștin și gîndilor francez.

² Consulul Belgiei.

³ Fata cea mică a defunctei, căsătorită cu Zizi Cantacuzino-Grănicerul, vărul ei primar.

⁴ Lică — Ion Odobescu, nepotul scriitorului. Mișu Galitzi era soțul Tinculinei, una din fetele Kalindero. Alta, Ionica, îl pasiona pe Matei,

convinge că sunt un talent, ceea ce e indiscutabil, și ar convola cu mine într-o poetică nacellă.»

Stilul ironic înlătură ideea oricărui plan infernal. Cum Nicolae Boicescu se află antrenat într-o aventură corsicană, Mateiu îi dă sfaturi, printre care se reține și o deviză, nu tocmai heraldică, însă vădind dacă nu o trăsătură de caracter, în orice caz precaritatea situației sale economice. Și îndată apoi scena de gen:

«Dacă e însă ocazie să te amuzi „sans eas-que”^{*17} nu e rău—prudență însă. Știri din București nu am ce-ți da. E adevărat, nu e o simplă supozitie că Vlădolanu a fost respins de la examenul de atașat și că au reușit Viehy și Telemache?. Nu știu dacă tu ai idee de ce mare huligan a fost Lucă Sturdza? La 16 ani a plecat din Brașov cu un popă bețiv, și în loc să ajungă la Liège a ajuns la Trieste. Chef mare, beție și frăție. Au luat vaporul. Chef mare, iubire. Ajunge la Veneția, chef mare. Gondola! gondola! Pină s-au isprăvit banii. Lucă nu-și aduce aminte nici de Veneția, nici de nimic, atât știe că era o mare furtunoasă și gondola, gondola și că a aruncat o masă de marmură în capul unui hotelier „Cappello nero” care fusese odată obraznic cu mătușa lui Rosetti, asta cu un an înainte. La Liège s-a collat cu o damă fină care avea un custel și avere. Ea îl a propus să fie Alphonse al ei și să vie la Paris. El a refuzat. Aci a fost hugomul, unde pui că avea și el 400 fr es par mois^{*18}. — Dragă amice, mi-e greu să-ți spun, dar n-am încotro. Acum sunt în imposibilitate de a-ți avansa c e n t s o u s^{*19}. O grămadă de nenorociri care de care mai alundala au trecut peste capul meu. Am rămas mult timp singur în București în casa pe care o locuiesc aci și care e afară din oraș. (Nu stau decit provisoriu pînă în primăvară cînd luăm o casă convenabilă). Afară din oraș, nu la țară firește, dans la banlieue^{*20} și banlieue aci e infect. Pensla întirziată și o sumă de cheltuieli m-au făcut să apelez chiar

*17...fără să cheltui...

*18 Telemac, viitorul ministru la Ankara.

*19...400 franci pe lună.

*20...o sută de lei.

*21...la periferie...

la Barbu D[elavrancea] pe care l-am touchat fort galamment^{*21}»

De ziua de naștere a prietenului său îi face urări (2/15 martie 1907):

«Îți urez de ziua ta de naștere din fundul inimii, tot ce îmi urez și mie de ziua mea care cade la 12 ale lunii — un mod grațios de a-și pune amicul în temă — să ajungi milioner și duque [sic!]. Dacă nu-ți ajunge nici atîta, îți urez și un tron, eu toate că în zilele noastre asemenea marfă nu se prea caută de oameni fini, preferindu-se gloria milioneră. La ce n-am putea năzui noi die le t z e Bassaraba^{*22} ultimii mari, ultimii bași-boșijeri ai Valahiei.»

Efigia tatălui revine la locul ei:

«Eu stau prost. Am niște incurături mari din care poate să scap bine, dare mult, mult de frecat. Tata îmi serie în felul următor: Frère il faut... travailler (études adică), tâche de bien remplir ta vie, en travaillant, en travaillant, en travaillant. Travaille, ma fille, vendange, grappille^{*23}. Eu înțeleg eu totul altfel viața și abia aștept să te revăd pe vulcanul parisian. Là au moins, on rigole^{*24}»

Cu totul în trecere, la sfîrșitul scrisorii, cîteva rînduri despre răcoalele țărănești care tocmai începeau. În schimb, misiiva următoare, tot De București, — 3 April [1907] — este decorată cu o frumoasă coroană comtală în stînga sus, sub care se citește deviza: sans défailir^{*25}. Realitățile sînt totuși de altă natură:

«În fond sunt însă de o tristețe amară. Pas de galette, plus de galette^{*26}. Mi-ar trebui 1.000 de lei. Bun. Să presupunem că aș putea combina ceva, eu toată criza, dar de unde să-l dau înapoi peste 4—5 luni lui Seimeanu^{*} sau Delavrancea? Cît despre Delavrancea nu aș avea curajul să-l tușez cu așa sume din multe cauze. Sunt foarte nefericit, unde mă duc, unde mă întorc îmi vine a striga: Cuștiga, mironșe a mizeria! Stau și iau o cafea cu un cordon rouge și mă topesc în gînduri. Noroc că mai am și eu ceva: Speranța. Ce timpuri! Ce timpuri! Dacă însă oarecare persoană n-ar fi ego-

*21...l-am atins foarte dibaci.

*22...ultimii Bassaraba,

*23 „Frate, trebuie... să lucrezi (să studiezi adică), încearcă să nu-ți irosești viața, muncind, muncind, muncind. Muncește, fata mea, culege tot, nu lăsa să-ți scape nici un bob.

*24 Acolo cel puțin lumea se distrează.

*25...fără slăbiciuni.

*26 Nici un ban, nu mai sunt bani.

* Tudor Seimeanu, profesorul lor de istorie la liceul Sf. Gheorghe.

stă și mi-ar vrea sincer binele, ar putea să-mi asigure toată viața (sau până când aş face un joli coup *27 1000—1200 pe lună. Voiu încerca totuși. Și zic 1200 lei fără băta[ie] de cap. Să vedem, trebu[ie] să dai din mîini să nu te-nuce! Tata nu e bun de nimic fin: să înve[ie] și să te timpești, nu mai are idee nici de lume, nici de viața elegantă. Vlădoianu e un pontagiu, are multe momente de criză, dar totuși rulează, rulează, se poate să găsească chiar un filon mare — un filon suflare are deja. Filonul Leblu s-a cum epuizat; tră[ie]ște tot bine, dar fastul s-a dus. Vidrașeu a dispărut ca un meteor bărbos, așa că eu conchiz că forța și fondul era[un] ale lui Vidrașeu; echilajul, supeurile cu lăutari și escapadele nocturne.

Mariajul Jeanne Știrbey — Rosetti e adevărat, am văzut pe prințul Barbu-Brăghiu conserve cu huli-ganul Radu Rosetti, bras dessus-bras dessous. C'est un coup de génie: six millions, à ce qu'il paraît *28. Mariajul Emile Sturdza — Forest-Divonne e până azi o himeră. Mai ar fi o combinație Emile Sturdza cu o Ceslanu din str. Clementza. Mariajele celelalte sunt găunoase, dar Ionelu Brătianu cel mai mare și mul parșiv pezevenghiu a pus ghlara-i mizerabilă pe Elisa Știrbey, fostă Marghiolo-Manu.

Mon cher, în București a fost panică mare, revoltele țăranilor au întrecut cele mai oribile scene de Jacquerie. Popii nu incendiat în fruntea haiducilor averi de milioane, castele, conace, au tăiat oameni în bucăți de i-au făcut panoplii, au fript copii în frigare și i-au mîncat. Îți voi scrie cu altă ocazie pe larg ce excese s-au comis. Țara a fost pacificată cu tunurile. S-au distrus de exemplu castelele Știrbey de la Petroșani și Băilești, s-au împărțit pînă și ciini de rasă ai lui V. Kohlen⁹, s-au bătut pe jaf, țăranii au răpit tot avutul d-lui Galitzî¹⁰. Pe la Cuculina au făcut stricăciuni, dar mai mici. La un țăran s-a găsit de exemplu 140.000 lei. A fost lută rău. Au distrus chiar instalația lui Ianku Kalenderoglu[!] Cu toate astea, în București joacă banii. »

Informațiile de fantezie privind răscoalele țăraneghi își dezvăluie singure sursa, dar mai arată și puțină orientare politică a lui Mateiu care, totuși, depășise vîrsta majoratului.

Orbit de himera aristocratică, Mateiu li povestește pe larg corespondentului relația sa cu Fer-

dinand de Montesquiou-Fézensac — acesta conte autentic, cu o morală dubioasă — căruia, la rîndul său, Vlădoianu li prezenta tineri. În aceeași scrisoare (8 mai 1907), rînduri fugare despre legături fără consecințe:

« Am avut onoare să escapade amoroase, cari m-au desgustat și mi-au ușurat punga. Prima: mica franțuzoică care-mi [i]eșea înainte cîntînd pe str[ada] Manea-Brutar, ai văzut-o și tu la Nestor mi se pare. E o enigmă filuța aceasta, un personaj de roman, dar am scopurile mele. Conquista a fost așu de rapidă că m-a epatat: 2 minute în piața St. Gheorghe. Am neglijat-o cîteva zile și mi-a scăpat din ghlără, o voi regăsi iar. Eu cred că e curat nebulă. E de 20 ani, și deja divorsată, și cred că în cîteva luni va deveni o gourmandine *29 miserabilă. Cum însă nu e un amor, nici un filon peu m'importe *30. Azi o vezi la la fontē, astrakanuri, bijuterie, pălării mousquetaire, bottine cu epace, mîne ea pe-o caricatură din Simplicissimus. Mi-a spus că mă iubește etc., etc. mais je m'en fous *31. Eu mi-au schimbat sistemul: acum cînd vād o damă, intru comme un boeuf furieux *32, fără nici un pic de rușine, mă obrăznicesc, mă umilesc, mint, cînt eu un adevărat napoletan, mai nles dacă am avut și prevederea să iau un Quinquina Dubonnet. Astfel în ziua cînd mi-a acordat mica franceză rendez-vous-ul, la 3 am abordat-o, la 4 am luat o chokolată cu un Dubonnet, de la 4 la 6 am flirtat cu o parisiană (une vrai grue parisienne *33) în Cîșmigiu îmbrăceată ceva turbat. Eram eu impertinent, excitat, roulam frase fine, dar și ea nu se lăsa s-o intimidez. Mi-a spus că am un aplomb. Un vrai aplomb princeier *34, i-am replicat eu și m-am presintat: prince Bassaraba-Apaffy. Eram îmbrăcat bine, mînuși gris-clair, ghețele cu epace și o cravată mauve, vieux-rose ca un lamplon. Mi-a dat un rendez-vous, dar n-a venit; eram sigur. M-a revăzut la Enescu, unde minea într-un colț

*27 ...o frumoasă lovitură...

*28 ...braț la braț. E o lovitură de geniu: 6 milioane, se pare.

⁹ Administratorul moșiei lui Dimitrie Știrbey, de la Petroșani-Bujor Vlașca.

¹⁰ Mare proprietar la Cîmpu-Mare Olt, căsătorit cu Tinculina Kalinderu.

*29 ...îlfră...

*30 ...puțin îmi pasă.

*31 ...dar nu-mi pasă.

*32 ...ca un taur furios,

*33 ...o adevărată cocolă pariziană...

*34 Un veritabil aplomb princiar,

cu timpul ei, un bogunul, dar nu mai mi-a plăcut,
e prea prea grue³⁵»

Nici carnetul monden nu lipsește:

«Madame Darvari¹¹ est sans contredit
la première grande dame du royaume³⁶.
Aseară a dinat en cabinet particulier³⁷ cu
doi diplomați, al Ma — son mari³⁸, la Capșa cu
candelabre pe masă și au jucat un bridge fin exact ca
pe vremea Marie-Antoinette. A devenit ca o Caterină
a Rusiei, și e încă foarte bogată, am auzit.»

Aristocrația valahă îl fascinează deci pe tânărul
student în drept, dar numai în măsura în care se
adeverește cosmopolită — ca și în *Crăii...* În
scrisoarea care urmează cronologic (4 iunie 1907)
lucrul apare clar:

«Dragă Amice, am primit frumoasele cărți
postale, și am plins (ca Todiritză), când am văzut
portretele strămoșilor noștri, în costume istorice. Ai
observat ce piefoare mari au toți Bourbonii, și ce
aer obraznic, și gogoeu³⁹ ? Dragă amice, eu
nu ți-am scris până acum pentru că am fost foarte
bolnav, așa de greu, că am fost, de două ori, pe
rînd, pe moarte. La vîrsta mea am avut un pojar
complément, așa de virulent, că palmele mele erau
o rană. (Asta la l Malu). Abia alaltăieri am [l]eșit
(Simbătă) la Capșa, și în oraș. Am văzut într-o
zi pe principesa Cécile-Gütză (samsarul) Pligna-
telli-Bassaraba de Bratacelno-Belmonte, fosta ta
favorită (ce timpuri, ce timpuri), cu două ani-
male din provincie, așa teribile cum n-am mai
văzut de cînd sunt. Erau niște Bratacelno din altă
branșă se vede; bărbatul și soția. El era un așu tip
cum numai desenul alăturat îl poate reprezenta,
un fel de creol, de bandit, îmbrăcat ca pe timpul
lui Metternich. Aven o redingotă cu un guler și
cu mineel mari de ratifea și lungă pînă la călcile,
un juben drept și o umbrelă. Aven un lanț de cen-
surile, niște breloques, și butoni de cîteva kilograme,

și niște stofe cum numai pe la teatru mai sunt.
Se uita la toate lucrurile cu niște ochi de bou.
(Mon cher, Cécile a beaucoup gagné
depuis ton départ: elle était telle-
ment belle ce jour-là⁴⁰ (l Mal) că te duceai
după ea nechezind. Din ce în ce s-a făcut mai
frumoasă și nu mai e în dollu — Banditul aven
ghete de damă și se credea șic!)»

Și încă unele date despre sine:

«Boala < mea > cea crudă m-a slăbit mult, dar
ca forță virilă mă sînt foarte bine. Am un appétit
d'ogre⁴¹. Ca să mă restabilesc pe deplin, o cură de
aer la munte sau la mare este absolut de rigueur.
Așa că aminînd examenele pour la session
d'automne⁴², voi pleca în curînd în străinătate
probabil. Dragă amice, căile providenței sînt impene-
trabile. Un moment, m-am gîndit să fac un petit
mariage avec un petite dot, il s'agissait
d'épouser d'ici en quelques ans, une
mignonne petite demoiselle qui m'a
donné, et me donne toujours dans
l'oeil⁴³. Dar azi, cînd mi-am adus amînte de mis-
terioasele noastre coloquii, și cînd m-am privit
în fața acelor portrete somptuoase, mi-am adus
amînte și că sînt cel dintîi și cel mai mîndru
senior, și că, je dois bouger en avant
sans défaillance, sans jamais „défail-
ler“⁴⁴. Și asta trebuie să-ți aduci și tu totdeauna
amînte. Noutăți bucurăstene nu-ți pot da: de 22
zile sînt sechestrat în casă și n-am [l]eșit decît
o dată. Montesquiou e la Paris, sau la Courtauxaux.
E un mare bulgan: toți vreau să-l înșele, și el îl
înșală pe toți. Eu-l studiez ca pe un om remar-
cabil, de la care poți învăța multă finețe.»

Musturarea strămoșilor Bourboni îl împiedică,
așadar, pe Matei să comită o căsătorie mic-bur-
gheză pe malurile Dimboviței. Amînarea exa-
menelor, în schimb, îl îngăduie să călătorească, dacă
nu spre mult visatul vulcan parisian, cel puțin
spre malurile dorite, și ele, ale Spreei.

Barbu CIOCULESCU

(continuare în numărul viitor)

⁴⁰ Dragul meu, Cécile a cîștigat enorm după
plecarea ta; era atît de frumoasă în ziua aceea...

⁴¹ ...poftă de căpcaun.

⁴² ...pentru sesiunea din toamnă...

⁴³ ...o mică căsătorie, cu o mică zestre;
era vorba să mă-nsoar peste cîtiva ani cu o dră-
gușă, mică domnișoară care mi-a picat și-ni pică
mereu sub ochi.

⁴⁴ ...să perseverez fără slăbiciune, să nu mă
las niciodată.

³⁵ ...prea ușuratică.

¹¹ Fiica lui Nicolae Bibescu, beizadeaua.

³⁶ ...este, fără discuție, prima mare doamnă a
regatului.

³⁷ ...într-un separeu...

³⁸ ...soțul ei,

³⁹ ...ironic ?

PASIUNEA ESEULUI

Oscar Walter Cisek

ȘI IDEALUL CLASICISMULUI

AM DISCUTAT, ÎNTR-UN ARTICOL DIN „ERA socialistă”¹, aspirațiile intime ale lui Oscar Walter Cisek orientate spre un clasicism de tip goethean.

Mă grăbesc să precizez că astfel de apetențe (grefate, nici vorbă, pe structura sufletească echilibrată a scriitorului) nu determinau o închidere față de nouitate. Dovadă ne stau — pentru că acest domeniu vizam în articolul cu pricina — cronicile sale de artă: Oscar Walter Cisek este printre întâii care omagiază geniul lui Brâncuși (într-o perioadă când mulți critici de pe malurile Dimboviței îl negau sau chiar îl persiflau cu înverșunare), atâtea și atâtea «recenzii» ale expozițiilor confruntă modelul tradiției cu experimentele mai noi și asta în granițele unui neclătinat discernămint (drept exemplu aș cita articolul consacrat expoziției revistei „Contemporanul”, unde distinge între un expresionism «extensiv», de suprafață, și altul «intensiv», interesat de captarea valorilor autentice, spirituale).

Cunoscător avizat al fenomenului artistic european (vezi, între altele, eseurile despre Matisse sau Bourdelle), judecățile lui Oscar Walter Cisek beneficiază de o privire de sus, suverană, care nu se lasă impresionată de furia experimentelor, sancționând înpostura și exhibiționismul (pentru a trece pe lângă literatura aș aminti aforismul său: «A fi poet nou nu înseamnă întotdeauna a striga, a lătra, a umbla în miini».)

Dacă vom ține seama și de literatura lui de pînă atunci (apreciată de un Thomas Mann sau un Theodor Däubler) și de cea viitoare (romanul — sînt tentat să spun epopeea — despre Iliada),

vom avea destule motive să împlinim cu interes această cercetare a destinelor romanului contemporan, cenzurat de o conștiință artistică, pe cît de independentă, pe atît de matură.

Se știe că, în secolul nostru, romanul a suferit numeroase și radicale mutații care constituie o sursă perpetuă de dezbinare teoretică între specialiști. Oscar Walter Cisek e conștient de dificultatea uneori insurmontabilă a chestiunii («Știu, firește, că noi contemporanii nu putem avea deocamdată distanța necesară unei aprecieri juste a acestor valori incontestabile...»), din capul locului, el declară că nu dorește să facă figură de «tradiționalist» sau de «reacționar», dorința lui fiind aceea de a pune o problemă, în speranța că ar putea ajuta la «croirea citorva poteci de cunoaștere pe teritoriul atît de vast al romanului contemporan». Mai precis, scriitorul caută a-și răspunde sieși la unele întrebări sau neliniști «de care nu ne putem încă dezbată de cînd îi citim pe unii dintre autorii cei mai interesați ai vremii noastre». Studiul se alcătuiește, de fapt, ca o confesiune, actul debitării ei în public nefecîndu-i substanța (motiv pentru a-l pune nu sub semnul patinului conferențiarului, ci al pasiunii eseului).

Cu acel spirit metodic ce-l caracterizează, el cerne multitudinea de aspecte, oprindu-se asupra celui mai nevralgic: lipsa închegării epice în romanul modern. Judecățile tranșante nu vor fi ocolite, dar formulate cu circumspecție și paciență («Departă de mine gîndul de a întreba ce va rămîne din toate astea»), deși, cînd e cazul, exprimarea va fi netedă («trebuie să recunoaștem că e și destulă dezordine în capul și în creația scriitorilor noștri») — și asta fără a ține seama de aura autorului sau a operei analizate.

¹ „Era socialistă”, nr. 6 (14), 1972.

Nu ne e greu să distingem în acest excurs în pelsajul românesc contemporan peetea unor principii ale poeziei clasice. Cisek începe, bunăoară, prin a aminti faptul că drama se desfășoară în prezent, în vreme ce «proza epică» folosește timpul la modul trecut. Este ceea ce dezbate în amănunțime Goethe, cu prilejul dialogului său epistolar cu Schiller (ideea, ea atare, va fi preluată, în studiile sale, și de Georg Lukács). Dealtminteri, atitudinea pro-goetheană va fi expres afișată, austriacul Adalbert Stifter fiind elogiat pentru că e «singurul urmaș autentic al lui Goethe în secolul al 19-lea care, în ținuta lui spirituală față de totalitatea vieții, ne convinge că are o structură cu adevărat goetheană».

Nu considerăm necesar să etalăm toate referințele de acest fel. (Într-un loc, percepe semnele unui neoclasicism, vizibil în reînvierea interesului față de Racine sau în prețuirea de care se bucură Paul Valéry «creatorul unui neoclasicism, puternic curat, nespuns de șlefuit și static».)

Mai important mi se pare să ținem seama de aceste «afinități electice» cind cercetăm modul în care Oskar Walter Cisek articulează judecățile sale referitoare la destinul romanului contemporan. Prima problemă pe care o enunță va fi, firește, cea a ordinii, a structurii interloare a fenomenului epic. «Nu orice frîntură de viață — declară scriitorul — devine un microcosm». «Iar arta a fost și va rămîne totdeauna o organizare, o închegare a vieții într-un conținut care devine imagine și simbol.»

Discutînd «extensitatea» romanului Paralela 42 al lui John Dos Passos, «romanul unui continent întreg», sau 1919, «romanul a două continente», Oskar Walter Cisek nu subapreciază «calitățile cu totul excepționale» ale prozatorului american, dar ține să remarcă că «această evocare a vieții de pretutindeni poate dar nu trebuie să însemne neapărat forță». Să nutrească oare viitorul autor al trilogiei Pirjolul vreo idiosincrazie în legătură cu romanele de amplă întindere? Nu credem. Tom Jones este citat cu o admirație necondiționată, deși se întinde pe «1200 pagini dense» și zugrăvește «cu nesfîrșite amănunte o viață în cadrul unei epoci», «un întreg de viață...». Așadar, ceea ce se pune în discuție nu este caracterul extensiv, ci cel intensiv al operei, semnificîndu-se pericolul ca «densitatea epică să sufere de pe urma lungimilor».

Organizare, închegare, densitate: se observă cum Oskar Walter Cisek folosește cu prudență caracterizări foarte largi, nu-și leagă preferințele estetice de anumite particularități de stil sau de tehnică a romanului. În acest fel, elimină posibi-

litatea de a fi acuzat — cum i s-a întîmplat lui Lukács, problema o vom relua mai încolo — că tinde să absolutizeze formele de narație specifice romanului secolului al XIX-lea. Scriitorul nu obosește să repete: «Fascinația, sugestia prin opera de artă datorită structurii și organizării...», sau: «nici un orizont deschis printr-o operă de artă nu e interesant și convingător decît atunci cînd se realizează «ca un cosmos aparte, o lume rotunjită în sine» etc., etc.

Se pune însă problema dacă astfel de cerințe nu se justifică în cazul oricărei opere de creație, indiferent dacă se încadrează sau nu în domeniul «prozei epice». Studiul enunț să eludeze acest neajuns al unei prea mari generalități prin includerea și a altor virtuți ale prozatorului epic. Și, iarăși, bineînțeles, nu este uitată obiectivitatea, prezentată drept «legea și temelia prozei epice». «Proza epică va' fi cu atît mai limpezită, mai puternică și mai impresionantă cu cît autorul se va ascunde mai invizibil în spatele figurilor...»

Cît de mult ține la această teză Oskar Walter Cisek se poate observa din tratamentul diferit pe care-l aplică celor două capodopere ale lui Lev Tolstoi: Ana Karenina și Război și pace. Ana Karenina este apreciată ca o «cultură» a «realizărilor epice a[le] literaturii rusești» deoarece «dezvoltarea organică și măiestră a subiectului

nu e tulburată de nici un element străin de personalității și de acțiune», în vreme ce, în Război și pace, Tolstoi «rupe în mod voit cu legile prozei epice, introducând nemilos și radical, în mersul acțiunii, tot felul de pasagi și capitole de polemică...». Se merge chiar, în focul demonstrației, să se accepte edițiile «scurtate ale acestei minunate opere» — adevărate erime editoriale —, numai pentru că lăsate la o parte «pasagiile de ceață, de discuție și polemică», «personagiile și firul acțiunii rămân extrem de vii și sugestive».

Mutind problema în plan general teoretic, Oscar Walter Cisek înțelege însă perfect că «epicul absolut nu există», că un autor — om fiind — nu poate să nu aibă preferințe de un fel sau altul, că, în sfârșit, tendințele politico-sociale pot foarte bine coexista cu structura unei opere epice. Iată-l făcând preclăzarea de rigoare: «Chiar romane cu tendințe politice și sociale pot fi totodată epice». Drept exemple sînt date romanul Thomas Havelar al olandezului Multatuli (care «critică aspru traiul de sclavi al populației din colțurile olandeze») și Pline și vin de Ignazio Silone. Despre ultimul roman se spune: «E cea mai nemiloasă oglindă în care au privit vreodată Mussolini și prietenii lui». Cum s-ar putea atunci concilia exigențele pomenite cu această stare de fapt? Tot prin intermediul termenului miraculos structură; subiectivitatea autorului se poate manifesta dacă rămîne între granițele «microcosmosului» operei (total

ține de eforturile autorului de a «include mai perfect, mai ermetic lumea imaginației lui pe care o prezintă cititorului»).

Este însă aceasta o simplă relație între autor și operă — care se rezolvă în plan strict formal? Ne-am putut da seama și eu alte prilejuri că Oscar Walter Cisek nu agreează abordarea problemelor de creație dintr-un unghi tehnicist, că, într-un fel sau altul, el situează, totdeauna, aceste probleme în timpul magnetic al unor semnificații spirituale mai ample, guvernate de ceea ce germanii numesc „Weltanschauung“-ul scriitorului. Investigînd cauzele «crizei epicii», el nu omite întrebarea: «ce substanță spirituală, ce esență sufletească îl îndepărtează [pe scriitor], în atitea cazuri, de tot ce poate fi numit epic?». Iar concluzia este că se poate de fermă: obiectivitatea autorului eple cere «o disciplină spirituală cât mai îndepărtată de cochetăria cu eul propriu, de un egocentrism care nu știe să se cufunde, quasi-anonim, în viața altor ființe».

Să recunoaștem că, în epocă, există puține studii, pe această temă, care să pună atît de răspînit degetul pe rană, apropiindu-se de cercetările similare ale lui Georg Lukács (citat, inevitabil, și pînă acum). E adevărat că, spre deosebire de filozoful marxist, Oscar Walter Cisek nu confruntă nemijlocit fenomenul literar cu viața socială, nu analizează factorii obiectivi existenți în evoluția societății moderne (el este: capitalistă) care condiționează criza epicii și, în general, a romanului contemporan. Este conștient însă că problema ca atare «depășește cu mult și în nenumărate direcții cercul de viață al literaturii».

Reține atenția și datarea istorică a primelor simptome ale crizei epicii: odată cu apariția individualismului burghez, atunci cînd «individualitatea se împotrivesc maselor și societății», (Georg Lukács nu susține altceva, și asta nu numai în studiile din epoca de maturitate, ci și în una dintre primele sale cărți: Teoria romanului.)

În seria fenomenelor care rod pe dedesubt integritatea epicii, Oscar Walter Cisek tree, mai întîi, «reflexiunea întotdeauna subiectivă a povestitorului» (el îl spune și «reflexiunea egocentrică») și apoi umorul: «da, umorul care privește și descrie viața nu cum este în realitate, ci cum vrea s-o vadă povestitorul».

Firește, cititorul cultivat (și rafinat), care e Cisek, știe ce este aceea «Romantische Ironie» și rolul ei în cadrul literaturii moderne, după cum e conștient că «reflexiunea» și umorul pot genera «creațiuni extraordinare, originale și palpitante», numai că, obiectiv, poate fi subminată «desăvîșirea formei epice» care «începe să sufere de pe urma hazu-

rilor și a observațiilor critice făcute de autori». «Durerile proprii ale figurilor de romane devin hazuri pentru alții, pentru imaginația cititorilor». Fenomenul, în implicațiile acestea, a mai fost semnalat și de alții. R. M. Albérès în *Histoire du roman moderne* analizează noul stil picarese al cărui autor fac mereu cu ochiul cititorului, invitându-l să nu la în serios ceea ce se întâmplă (stil care, împins la extrem, duce la subaprecierea a însuși obiectului artei: viața umană). Oskar Walter Cisek se va referi, ca la un exemplu tipic, la romanul *Tristram Shandy* al lui Laurence Sterne, la care «conținutul parantezelor a devenit mai important decât acela al acțiunii propriu-zise». Generalizând, el va observa că, întocmai ca în plastică barocă a timpului, «ornamentul predomină și în romane, detaliul strălucește». Romanul e comparat cu «o casă a cărei fațadă urmează să fie decorată cu tot felul de elemente minore».

În modul cum identifică pe «inamicii epicului», scriitorul se supune unui criteriu istoric, văzând fenomenele în devenirea lor dialectică. Și la *Stendhal*, în *La chartreuse de Parme*, construcția «aceea ermetică a lumii epice», este deschisă dură dintre «păsurile și plăcerile lui personale», dar asta nu-l împiedică pe autor «de a face din Conte Mosca, din Sanseverine, Clelia și Fabricio fapte nespus de vitale, nemuritoare», romanelor creând «o realitate în care totul se petrece extrem de viu, fără a mai avea nevoie de un comentariu personal».

Lucrurile se vor schimba însă la André Gide: la el «paranteza privitoare la autor, nu la eroii romanului, a devenit cu mult mai importantă decât conținutul epic și urmărirea firelor prin care acțiunea ar putea ajunge eventual la un conflict». Cu toată nostalgia romanelor franceze pentru epice, tentativele sale nu izbutesc, explicația fiind de firea «acestui individualist cu desăvârșire înscuit în sfera existenței proprii, în care narcisismul joacă un rol destul de însemnat».

Opera lui Gide nu apare diminuată sub raportul valorii în sine, dar falimentul ei în planul epicului relevă acest adevăr: «Scriitorii care amestecă, în opera lor, cele trăite de ei personal sînt întotdeauna în pericol de a supraestima aceste lucruri și fapte dacă ele nu sînt hotărîte și stăpînite de o soartă tipică valabilă pentru mulți».

Între «inamicii epicului» este trecută și analiza psihologică: ea «destramă și dizolvă organismul formelor epice prin nesfîrșite monologuri interioare în care subconștientul își primește un loc deosebit». Ulyse se pare că nu intră între iubirile lui literare. Cisek citează cu vădită satisfacție eticheta pe care i-a dat-o Sinclair Lewis: «un

raport de laborator». Ulyse, «această operă de însemnată capitală constituie, în același timp, culmea în criza formelor epice din romanul contemporan», decretîndu-se: «mai departe nu se poate înainta în descoperirea eului, în analiză. Analiza însă e antiartistică, în toate scopurile și procedeele ei. Artă rămîne sinteză».

Nici vorbă, prin asta, și Proust va fi amendat. În opera lui «densitatea internă» e «enormă», dar «acțiunea a cedat pretutindeni locul ei unei atmosfere de nesfîrșită contemplație». Acțiunea «externă e zero», lipsese contraforșii subiectului: «E de parcă oasele și orice materie rezistentă ar fi fost îndepărtate din trupul acestor romane».

Absențe (sau, mai degrabă, simple particularități) care vor fi corelate aceluiași egocentrism: «Cînd li cunoaștem însă opera, cînd li urmărim de aproape mersul atât de lent al celor povestite, ne dăm seama că Proust, acest om suferind, acest snob bolnăvicios, veșnic tentat, veșnic sedus de vraja și de legile nescrise ale aristocrației franceze, trebuie să rămînă departe de construcția epică. În toată respirația uriașă a operei lui, el rămîne un egocentric».

În sfîrșit, alt «inamic» îl reprezintă intruziunea eseului: «Prin englezul Aldous Huxley și prin opera germanului Thomas Mann, eseu s-a introdus în paginile romanului contemporan, dînd epicul la o parte». Sînt amintite «discuțiile interminabile» cu caracter filozofic, sociologic, religios etc., care «înundă cu niște lacuri nesfîrșite tărîmul epic al romanului».

Prin unele din concluziile sale, cercetarea lui Oskar Walter Cisek se apropie — după cum am mai spus — de cea a lui Georg Lukács. Desigur, dincolo de diferențele de metodă, arătate, există și vizibile distineții de ton. Lukács nu face risipă de amabilități, generalizările lui — îmbrăcate și în veșmintul grav filozofic — sînt energice și, uneori, chiar dure. Bunăoară, într-un interviu (reprodus de „*Il Contemporaneo*“, nr. din februarie 1964), discutînd «pluridimensionalitatea» și «unidimensionalitatea» operelor moderne, îi trimite pe Kafka și Joyce direct în «fosse comune». (Apropo: e curios că Cisek nu se referă deloc la Kafka, el care, ca atașat de presă al legației române, a trăit chiar în atmosfera creațiilor acestuia din vechiul oraș al Pragăi.)

După cum ne-am putut da seama, scriitorul e plin de amenitate, de fiecare dată găsește de spus câte o vorbă bună la adresa valorii în sine a eforturilor scriitorului studiat. (Proust beneficiază de această recunoaștere fermă: «e un scriitor mare și un și mai mare descoperitor al sufletului omenesc». Iar despre cărțile lui Huxley și Thomas

Mann se spune că sînt «extrem de sugestive, cărți care ne pasionează, care nu pot fi excluse din imaginea epocii» etc.) Dar, cu tot spiritul paremnos și nuanțat care prezidează judecățile estetice, studiul nu izbuște să eludeze aspectele dilematice ale chestiunii. Rămîne valabilă, și în cazul lui Cisek, întrebarea pe care i-o pune Brecht lui Lukács: poate fi zugrăvită realitatea modernă, caracterizată prin haos, rupere de echilibru și atomizare sufletească, ignorîndu-se experiența scrisului unui Joyce sau Dos Passos?

Referindu-ne la conferința de față: este cert că intruziunea reflexiunii, a eseului, a analizei psihologice reprezintă achiziții de căpetenie ale romanului modern. Da, răspunde Oscar Walter Cisek, dar, obiectiv, astfel de tendințe duc la destrămarea «închegării epice». Sîntem tentați să răspundem, parafrazîndu-l pe Flehte: cu atît mai rău pentru închegarea epei.

Aici iese la iveală insuficiența conținută în manipularea unor termeni prea abstracți. «Închegare artistică», «structură», «tot artistic». Dar cine ne dovedește nouă că acești termeni sînt adevărați, să spunem, numai în cazul Anei Karenina și nu și al lui Ulyseș? Este, firește, mai ușor să se arate ce nu există în romanul secolului nostru decît să se definească ceea ce se înscrie în evoluția dialectică a genului și care se constituie ca achiziții ale viitorului.

Pentru continuarea discuției — indicînd modul în care pot fi integrate în structura romanului modern unele noutăți de tehnică literară — ne sînt utile articolele lui Lukács consacrate lui Thomas Mann (autor în cazul cărui Cisek este surprinzător de expeditiv, mai ales dacă ținem seama de relațiile de stimă și chiar de afecțiune amicale care au existat între ei).

Problema va fi dezbătută pe plan filozofic, căutîndu-i-se consecințele în imaginea timpului. La autorii moderni există o antinomie între timpul subiectiv, trăit (considerat drept singurul autentic), și timpul obiectiv, istoric (văzut ca fiind mecanic sau mort). Thomas Mann, atît în Muntele vrăjtit, cît și în Faustus, transferă ceea ce la ceilalți este o chestiune de viziune în simplu, dar expresiv mijloc de caracterizare a personajelor. El folosește un timp dublu: cel al lui Adrian Leverkühn și cel al biografului său Serenus Zeitblom (care deserie contextul epocii pe fundalul cărui se desfășoară lupta cu demonii creației a răposatului său prieten și mentor), numai că cele două timpuri se luminează reciproc și se contopesc lăuntric «în reprezentarea obiectiv-epică a lumii».

Fidel pînă la capăt principiilor sale, Georg Lukács ajunge însă să vadă, aici, o întoarcere, pe căi ocolite, la «unitatea „tradițional realistă” a noțiunii de timp social-istoric».

Adevărul e că romanul modern continuă să stea în fața celor mai redutabili specialiști ai timpului nostru ca un nou Sfinx, la ale cărui întrebări enigmatice se dau încă răspunsuri incomplete (atunci cînd nu sînt cu totul sibilnice).

Să nu dăm însă semne de impațiență: la urma urmelor, nu dispunem de perspectiva necesară pentru a putea cuprinde în întregime și judeca cu totală obiectivitate acest fenomen care întrece prin complexitatea lui tot ceea ce a cunoscut pînă acum literatura universală. Oscar Walter Cisek are dreptate să spună: «N-am ajuns la sfîrșitul timpului și nici la sfîrșitul lumii». Ceea ce-mi place, de altminteri, cel mai mult — în conferința lui — este tocmai particularitatea că, exprimîndu-și, cu totală sinceritate, ezitățile sau insatisfacțiile produse de spectacolul romanului modern, are tot timpul fața îndreptată spre viitor, aspirînd, conform credințelor sale neoclasice, spre un «nou stil epic», a cărui geneză n-o leagă, în primul rînd, de vreo misterioasă alchimie a tehnicii literare, ci de «regenerarea lăuntrică a omului».

Nu se poate realiza «noul stil epic» decît lup-tîndu-se împotriva a «tot ce e grănit în subiectivitate», a tot ceea ce înseamnă cultivarea «propriului eu», pentru a se ajunge «la un simțămînt de identificare cu acești semeni».

Cît de reconfortante sînt aceste crezuri ale lui Cisek!

În ceea ce privește tehnica artistică, ei bine, aceasta trebuie să se integreze unei sinteze: «Dacă permitem imaginației noastre să călătorească dincolo de posibilitățile realului ne-am putea închipui un roman al viitorului scris cu forța incomparabilă a americanului Hemingway, cu stilul ales al lui David Herbert Lawrence, cu stăpînirea epică a rușilor Babel și Vsevolod Ivanov, cu pătrunderea spre subconștient a lui Marcel Proust, cu înțelegerea pentru subtil și nuanță a lui Italo Svevo, cu setea vizuală a lui John Dos Passos...» Cu alte cuvinte: «Conștientul și subconștientul, perifericul și centralul ar fi contopite într-un tot, numai puțin ermetic închis, în clădirea vie a acțiunii, ca o străveche Saga scandinavă sau ca romanul Ana Karenina».

«Arta vremii e oglinda vremii» conchide, aforistic, Oscar Walter Cisek, condiționînd «aparitia unor forme epice primenite» de «încolțirea, întruchiparea unui mit și a unui țel de nădejde nouă».

Al. OPREA

CRIZA EPICULUI ÎN ROMANUL CONTEMPORAN

OSCAR WALTER CISEK

Doamnelor și domnilor, citind pe afișele Universității libere « Sabina Cantacuzino » titlul conferinței mele, mulți dintre domniile-voastre și-au spus poate: « *Criza epicului în romanul contemporan* — ce titlu pretențios și destul de pedant! ». Dar, ciudat lucru! Am ascultat, în același ciclu, patru conferențieri care ne-au vorbit despre evoluția romanului modern francez, englez, rus și american, despre extraordinarele realizări săvârșite, în zilele noastre, pe acest tărâm de creație, și-acum ni se anunță un subiect care se izbește cap în cap de cele constatate. Așadar, criză!? Domnișoara Ghețu, de pildă, ne-a vorbit cu atîta entuziasm, cu atîta pătrundere subtilă și însuflețită despre marile descoperiri psihologice ale unui Huxley sau ale romancierei Virginia Wolf, iar domnul Comarnescu despre o pleiadă întreagă de « urieși », precum s-a exprimat domnia-sa, « urieși » care au publicat niște « romane fluvii » pline de toate aspectele lumii americane, de cuceririle omului nou într-o lume nouă. Atunci, în ce constă criza? Pentru a vă răspunde, doamnelor și domnilor, la această firească întrebare, țin să subliniez, înainte de toate, că titlul conferinței mele nu e *Criza romanului contemporan*, ci, mult mai deslușit, dar și cu mult mai pedant, dacă vreți — « *Criza epicului* » în *romanul contemporan*. Pentru a fi și mai precis, aș putea spune și altfel, aș putea spune *Criza formelor și a realizărilor în romanul contemporan* sau și mai clar *Lipsa închegării epice în romanul contemporan*, titlu care ar cuprinde, fără îndoială, numai o latură din aspectul integral al romanului creat în vremurile noastre. Căci și epoca noastră a produs, lucru incontestabil, un număr destul de considerabil de romane valoroase de structură epică.

În ce mă privește însă, nu am apărut azi înaintea domniilor-voastre spre a vă servi noi informațiuni despre romanul contemporan, spre a întregi oarecum cele spuse, cu atîta competență, de către ceilalți conferențieri, ci pentru a răspunde la o întrebare, *pentru a pune o problemă*, de care nu ne mai putem parcă dezbată de cînd îi citim pe unii dintre autorii cei mai interesanți ai vremii noastre. Și această problemă nu se referă pur și simplu la conținutul, la materialul brîut, la experiența de viață strînsă între scoarțele acestor cărți. Nu, atît de simple și nevinovate nu sînt considerațiile noastre. Problema ce ne preocupă privește forma, privește structura, închegarea *artistică* a acestui conținut. Ni se vorbește mereu despre imensitatea conținutului cu care se poate mîndri — și pe drept — romanul modern, fie el rus sau american, francez sau englez, polonez sau scandinav. Ni se spune — și cu aceeași dreptate — că nesfîrșite continente de viață interioară, de viață subconștientă ar fi fost descoperite de James Joyce, de William Faulkner, Thomas Wolf și atîția anglo-saxoni, alături de care stau cu cînte francezii: Marcel Proust și André Gide, mediteraneanul Italo Svevo, germanii Thomas Mann și Alfred Döblin, amîndoi demo-

crați care au petrecut anii războiului în America. Și popoarele mai mici — de pildă cehii, portughezii, norvegienii și danezii sunt demni reprezentanți în acest concert de glasuri care cîntă dinamismul universului nostru, cîntă soarta omului modern, conștiințul și subconștiințul lui în uriașa învîlmășeală produsă de trenuri, metrouri, telegrafe, telefoane, de radio, televiziune și bombe atomice.

Cuvîntul «dynamism» este astăzi unul dintre cele mai pervertite de care ne putem servi și sunt destui printre noi care, obosiți de atîta mișcare, se îndreaptă spre static. Dovadă, renașterea lui Racine în conștiința timpului nostru, prețuirea neîntîrziată de care s-a bucurat un poet atît de mare ca Paul Valéry, creatorul unui neoclasicism puternic conturat, nespus de șlefuit și static. Căci, vedeți, trebuie să recunoaștem că e și destulă dezordine în capul și în creația artiștilor noștri. Nu orice frîntură de viață devine aci un microcosm. Iar arta a fost și va rămîne totdeauna o organizare, o închegare a vieții într-un conținut care devine imagine și simbol. De cîte ori, răsfoind cărțile romancierilor moderni, mi-am adus aminte de cuvintele înțelepte ale președintelui Masaryk: «Stați, nu trebuie să confundate porniri și aspecte atît de diferite: dezordinea nu e un program». Nu e un program nici pentru noi, aceștia care citind azi romanul unui continent întreg, romanul *The 42 paralel* de John Dos Passos, sau *Romanul a două continente*, cum își numește același autor, în subtitlu, romanul *1919*, adică o mie nouă sute nouăsprezece — rămînem totuși la părerea că toată această evocare a vieții de pretutindeni *poate*, dar *nu trebuie* să însemne neapărat forță. Noi punem o întrebare. Nu susținem că John Dos Passos nu e un autor cu calități cu totul excepționale și nu-i întrebuițăm aci numele decît pentru a contura unele trăsături caracteristice și pentru multe alte realizări în domeniul romanului contemporan. Nu sunt chemat să împart elogii și nu vreau să critic. Dar vreau să cercetez, pe cît cu putință, structura epică a romanului, vreau să aflu ce substanță spirituală, ce esență sufletească îl îndepărtează, în atîtea cazuri, de tot ce poate fi numit epic. Nu vom confunda, așadar, conținutul, imensitatea impresionantă a conținutului, subiectul și conflictele cu realizarea epică. Voi căuta să mă apropiez de formă, de închegarea epică, fără a mă lăsa sedus de acea melodie interioară sau exterioară a ritmului ce stăpînește romanul modern, proza aceasta cu o mie de fețe, cu o mie de melodii prinse în cuvinte atît de diferite în contemplarea imobilizată a lui Marcel Proust, în acea vibrație lăuntrică a capitolului *La regarder dormir* din *La prisonnière*, în capitolul *Țigara* din romanul *Zeno Cosini* de Italo Svevo. În nenumărate chipuri și frămîntări ale existenței, precum ni le înfățișează James Joyce, Thomas Wolf, Ernest Hemingway și atîția alții. Toate ritmurile sunt reprezentate, de la lîncezeala bolnăvicioasă pînă la goana aeroplanelor și a undelor radiofonice prin aer. Toate mijloacele tehnice, în ce privește sugerarea, prinderea cît mai palpabilă, cît mai plastică a conținutului, în ce privește însuflețirea prozei au fost întrebuițate. Nici rezonanța patetică nu lipsește. Cuvintele americanului Thomas Wolf răsună citeodată ca o orgă. Cită *extensitate*, cite brațe larg deschise spre focarele clocotitoare ale lumii! Știu, firește, că noi contemporanii nu putem avea, deocamdată, distanța necesară unei aprecieri juste a acestor valori incontestabile. Departe de mine gîndul de a întreba: «Ce va rămîne din toate acestea?». Îmi permit însă, totuși, a crede că unele întrebări cu privire la criza epicului, la criza sau la lipsa formelor epice în multe romane moderne ne-ar putea da lămuriri modeste dar, totuși, destul de prețioase, în croirea cătorva poteci de cunoaștere pe teritoriul atît de vast al romanului contemporan.

A trece în revistă conținutul romanelor norvegiene, nu înseamnă nicicum a vorbi despre arta romanului norvegian, chiar dacă trebuie să presupunem că forma și conținutul se identifică în orice operă de artă. Cînd oare un conținut de viață, prins în plasa cuvintelor, devine într-adevăr un roman? Și ce anume forme, ce închegări trebuie considerate epice? După toată introducerea aceasta, permiteți-mi, doamnelor și domnilor, să încep, încă o dată, cu începutul. Înainte de a trece însă la o scurtă caracterizare a formelor epice, fie-mi îngăduit să spun că nu o voi face, în nici un caz, cu parti-pris-ul unui așa-zis «tradiționalist» sau al unui reacționar, în domeniul acesta,

ci numai pentru a contribui la lămurirea unei probleme care depășește cu mult și în nenumărate direcții cercul de viață al literaturii.

În ce privește întrebuintarea timpului, rolul timpului în diferitele ramuri de literatură, aş dori să relev câteva lucruri, câteva fapte indiscutabile și elementare pe care le cunoaște, desigur, oricine dintre domniile-voastre. E vorba de faptul că drama întrebuintează pentru desfășurarea ei prezentul, forma prezentului, în vreme ce povestirea, oarecum « în statu nascendi ». Prezentul înseamnă, aşadar, și în cazul acesta, o dinamizare sau o dramatizare: mișcare în loc de contemplare, trecere — mers sau grabă sau goană — în loc de constatare liniștită.

Povestitor este deci acela care știe să privească înapoi și să redea în cuvinte cele întâmplate, indiferent dacă acele întâmplări sunt adevărate, adică reale, sau dacă sunt născocite, inventate parțial sau pe de-a-ntregul de către povestitor. Numai în romanele moderne, scrise în secolul nostru, forma trecutului e uneori înlocuită de aceea a prezentului. Ce rol joacă acest prezent în romanul contemporan, despre aceasta ne putem lesne da seama cînd ne gîndim la importanța motrică a dialogurilor în proza mai veche și la faptul că prezentul redă, în desfășurarea acțiunii, o fază de devenire, oarecum « în statu nascendi ». Prezentul înseamnă, aşadar, și în cazul acesta, o dinamizare sau o dramatizare: mișcare în loc de contemplare, trecere — mers sau grabă sau goană — în loc de constatare liniștită.

Un lucru a constituit însă, totdeauna, legea și temelia prozei epice: De la *povestitor* s-a pretins să fie cît mai invizibil, să nu apară lingă sau în fața figurilor din acțiune, în vreme ce toate cele povestite trebuiau să conțină cît mai multă *viață palpabilă, cît mai multă soliditate*, mișcare și acea *respirație firească* a realității. În proza epică, cele trăite sau inventate sunt înnodate astfel că aspectul vieții, prins în cuvinte, să dea impresia unei obiectivități, chiar dacă o asemenea obiectivitate pare cu neputință din cauza elementelor pur individuale și subiective care străbat încontinuu imaginația noastră.

Aşadar, obiectivitatea cu orice preț, atitudinea de obiectivitate, de nepărtinire, chiar dacă autorul, dacă povestitorul va avea preferințe firești, fiind vorba de ființe, stări și acțiuni inventate de el. Proza epică pretindea și mai pretinde în desfășurarea funcțiunii de creație o disciplină spirituală cît mai îndepărtată de cochetăria cu eul propriu, de un egocentrism care nu știe să se cufunde, quasi-anonim, în viața altor ființe. Proza epică va fi deci cu atît mai limpezită, mai puternică și impresionantă cu cît autorul se va ascunde mai invizibil în spatele figurilor, în umbrele lucrurilor, cu cît va reuși să închidă mai perfect, mai ermetic lumea imaginației lui pe care o prezintă cititorului. E o altă lume trecută astfel în realitatea noastră.

Cînd vorbim despre epic, ne gîndim firește și la epopee, la acele cîntări minunate care au pătruns veacurile cu numele lui Homer. Dar, lucru ciudat pentru noi, care vorbisem adineauri despre alura obiectivă a povestitorului epic, despre excluderea lui din lumea celor povestite, că *Odiseea* începe cu un vers în care cîntărețul—autorul o roagă pe muză să-l învețe cîntecul celui bărbat mult umblat și rătăcit. E, aşadar, o dorință foarte subiectivă, prinsă în tiparul acestor cuvinte. Epicul absolut nu există, nu poate să existe. Văzut prin prisma esteticii literare, care are nevoie de norme și noțiuni pentru a preciza structura operei de artă și valoarea ei, Herodot e mai epic decît Homer. El povestește simplu și fără înconjur, le spune lucrurilor pe nume, ca un înțelept dar și ca un copil care arată cu degetul spre a exclude, de la început, orice dubiu. E ca și cum ar spune: « Astea au fost și nicidecum altele. Dar cine dorește să citească și printre rînduri — n-are decît ! Faptele sunt înșirate cu cuminenția unui om conștiincios ».

Dar cred că o altă literatură, mult mai puțin importantă decît aceea a antichității eline, ne oferă, poate, exemple și mai sugestive pentru înțelegerea epică. Mă gîndesc la literatura străveche a Islandei, la acele manuscrise din secolul al XIII-lea și al XVI-lea care conțin istoria, faptele și analele unei aristocrații țărănești, din epoca primei colonizări a Islandei, de pe la începutul veacului al IX-lea și pînă în veacul al X-lea. Pe-atunci, triburi norvegiene veniseră de pe continent și debarcaseră pe insulă. Viața lor de toate zilele, faptele de arme săvîrșite de eroii diferitelor familii, lup-

tele cu inamicii și cu puterile nemiloase ale naturii sunt evocate în cea mai curată proză epică. Povestitorii vor să fie crezuți pe cuvânt. De aceea, înșirarea faptelor și caracterizările eroilor sunt atât de epice. Chiar dacă își laudă cineva marfa proprie — adică fratele sau sora — vrea să pară cât se poate mai obiectiv, ca nimeni să nu se îndoiască mai târziu de adevărul celor povestite. Până și laudele, elogiile sunt îmbrăcate în dialoguri care fac ca întîmplările să apară cât mai verosimile. Din țesătura econoamă și, uneori, chiar laconică a descrierilor, se desprinde măreția unui monumental aspru, sever și plin de demnitate. Excepționalul dar de povestitor, pe care-l întîlnim de atîtea ori și mai târziu la poporul norvegian, apare, pentru întîia oară, în aceste anale care poartă numele de Saga. (A nu se confunda Saga cu termenul « Sage », care, precum vă este cunoscut, înseamnă, în limba germană, legendă.) În depărtarea aceasta a nordului, acolo unde povestitorul a ținut neapărat să fie cât mai anonim și să excludă din desfășurarea povestirii speranța oricărei părținiri, *găsim*, așadar, un stil epic care, în închegarea lui densă, în ținuta lui sobră și nespus de sugestivă, rămîne fără pereche. Toată « Saga » Islandei a crescut dintr-o stăpînire superioară și suverană a vieții, a crescut dintr-o mentalitate și din simțăminte străine de egoism, străine de un egocentrism care ar fi reacționat prea imediat față de interese apropiate. Să reținem deci următoarele: egoismul ieftin și egocentrismul sunt dușmanii prozei epice, sunt, precum am văzut, dominante psihologice care împiedică sau stînjenesc închegarea epicului.

Dar unde întîlnim acest fel de organizare artistică a unui conținut povestit, unde întîlnim epicul în literatura modernă?

În Anglia, timp de un sfert de mileniu, romanul s-a dezvoltat paralel cu societatea, cu burghezia, cu realizările coloniale ale Imperiului Britanic. Toată dezvoltarea societății e oglindită în roman, de la Richardson și Laurence Sterne pînă la contemporanii noștri: Kipling, Josef Conrad și Huxley. Kipling rămîne înainte de toate romancierul imperiului întreg, romancierul epocii care a fost patronată și simbolizată de un singur nume, de acela al reginei Victoria. Trei nume răsar acolo din uriașa producție epică a secolului al XIX-lea: Thackeray, Dickens și Meredith. Povestirile și romanele marinarului Josef Conrad nu sunt mai puțin epice decît *Tom Jones*, romanul unui copil găsit care, pe 1.200 pagini dense, zugrăvește, cu nesfîrșite amănunte, o viață în cadrul unei epoci. Sunt, precum spuneam, 1.200 de pagini! Cifra aceasta ne indică formatul, ne arată că romanul englez cuprinde mai întotdeauna un întreg de viață, în continuă dezvoltare și aproape nestăvilit de spațiu ca și patria autorului. Proza epică a englezilor din secolul trecut ia, și în ce privește aspectul exterior al volumelor, proporții mai mult decît considerabile, fără ca densitatea epică să sufere de pe urma lungimilor.

Pe planul realizărilor epice, romanele lui Balzac nu conțin, precum s-a relevat de-atîtea ori, mai puține personaje vii decît dramele și comediiile lui Shakespeare, iar totalitatea operei lui, acea *Comédie humaine*, e un cosmos întreg alături de care, la o comparație aprofundată și amănunțită, nu rezistă decît opera lui Dostoievski și cele trei romane capitale publicate de Tolstoi.

Cine a citit romanul *Anna Karenina* cunoaște probabil culmea realizărilor epice a literaturii rusești, culme care, în dezvoltarea organică și măiastră a subiectului, nu e tulburată de nici un element străin de personaje și de acțiune — lucru care, din nefericire, nu-l putem spune și despre *Război și pace*, unde Tolstoi rupe, în mod voit, cu legile prozei epice, introducînd, nemilos și radical, în mersul acțiunii, tot felul de pasaje și capite de polemică, privitoare la războiul împotriva lui Napoleon și la pedeapsa primită de acela care a îndrăznit să invadeze pămîntul Rusiei. Într-o scrisoare lămuritoare, publicată de Tolstoi după apariția cărții, marele povestitor recunoaște că *Război și pace* spulberă granițele obișnuite ale romanului, ajungînd la un nou fel de realizare, la un fel mai adecvat proporțiilor uriașe ale patriei. În librării, unde nu se prea caută versiuni și texte critice, găsim însă, de obicei, ediții scurte ale acestei minunate opere, ediții în care pasaje de ceartă, de discuție și polemică sunt lă-

sate la o parte, astfel că personajele și firul acțiunii rămân extrem de vii și sugestive.

Epici sunt contemporanii noștri norvegieni Knut Hamsun și Johan Bojer, când povestesc, în cicluri de romane, viața pescarilor și a vagabonzilor din fiordurile scandinave, epică e Selma Lagerlöf, când în *Gösta Berling* clădește un mit în jurul cavalerilor din Eckebij, epic e celul Jaroslav Durych, când închină vieții și epocii lui Wallenstein o trilogie de romane, urmărind pașii și drumurile eroilor lui peste întregul continent și pînă în America de Sud, epic e slovacul Chronsky în romanul *Josef Mak*, epic e finlandezul Alexis Kivi în cartea *Cei șapte frați*, epic e marele polonez Reymont în fresca vieții rurale *Tărani*. Chiar romane cu tendințe politice

și sociale pot fi totodată epice. Ne-a dovedit-o cu prisosință olandezul Multatuli, în romanul *Thomas Havelar*, care critică aspru traiul de sclavi al populației din colțurile olandeze, iar, acum cîțiva ani, italianul antifascist Ignazio Silone, care, în vremea refugiului său în Elveția, a publicat un manifest epic, neîntrecut în felul lui: romanul *Piine și vin* apărut de curînd și în traducere românească. E cea mai nemiloasă oglindă în care au privit vreodată Mussolini și prietenii lui. Printre americani, Theodor Dreiser și Sherwood Anderson sunt poate autorii cu cele mai bogate resurse epice.

Am dat aci numai cîteva exemple care, desigur, ar putea fi înmulțite, dacă aș trece în revistă toate realizările epice. Cum scopul conferinței mele este însă altul, aș dori să mai clarific puțin legăturile organice dintre conținut și forma epică. Precum am încercat să vă arăt — deocamdată prea grăbit și prea superficial, pentru a dovedi într-adevăr valabilitatea celor spuse — suntem încințați de descoperirea atîtor sectoare noi ale vieții, ale existenței de către romancierii contemporani, nu vom *confunda* însă materialul produs de pe urma acestor descoperiri cu valoarea artistică, cu valoarea epică a descoperirilor.

«Cred că este indiferent, scria, acum cîțiva ani, filosoful spaniol *Ortega Y Gasset*, dacă un romancier povestește viața unui croitor sau viața unui cuceritor al lumii. Un conținut de roman e cu atît mai valoros și mai valabil, cu cît poartă în sine mai multă substanță de mit, adică cu cît e mai înrădăcinat în tainele, în subconștientul, în religia și imaginația unui popor și astfel, totodată, în imaginația omenirii întregi. Poetul e glasul, e gura celor ce tac. Cu cît un poet e mai mare, cu atît e mai mare și numărul acelor care, în tăcerea lor, vorbesc prin el.»

Căci materialul, din care e clădită, nu constituie și nu salvează aspectul operei de artă. Aurul din care e făcută figura unei statui nu sfințește statuia. *Opera de artă trăiește mai mult din formă, din închegarea ei decît din substanța ei, din materialul ei brut.* Fascinația, sugestia prin opera de artă e datorită *structurii și organizării*, căci ea suprapune oarecum structura ei formală unui conținut real «literar». Așadar, nici un orizont deschis printr-o operă de artă nu e interesant și convingător prin conținutul lui, ci numai prin forma lui, prin tiparul de viață al acestui orizont — ca un cosmos aparte, o lume rotunjită în sine.

Omul european trecuse prin faza de anonimat a Evului mediu. Lucrurile și simțămintele primiseră nume noi fiindcă generațiile treceau printr-o continuă deșteptare. După teatrul popular spaniol, după teatrul întregii epoci elisabetane, din care Shakespeare răsare numai ca o culme mai înaltă printre ridicături destul de considerabile, individualismul își face loc în spațiile imaginate ale romanelor,

Cervantes e o sinteză de încheiere în lungul capitol al romanelor cu subiecte din viața aventuroasă a cavalerilor, o încheiere și un nou început. Bogăția burgheziei engleze își găsește cîntăreții. Individualitatea se împotrivesc maselor și societății. Cine îți poate interzice să surzi privind și descriind viața și pățaniile și năzdrăvăniile altora, aventurile amoroase, umilințele și crimele altora? Aci nu mai putea fi vorba de ținuta cu pretenții de obiectivitate a povestitorilor norvegieni din Islanda care au înlăntuit, pe paginile manuscriselor, Saga după Saga. Omul primise dreptul să-și spuie părerea și făcea uz de acest drept. Astfel, reflexiunea întotdeauna subiectivă a povestitorului începe să destrame, încetul cu încetul, formele epice, închegarea prozei epice. Reflexiunea e primul inamic al epicului, iar al doilea este — deși constatarea pare cam prea radicală și oarecum exagerată — umorul, da, umorul care privește și descrie viața *nu* cum este în realitate, ci cum vrea s-o vadă povestitorul. Imaginea realității, a întâmplărilor reale e cu desăvîrșire preschimbată prin umorul povestitorului. Forma epică, în caracteristicile ei fundamentale, închegarea cît mai simplă a unui conținut de structură epică și umorul se exclud deci reciproc. Umorul e elementul subiectiv care schimbă culoarea lumii, ritmul mișcărilor, însemnătatea gesturilor. Durerile proprii ale figurilor de roman devin hazuri pentru alții, pentru imaginația cititorilor. Mină în mină, reflexiunea egocentrică și umorul realizează, pe tărîmul romanului, creațiuni extraordinare, originale și palpitate, chiar dacă desăvîrșirea formei epice începe să sufere de pe urma hazurilor și a observațiilor critice făcute de autori. Astfel, am putea spune că, în vegetația succulentă și multicoloră a scenelor, din romanul *Tristram Shandy*, al englezului Laurence Sterne, conținutul parantezelor a devenit mai important decît acela al acțiunii propriu-zise. Reflexiunea și umorul devin, în multe privințe, stăpînitorii nestînjeniți ai unei proze care vrea să placă prin multiplele înfățișări ale amănuntelor, ignorînd uneori cu desăvîrșire construcția și liniile mari ale acțiunii. Ca în plastica barocă a timpului, *ornamentulul predomină și în romane*, detaliul strălucește. Romanul e, în epoca aceea, ca o casă a cărei fațadă urmează să fie decorată cu tot felul de elemente minore.

Mai tîrziu, *Stendhal* este acela care, am putea spune, devine și mai intim cu cititorul său. El e epic și realizează cîteva dintre cele mai frumoase romane ale literaturii universale, deschide însă totodată construcția aceea ermetică a lumii epice, spre a introduce cîte un amănunt din păsurile și plăcerile lui personale. În romanul *Chartreuse de Parme*, după un foarte lung dialog între două persoane, autorul deschide paranteză scuzîndu-se față de cititor și arătîndu-i că dialogul ar fi fost și mai interminabil dacă l-ar fi redat întocmai, dar că și-ar fi permis unele scurtări. Asistăm deci la o înțelegere între autor și cititor, pe socoteala personajelor din roman. E faza de trecere spre acel domeniu fluid și irizant, unde intuiția se întîlnește cu gluma, cu reflexiunea inventată. Asemenea reflexiuni constituie, pe la anul 1800, primele încolțiri ale acelor trăsături subtile pe care germanii le-au circumscris cu noțiunea «*Romantische Ironie*», adică ironie romantică. Asemenea observații subiective nu-l împiedică însă pe autor de a face din Conte Mosca, din Sanseverine, Clelia și Fabricio fapte nespuse de vi-tale, nemuritoare, toate ca Julien Sorel și doamna Renal din *Le rouge et le noir*. Între materialul brut al conținutului și împletirea epică a lui Stendhal e o diferență enormă. Cînd spunem, de pildă, doamna Renal se îndrăgostește de Julien, atingem parcă numai această constatare. Stendhal însă *nu face* o singură aluzie la aceasta și nu

ne comunică părerea lui personală despre faptul acesta; el creează o realitate în care totul se petrece extrem de viu, fără a mai avea nevoie de un comentariu personal.

Autorul francez contemporan care-l prețuiește cel mai mult pe Stendhal e, fără îndoială, *André Gide*. Prețuirea aceasta nu constituie, precum vom vedea, o simplă întâmplare. Egotistul Stendhal și autorul atîtor confesiuni și scrieri autobiografice în care se reflectă toate tulburările timpului, Stendhal și Gide sunt adînc înrudiți, chiar dacă îi desparte un secol. *André Gide* și-a exprimat cîndva părerea că *La chartreuse de Parme* ar fi cel mai mare roman al literaturii universale. Gide admiră elementele epice, deși nu le poate realiza în opera proprie. E întotdeauna autobiografie, iar toată proza lui nu e parcă decît un singur monolog. Cartea *Les Faux Monnayeurs*, singura bucată de proză a lui Gide pe care autorul însuși a considerat-o « roman », a fost întregită mai tîrziu prin publicarea celui faimos *Journal des Faux Monnayeurs* care oglindește în capitole nespuse de sincere lupta lui Gide pentru construirea unui întreg epic, lucru care, firește, nu-i reușește acestui individualist cu desăvîrșire încuiat în sfera existenței proprii, în care și narcisismul joacă un rol destul de însemnat. Precum spuneam adineauri, referitor la Laurence Sterne, paranteza privitoare la autor, nu la eroii romanului, a devenit cu mult mai importantă decît conținutul epic și urmărirea firelor prin care acțiunea ar putea ajunge eventual la un conflict. În *Journal des Faux Monnayeurs* nu mai avem decît conținutul parantezelor care, de data aceasta, ne dovedesc ce luptă a fost dusă de autor pentru învingerea eului propriu pentru cufundarea în sufletul eroilor săi: « De ce m-aș prefăce? spune Gide. În acest *Journal* al unui creator, ceea ce mă tentează e genul epic. ». Dacă *André Gide*, unul dintre spiritele cele mai libere ale secolului nostru, n-a reușit să ne dea un roman dens și solid — aceasta înseamnă numai că a ținut să nu falsifice nici o trăsătură din opera lui, care, dincolo de împărăția romanului, rămîne una dintre cele mai impresionante confesiuni ale timpului. Era firească, ca și acest egoist, într-un înțeles foarte înalt, să nu contribuie decît la o destrămare și mai evidentă a formelor epice în romanul contemporan. Opera lui Gide n-a ieșit, firește, diminuată din această luptă cu epicul. Falimentul lui Gide pe tărîmul romanului trebuie considerat ca o izbîndă a esenței operei lui, esență care, chiar dincolo de literatură, înseamnă, în înfățișarea culturii europene, o trăsătură de care nu ne-am mai putea lipsi.

Dar falimentul epic al lui Gide ne convinge, încă o dată, că elementele prea subiective și autobiografice nu-și pot avea mai niciodată un loc în ansamblul operei epice.

Cu alte cuvinte: scriitorii care amestecă în opera lor cele trăite de ei personal sunt întotdeauna în pericol de a supraestima aceste lucruri și fapte dacă ele nu sunt hotărîte și stăpînite de o soartă tipică valabilă pentru mulți.

André Gide — și aceasta nu constituie, firește, o simplă întâmplare — a scris despre Dostoievski cîteva pagini de eseu care vor rămîne și care au apropiat, înțîia oară, opera fanaticului rus de spiritualitatea franceză a timpului. Pornind de la încheierea formală a romanelor lui Dostoievski, nimic nu ne apare mai firesc decît venerația antiepicului Gide pentru acela care, pentru înțîia oară și cu mult mai înaintea lui Marcel Proust, destramă și dizolvă organismul formelor epice prin nesfîrșite monologuri interioare, în care subconștientul își primește un loc deosebit.

James Joyce închină în *Ulysses* peste o mie de pagini evenimentelor exterioare și interioare din viața zilnică a unui om simplu. Să nu uităm că și Dostoievski scrisese trei volume întregi cu scopul de a reda întâmplările petrecute în trei zile. În *Idiotul*, evenimentele interioare din cîteva ore acoperă sute de pagini, iar marele roman *Adolescentul* cuprinde capitole întregi compuse numai din elemente de monolog interior, în care subconștientul nu e mai puțin prezent decît în uimitorile creații ale contemporanului nostru Marcel Proust. Numai că, în romanele lui Dostoievski, toate firele pornesc spre o singură țintă, spre deznodămînt, în vreme ce Proust rămîne nehotărît și cufundat în contemplație.

La Proust, densitatea internă a operei e enormă, chiar dacă acțiunea a cedat pretutindeni locul ei unei atmosfere de nesfîrșită contemplație. Acțiunea exterioară e zero.

Ultimele rămășițe ale interesului dramatic au fost șterse. Lipsește scheletul, construcția care încordează un conflict, lipsește ceea ce spetezele de oțel sunt pentru umbrelă. E de parcă oasele și orice materie rezistentă ar fi fost îndepărtate din trupul acestor romane. Proust renunță pe deplin de a sugestiona și câștiga atențiunea cititorului printr-o acțiune; îl lasă într-o stare de pură contemplație. Lipsește fabula, lipsește orice tematică atractivă bazată pe acțiune. Dar țin să observ totuși în paranteză că aceste constatări laconice nu vor să spună, firește, că Marcel Proust nu e un scriitor mare și un și mai mare descoperitor al sufletului omenesc. Când îi cunoaștem însă opera, îi urmărim de aproape mersul atît de lent al celor povestite, ne dăm seama că Proust, acest om suferind, acest snob bolnăvicios, veșnic tentat, veșnic sedus de vraja și de legile nescrise ale aristocrației franceze, trebuia să rămînă departe de construcția epică. În toată răsfirarea uriașă a operei lui, el rămîne un egocentric.

Din punctul acesta de vedere, *Giraudoux* e altul. Și el e un descoperitor. În proza lui, aventura se confundă cu jocul imaginației. Acțiunea însă e ridicată pînă la spiritualizare ce nu mai vrea să fie altceva decît simbol, de-atîtea ori cu desăvîrșire desprins de real. Albert Thibaudet i-a caracterizat opera întrebuiînd noțiunea de « *irréalisme magique* ».

Privitor la romanul *Ulysses* de James Joyce, domnișoara Ghețu ne-a vorbit pe larg în conferința domniei-sale despre romanul englez. Tot astfel și despre romanele *Mrs. Dalloway* și *Orlando* de Virginia Wolf, realizări foarte sugestive care manifestă, fără îndoială, toată admirația noastră. În introducerea sa la romanul *Manhattan Transfer* de John Dos Passos, Sinclair Lewis, laureat al premiului Nobel de literatură, numește cartea lui Joyce, care a făcut atîta vîlvă în lumea întreagă, « un raport de laborator ». Recunoaștem că e un raport extrem de atrăgător, acest pseudo-roman care nu mai are decît foarte puține puncte comune cu literatura, cu proza de artă. Fiecare mișcare, fiecare simțămînt conștient sau inconștient este înregistrat cu exactitatea unui disc de gramofon. Analiza e dusă pînă la extrem.

Dar unde rămîne arta? O întîlnim parcă pe alocurea în succedarea de imagini a unui monolog interior, în acea frază care ne spune tot ce trece prin capul unei femei înainte de a adormi. E, altminteri, cea mai lungă frază din toate textele literaturii universale și acoperă 85 de pagini. *Ulysses*, această operă de însemnătate capitală, constituie, în același timp, culmea în criza formelor epice din romanul contemporan. Și, mai departe, nu se poate înainta în discreția eului, în analiză. Analiza e însă anti-artistică, în toate scopurile și procedeele ei. Artă rămîne sinteză.

Cu totul altfel ni se înfățișează mediteraneanul Italo Svevo în romanul său *Zeno Cosini*, apărut ca și *Ulysses*, pe la 1921. Am recitit recent cîteva sute de pagini din *Ulysses* și am avut, nu o dată, impresia că Joyce caută chiar să întrerupă orice desfășurare organică a acțiunii prin tot felul de observațiuni și întrebări. Italo Svevo, triestinul, în casa căruia Joyce fusese altminteri profesor de limba engleză, nu se ferește atît de radical de artă. În romanul *Zeno Cosini* sunt, alături de atîtea pagini de analiză nemiloasă, altele care deșteaptă pînă și duiosie. Descrierea copilăriei, stăpînită toată de apropierea unei mame frumoase, nu cuprinde decît puține pagini care ne amintesc însă de minunile pe care americanul Thomas Wolf le-a descoperit în copilăria eroului său George Webber din romanul *The web and the Rock*. Și Italo Svevo a contribuit însă, pe de altă parte, la distrugerea formelor epice. Pornind numai și numai, ca și André Gide, de la autobiografie, proza lui nu se atinge de nimic ce ar putea fi în afara orizontului, în care se agită pseudoeroul lui. Și el știe că lucruri, mici în aparență, pot fi mari.

Dar ne aflăm noi oare printre primii care pun asemenea întrebări privitoare la diferențele dintre proporțiile conținutului și proporțiile artistice?

Doamnelor și domnilor,

Prozatorul austriac Adalbert Stifter, singurul urmaș autentic al lui Goethe în secolul al XIX-lea și singurul care, în ținuta lui spirituală față de totalitatea vieții, ne convinge că are o structură cu adevărat goetheiană — Adalbert Stifter, care fusese

crunt atacat de către Friedrich Hebbel fiindcă se ocupase, în romanele și nuvelele lui de așa-zise lucruri mici, adică de viața florilor, a ierburilor, a gândăceilor și a pietrelor, își scria în 1852 introducerea la volumul *Bunte Steine* — adică *Pietre multicolore*. În această introducere care a rămas, pe drept, mai celebră decât cuprinsul volumului, Stifter scrie despre lucruri mari și mici, ajungând la o minunată concluzie. «Adierea aerului, scrie el, murmurul apelor, creșterea cerealelor, mișcarea mării, înverzirea pământului, seninătatea cerului, strălucirea astrilor sunt, după părerea mea, mari; pornirea falcică a furtunii, trăsnetul care crapă casele în două, uraganul care biciuie clocotul talazurilor, muntele care varsă foc, cutremurul de pământ ce lovește și acoperă țări întregi — toate aceste grozăvii, eu nu le consider mai mari, mai însemnate decât faptele elementare pe care le-am amintit, ci, dimpotrivă, mai mici, mai mărunte fiindcă sunt numai urmări ale unor legi mai înalte. Ele apar numai temporar, numai pe-alocurea și sunt urmările unor cauze unilaterale.» Și mai departe — fraza esențială: «Puterea care face ca laptele din ulcica unei femei sărmane să se umfle la fierbere și să dea în foc, e aceeași care ridică lava din vulcan și o gonește peste versantele munților. Dar asemenea evenimente sar, desigur, mai lesne în ochii oamenilor neinițiați și neatenți».

De aceste cuvinte, mi-am amintit când l-am citit pentru întâia oară pe John Dos Passos, incontestabil, o forță cu totul excepțională în proza americană. Câtă sete a ochiului, a simțurilor! Ce siguranță în îndesarea și rotunjirea amănuntelor plastice! Mii și mii de tablouri trec, în timpul lecturii, prin mintea noastră. După romanul unui oraș — *Manhattan transfer*, iată romanul unui întreg continent și, cum pînă și acesta pare să fi fost prea mic pentru plămîinii de creator ai lui Dos Passos, mai scrie și 1919 — *Romanul a două continente*. Asistăm, în lectură, la jurnale sonore în cinematografele lumii întregi și vedem izbucnirea reclamelor luminoase. Mișcare, fierbere, goană. Și omul e așa precum a fost întotdeauna și pretutindeni. Dar, citind mereu și lăsîndu-mă furat de atîta culoare și ritm și zbucium, de trecerea atîtor asocieri de viață, nu aștept să mai găsesc un cit de subțirel fir epic. Îmi aduc aminte de Walt Whitman, marele poet al democrației, și totodată de scriitorul John Dos Passos, de omul Dos Passos. Am impresia că autorului i-a plăcut să se piardă în învălmășeala imaginilor, în goana aceasta care e un fel de refugiu. Lectura nu m-a încuiat într-un spațiu spiritual ca *Chartreuse de Parme* sau ca romanul *Anna Karenina*, în care pînă și capitole [lectio incerta] erau ca niște camere uriașe din care nu ieșai decât atunci cînd puneai cartea de-o parte. Și atunci chiar, în clipa aceea de trecere între viața trăită în roman și prin roman, și existența mea reală, ce rupere, aproape dureroasă, din conținutul paginilor lui Tolstoi! Ar trebui scris cîndva ceva despre asemenea momente în care rămînem buimăciți, în care nu găsim imediat cuvinte de răspuns dacă cineva ne vorbește trezindu-ne parcă brusc.

Căci întrebarea capitală rămîne: cite amănunte suportă un roman spre a rămîne totuși epic? Dos Passos e extensiv, se împrăstie. Iar polul opus, în romanul contemporan, e unul care reduce totul la ultima expresie a necesarului: Julien Green. În cărțile lui, pline de fantasticul unei realități brutale, respirația și gesturile și puterea interioară de a duce pînă la capăt plămădirea unui conținut sunt parcă înghesuite pînă la refuz. Green se identifică astfel cu personagiile lui, nu se pierde în imagini care-i plac lui personal.

Un roman poate să cuprindă, de pildă, atîta sociologie cîtă pofteste să introducă autorul lui, dar romanul, ca atare, nu poate fi sociologic. Doza, cantitatea de material brut, de elemente străine, pe care le suportă o carte, depinde numai de capacitatea autorului de a introduce, de a contopi aceste elemente sociologice cu atmosfera romanului, cu întregul artistic al romanului. Cine dorește să privească timp mai îndelungat o cascadă, și știm că Dos Passos, Wolf și Hemingway o fac — trebuie să se păzească, înainte de toate, ca apele să nu-l apuce, să nu-l rostogolească spre adîncimi sau împotriva stîncilor. Nimeni nu va contesta uimitorul talent al unui Thomas Wolf sau William Faulkner, care, precum ne-a arătat prietenul Comarnescu, nu se mul-

țumește, într-una din ultimile sale cărți, să povestească o singură acțiune de roman. Nu, el împletește, în mod impresionant, două acțiuni, care se întâlnesc numai în concluziile cititorului. Dar și în *You Can't by Home Again (Nu te poți întoarce acasă)*, Thomas Wolf povestește atâtea întâmplări autobiografice. Într-o figură, chiar eu l-am recunoscut îndată pe Sinclair Lewis, într-alta pe Ernest Rowohl, editorul german al lui Thomas Wolf.

Prin englezul Aldous Huxley și prin opera germanului Thomas Mann, eseul s-a introdus în paginile romanului contemporan, dînd epicul la o parte. Eseuri și discuții interminabile care privesc domeniul filozofiei, al religiei, sociologiei, psihologiei și fiziologiei inundă ca niște lacuri nesfîrșite tărîmul epic al romanului. Sunt cărți extrem de sugestive, cărți care ne pasionează, cărți care nu mai pot fi excluse din imaginea epocii. Dar forma romanului e ruptă, e destrămată de la un capăt la un altul. Un conținut străin de sinteza structurii epice ne provoacă parcă să luăm atitudine, să ne gîndim la autor, la chestiunea tratată în paranteze care, precum spuneam și privitor la Gide și la narcisismul lui, au devenit mai importante decît dezvoltarea epică a povestirii.

Doamnelor și domnilor, am încercat să vă lămuresc în ce constă sinteza de viață a epicului, am arătat apoi că destrămarea formelor epice în literatura mondială nu a început nici ieri, nici acum o sută de ani, ci o dată cu individualismul european. Am arătat că destrămarea epicului se produce oarecum paralel cu pierderea omului în egotism — precum se exprimase însuși Stendhal — în egoism, egocentrism, narcisism și într-un intelectualism — vezi Thomas Mann și Aldous Huxley — care pierzînd tot mai mult pămîntul de sub picioare, pierde și forța de închegare epică — lucru care, desigur, nu este un argument generalizator împotriva valorilor. N-am spus că elementele autobiografice sunt totdeauna antiepice, ele pot contribui însă la destrămarea sau la distrugerea epicului cînd sunt prea subiective, prea puțin valabile pentru aceia care tac, așteptînd ca scriitorul să dea glas simțămîntelor lor.

N-am ajuns la sfîrșitul timpului și nici la sfîrșitul lumii. Poate că o regenerare lăuntrică a omului ne va aduce și un nou stil epic clădit pe experiența valoroasă a unui Marcel Proust, Thomas Wolf, Dos Passos sau Italo Svevo. Fiecare operă desăvîrșită distruge înaintașii ei mai puțin desăvîrșiți. E ca într-o bătălie, cînd învingătorul triumfă pe socoteala celui căzut.

Răul, spunea cîndva Paul Claudel, marele poet și vizionar al catolicismului, nu poate să creeze. El rămîne steril. Tot ce nu se poate îndepărta de la vibrațiile propriului eu, tot ce nu ajunge la un simțămînt de dreptate pentru semenii, la un simțămînt de identificare cu acești semenii, tot ce e grănițat în subiectivitate, constituie acest rău care nu poate ajunge la o sinteză — precum nu poate ajunge la trăinicia densă și simbolică a formelor epice.

Dacă permitem imaginației noastre să călătorească dincolo de posibilitățile realului, ne-am putea închipui un roman al viitorului scris cu forța incomparabilă a americanului Hemingway, cu stilul ales al lui David Herbert Lawrence, cu stăpînirea epică a rușilor Babel și Vsevolod Ivanov, cu pătrunderea spre subconștient a lui Marcel Proust, cu înțelegerea pentru subtil și nuanță a lui Italo Svevo, cu setea vizuală a lui John Dos Passos și — last, but not least — cu simțămîntul pentru umanitate al lui Thomas Mann. Într-un asemenea roman, subconștientul n-ar mai trece în locul conștientului, iar amănuntele periferice n-ar deveni centrul în preocupările povestitorului. Conștientul și subconștientul, perifericul și centralul ar fi contopite într-un tot, nu mai puțin ermetic închis, în clădirea vie a acțiunii, ca o străveche Saga scandinavă sau ca romanul *Anna Karenina*.

Arta vremii e oglinda vremii. Dincolo chiar de tărîmul scrisului și al literaturii, apariția unor forme epice primum, va însemna, așadar, încolțirea, întruchiparea unui mit și a unui țel de nădejde nouă.

ANTON HOLBAN

MEMORIA PELICULEI

Neașteptat și, — de ce n-am spune-o ! — oarecum șocant, gestul lui Anton Holban de a înscrie dedicații către prieteni pe marginea unor fotografii cu chipul său melancolic și mobil în același timp, nervos și stingher totodată, de cele mai multe ori crispat, chiar dacă în colțul gurii sever strînsă înfloresc uneori surprinzător un posibil surîs. Obiceiul ține mai ales de tagma actorilor și închide în el ideea însăși de poză și teatralitate imortalizată, ceea ce, evident, nu este cazul acestui spirit neastîmpărat și chinuit, veșnic întors spre sine ca salcia în lac, mereu proiectat în apele unei oglinzi interioare cu reflexe ciudate și deformări tragice ale conturului.

La Anton Holban o fotografie dedicată implică un gest absolut — ca și dedicațiile sale pe cărți de altfel — ea sună ca un verdict, purtînd în sonoritatea ei o notă supremă. Ele consfințesc de obicei o prietenie totală « pe viață și pe moarte », cum îi va scrie autorul Ioanei, bunăoară Luciei Demetrius. Și e de relevat că acea fotografie, poate singura în care Anton Holban rîde cu adevărat, lăsînd să-i transpară în nealterata, copilărească lui veselie de-o clipă, toată tristețea ființei, a

fost — așa cum a constatat mai apoi destinatară — « pe viață și pe moarte ». În acest caz, dedicația anticipează și echivalează, fără îndoială, un rămas bun. Fotografia este menită aici să-i păstreze amintirea, adică ceea ce nu se poate uita, fiindcă pentru Holban « sunt experiențe-nostalgii, din cari nu uiți nici o idee, cu toate că ești impregnat. Eu nu uit nimic ». Însemnarea respectivă, aruncată fugar pe colțul unei pagini a Fragmentelor dintr-un carnet găsit de Mihail Sebastian, îmi apare definitorie pentru desăvârșita osmoză stabilită între viața și opera lui Anton Holban, căci dacă opera reprezintă imaginea superioară a vieții, la rîndul ei existența scriitorului devine undeva expresia operei și va trebui să ne obișnuim cu gîndul că acolo unde vorbim îndeobște de imaginație creatoare, nu este la autorul Jocurilor Daniei decît relatarea frustă a unei realități nemijlocite, dar nu mai puțin închipuită. Este de-a dreptul uluitor să observi că nu o dată drumul cotidian al romancierului urmează pînă la identificare logică intimă a operei, că destinul eroilor în real și imaginar se confundă. O moarte care nu dovedește nimic încheie astfel cu două luni mai devreme existența Irinei, sortită să determine mereu alte întrebări fără răspuns și să dea veșnic răspunsuri unor întrebări care niciodată nu i s-ar fi pus.

Vom recunoaște, așadar, permanent în comportamentul lui Anton Holban, o atitudine studiată și o oarecare nunață artificioasă — devenite însă o a doua natură — ceea ce-l determina pe Vladimir Streinu să denunțe livrescul acestei literaturi, deși autenticitatea experimentului existențial ne face să punem continuu semnul egalității între faptele lui Mirel sau ale lui Sandu și nelinii- titul lor creator. Holban este atît de mult eroii lui, încît îi re trăiește pe fiecare în parte la o anumită vîrstă. Și cum ni l-am putea imagina pe Sandu, cel din O moarte care nu dovedește nimic, din Chinuri sau din Conversații cu o moartă, decît așa cum el însuși a lăsat să fie fotografiat la mormîntul Irinei, printre ierburile înalte acoperind cruci șterse și grilajuri dărăpănate. Silueta lui de obicei stingheră stăpînește și domină acum cadrul, iradiind o reverie senină, o firească nostalgie. Fotografia degajă o anume detașare, sugerînd

«...dacă aş avea posibilitatea de a pleca la capătul lumii, sau de a asculta tot timpul muzică, n-aş mai scrie un rînd.»

«Anton Holban, un intelectual.»

«...după un an şi jumătate de ezitări am reuşit să ajung la mormîntul Irinei. A fost o călătorie halucinantă, pe care o voi pune-o iarăşi pe hîrtie.»

«...verişorul meu Lelu»

Fotografiile pe care le reproducem aici ne-au fost comunicate de Florica Codreanu.

(N. F.)

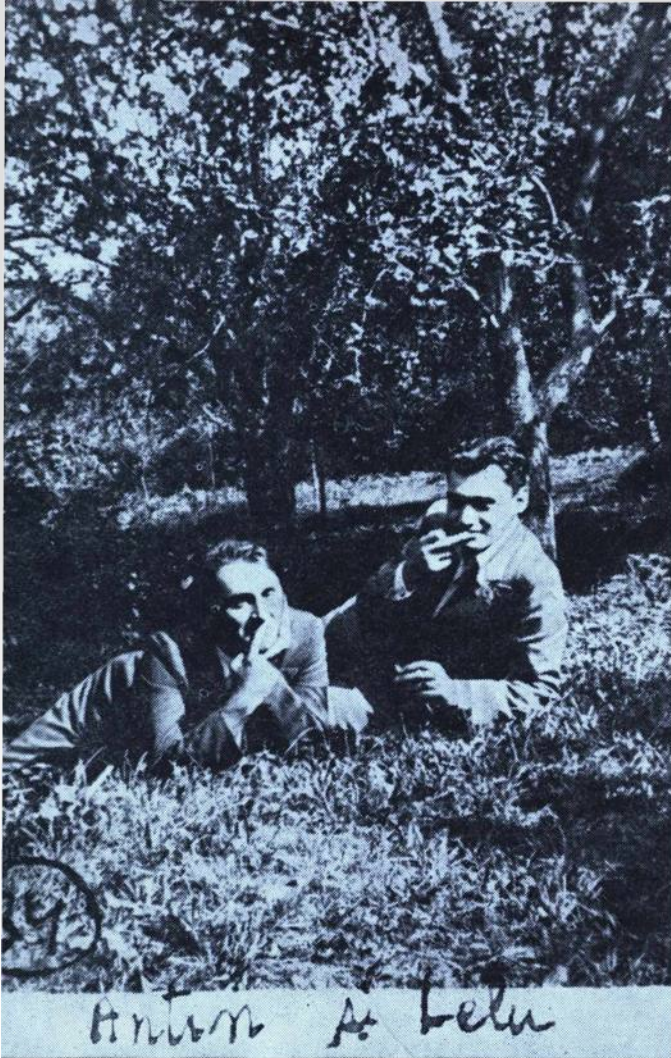
sentimentul pierderii, uşoara plutire în vis, pe care nu i-o regăsim decît într-o imagine de adolescenţă, în casa bunicilor, la Fălticeni, surprins de lentila aparatului urmărind parcă pe clapele unei pianine povîrnite sub maldărul partiturilor, materialitatea sunetelor.

Cu proiecţia meditativă din peisajul Buştenilor şi cu cele cîteva instantanee din grădina bunicilor, la care se adaugă seria de clişee bucureştene (imagini din interior), epuizăm practic fotografiile în care Anton Holban ni se înfăţişează singur, nostalgic şi contorsionat.

Mult mai numeroase sînt secvenţele fotografice în care scriitorul apare alături de alţii, semn al aceleiaşi perpetue evadări din singurătate, tentativă permanent eşuată. Căci poate nicăieri nu e mai singur Holban decît în mijlocul altora, fie că ei sînt anonimii colegi de cancelarie de la seminarul din Cernica, prietenii Stratulat de la Valea Mare sau unii dintre confracţii în scrisul cărora descoperea ceva din propriul său scris, din propria sa nelinişte. Şi dacă se simţea aproape de un Octav Şuluţiu era «pentru că în Ambigen am descoperit un frate».

Privit în suita aceasta de fotografii, fiecare cu povestea ei şi cu dramul ei de semnificaţie în biografia scriitorului, Holban ni se înfăţişează caracterologic în toată complexitatea lui. Febrilitatea, neastîmpărul, curiozitatea patetică a omului se găsesc din plin în acele imagini pe hîrtie nitrată. Romancierul Ioanei nu ştie să pozeze, aş spune chiar că-i displace să se supună obiectivului fotografic. El nu are vocaţia descripţiei, ce presupune imobilitatea, decuparea, pitorescul. O nervozitate organică se opune ideii de poză, deşi o pregnantă înclinare narcisiacă nu-i este străină structurii sale. Şi totuşi, puţini dintre colegii lui de generaţie ne-au lăsat mai multe documente fotografice decît a făcut-o, în cei 35 de ani ai săi, autorul Oamenilor Feluriţi. Explicaţia se află în acelaşi presentiment al dispariţiei, în aceea continuă căutare a permanenţei, în perpetua aspiraţie spre imortalizare...

Jocul începuse frumos. La unsprezece ani, Mirel îi scria verişoarei sale «domişoara Corinica Vartan», în vîrstă de numai doi ani, la Focşani:

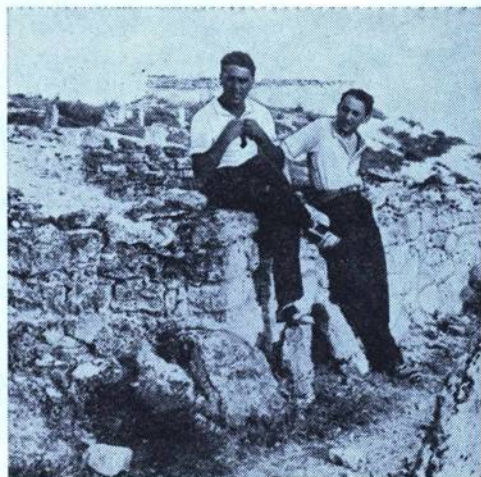
« Mi-au fost dragi locurile acestea și m-am gândit să le descriu ».

« Dragă Corinica,
Am primit o mașină de fotografia[t] și peste
cîteva zile am să-ți trimet niște încercări.
Cînd îi veni la Folticeni ne vom fotografia
împreună.
Sărutări,

Turel. »

*Memoria peliculei fotografice, certificînd încă o dată valențele superioare ale
operei, ni-l restituie pe Anton Holban — omul — « pe viață și pe moarte ».*

Nicolae FLORESCU

Cernica, 1936: « Clopotele sună, toaca
bate, popii cîntă și asta de dimineața
pînă seara. »

« Te asigur, eu care am volajat des-
tul, am credința că Balciul e unic ».

* În scriu anume de la
Străluț (Valea Mare,
lungă Găști), [...] au
în acest sat o casă mi-
nună, caldă și discurs
fără sfârșit. *

* Am întâlnit-o într-o
scara în grădina Cămin-
ului ... *

* Acum ce trist e iarmarocul! Citeva prăvălii, citiva saltimbanci mizeri,
O bodegă umilă în care nu se găsește decît bere proastă și covrigi. *

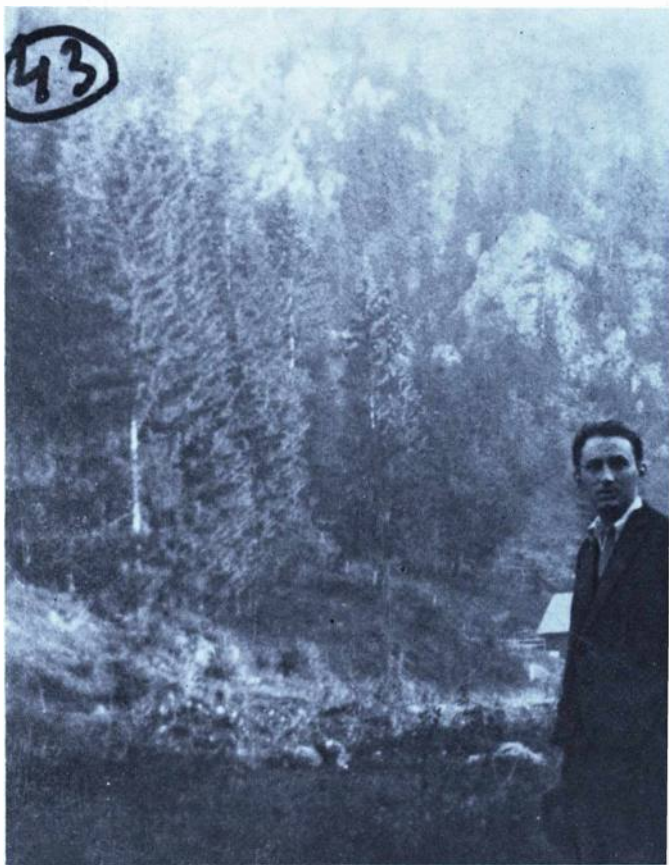

București, aprilie 1935: «I
resc pentru Octav Șulutiu,
anul acesta, mai mult noro

«Lua seara un automo
ca să plece. Din mers se
uita încă la mine pe geam
din spate».

«Acum Șulutiu se răzbu
prin notițe la „Familia”».

«Aici citește mereu pe P
ust» [...]. Mi-ar face mare
curie dacă ai serie des
Boniu. Merită cântec lui
merită și el.»

«Pe aici nici o noutate. H. P. B. vine iar la Lovinescu:
ceea ce e important».

«La Predeal am făcut sky!...»

«Câți copii îți mai prepară Tanti?...»

«In orice caz te adresezi la Seminarul Central...»

(24) Căliaera

(90) A. Holban, Family & J. Strătilă
- Dec. 1935

(28)

Cernea 1936

1935. La Strătilă

«N-am nimic deosebit să vă scriu,
nu mai să spun că mi-e dor de voi».

«... toți oamenii au corespuns siluetelor mele.»

«Să nu fii complăcant, căci altminteri nu crezi decât o fantomă...»

«... exasperarea mea, agitația inutilă și moartea care va strică jucăria.»

... în curtea bisericii Stăroștea

Dragilor
mă
Julia,
Ba fiile respectuoase & aimante
Silica

EPISTOLAR: B. P. Hașdeu — Iulia Hașdeu

SCRISORILE CARE URMEAZĂ SÎNT EXTRA-
se din cel de-al treilea volum al seriei *Documente
și manuscrise literare*, dedicat în întregime cores-
pondenței B. P. Hașdeu — Iulia Hașdeu, actual-
mente sub tipar. Din cele 365 piese ale întregii
colecții am ales pentru cititorii „*Manuscriptum*”-ului
— nu fără ezitare — doar cinci bucăți, în stare
să sugereze, fie și parțial, valoarea documentară
și interesul psihologic excepțional al acestui dia-
log între două spirite afine nu numai prin miste-
rioase legături ale singelui, ci și prin felul de a-și
reprezenta lumea și a-și înțelege propria chemare:
unul dintre interlocutori este savantul de renume
european, cu ambiții titaniene și capacități ieșite
din comun, care ne apare sub postura de tată
afectuos și sensibil, topit de dor și mîndru peste
măsură de aptitudinile odraslei sale — de cea-
laltă parte, condeiuil îl ține o fetișcană de 18 ani,
sclipitoare, tândră, plină de umor, care joacă
puțin teatru căci e conștientă de importanța ei,
dar, dincolo de efortul de a-și construi personajul,
își dezvăluie candoarea vîrstei și, uneori, propen-
siunile secrete ale inimii.

Iulia îi scrie tatălui cel puțin o dată pe săptă-
mînă, dîndu-i raportul complet al activității, în
lungi epistole, compuse în franțuzește, cu efecte
de artă literară, după toate regulile cuviinței
retorice. B. P. Hașdeu e mai laconic și mai fami-
liar; el comentează știrile primite și abundă în
sfaturi, ca un părinte grijuliu de sănătatea fiicei
(care, în toamna lui 1887, începea să inspire serioa-
se îngrijorări) și de îndrumarea ei intelectuală;
informațiile despre cele ce se petreceau acasă le
împărtășește sumar, printră picături, ca un om
ocupat (în 1887, îndeosebi, cu redactarea *Marelui
Enciclopedic*).

De fapt, nici Iulia nu dispunea de clipe de
răgaz. Pentru a-și satisface apetitul insașiabil de
cunoaștere și pentru a străluci în competiția cu
colegii francezi (din rîndul cărora vor ieși membri
ai Academiei, ca André Bellesort, ori filozofi de
renume, ca Abel Rey etc.), tînăra fată lupta real-
mente contra cronometrului, forțîndu-și organis-
mul plîpînd pînă la o limită intolerabilă. Însă
scrisorile trimise tatălui nu constituiau pentru ea
o sarcină protocolară, nici ocazia acelor efuziuni
periodice de care au nevoie firile sentimentale.
După toate semnele, nu era la mijloc nici trebuința
intimă de a arunca o punte peste golul pricinuit
de ruptura brutală de țară și locurile copilăriei.
Minus unele dezagremente de climă, Iulia se sim-
țea excelent la Paris: trăia, în compania mamei,
într-un mic apartament relativ confortabil din
Boul. Saint Germain 140, nu departe de Sorbona
și zarva Cartierului latin, avînd deplina libertate
să se consacre studiilor — pasiunea ei devorantă —
și privilegiul unui climat intelectual stimulat,iv,
la ora aceea, fără pereche în lume.

Un singur lucru îi lipsea acestei tinere claus-
trate printre cărți: un suflet congener, în stare s-o
înțeleagă și vrednic să-i merite stima, cu care să
poată comunica — după vorba poetului — « în
cuget și simțiri ». Or, în toată lumea, doar un om
putea juca un asemenea rol: tatăl ei. De aceea,
fata de 18 ani, care disprețuia tentațiile și frivo-
litățile vîrstei, trăind în recluziune, alături de o
mamă devotată, dar comună, incapabilă să-i ser-
vească drept partener de comerț intelectual, se
dăruia corespondenței cu o veritabilă fervoare.
Scrisorile către părintele de departe o ajutau
să se găsească. Pe un ton de badinaj ușor afectat,
într-o franceză cursivă, dar academică — așa cum

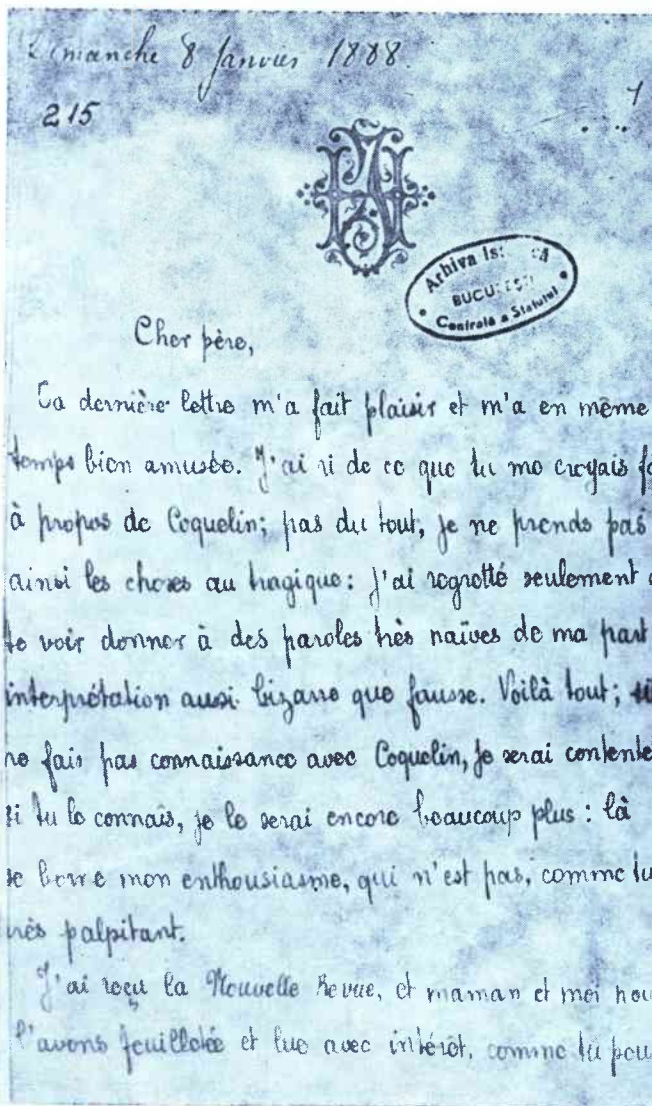
stătea bine unei tinere ce avea pretenții de «femme de lettres» și sentimentul apartenenței la o elită a spiritului — Iulia își modula în ele respirația personalității și-și sublima imaginar trăirile neconsumate.

Epistolele lui B. P. Hașdeu nu sînt mai puțin revelatorii, deși din alt unghi. Savantul nu-și media sinceritățile prin literatură, el scria printre picături, între două urgențe. Ideile căpătau sub condelul său vibrația spontaneității, sentimentele le împărțea direct, fără joc de scenă, dorințele le rostea pe numele lor adevărat. Izbitoare e dragostea profundă pentru cele două fiii, colorată în cazul fiicei de o admirație plină de orgoliu. Grija mișcătoare față de familie, îndeosebi alarmele cauzate de sănătatea precară a copilei, pun impresionant în lumină solicitudinea sa de soț și părinte.

Nu are rost să stăruim asupra scrisorilor anexate: cititorul se va edifica singur, deși se cuvine să atragem atenția că semnificația lor nu poate fi deplin surprinsă decît cunoscînd contextul global din care sînt detașate. Notăm știrile interesante, unele inedite, privind înființarea „*Revistei noi*” (la care ar fi trebuit să participe și Macedonski), ca și aprecierile lui Hașdeu despre Alecsandri, Vlahuță și Ispirescu. Opiniile lui despre primul număr al „*Revistei noi*” vădesc un spirit critic deosebit de ager: în pofida virstei și a experienței, fiica pare mai rezonabilă decît tatăl. Apărarea ostentativă a lui Alecsandri se explică nu numai prin exaltare patriotică și convingeri estetice: domnișoara și doamna Hașdeu frecventau adesea casa poetului — pe-atunci ambasador la Paris — fiind primite cu o extremă cordialitate. Merită să ne întrebăm, totuși, dacă în replica indignată a lui Iulia nu răzbate și un îndepărtat ecou maioreșcian: articolul *Poezii și criticii* apăruse în „*Convorbiri literare*” numai cu un an înainte.

Nu mai puțin demnă de reamarcat e adversitatea categorică față de zollism și decadentism. Dacă B. P. Hașdeu începuse ca non-conformist, scandalizînd oficialitatea prin impudicia și cinismul *Duducăi Mamuca*, Iulia se arăta, în schimb, respectuoasă față de tradiția clasică și morala victoriană. Fără îndoială, în această atitudine intră o doză de simulație; nu mai puțin însă intervin și reflexele unei educații academizante: fiica avea inteligența tatălui și spiritul său de contradicție, dar se formase ca o floare de seră, condiționată de tot ceea ce însemna «creștere aleasă».

În fine — și nu e cea mai mică surpriză a paginilor care urmează — e de observat că în confruntările cu Iulia (de pildă asupra valorii lui Alecsan-

dri), savantul nu scoate sabia din teacă. Mai mult, prins în flagrant delict de «flatus vocis» (deși incompetent muzical decretase drept «excepționale» meritele unui compozitor necunoscut), el înghite, fără să crîcnească, ironia mușcătoare a fetei. E firesc să ne gîndim că nimeni altul nu s-ar fi încumetat să-l ia la vale, nepedepsit, pe redutabilul polemist.

Dar e plauzibilă o concluzie mai tulburătoare, anume că venerația pe care Iulia o resimte față de tatăl său tîndea să facă loc, treptat, unei atitudini lucide. Poate că — așa cum se împlîna adesea în raporturile dintre părinți și copii — lu-

crurile ar fi ajuns în cele din urmă la o criză. Dramaticul deznodămînt din 1888 a întrerupt procesul de eroziune: tăcerea grea s-a așternut înainte ca vreunul dintre interlocutori să-și piardă iluziile. În felul acesta însă, continuînd să dăinuie după moarte, mitul a luat proporții, devenind pentru tatăl copleșit de durere și chinuit de sentimentul vinovăției, o prezentă tutelară și obsesivă.

Paul CORNEA

Transcrierea textelor: Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu.

I

[f. d.]

Dragelor mele Iulii *,

Pină acum am primit numai telegrama voastră, dată — probabil — de Șăineanu ¹, căci este iscălită «Julie», iar nu «Falicu ²». Cu toate astea vă scriu, căci mi-e dor de voi și mi-e urît, încît de patru zile nu pot lucra nimic. Am stat împreună trei luni și jumătate, și acum mi-e foarte greu să mă învăț iarăși cu trista mea singurătate. Mă mai consolează doară Agrippa și Sultan, pe care îi țin lîngă mine și-i hrănesc eu insumi.

Sînt foarte curios să știu cum ați călătorit și cum ați regăsit Parisul. De asemenea: văzut-ați pe Seulescu la Craiova?

Aseară, sîmbătă, după cum știți, am avut ședință de redacție. Toți membrii, dar toți, s-au sculat și m-au rugat să nu mai fie titlul „*Literatorul*“, care nu însemnează nimic și are un trecut incurcat, ci să pui un nou titlu. Macedonski era revoltat și protesta. Unanimitatea fiind contra lui, astfel că nu avea nici un singur amic, am declarat că în loc de „*Literatorul*“ se va intitula „*Noua Revistă*“. Toți au primit cu entuziasm, Macedonski s-a retras. Am scăpat de un titlu prost și de un mare buclucăș. Cum vi se pare aceasta? Sub direcțiunea mea am pus ca redactori pe: Bilciurescu, De la Vrancea [*sic*!] și Vlahuță ³.

Autre espèce de cuisine. Cit are pe lună bucatăreasa? Eu nu știu. Ca curiozitate și ca liniștire pentru scumpa mea soțioară, cu scrisoarea viitoare vă voi trimite cîteva socoteli de menaj: cit cheltuiesc pe zi. O zi, una cu alta, condeul mîncării nu trece peste 7 lei. Deocamdată vă trimit altceva, mai interesant, și vă rog să-mi scrieți iute.

Sărutîndu-vă pe amîndouă de mii de ori,

iubitorul soț și tată,

BOGDAN

Dumineca seara.

* *Correspondența* B. P. Hașdeu — vol. IX P.V./416, 420, 421, 422 și vol. VI, V III/215, Arhivele Statului, București.

¹ Lazăr Șăineanu (1859—1934), unul dintre elevii preferați ai lui Hașdeu se afla la Paris în 1887. La rugămintea profesorului său, el vizita des pe doamna și pe domnișoara Hașdeu, gata să le sară în ajutor la nevoie, cu un devotament ce nu era totdeauna bine apreciat. Cînd Iulia, bolnavă grav, se va încăpățîna să se pregătească intens pentru licența în filozofie, Șăineanu va folosi toate argumentele de care putea dispune un om inteligent pentru a o convinge să-și îngrijească sănătatea și să-și reducă eforturile. Această atitudine o va enerva însă pe tinăra fată, care nu va pierde nici un prilej de a se plînge tatălui său de insistențele, după ea deplasate, ale lui Șăineanu.

² Numele convențional cu care își iscăleau telegramele cele două Iulii era Faliciu sau Falicia, numele de familie dinainte de căsătorie al doamnei Hașdeu.

³ Publicația se va numi de fapt „*Revista nouă*“, primul număr apărînd la 15 decembrie 1887. Pe copertă figurează ca director B. P. Hașdeu, iar ca redactori: Barbu Delavrancea, Al. Vlahuță, Victor Bilciurescu, D. D. Racoviță, G. Ionescu-Gion, I. Bîanu, Th. Speranția. Toți aceștia vor semna constant, unii avînd chiar rubrici fixe.

[f. d.]

Dragelor mele Iulii,

Crez că această scrisoare va ajunge la voi o dată cu banii, căci peste vreo două zile vă trimit 800 fr., în loc de 700, dar din ei vă rog să plătiți 20 fr. cotizațiunea mea la Societatea de Lingvistică⁴. Sint foarte curios cum ați petrecut la nunta d[omni]șoarei Léa. Îmi scrieți așa de rar, încît de la o scrisoare pînă la cealaltă eu îmi tot frîng capul, neștiind ce faceți și cum sinteți. Șăineanu nu mi-a scris decît o singură scrisoare. Știu cît sinteți de ocupate, dar, orîșicum, e păcat să-mi scrieți o dată la trei săptămîni. Nu știu dacă ați primit o carte cu proverbe și locuțiuni latine? E foarte utilă pentru frazeologie și pentru a putea străluci; studenții germani o învață pe dinafară, ceea ce nu e greu.

Acasă toate sint bine. Agrippa și Sultan sint fericiți ca în sinul lui Avram și-mi procură și mie multă distracțiune. Feciorul Iosif pînă acum e foarte bun. Pentru cancelarie am luat pe un recomandat al lui Coni, dar fără familie și la mine nu se amestecă. Bucătăreasa, într-o, zi s-a îmbătat, s-a bătut cu baba Anica și apoi a plecat; acum am o bucătăreasă bătrînă unguroaică, care fusese birtășiță și face tot felul de bucate de minune; dar voi știți cît de puțin mîncînc eu, și mai ales cînd sint singur.

A! în sfîrșit, are și Franța un Președinte care-mi place, în locul idiotului Grévy. Am avut totdeauna o mare admirațiune pentru familia Carnot și după mine este imposibil ca un Carnot să nu fie inteligent, onest, energic și dezinteresat, un Carnot este un principiu în picioare⁵. Dar se va împăca el oare cu corupta mitocănie franțuzească [...]?

„Revista nouă“ apare peste vreo zece zile și voi veți avea cel dintîi număr. E splendid. Păcat însă, mare păcat că mi-a murit un colaborator eminent: nemuritorul Ispirescu. O pierdere ireparabilă pentru literatura poporană! Citiți despre el articolul lui Vrancea în „Românul“⁶.

Pe Coquelin⁷ l-am văzut numai în *Don César* de Bazan; căci un stal costă 20 fr. și nu-mi dă mîna! E mare artist, negreșit!

Scrieți! Scrieți! Scrieți!

Iubitorul soț și tată care vă sărută de mii și mii de ori,

BOGDAN

Duminica.

⁴ Hașdeu era membru al Societății de lingvistică din Paris de la 4 februarie 1882, cînd fusese ales cu unanimitate de voturi, la propunerea a doi dintre cei mai de prestigiu membri ai acestei societăți, Michel Bréal și Abel Bergaigne.

⁵ Simpatia pentru familia Carnot e semnificativă pentru ideologia democratică și consecvent „pașoptistă“ a lui Hașdeu. În adevăr, Sadi Carnot, noul președinte al Franței, ales în locul lui Jules Grévy, obligat să demisioneze la 1 decembrie 1887, avea o ascendență ilustră. Bunicul, Lazare Carnot, fusese convențional, votase condamnarea la moarte a lui Ludovic al XVI-lea și organizase victoria împotriva intervenționiștilor străini. Fiul acestuia, Hyppolyte, adept al saint-simoniștilor, ocupase funcția de ministru al instrucțiunii publice în guvernul provizoriu de la 1848. Cel de-al treilea Carnot, de a cărui venire la cîrmă statului se bucura Hașdeu, era însă un om modest, șters, lipsit de personalitate. Dar marcele cărturar, convins că ereditatea nu se dezmințe, transfera asupra urmașului virtuțile înaintașilor.

⁶ În „Românul“ din 9 decembrie 1887, p. 1 și 2, Delavrancea iscălea necrologul lui Ispirescu, căld omagiu adus povestitorului.

Articolul lui Delavrancea conținea și o aluzie malițioasă la adresa lui Alecsandri, premiat de Academie pentru *Despot-Vodă*, în vreme ce *Basmele românilor* fuseseră respinse.

⁷ Benoit-Constant Coquelin a fost unul dintre marii actori de comedie ai Franței, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1887 se afla în turneu în România și în Turcia. Iulia, avînd intenția să propună Comediei Franceze producțiile dramatice pe care avea de gînd să le ducă la bun sfîrșit, îi cerea tatălui său să-l cunoască de pe acum pe Coquelin, al cărui cuvînt avea multă greutate la admiterea unei piese în repertoriu.

Dragelor mele Iulii,

Da rău s-a supărat Lilicuța mea pentru Coquelin! Vai de mine! Ar crede cineva că i-am șters din nume literele de la mijloc și a rămas numai « Coquin »; dar și atunci supărarea ar fi prea mare. Haide să ne-mpăcăm, că a venit Crăciunul! De la Constantinopol, Coquelin a promis să se mai întoarcă la București și atunci negreșit voi face cunoștință cu dînsul.

„*Revista nouă*“, negreșit, ați primit-o. Aștept judecata. Numărul 2 e și mai frumos, după vorba neamțului de la circ:

« Astă seară fos cum fos
Mline seara mai frumos... »

Ca portret, în No. 2 e *Cipar*, în No. 3, *Ispirescu*, în No. 4, *Doxachi Hurmuzachi*. Ca tablou, în No. 2 este costum țărănesc de la Cimpulung; colorat, cu aur, splendid; în No. 3, *Evreii* de Grigorescu, în No. 4, costum de la Craiova etc. Pe fiecare an vor fi 12 portrete, 6 tablouri și 6 costume. Afară de aceasta, muzică, *compozițiuni originale*, de Voreas și de Papasovici, acest din urmă, mai ales, un tânăr compozitor de un talent extraordinar. Ce mai doriți? Eu din parte-mi nu mai doresc decît pe *Sanda**, qui se fait trop attendre.

Cred că v-ați împăcat cu Vlăhuță. Nuvelist slab; poet însă de prima ordine, superior lui Alexandri; căci e mai artist prin formă și are idei. Cu Vrancea și cu Vlăhuță sub aripele mele, cu acești doi VV se poate zice: veni, vidi... și al treilea sint eu: vici.

Pe la noi e ger, zăpadă mare, frumos de tot. Acasă totul e bine. Iosif mai cu seamă, contra așteptărilor mele, mă servește admirabil, astfel că de o bucată de vreme eu nu mă supăr deloc... afară numai cînd trebuie să caut bani, se-nțelege de la sine. V-am expediat faimosul articol al lui Gion despre *Răzvan*⁹, un articol în care nu zice nimic; e bun însă studiul lui istoric, publicat în „*Revista nouă*“.

Eu înțeleg focul Lilicuței de a face licența mai curînd; dar, o dată cu capul, nu în dauna sănătății. Sănătatea pe prima linie, studiul pe a doua; și e foarte logic; căci omul poate fi sănătos fără studiu, dar nu poate studia fără sănătate.

* *Sanda* era o mică povestire în limba română, « un petit essai de roumain », prin care Iulia Hașdeu își propusese să se exerseze în utilizarea literară a limbii materne. După moartea Iuliei, cînd părinții au cercetat fiecare petec de hîrtie rămas de la fiica lor spre a descoperi producțiile literare ale acesteia, *Sanda* n-a fost selecționată de Hașdeu pentru ediția de *Oeuvres posthumes*, I—III, Paris—„*Hachette*“. București — „*Socec*“, 1889—1890, și pe drept cuvînt, căci era scrisă în românește. De aceea mica nuvelă a apărut mult mai tîrziu, în 1906, la „*Edițura librăriei Ciureu*“, Brașov.

⁹ G. Ionescu-Gion, care făcuse studii la Paris și în Belgia, avînd doctoratul în litere, era profesor la Școala normală și la liceul Matei Basarab. Intrase în publicistică încă din 1876, între 1884 și 1891 susținînd cronică literară și dramatică a ziarului „*Românul*“. La 2 decembrie 1887, într-o cronică din ziarul rosettist, intitulată pedant: *Piese cu subiect istoric național, fie tragic, fie dramatic. Cîteva observațiuni sugerate de cele două reprezentațiuni ale poemei dramatice „Răzvan și Vidra“ de B. P. Hăjdeu*, Gion se ocupă de spectacolele jucate cu mult succes la 12 și 14 noiembrie 1887. Articolul însă nu se referă deloc la conținutul piesei sau la valoarea montării, ci numai la rolul ei de exemplu în orientarea dramaturgiei naționale.

Într-o scrisoare trimisă celor două Iulii, după prima reprezentație, Hașdeu dădea detalii, cu o satisfacție nereștinută, asupra succesului « mai mult decît strălucit ».

Agrippa și Sultan vă trimit multe complimente. Așteptînd cu o nespusă impaciencă scrisoarea voastră, vă sărut pe amîndouă de mii și mii de ori,
iubitorul soț și tată,

BOGDAN

Smbătă.

IV

Cher père,

Dimanche, le 8 janvier 1888.

Ta dernière lettre m'a fait plaisir et m'a en même temps bien amusée. J'ai ri de ce que tu me croyais fâchée à propos de Coquelin; pas du tout, je ne prends pas ainsi les choses au tragique; j'ai regretté seulement de te voir donner à des paroles très naïves de ma part une interprétation aussi bizarre que fausse. Voilà tout; si tu ne fais pas connaissance avec Coquelin, je serai contente, et si tu le connais, je le serai encore beaucoup plus; là se borne mon enthousiasme, qui n'est pas, comme tu vois, très palpitant.

J'ai reçu la „Nouvelle Revue“, et maman et moi nous l'avons feuilletée et lue avec intérêt, comme tu peux te l'imaginer. Tu vas te moquer de moi, à moins que tu ne te fâches à ton tour: car, en te donnant mon impression sur cette nouvelle publication apparue sous tes auspices, je commencerai par un point d'un ordre tout à fait matériel: je vous supplie, messieurs, faites coudre vos feuilles pour qu'elles tiennent les uns aux autres, avant de leur donner une très belle couverture qui ne leur sert à rien, puisqu'elle-même n'est guère attachée et tombe, laissant les pages s'éparpiller comme les pétales d'une rose immense. Vous aurez beau me donner du magnifique papier, une superbe écriture (qui, par parenthèse, gagnerait à être moins minuscule), et même, à la rigueur, de fort beaux dessins, tout cela embarrasse au lieu de plaire quand, en lisant, on sent glisser sous sa main les feuilles décousues, et qu'on est obligé de s'arrêter au beau milieu de sa lecture pour ramasser le papier envolé, chercher la page et la ligne et le mot que l'on avait perdus et reprendre au bout de plusieurs minutes une phrase brusquement interrompue par cet accident qui vous arrive à tout moment. La lecture a beau être intéressante en elle-même, ces circonstances tout extérieures la rendent fatigante et agaçante. Vous voulez

Dragă tată,

Duminică, 8, ianuarie 1888.

Ultima ta scrisoare mi-a făcut plăcere și m-a distrat teribil. Am ris de tine care mă credeai supărată în legătură cu Coquelin; nu sînt deloc, pentru că nu iau lucrurile în tragic; numai că mi-a părut rău doar văzînd că dai o interpretare pe cît de ciudată pe-atît de falsă unor cuvinte foarte naive. Iată deci totul: dacă nu-l vei cunoaște pe Coquelin, eu voi fi mulțumită, iar dacă-l cunoști, voi fi și mai mulțumită: la asta se limitează entuziasmul meu, care nu este, după cum vezi, foarte palpitant.

Am primit „Revista nouă“ și împreună cu mama am răsfoit-o și citit-o cu interes, cum bine poți să-ți imaginezi. Vei rîde de mine, numai să nu te superi, la rîndul tău: căci, spunîndu-ți impresiile mele despre această nouă publicație, apărută sub auspiciile tale, voi începe printr-un punct de vedere de ordin cu totul material: vă rog, domnilor, să dați la cusut foile pentru ca să se țină unele de altele, înainte de a le face o copertă foarte frumoasă care nu folosește la nimic, pentru că nu-i prinsă deloc și cade, lăsînd paginile să se răspîndească, la fel ca petalele unui trandafir imens.

În zadar vă străduiți să fie hirtia foarte bună, scrierea superbă (care, în paranteză fie-zis, ar căștiga dacă ar fi mai puțin minuscule) și chiar, de rigoare, desenele foarte frumoase, toate astea stîngheresc în loc să placă, atunci cînd, citînd-o, simțim cum alunecă pe sub mînă file discutate și sîntem obligați să ne oprim la jumătatea lecturii pentru a aduna hirtiile din zbor, obligați să căutăm pagina și rîndul și cuvîntul pe care le-am pierdut și să reluăm timp de mai multe minute o frază întreruptă brusc de acest accident care ni se întîmplă mereu. Lectura se străduiește în zadar să fie interesantă în sine, împrejurările cu totul exterioare o fac obositoare și plictisitoare.

faire une publication de luxe, c'est très bien; mais qu'elle soit d'abord pratique: là est l'essentiel.

Et maintenant, un petit mot sur le contenu de cette jolie „Revue“. L'article sur Assaki est intéressant et bien fait; quel en est le véritable auteur? Je me suis beaucoup amusée à la „Nouvelle“ de de la Vrancea, qui [sic!] est, à mon humble avis, une des meilleures qu'il ait faites; Gion, avec sa Page de l'Histoire des Phanariotes, m'a compensée du temps que j'ai perdu à lire son article sur Razvan, qui ne vaut pas la peine qu'on en parle et ne valait pas la peine d'être écrit: si c'est tout ce que Gion avait à dire sur Razvan, je plains et Gion et la pauvre Razvan qu'on n'a pas l'air de comprendre de tout en Roumanie: eh! mon Dieu! nul n'est prophète en son pays. Mais l'article sur les Phanariotes est remarquable. Racoviță m'a charmée avec sa Chronique théâtrale: il a des idées très justes, ce Racoviță, et une manière claire et agréable de les exprimer. Je continue à penser qu'il arrivera à être le meilleur critique de théâtre que nous ayons eu jusqu'à présent. Voilà donc pour la prose: quatre morceaux très remarquables et bien écrits, plus ton Introduction qui est exquise: cela fait, en vérité, un ensemble qui peut satisfaire les plus difficiles, et qui fait honneur au directeur et aux rédacteurs de la „Revue.“ Maintenant, si je dois*

Doriți să scoateți o publicație de lux, foarte bine; dar înainte de toate să fie practică: asta-i esențialul. Și-acum citeva cuvinte despre conținutul acestei drăguțe *Reviste*. Articolul despre Asachi¹⁰ este interesant și bine scris; care este adevăratul lui autor? M-am distrat de minune cu *Nuvela*¹¹ lui Delavrancea, care este, după umila mea părere, una din cele mai bune pe care le-a scris el; Gion, cu *Filă din istoria fanarioților*¹², m-a compensat de timpul pierdut ca să citesc articolul lui despre *Răzvan*, despre care nu merită osteneala să vorbesc și care nu merita osteneala să fie scris: dacă asta este tot ceea ce Gion avea de spus despre *Răzvan* atunci îl pling și pe Gion și pe bietul *Răzvan* care nu este înțeles deloc în România: ei! Doamne! nimeni nu este profet în țara lui. Dar articolul despre fanarioți este remarcabil. Racoviță m-a încântat cu *Cronica lui teatrală*¹³; are idei foarte juste acest Racoviță și un fel clar și plăcut de a le exprima. Continui să mă gîndesc că va ajunge cel mai bun critic de teatru pe care l-am avut pînă acum. Iată deci pentru proză: 4 bucăți remarcabile și bine scrise, plus *Introducerea*¹⁴ la care este formidabilă: asta face, într-adevăr, un ansamblu care poate să-i satisfacă pe cei mai dificili, și care face cinste directorului și redactorilor „*Revistei*...“ Acum dacă trebuie să vorbesc de partea poetică, ah!

* Sublinierea editorului.

¹⁰ În primul număr al „*Revistei noi*“, apărea, programatic, o evocare a lui Gheorghe Asachi, iscălită cu pseudonimul „Minuzio“ (sub care se ascundea Al. Vlahuță). Ctitorul culturii naționale era socotit unul dintre spiritele tutelare ale tinerei reviste, prin multitudinea direcțiilor în care se orientase și prin vocația de întemeietor al instituțiilor culturale.

Articolul era însoțit de un desen al sculptorului I. Georgescu, făcut după statuia pe care același o concepușe spre a fi așezată în orașul natal al lui Asachi.

¹¹ *Nuvela* lui Delavrancea nu era alta decît *Hagi-Tudose*.

¹² G. Ionescu-Gion a publicat în primele două numere din „*Revista nouă*“ articolul *Cîteva pagine din istoria fanarioților în România. Alexandru Ipsilanti și fiii săi*, în care punea la contribuție aproape toate lucrările istorice despre fanarioți, într-o încercare de a caracteriza mai ales spiritul și modul lor de viață.

¹³ D. D. Racoviță își va intitula articolul *Teatrul nostru*, neconcepîndu-l ca pe o cronică dramatică, ci ca pe o perspectivă asupra dezvoltării teatrului românesc, cu accentuarea necesității de a încuraja producțiile naționale de valoare. Previzunile lui cu privire la cariera sa de cronicar dramatic nu s-au împlinit, căci D. D. Racoviță, născut în 1868, va muri la 24 ani, în 1892, singurele sale articole notabile rămînînd cele din „*Revista nouă*“.

¹⁴ *Introducerea*, intitulată *Un cuvînt tîrziu*, punea în lumină adevăratul program al lui Hașdeu: „*Revista nouă*“ era concepută ca o publicație de educare morală și patriotică a tineretului, menită să asaneze cultura română de primejdia decadentismului. Se vedea limpede că direcția era una polemică, îndreptată împotriva „*Literatorului*“, socotit cosmopolit și decadent.

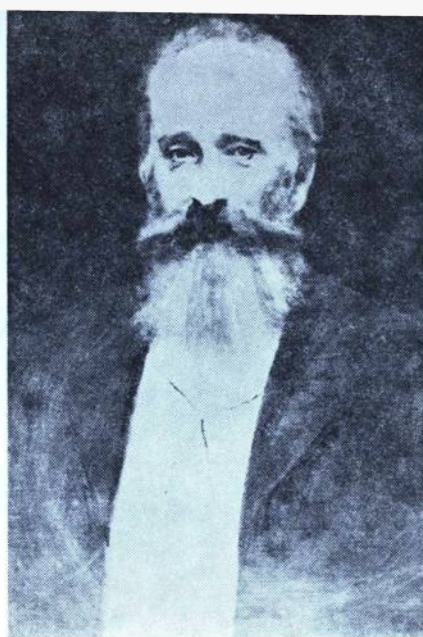
Într-o scrisoare din 12 noiembrie 1887 (datarea noastră N. ed.), Hașdeu îi spunea ficei sale: „*Revista nouă*“ va publica tot ce poate fi „a la portée de tout le monde“, tot ce nu este prea special, tot ce poate să formeze gustul poporului în diferite direcțiuni •.

parler de la partie poétique, ah ! dame, c'est une autre chanson. Que veux-tu ? Poète ou romancier, en vers comme en prose, je ne puis partager ton admiration pour Vlahuță. Il est vrai que je ne connais que bien peu de ses vers. Mais ce n'est pas le manque de talent que je lui reproche : il en a peut-être, il en a sûrement, et je regrette d'autant plus de le voir prendre une route si funeste à tout progrès littéraire. Que la vieille France, qui a, littérairement parlant, au moins quinze cents ans d'existence, se permetto de produire des Zola ou des Goncourt, cela passe encore : sa vieillesse et sa fécondité passée excusent son épuisement et son avortement (pour parler dans le style Zoliste) ; mais vraiment, notre pauvre petite Littérature est encore trop jeune pour avoir le droit d'être déjà décadente. Il est bien à plaindre, le pays à peine sorti d'une longue enfance, d'un long et douloureux martyre, et dont les jeunes poètes ne trouvent d'autre thème à leurs chant que les rêves érotiques dont est hanté le cerveau rempli de fadaises d'une jeune femme énervée par le luxe et la mollesse. Vlahuță supérieur à Alecsandri ! Mais c'est un sacrilège, que ce mot-là ! Alecsandri est le poète de notre armée et nos paysans. Alecsandri a chanté les exploits et les glorieuses tortures de nos aïeux ; Alecsandri a célébré nos soldats combattant et mourant pour l'indépendance ; Alecsandri a montré la Sentinelle roumaine soutenant à travers les tempêtes et élevant bien haut le drapeau tricolore ; Alecsandri a toujours cherché à peindre l'amour dans ce qu'il a de plus noble et de plus élevé, et jamais il n'a chanté que de grandes, de pures et de belles choses. Je ne dis pas qu'on ne puisse les chanter beaucoup mieux qu'il ne l'a fait, et je souhaite et j'espère qu'il ne

e o altă poveste ! Ce vrei ? Poet sau romancier, în versuri ca și în proză, nu pot să împărtășesc admirația ta pentru Vlahuță¹⁵. Este adevărat că nu cunosc decît foarte puține din versurile lui. Dar nu lipsa de talent i-o reproșez : poate că are talent ; are sigur, și îmi pare rău cu atît mai mult văzîndu-l că ia un drum atît de funest oricărui progres literar. Că bătrîna Franță, care are, vorbind de literatură, cel puțin 1500 de ani de existență, își permite să dea naștere unor Zola sau unor Goncourt, asta se mai înțelege, bătrînețea și trecuta ei fecunditate îi scuză epuizarea și avortarea (ca să vorbesc în stilul lui Zola) ; dar biata noastră mică literatură este încă mult prea tină ră ca să aibă dreptul de a fi deja decadentă. Este, într-adevăr, de plîns țara cu greu ieșită dintr-o lungă copilărie, dintr-un lung și dureros martiriu, și ai cărei tineri poeți nu găsesc o altă temă pentru cîntecele lor decît visurile erotice de care este obsedat creierul plin de fleacuri, al unei femei, iritată de lux și trîndăveală, Vlahuță, superior lui Alecsandri ! Dar e-un sacrilegiu cuvîntul ăsta ! Alecsandri este poetul eroismului și al poporului nostru. Alecsandri a descris faptele vitejești și patosul glorios al străbunilor noștri ; Alecsandri a slăvit soldații noștri luptînd și murînd pentru independență ; Alecsandri a cîntat *Sentinela română* susținînd prin furtuni și înălțînd tot mai sus tricolorul ; Alecsandri, totodată, a surprins sentimentul de dragoste în ce are el mai nobil și mai înalt ; și niciodată n-a cîntat decît lucrurile mărețe, pure și frumoase. Nu spun că n-ar putea fi cîntate mult mai bine decît a făcut-o el, și dorește și sper că nu va fi ultimul poet de acest fel de la noi ; nu neg că, de la un timp, operele lui,

¹⁵ Vlahuță publicase în primul număr al „*Revistei noi*” o producție cu adevărat mediocră, *Iertare*, un portret de tină ră femeie frumoasă și dornică de viață, ce-și macină darurile naturii într-o căsătorie nepotrivită.

Interesant este că în ierarhia de valori a poezîlor români, pe care tatăl și fiica o discută nu o dată, Iulia îl ignoră complet pe Eminescu, iar Hașdeu nu-l amintește în corespondență decît o singură dată, și atunci nu pentru valoarea lui literară. Apartenența lui Eminescu la cercul „*Convorbirilor*” nu reprezintă o explicație, pentru că Hașdeu, cu toată antipatia lui pentru Maiorescu și „*Junimea*”, nu ignora deloc valorile literare promovate de acesta. De altfel, într-o altă scrisoare, Hașdeu îi scrie lui că singura revistă românească mai de seamă-ajută sînt „*Convorbirile*” (scrisoare din 9/21 decembrie 1886 — înainte deci de apariția propriei sale reviste). Și totuși, Hașdeu știa că alături de Alecsandri în ierarhia contemporană a valorilor nu poate sta decît Eminescu, și o spunea public în nr. 3 din 15 februarie 1888 al „*Revistei noi*”.

sera pas le dernier de son espèce dans notre pays; je ne nie pas non plus que ses œuvres, depuis quelque temps, ne soient de beaucoup inférieures à ce qu'il a écrit jusqu'ici; mais on excuse le lion vieilli en souvenir de sa glorieuse jeunesse, et on ne permet pas que de jeunes étournaux comme ce Vlahuță puissent se comparer à lui. Ah! le jour où nous aurons encore un Alecsandri, l'Alecsandri de Nos soldats, de Lacrimioare et de la Fontaine de Bandusie [sic!] ce jour-là si j'étais roi, comme dit l'autre, je ferais tirer le canon et sonner le carillon à toute volée, comme pour la naissance d'un prince. Ici je vois ta grimace: tu n'est pas content. Ecoute: moi, je te dis ce que je pense; maintenant, tu sais, tu penseras ce que tu voudras, moi je m'en tiendrai toujours à ce que je viens de dire. Je ne parle pas de M. Bilciurescu qui est un excellent jeune homme et un bon patriote, mais dont la poésie me semble réellement insignifiante. Il vaut mieux

sînt inferioare față de cele ce a scris pînă acum; este iertat leul îmbătrînit, în amintirea tinereții lui glorioase, însă nu e admis unor tineri aiuriți, ca acest Vlahuță, să se poată compara cu el. Ah! ziua în care vom avea încă un Alecsandri, Alecsandri din *Ostașii noștri*, *Lăcrămioare* și din *Fintina Blanduziei*, în ziua aceea dacă aș fi rege, cum spune cineva, aș da ordin să se tragă cu tunul și să se tragă clopotele din toate puterile, ca la nașterea unui prinț. Aici îți văd nemulțumirea întipărită pe figură. Ascultă: eu îți spun ce gîndesc; acum, știi, vei gîndi ce vrei, eu mă voi mărgini la ceea ce tocmai am spus. Nu vorbesc de Al. Bilciurescu care este un tînăr perfect și un bun patriot, dar a cărui poezie mi se pare cu totul neînsemnată¹⁶. E mai bine să nu scrii versuri decît să fie mediocre. Desenul lui Georgescu are caracter, dar mi se pare cam sec și palid. *Nimfa* lui Mirea¹⁷ este nostimă; seamănă la cap cu domni-

¹⁶ Victor Bilciurescu publicase în primul număr al „*Revistei noi*” o poezie nu « cu adevărat nesemnificativă », ci una de-a dreptul ridicolă, avînd ca temă contactul omului cu infinitul, prin moarte:

« Față-n față cu abisul stă cadavru-n neschimbare,
Pe cînd preoții îl iartă chiar de cîte n-a greșit ».

¹⁷ Heliografia *Nimfa* a pictorului George Mirea (1852–1934) era portretul unei tinere femei cu pri-virea lunguroasă, dar cu un trup de o splendidă sănătate.

ne pas écrire des vers que d'en écrire d'estimables. Le dessin de Georgesco a du caractère, mais me paraît un peu sec et maigre. La Nymphe de Mirea est jolie: elle ressemble de tête à M-le Conta, la fameuse beauté qui a eu tant de succès à la Sorbonne l'année dernière. En somme, sauf la reliure, ta „Revue“ est d'un bel effet. Je lui souhaite longue vie prospère. L'idée d'y donner des dessins de costumes roumains est excellente. Fasse le ciel que ce beau costume, héritage des aïeux antiques, ouvrage merveilleux de notre courageuse, gaie et active paysanne, inspire à nos jeunes poètes des idées dignes de leur jeune patrie et — de ta jeune „Revue“! Ah! mais, me voici au bout de ma huitième page, et j'ai encore une foule de choses à te dire! Tant pis, je puis pour une fois être plus bavarde que de coutume.

J'ai eu 7 jours de congé à l'occasion du Nouvel An. Maman et moi, nous sommes allées rendre les visites que nous devions à M. et M-me Alecsandri, M. et M-me Bengesco, M. et M-me Léger qui étaient déjà venus plusieurs fois chez nous etc. M. et M-me Alecsandri nous ont reçues d'une manière charmante; nous avons bavardé pendant près d'une heure en causant de choses et d'autres. M. Alecsandri m'a demandé de lui montrer mes vers, ce que je ferai un de ces jours. Nous n'avons pas trouvé les Bengesco chez eux. Nous sommes allées en outre porter ton livre à M. Gaston Paris, qui nous a accueillies avec une grâce et une courtoisie dignes des anciens preux dont il commente si bien

șoara Conta, celebra frumusețe care a avut atâtea succese anul trecut, la Sorbona. Într-un cuvânt, în afară de legătură, „Revista“ ta face impresie bună. Îi urez viață lungă și prosperă. Ideea de a reproduce desene de costume românești este excelentă. Facă cerul ca acest costum frumos, moștenire a strămoșilor antici, minunată operă a țărăncii noastre curajoase, în plină viață și acțiune, să inspire tinerilor noștri poeți idei demne de patria lor tinăra și — de tinăra ta „Revistă“! Ah! dar iată-mă la sfârșitul celei de-a opta pagini, și mai am încă o groază de lucruri să-ți spun! Cu atât mai rău, pot să fiu și eu o dată mai vorbărească ca de obicei. Am avut 7 zile de concediu cu ocazia Anului Nou. Împreună cu mama am fost să facem vizitele pe care le datoram domnului și doamnei Alecsandri¹⁸, domnului și doamnei Bengescu¹⁹, domnului și doamnei Léger²⁰ care veniseră deja de mai multe ori la noi etc. Domnul și doamna Alecsandri ne-au primit încântător; am pălăvrăgit timp de aproape o oră, vorbind de unele și de altele. Domnul Alecsandri mi-a cerut să-i arăt versurile mele, ceea ce voi face într-una din zilele astea. Nu i-am găsit pe Bengescu acasă. Ne-am dus, printre altele, să-i ducem cartea ta domnului Gaston Paris²¹, care ne-a primit cu o grație și o amabilitate demne de vechii eroi legendari ale căror povești le comentează atât de bine și, de asemenea, demne de un prieten de-al domnului Schuchardt²². Apropo de Schuchardt, domnul Paris ne-a spus că Schuchardt a fost în

¹⁸ V. Alecsandri era trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar al României la Paris în 1885.

¹⁹ George Bengescu era, în această perioadă, primul secretar al legației române din Paris. El mai fusese secretar al legației române de la Londra, iar din 1891 va deveni ministrul plenipotențiar al României la Bruxelles.

²⁰ Louis Léger, cunoscutul slavist francez (1843—1923), fusese profesor al Iuliei și se afla în relații foarte amicale cu B. P. Hașdeu, ale cărui lucrări de slavistică îl interesau în mod deosebit. Léger era profesor de limbi și literaturi slave la Sorbona și la Collège de France.

²¹ Gaston Paris (1839—1903), mare erudit, cercetător al textelor medievale franceze, profesor și director la École des hautes études și la Collège de France, membru al Academiei de Inscricții din 1876; era foarte interesat de opera lui Hașdeu asupra căreia s-a pronunțat în mai multe rânduri elogios.

²² Hugo Schuchardt (1842—1927), cunoscut lingvist german era, din 1876, profesor la Gratz, unde fusese vizitat de prietenul său Hașdeu și de familia acestuia. După cum reiese din corespondența lui Hașdeu, acesta își trimitea elevii să-și pregătească doctoratul cu Schuchardt și, la un moment dat, nu era străin de ideea de a-și hotări fiica să-și dea și ea doctoratul la Gratz.

Schuchardt recenzase elogios lucrările lui Hașdeu în „Zeitschrift für romanische Philologie“, 1877, Band I, Heft 2—3, și în „Literarische Zentralblatt“, 1875, nr. 12. Opiniile sale despre Cuvente den bătrâni sînt reproduse în Suplementul la tomul I din Cuvente den bătrâni, p. I—XLIV, Buc., 1880.

les histoires et dignes aussi d'un ami de M. Schuchardt. À propos de M. Schuchardt, M. Paris nous a dit qu'il était allé dans le pays basque d'où il ne lui a écrit qu'une fois; il n'a pas répondu aux autres lettres de son ami adressées tant aux Pyrénées qu'à Graz. « En sorte, a ajouté M. Paris, que je me vois réduit à supposer de deux choses l'une: ou bien qu'il a été dévoré par un ours des montagnes, ou qu'il a épousé prosaïquement une Basque aux grosses mains, — ce qui serait un dénouement peu digne de lui. » Donc, des deux côtés « le mal est infini », comme dit le Cid de Corneille. M. Paris est en un mot le plus charmant homme du monde. Il nous a priées de venir un soir chez sa femme, qui reçoit le jeudi. Nous irons à la première occasion. Nous avons encore rendu visite à mon directeur d'études, M. Ludovic Carrau. Il a l'air de s'intéresser beaucoup à moi et à toi aussi. Il m'a demandé de tes nouvelles et m'a parlé de tes travaux. Je lui ai promis de lui donner ton Dictionnaire. Nous avons reçu la visite de M. Albert, qui est toujours l'aimable et l'excellent homme que tu connais, toujours prêt à nous être utile ou agréable. Il m'a même promis d'écrire une préface à mes poésies. Il m'a priée aussi de le rappeler à ton souvenir. La veille du nouvel an (français), nous avons dîné chez les Maillart, en compagnie d'un riche banquier et d'un questeur à la chambre avec leurs femmes. Jeudi dernier, maman a donné un dîner en l'honneur de M. Lauwers qui depuis longtemps déjà s'invitait lui-même. Elle en a profité pour rendre leur politesse aux Maillart, aux Martel et aux Lantz, auxquels nous devons un ou plusieurs dîners. Nous avons donc: M. et M-me Léger, M. et M-me Martel, M. et M-me

țara bascilor de unde nu i-a scris decît o dată; Schuchardt nu a răspuns la celelalte scrisori ale prietenului lui, adresate atît în Pirinei, cît și la Graz. « Încît, a adăugat domnul Paris, iată-mă bănuind din două una: ori că a fost devorat de un urs de munte, ori că, prozaic, s-a înșurat cu o bască, cu minii aspre, ceea ce ar fi un deznodămînt deloc demn de el ». Deci, din cele două părți, « răul este infinit », cum spune Cidul lui Corneille. Domnul Paris este, într-un cuvînt, cel mai încîntător om de societate. Ne-a rugat să mergem într-o seară la soția lui, care primește joia. Ne vom duce cu prima ocazie. Am făcut o vizită și la conducătorul principal al studiilor mele, domnul Ludovic Carrau. Pare că-l interesează mult persoana mea, și-a ta, de asemenea. Mi-a cerut vești despre tine și mi-a vorbit de lucrările tale. I-am promis că-i voi da Dicționarul tău. Am primit vizita domnului Albert²³, care este întotdeauna amabilul și excelentul om pe care-l cunoști, gata întotdeauna să ne fie util sau plăcut. Totodată, mi-a promis că va scrie o prefață la poeziile mele. M-a rugat, de asemenea, să te salut din partea lui. În ajunul Anului Nou (francez), am cinat la familia Maillart²⁴, în compania unui bancher bogat și a unui chestor al Camerei, cu nevestele lor. Joia trecută, mama a dat un dineu în cinstea domnului Lauwers, care însă de mult timp se invita singur. Ea a profitat de acest eveniment, pentru a răspunde politetii familiilor Maillart, Martel și Lantz, cărora le datoram una sau mai multe cine. Erau deci: domnul și doamna Léger, domnul și doamna Martel, domnul și doamna Maillart, cu copiii lor, doamna, domnișoara și domnul Lantz, fiul și Lucia

²³ Maurice Albert (1854—1907), critic și istoric literar, fusese profesorul de literatură franceză al Iuliei.

Prefața promisă la poeziile Iuliei el n-o va scrie niciodată. Operele ei postume vor purta, în loc de prefețe, la volumul I *Bourgeois d'avril, Fantaisies et rêves* (Paris — „Hachette”, București — „Socec”, 1889) — o conferință a contelui Angelo de Gubernatis despre *Julie Hașdeu. Femme — poète de la Roumanie*, iar volumul II — *Chevalerie, Confidences et Canovas*, 1890 — o scrisoare a profesorului de istoria filozofiei germane de la Sorbona, Emile Boutroux, și o prezentare a Iuliei Hașdeu, scrisă pentru „*Revue Bleue*” de Louis Léger: *Un poète français en Roumanie*.

²⁴ Diogène Maillart (1840—1926), profesor de pictură al Iuliei, a fost unul dintre bunii portrețiști francezi ai epocii. În 1864 luase Premiul Romei. I se datorează unul dintre cele mai expresive portrete ale Iuliei aflat în depozitele Muzeului de artă al R. S. României, și reproduc de Mircea Eliade în ediția B. P. Hașdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, I—II, București, 1937.

Maillart et leurs enfants, Madame, M-le et M. Lantz fils, et Lucie Laurian par-dessus le marché. En tout, nous comprises, quinze personnes. Ah ! mon Dieu, j'oubliais : quinze personnes avec Lauwers, qui nous a admirablement chanté après le dîner, fort reussi et fort gai d'ailleurs.

Hier soir, samedi, je devais aller en soirée chez les Maillart, pour clore mes jours de congé : mais je suis assez sérieusement malade depuis quelques jours. Oui, je suis malade : tu ne t'en doutes pas, n'est ce pas ? Ma poitrine est oppressée et me fait très mal, ainsi que mon dos : je tousse d'une toux sèche qui me déchire et me souffoque presque par moments. Je ne sorts pas, je ne chante pas, je prends des sirops, je me fais teindre d'iode le dos et la poitrine, je me lève à 6 heures au lieu de me lever à 4 h comme de coutume : et je ne m'en porte pas beaucoup mieux. C'est que le temps ici est déplorable. Après un froid de 8 degrés, une chaleur de 5 à 7 degrés, et maintenant un dégel assez froid avec un air imbibé d'humidité : tant que cela durera, je ne puis guère espérer d'amélioration à mon état, qui est, je l'avoue, pénible. Mais, bah ! tout passe à dix-huit ans, et le travail guérit de tout et tient lieu de santé. Tu comprends pourtant pourquoi tu n'a pas encore reçu Sanda : j'ai passé mes premiers jours de congé à copier mes poésies, et la maladie m'a empêché de profiter du reste. Sanda, qui est une petite fille très docile, attendra la première occasion pour te parvenir sac au dos, pieds-nus et son fichu sur ses cheveux frisés.

Ta poésie sur *Mater dolorosa* est belle. Je t'en parlerai la prochaine fois en détail ; en ce moment je suis trop fatiguée. Seineano est venu nous voir aujourd'hui ; nous avons causé force Littérature et Philosophie. Ah ! j'espère que voilà une lettre formidable ! Aussi sera-t-elle unique. Au revoir et la multi ani.

Ta fille respectueuse et aimante,

LILICA

Laurian pe deasupra. Cu totul, împreună cu noi, erau 15 persoane. Ah ! Doamne ! era să uit : 15 persoane cu Lauwers²⁵, care ne-a cîntat admirabil după cîna reușită și foarte plăcută, de altfel. Ieri seară, simbată, trebuia să merg la familia Maillart acasă, pentru a încheia zilele mele de concediu : dar, sînt destul de serios bolnavă de cîteva zile. Da, sînt bolnavă ; nu te-ndoiești de asta, nu-i așa ? Simt o apăsare a pieptului, și mă doare ; la fel spatele ; am o tuse seacă ; mă sleiește de puteri și mă sufocă aproape tot timpul. Nu ies, nu cînt, iau siropuri, îmi dau cu iod pe spate și pe piept, mă scol la ora 6 în loc de 4, ca de obicei : și nu mă simt mult mai bine. Din cauza timpului de aici care este jalnic. După un frig de 8 grade, o încălzire de la 5 la 7 grade, și-acum un dezgheț destul de rece, cu un aer îmbibat de umiditate : cit va dura asta, n-am să pot spera nici o ameliorare a stării mele, care este, o mărturisesc, penibilă.

Dar lasă ! totul trece la 18 ani, munca vindecă orice și ține loc de sănătate. Totuși poți înțelege de ce nu ai primit încă Sanda : mi-am petrecut primele zile de vacanță copiindu-mi poeziile, și boala m-a împiedicat să profit de restul concediului. Sanda, care este o fetiță foarte docilă, va aștepta prima ocazie pentru a-ți parveni cu sacul pe spate, în picioarele goale și cu broboada pe șuvițele-i ondulate.

Poezia ta despre *Mater Dolorosa*²⁶ este frumoasă. Îți voi vorbi despre ea în detaliu data viitoare ; acum sînt prea obosită. Seineanu a venit să ne vadă azi ; am discutat cu orice preț literatură și filozofie. Ah ! iată o scrisoare, sper, formidabilă ! De aceea va fi unică. La revedere și la mulți ani,

Fiica ta respectuoasă și iubitoare,

LILICA

²⁵ Lauwers, unul dintre cîntăreții de succes ai epocii, era profesorul de canto al Iuliei.

²⁶ Poezia lui Hașdeu *Mater dolorosa* apăruse în nr. 2, din 15 ianuarie 1888, al „*Revistei noi*“, p. 76.

P. S. Envoie-nous s. t. p. plusieurs exemplaires du dernier fascicule de ton Dictionnaire. Nous en avons besoin. Fais nos compliments et ceux de Mignon à Griperle et Sultan, qui doivent avoir bien froid là-bas.

J'ai bien ri — pardonne-le moi, c'est plus fort que moi — j'ai bien ri de ce que tu me dis dans ta dernière lettre de ce Papasovici, que est à ton avis « un jeune compositeur d'un talent extraordinaire ». Depuis quand te mêles-tu de juger les compositeurs de Musique, toi qui ne sais pas distinguer un do d'un sol et une croche d'une blanche ?

P. S. Trimite-ne, te rog, mai multe exemplare din ultimul fascicul al *Dicționarului* tău. Avem nevoie de el. Trimite complimentele noastre și cele ale lui Mignon lui Griperle și lui Sultan, căroră trebuie să le fie foarte frig acolo.

Tare am mai ris — iartă-mă, dar e mai tare decît mine — tare am mai ris de ceea ce-mi spui în ultima ta scrisoare, despre acest Papasovici, care este după părerea ta « un tânăr compozitor de un talent extraordinar ». De cînd te bagi să judeci compozitorii de muzică, tu care nu știi să deosebești un „do” de un „sol” și o optime de o doime ?

V

31 decembrie stil vechi 1887

Dragelor mele Iulii,

Dacă Lilicuța mă iubește cituși de puțin, dacă ea ține la liniștea mea, dacă — în fine — nu vrea să vă readuc imediat la București, trebuie să poarte *flanela* (f l a n e l a) și să nu abuzeze de muncă, să nu se scoale prea dimineată. Tocmai vîrsta de 18 ani și tocmai în Paris sînt tot ce poate fi mai periculos cînd cineva nu se păzește. Flanelă, picioare încălțate cald, o cer în modul cel mai imperios. Apoi văz că voi nu

mai întrebați pe doftor? Sint atât de îngrijat, atât de izbit, încît numai prin cele de mai sus, cuvinte amare și necioplite, am putut să încep răspunsul meu la o scrisoare lungă, drăgălașă, plină de fapte și de spirit, pe care am primit-o după multă așteptare. Scriind, încă, tremură mina ca la un bețiv și trebuie să mă odihnesc o clipă.

Reîncepînd, îmi vine iarăși să strig: *flanelă! ciorapi de lînă!* chiar cu pericolul de a mă lua cineva drept Herșcu Boccegiul.

Aprecierile voastre despre „*Revista nouă*” sint foarte juste. Pe viitor foile vor fi mai bine cusute. Vlăhuță se va îndrepta și el întrucit privește *direcțiunea*, căci talent are destul și prea destul. Peste cîteva zile, el și Vrancea trimit amîndoi la Paris ca omagiu pentru D[omni]șoara Hașdeu toate operele lor într-o edițiune de lux. Atît dinșii amîndoi, precum și Gion și Racoviță, vor merge din ce în ce mai bine, căci au în mine o încredere atît de oarbă și cu temei, încît dacă le-aș spune de a purta cîte două pîrechi de flanelă și cîte trei pîrechi de ciorapi de lînă m-ar asculta la moment.

Îmi pare bine că v-a plăcut Gaston Paris, care este ceva mai elocvent decît Wilhelm Meyer²⁷, cel de la Zürich. Prințul pe care l-ați dat amicilor era de trebuință. Vizita la Alexandri — de asemenea. Spusu-v-a Alexandri ceva despre „*Revista nouă*”²⁸? Noi i-am trimis-o fiindcă a cerut-o el însuși, ca și Ion Ghica de la Londra²⁹.

Astăzi, înainte de a fi primit scrisoarea voastră, v-am expediat o telegramă și bursa cu chiria (1500 fr.). Negreșit, ați primit deja. Peste cîteva zile veți primi și ultima fascioară din *Dicționar*, împreună cu două exemplare din tomul I.

Acasă totul e bine, cățelii «y compris».

Vă sărută pe amîndouă de mii și mii de ori,

iubitorul soț și tată,

BOGDAN

Joi. Ajunul Anului nou, 8 ore seara.

[De-a latul paginii:]

flanelă. Doftor.

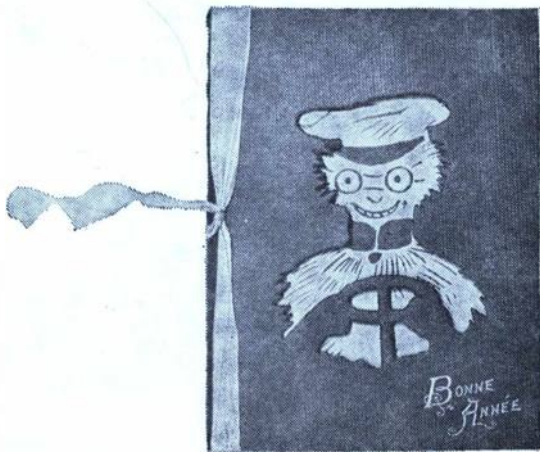
²⁷ Wilhelm Meyer-Lübke (1861—1936), cunoscutul filolog german, viitorul profesor de filologie romanică de la Jena, de la Viena și de la Bonn, era deocamdată Privatdozent la Zürich.

²⁸ Hașdeu era probabil curios să afle reacția lui Alecsandri la apariția revistei, căci în articolul *Teatrul nostru*, D. D. Racoviță, susținînd necesitatea de a încuraja dramaturgia națională, strecurase și o judecată critică destul de severă.

Cronicarul avea 19 ani și aderase, probabil, la mișcarea — discret patronată de Hașdeu — prin care tinerele talente literare îl contestau pe bătrînul poet Alecsandri.

²⁹ Ion Ghica era și el amintit în articolul *Teatrul nostru*, dar cu simpatie.

De altfel, începînd cu nr. 4, Ion Ghica va colabora constant la „*Revista nouă*”, cu *Amintiri din pribegia după 1848*. Era un gest semnificativ de recunoaștere a calităților publicației lui Hașdeu, întrucit pînă atunci Ghica fusese un colaborator aproape exclusiv al „*Convorbirilor literare*”.

Camil PETRESCU și Gib. I. MIHĂESCU la PRAGA

ÎN ARHIVELE Cehoslovacie — PUBLICE sau particulare — s-au păstrat numeroase scrisori (precum și alte materiale) care atestă relațiile intense dintre scriitorii români și personalități ceh și slovace, traducători sau oameni de cultură.

Între cele două războaie mondiale, literatura română a fost cunoscută în Cehoslovacia prin câteva nume de prestigiu, ca: Panait Istrati, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Gib. I. Mihăescu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Victor Ion Popa, Mircea Eliade. Climatul favorabil difuzării reciproce a literaturilor noastre s-a creat în urma tendințelor de cooperare în zona Europei răsăritene, dictate de interese politice majore și grefate pe un fond mai vechi de bune relații. De o parte și de alta, s-au format cercuri de oameni de cultură, cunoscători ai celor trei limbi și literaturi: Jindra Hušková-Flajšhansová, Marie Kojecká, Zuzka Dovalová și alții, în Cehoslovacia, precum și Mihai Pop, Pandele Olteanu, Traian Ionescu-Nișcov, ca să nu cităm decât câteva nume, în România. În privința traducerilor însă, cunoașterea literaturii ceh și slovace în România interbelică a fost destul de restrânsă și nesemnificativă; din cehă s-au tradus câteva titluri — și acestea nerepresentative —, iar din slovacă numai un singur titlu. În schimb, în Cehoslovacia, la Praga ca și la Bratislava, s-au tradus Ciulinii Bărăganului, Codin, Viața lui Adrian Zograffi, Ion, Pădurea spinzuraților, Răscoala, Venea o moară pe Siret, Baltagul, Rusoaica, Donna Alba etc. Titluri prestigioase, îndeobște. În plus, literatura română s-a bucurat și de comentarii critice adecvate. Mai ales Jindra Hušková-Flajšhansová, profesor de limba română la Universitatea din Bratislava, a publicat mai multe studii de literatură română, ca, de exemplu, *Prozatori români*

în cadrul evoluției diverselor școli literare — antologie de texte precedate de expuneri istorico-literare — precum și traduceri din operele unor savanți români de renume mondial, cum este Ovid Densusianu, căruia i-a apărut în limba cehă eseu Poezia română modernă însoțit de o antologie anexă de versuri de Ovid Densusianu, Octavian Goța, Ion Pillat, Dimitrie Anghel, Ion Minulescu, Lucian Blaga, Tudor Arghezi.

Spre ilustrarea fructuoaselor relații stabilite între scriitorii români, cehi și slovaci în perioada interbelică, reproducem aici mai întâi schimbul de epistole dintre Marie Karáskova-Kojecká, traducătoare în cehă a numeroase opere literare românești, și Camil Petrescu, corespondență referitoare la romanul *Patul lui Procust* și la eventualitatea traducerii lui în Cehoslovacia. Documentele se găsesc în arhiva Muzeului literaturii ceh din Praga și ne-au fost comunicate de dr. Antonin Boháč.

I

• Domnului Camil PETRESCU¹
scriitor
La ziarul „Argus”
strada Constantin Mille
București

Domnule Petrescu,

Fiind informată că romanul d[umnea]-v[oastră] *Patul lui Procust* a avut un succes binemeritat printre cititorii români, aș dori să-l citesc și, eventual, dacă voi găsi de cuviință, să-l traduc în limba cehă.

Astfel fiind, vă rog dacă se poate să-mi trimiteți un exemplar pe adresa notată

¹ Originalul în limba română.

«Praga, 20. XI. 1936

Domnule Petrescu,

Mulțumindu-vă pentru trimiterea romanului *Patul lui Procust*, vă promit că înainte de orice demers în această privință, vă voi înștiința la timp — rugându-vă să-mi cedați dreptul de traducere.

Cu toată stima

M. K.»

De asemenea, publicăm mai jos o scrisoare de recomandare a Szuzanei Dovolová, de la Bratislava, adresată unei cunoscute edituri, în care se face oferta de traducere în limba slovacă a romanului Donna Alba de Gib. I. Mihăescu. Epistola respectivă, ca și tot ce este legat de astfel de persoane traducătoare slovace, prezintă un nelăgăduil interes pentru exegeții operei lui Gib. I. Mihăescu. Se pare că Szuzana Dovolová a exercitat de la distanță o irezistibilă fascinație asupra scriitorului român și că eroina romanului Donna Alba ar purta ceva din farmecul acestei necunoscute corespondente. Scriind la Donna Alba, pe aceleași pagini de manuscris, Gib. I. Mihăescu își compunea scrisorile vibrante către priințesa sa îndepărtată².

Într-o asemenea epistolă romancierul mărturisea: «Acasă la mine se știe doar de d[omnișo]a Dovolová, excelența traducătoare a Rusoiciei, vorba d[omni]ului Minulescu, dar nimeni nu bănuiește acolo că această excelență traducătoare e o excelență forță magnetică, făcând să vibreze la distanțe nebănuite, cu minunatele ei scrisori, posturi receptive — ca să mă exprim radiofonic — ce se resemnaseră să mai primească vreodată emisiunea cu totul nouă și neobișnuită care l-ar mai putea interesa»³.

Iată, în continuare, versiunea românească a scrisorii Szuzanei Dovolová al cărei original l-am produs în facsimil:

«Bratislava, 19 august 1935

Către „Družstevní práce“⁴ Praga

Am onoarea a vă recomanda romanul recent apărut al unuia dintre cei mai valoroși scriitori ai României postbelice, Gib. I. Mihăescu: *Donna Alba*, pe care

² Vezi „Manuscriptum“, anul IV, nr. 2(11), 1973, p. 111-119.

³ Originalele, la Biblioteca Academiei R. S. R., Arhiva 955.

⁴ Casă editorială foarte importantă și activă.

Mulțumindu-vă pentru atențiunea D[um]nea, v[am] expediat astăzi exemplarul cerut din „Patul lui Procust“. Dacă se poate aș dori să cunosc opinia D[um]nea, amănunțită despre lucrare înainte de orice demers.

Al D[um]nea,

Camil Petrescu

București 16 Noembrie 1936

Adr.

Camil Petrescu

Str. Câmpineanu 58

București

mai jos. Eu am mai tradus și alte romane, printre care *Calea Victoriei* de d[omniul] Cezar Petrescu și *Ion* ca și *Pădurea spin-zuraților* de d[omniul] Reboreanu.

În așteptarea răspunsului d[um]nea]-v[oastră] țin să vă mulțumesc.

M. KOJECKÁ

Praga, 4 noiembrie 1936
Adresa: M. Kojeká
Chez M. Karásek
Praga XI, Poděbradova 20
Cehoslovacia *

Răspunsul lui Camil Petrescu sosește prompt, câteva zile mai târziu, urmat de confirmarea Mariei Kojeká.

II

«Doamnă,

Mulțumindu-vă pentru atențiunea D[um]nea, v[am] expediat astăzi exemplarul cerut din *Patul lui Procust*. Dacă se poate, aș dori să cunosc opinia D[um]nea, amănunțită despre lucrare înainte de orice demers.

Al D[um]nea, v[oastră]

Camil PETRESCU

București, 16 Noembrie 1936
Adresa: Camil Petrescu
Str. Câmpineanu 58

București»

f. Kl. P. T.

Dreptul de prece

Praga

f. f. Măg. este o povestire care, prin stilul său, este
gustată și înțelesă, spre deosebire de romanele
ale f. f. Măg. din România. Romanul „Donna Alba” este
o povestire care, prin stilul său, este
gustată și înțelesă.

„Donna Alba” este o povestire care, prin stilul său,
este gustată și înțelesă. Romanul „Donna Alba” este
o povestire care, prin stilul său, este
gustată și înțelesă.

Romanul „Donna Alba” este o povestire care, prin
stilul său, este gustată și înțelesă. Romanul „Donna
Alba” este o povestire care, prin stilul său, este
gustată și înțelesă.

„Donna Alba” este o povestire care, prin stilul său,
este gustată și înțelesă. Romanul „Donna Alba” este
o povestire care, prin stilul său, este
gustată și înțelesă.

„Donna Alba” este o povestire care, prin stilul său,
este gustată și înțelesă. Romanul „Donna Alba” este
o povestire care, prin stilul său, este
gustată și înțelesă.

„Donna Alba” este o povestire care, prin stilul său,
este gustată și înțelesă. Romanul „Donna Alba” este
o povestire care, prin stilul său, este
gustată și înțelesă.

„Donna Alba” este o povestire care, prin stilul său,
este gustată și înțelesă. Romanul „Donna Alba” este
o povestire care, prin stilul său, este
gustată și înțelesă.

Zuzka Dovalová

Bratislava
17. 8. 35.

în patru ediții, fiind onorat și cu premiul
literar al regelui Carol al II-lea⁵. Acum
se lucrează la versiunea rusească și la
versiunea engleză pentru Statele Unite.

Romanul „Donna Alba” este opera cea
mai recentă a maestrului Mihăescu și se
consideră îndeobște ca un pandant la
romanul „Rusoica”. E un roman de socie-
tate, de un înalt nivel, ocupându-se de
viața lăuntrică a elitei bucureștene.

Totodată, îmi permit să vă comunic
cum că dreptul de traducător pentru
Cehoslovacia îmi aparține în exclusivi-
tate mie. Dacă sînteți dispuși să editați
acest roman, vă rog să-mi comunicați cit
mai degrabă. La cerere, aș putea să vă
trimit cuprinsul lui pe scurt, eventual și
criticile care i-au secondat apariția, în
presă. Cu privire la calitățile lui vă puteți
informa și de la doamna dr. Hušková-
Flajšhansová, lector de limba română la
Bratislava (Biblioteca Universitară). Dacă
doriți să vă adresați cu ceva autorului,
adresa lui este: Gib. I. Mihăescu, Direcția
presei, strada Dionisie Lupu 68. Să scrieți
în franceză.

Romanul „Donna Alba” a apărut la edi-
tura „Cultura Românească” din București,
pe 416 pagini format de carte.

În cazul unei înțelegeri, aș putea să
vă predau traducerea către sfîrșitul lunii
mai 1936. În ce privește onorariul, m-aș
bizui pe aprecierea efortului meu de către
dumneavoastră, efort îndreptat în între-
gime spre apropierea reciprocă dintre sta-
tele Micii înțelegeri⁶ și pe tărîm literar.

În așteptarea amabilului dumneavoastră
răspuns, închei asigurându-vă de stima
mea totală.

Zuzka DOVALOVÁ
Y. W. C. A. »

Vom continua în numerele viitoare ale publicației
de față să prezentăm și alte documente românești
aflate în arhivele din Cehoslovacia, documente care
confirmă încă o dată strînsa relații culturale dintre
cele două țări, tradiția și bogăția acestor manifestări,
în vederea unei cunoașteri reciproce.

C. BARBORICĂ

l-aș traduce cu plăcere dacă ați fi de acord
să-l publicați.

Îmi permit să vă atrag atenția că am
tradus de același autor romanul „Rusoica”,
care a apărut luna aceasta la „Editura
Academiei” din Bratislava, în colecția
„Asociației prietenilor cărților clasice”.
În original, romanul a apărut pînă acum

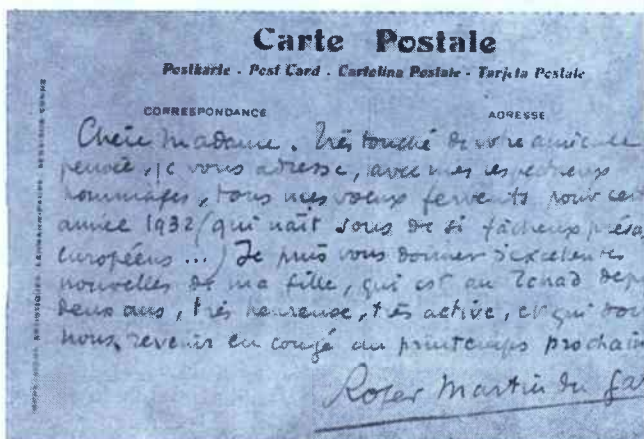
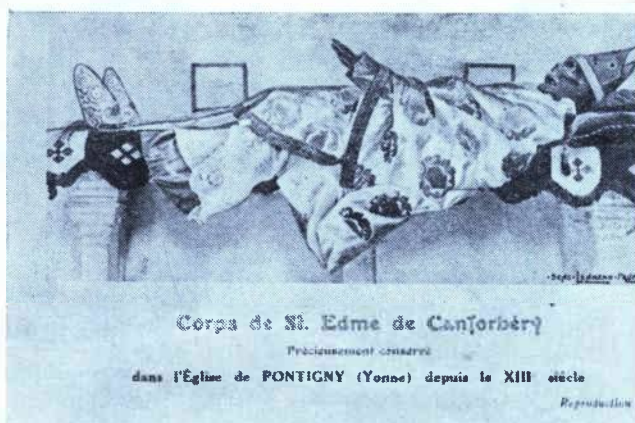
⁵ Este vorba de premiul Editurii Fundațiilor.⁶ Alianță politică încheiată după primul război
mondial între România, Cehoslovacia și Iugoslavia.
Pe această bază s-au intensificat și relațiile cultu-
rale, științifice și artistice dintre cele trei state.

André GIDE și Roger MARTIN DU GARD în dialog cu Alice VOINESCU

ALICE VOINESCU ÎȘI ÎNCEPE JURNALUL în 1929. Avea 44 de ani. Nu era nici la vîrsta primelor expansiuni care se închid pudic între scoarțele unui caiet, nici la aceea a întrebărilor fundamentale ale unei conștiințe care caută să-și găsească locul în complexitatea existenței. La data aceea își elștigase un deosebit prestigiu. Teza de doctorat în filozofie asupra Școlii neokantiene de la Marburg susținută la Sorbona, fusese atît de elogios apreciată, încît i se oferise să fină prelegeri la prestigioasa universitate. Cursurile de Estetică și Istorie a teatrului la Conservatorul din București se bucurau de o audiență numeroasă și entuziasmată chiar din afara cadrului universitar.

Dar nici una din peripecțiile devenirii unei personalități nu o determinaseră încă pe Alice Voinescu să fină un jurnal. Întîlnirile de la Pontigny o vor face. Nu știu dacă acest focar din inima Franței mai atrage către el numele ilustre ale culturii europene, dar încă dinaintea primului război mondial vechea mănăstire din secolul al XII-lea, animată de spiritul viu și înțelegător al lui Paul Desjardins, reunea în cîte trei decade succesive, în fiecare vară, tendințele culturale cele mai diverse și chiar antagoniste din întreaga Europă, în dorința descifrării noilor semne ale timpului prin confruntări sincere și elevate. Astfel, în plină derulă a anului 1935, Paul Desjardins, preluînd teza lansată de Nicolae Titulescu, propunea, ca temă de discuție a unei decade, Spiritualizarea frontierelor, urmărind să ridice măcar virtual obstacolele care împiedicau înțelegerea dintre oameni și popoare.

Sosită la Pontigny în vara anului 1928, Alice Voinescu va fi pînă în 1939 o fidelă și preluată invitată a animatelor întruniri estivale. Aici va cunoaște, printre mulți alții, pe F. Mauriac (Pre-

miul Nobel 1952), André Gide (Nobel 1939), A. Malraux, Roger Martin du Gard (Nobel 1937), Charles du Bos, H. Focillon, Paul Langevin, Jean Schlumberger, legând cu unii dintre ei și prietenii trainice.

Numeroase scrisori, păstrate cu grijă de Alice Voinescu, ne permit să apreciem calitatea acestor prietenii, pe care nu le-a întreținut frecvența întâlnirilor sau coincidența preocupărilor și a intereselor, ci doar fericita evidență — o! cît de inefabilă — a regăsirii acelei zone de pace și bună înțelegere între oameni.

Roger Martin du Gard scrie Aliciei Voinescu la 14 ianuarie 1933: «C'est un des bienfaits de Pontigny de créer en dix jours, ces liens secrets de sympathie durable.» (Este una din binefacerile Pontigny-ului de a crea în zece zile aceste legături trainice de simpatie durabilă.) Simpatie pe care Alice Voinescu o întreține cu acea discretă sensibilitate care îl făcea pe același R. Martin du Gard să-i atribuie, în scrisoarea din 4 decembrie 1929: «vous dons de seconde vue et vos yeux qui pénétrant l'invisible» (darul dumneavoastră de clarviziune și ochii ce pătrund nevăzutul), iar pe André Gide să-i mărturisească, în scrisoarea din 10 ianuarie 1939: «vous n'êtes pas de ceux qu'on puisse jamais oublier» (nu sințezi dintre acei ce pot fi uitați vreodată).

În această atmosferă de adîncă și delicată «omenie» era cît se poate de firesc să primească sugestiile amicale ale ilustrilor ei prieteni. Iată de ce pe prima pagină a jurnalului, în ziua de 28 septembrie 1929, consemnează «mirarea muștrătoare» a lui Roger Martin du Gard, aflînd, în cursul unei conversații din acea vară, că nu fine un jurnal, — și hotărîrea de a însemna pe viitor «tot ce trăiește intim, tot reziduul spiritual ce-i lasă viața». Pentru mulți dintre intelectualii francezi ai acelei vremi, obișnuși ai confesionalului, jurnalul însemna nu numai un exercițiu cotidian necesar de expulzarea toxinelor psihice, dar și prilej de obiectivare a unei experiențe personale și chiar laborator al primelor procese de cristalizare a viitoarelor opere.

Astfel demarează filmul interior, care pînă cu cîteva zile înainte de a muri (4 iunie 1961) va înregistra fidel oscilațiile cele mai fine pe curba largă și bogată a unei existențe tumultuoase. Două sînt coordonatele majore pe care se construiește viața Aliciei Voinescu (ea care spunea că «de tot ce ți se întîmplă ești responsabil»): iubirea de oameni și de adevăr. Ca să împace acomodările inerente dicte de prima cu exigențele absolute ale celei de a doua, întreaga ei viață Alice Voinescu a năzuit spre o fidelă înțelegere umanistă a existenței.

Maria Ana MURNU

«GÎNDUL MEU A ZBURAT FOARTE DES SPRE ROMÂNIA...»

— Corespondență de la André Gide și Roger Martin du Gard —

I

Cuverville Criquetot L'esneval
Seine Inférieure

27 septembre 1932

Chère Madame et Amie,

Dans la petite carte que des amis eurent la gentillesse de m'envoyer de Pontigny, au-dessous du texte cordial de Charles du Bos ce n'est pas sans émotion que j'ai revu votre nom. J'ai d'autant plus regretté de ne pas avoir assisté à cette década; le souvenir que j'avais gardé de nos conversations, l'assurance d'une sympathie profonde dont témoignait encore si gentiment votre dernière lettre, me faisaient souhaiter vivement de vous revoir; et aussi le petit remords affectueux d'avoir laissé sans réponse votre dernière lettre.

I

Cuverville Criquetot L'esneval
Seine Inférieure (Sena Inferioară)

27 septembrie 1932

Dragă Doamnă și Prietenă,

În ilustrata pe care prietenii au avut amabilitatea de a mi-o trimite de la Pontigny, nu fără emoție, sub textul cordial al lui Charles du Bos am revăzut numele dumneavoastră. Am regretat cu atît mai mult de a nu fi asistat la această decadă; amintirea pe care am păstrat-o, despre conversațiile noastre, asigurarea unei simpatii profunde, dovedită de ultima dumneavoastră scrisoare atît de amabilă, mă făceau să doresc foarte mult să vă revăd. Și, de aici, mica remușcare afectuoasă de a fi lăsat fără răspuns

imată doamnă. Foarte reflexionat de gestul dumneavoastră prietenesc, vă ăresc, împreună cu naștile mele respectuoase, toate urările mele cărbînți pentru acest an '32 (care se naște sub lt de sumbre auspicii tropene...). Vă pot da icelente noutăți despre ica mea care se află la ad de doi ani, foarte felicită, foarte activă, și care ne va vizita în vacanță, rimăvara viitoare.

Roger Martin du Gard

Puissiez-vous n'avoir vu dans mon silence ni négligence, ni indifférence, ni oubli.

Je ne vous écris aujourd'hui que pour vous assurer de mes sentiments bien fidèles et de ma toujours très vigilante sympathie.

André GIDE

II

Belleme (Orne)

14 janvier 1933

Je suis très sensible, chère Madame, à votre amicale attention. C'est un des bienfaits de Pontigny de créer, en dix jours, ces liens secrets de sympathie durable.

J'ai de bonnes nouvelles à vous donner de ma fille, qui a trouvé dans son mariage un bonheur véritablement total. Elle attend un bébé en mars prochain, elle est à Paris et toute recueillie dans cette fabrication émouvante.

Pour moi, j'ai dispersé un peu mon travail et je dois avouer que j'ai eu, tous ces temps ci, d'assez rudes démêlés entre moi et moi... Mais c'est la vie!

J'ai écrit un petit livre sur la province française, que je vous enverrai bientôt je pense.

Tous mes vœux les meilleurs pour vous les vôtres. Et tous mes hommages sympathiques et respectueux.

Roger MARTIN DU GARD

III

Cassis

10 janvier [19]34

Chère Madame, C'est de ce petit port méditerranéen que je vous adresse tous mes meilleurs vœux pour cette année 1934, qui se présente si tragiquement aux pauvres Européen que nous sommes. Le monde, hélas, ressemble de plus en plus à une horde d'aveugles menée par des fous... Par bonheur, l'équilibre et la santé des individus ne sont pas tout à fait incompatibles avec le déséquilibre général! Je vous souhaite l'un et l'autre, de tout coeur!

Je suis entièrement absorbé par l'achèvement de mes Thibault, en deux volumes, où je voudrais ressusciter la dramatique atmosphère de l'Europe en juillet 1914.

ultima dumneavoastră scrisoare. Ați putea oare să nu fi văzut în tăcerea mea nici neglijență, nici indiferență, nici uitare?

Azi nu vă scriu decât pentru a vă asigura de sentimentele mele fidele și de simpatia mea dintotdeauna.

André GIDE

II

Belleme (Orne)

14 ianuarie 1933

Am fost foarte mișcat, dragă Doamnă, de atenția d-voastră prietenească. Este una dintre binefacerile Pontigny-ului, de a crea, în zece zile, aceste legături secrete de simpatie durabilă.

Am să vă dau vești de la fata mea, care și-a găsit în căsătorie fericirea cu adevărat totală. Ea așteaptă un copil în martie viitor, este la Paris și cu totul reculeasă de acest eveniment emoționant.

Cît despre mine, m-am împărțiat puțin în munca mea, și trebuie să mărtuiesc că am avut, în toată această perioadă, destule discuții aspre între mine și mine... Dar asta-i viața!

Am scris o carte despre provincia franceză, pe care o să v-o trimit, cred, în curînd.

Cele mai bune urări pentru dumneavoastră și ai dumneavoastră. Toate omagiile mele de simpatie și respect.

Roger MARTIN DU GARD

III

Cassis

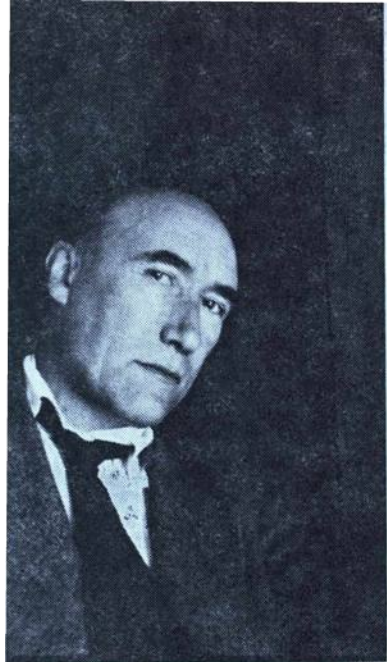
10 ianuarie 1934

Dragă Doamnă, Din acest mic port mediteranean vă adresez urările mele cele mai bune pentru acest an, 1934, care se arată atît de tragic pentru niște sărmani europeni ce sîntem. Lumea, vai, seamănă din ce în ce mai mult cu o hoardă de orbi mînată de nebuni... Din fericire, echilibrul și sănătatea indivizilor nu sînt cu totul incompatibile cu dezechilibrul general! Vă doresc din toată inima echilibru și sănătate.

Sînt cu totul absorbit de terminarea romanului meu *Familia Thibault*, în două volume, unde aş vrea să înviez atmosfera dramatică a Europei din iulie 1914. Întreprindere nebunească, pe care nădăj-

André Gide.

La Pontigny: Alice Volneciu și André Gide.

Folle entreprise, que je désespère de réussir... Priez pour moi !

Avec tous mes hommages respectueux et fidèles

Roger MARTIN DU GARD

IV

9 mars [19]38

Chère Madame, je relis votre aimable carte en rangeant des lettres, et je crois bien ne pas vous avoir remercié de vos vœux ! J'ai des excuses cette année ; car après avoir passé à Stockholm le mois de décembre, j'ai fait un tour d'Europe : Berlin, Prague, Vienne ! J'en reviens, assombri par de tristes présages... Ma pensée a été bien souvent vers la Roumanie, ces derniers mois. Il y a bien des choses en Europe que je ne parviens pas à comprendre !...

J'espère toujours vous revoir un de ces étés à Pontigny, où Monsieur Desjardins vieillit, mais où les réunions restent plus vivantes que jamais.

Je n'ose, en mars, parler de vœux... Mais je vous prie, chère Madame, d'agréer l'hommage de ma respectueuse et fidèle sympathie.

Roger MARTIN DU GARD

duiesc s-o termin cu bine... Rugați-vă pentru mine !

Cu toate omagiile mele respectuoase și fidele,

Roger MARTIN DU GARD

IV

9 martie 1938

Dragă Doamnă, ordonînd scrisorile, recitesc amabila dumneavoastră ilustrată și sînt aproape sigur că nu v-am mulțumit pentru urările dumneavoastră ! Am scuze în acest an ; căci după ce am petrecut la Stockholm luna decembrie, am făcut un tur prin Europa : Berlin, Praga, Viena ! Revin, posomorît de presimțiri triste... Gîndul meu a zburat foarte des spre România, în aceste ultime luni. Sînt foarte multe lucruri în Europa pe care nu ajung să le înțeleg !...

Mereu sper să vă revăd într-una din aceste veri la Pontigny, unde Domnul Desjardins îmbătrînește, dar unde într-unirile sînt mai pline de viață ca niciodată.

Nu îndrăznesc, în martie, să vă vorbesc de urări... Dar vă rog, dragă Doamnă, să primiți omagiul simpatiei mele respectuoase și fidele.

Roger MARTIN DU GARD

V

Cuvertville
Criqueot L'Esneval

9 sept[embre] [19]38

Chère Madame amie,

Me voilà fort ému par votre exquise lettre. Vous savoir si près et ne savoir comment faire pour vous rejoindre... Je quitte Cuvertville le 12 pour rejoindre Jean Schlumberger à Braffy, par la Boissère-Calvados. Je lui ai promis depuis longtemps ma visite; j'ai déjà dû différer plusieurs fois et à présent je ne puis remettre. Je dois rester chez lui douze jours, fort occupé par un travail urgent que je dois revoir avec lui. Mais ceci: ne connaissez-vous pas Schlumberger? Lisieux (où l'on doit vous cueillir en auto) n'est pas si loin de Paris que vous ne puissiez venir déjeuner, avant le 17, jour de votre départ pour Pontigny...

Je sens combien est peu galante cette proposition que vous déplace, quand je devrais me déplacer pour vous. Peut-être me sera-t-il possible de la faire; mais cela je ne puis le promettre: mon temps est terriblement mesuré. Si je vois un moyen... je vous écrirais aussitôt.

Ne doutez pas de mes sentiments très fidèles

André GIDE

V

Cuvertville
Criqueot L'Esneval

9 septembre 1938

Dragă Doamnă prietenă,

Iată-mă foarte emoționat de distinsa dumneavoastră scrisoare. A vă ști atât de aproape și a nu ști cum să ajung să vă întâlnesc... Părăsesc Cuvertville pe 12 septembrie pentru a mă întâlni cu Jean Schlumberger la Braffy, prin Boissère-Calvados. I-am promis demult vizita aceasta; a trebuit deja s-o amân de mai multe ori și acum nu pot s-o mai fac. Trebuie să rămân la el 12 zile, fiind foarte ocupat cu o lucrare urgentă pe care trebuie s-o revăd cu el. Dar: nu-l cunoașteți pe Schlumberger? Lisieux (unde trebuie să vă luăm cu mașina) nu este așa de departe de Paris ca să nu puteți veni la prânz, înainte de 17 septembrie, ziua plecării dumneavoastră la Pontigny.

Îmi dau seama cât de puțin curtenitoare este această propunere de a vă deplasa, când ar trebui ca eu să mă deplasez pentru dumneavoastră. Poate că ar fi posibil s-o fac; dar nu pot să vă promit nimic: timpul meu este extrem de măsurat. Dacă întrevăd o cale... vă voi scrie din nou, îndată.

Nu vă îndoiiți de sentimentele mele foarte fidele,

André GIDE

VI

Clinique du Belvedere
12, Boulevard du Tzarewich, Nice

2 juin 1949
prière de transmettre

Chère distante et si présente amie,

Votre lettre m'a ému plus que je ne puis vous l'écrire (datée du 14 juin, mais c'est „mai“ qu'il faut lire). Mon état de santé m'a forcé d'interrompre toute correspondance — mais pourtant je vous envoie ce que vous me sentiez avec vous de tout cœur et de toute pensée.

Après un mois de soins très diligents en clinique, j'espère avoir évité (mais tout juste) l'abcès au foie et l'intervention chirurgicale. Depuis hier à la Colombe d'Or, Saint Paul de Vence, Alpes Maritimes, je crois que je m'achemine vers une lente convalescence. Mais je n'ai la force de vous écrire que quelques mots.

Tous nos amis communs de France (ceux qui vivent encore) vont bien et ne vous oublient. Croyez bien que vous n'en avez de plus douloureusement attentifs que votre bien fidèle

André GIDE

VI

Din
Clinica Belvedere
12, Bulevard de Tzarewich, Nice

2 iunie 1949
cu rugămintea de a transmite

Dragă depărtată și atât de apropiată prietenă,

Scrisoarea dumneavoastră m-a emoționat mai mult decât pot să vă spun. (datată în 14 iunie, dar trebuie citit « mai »). Starea sănătății mele m-a forțat să întrerup orice corespondență — și totuși vreau să mă simțiți lângă dumneavoastră cu toată inima și cu tot gândul.

După o lună de îngrijiri foarte prompte în clinică, sper să fi evitat (tocmai la timp), abcesul la ficat (criza de ficat) și intervenția chirurgicală. De ieri, la Colombe d'Or, Saint Paul de Vence, Alpes Maritimes, cred că mă îndrept spre o lentă convalescență. Dar nu am forța să vă scriu decât câteva cuvinte.

Toți prietenii noștri comuni din Franța (acei care trăiesc încă) sînt bine și nu vă uită. Fiți convinsă că nu aveți mai bune urări ca de la credinciosul dumneavoastră

André GIDE

Alice Voinescu în dialog cu Roger Martin du Gard.

CRONICA EDIȚIILOR

UN PERSONAJ BALZACIAN: AL. DAVILA *

VALOAREA LUI AL. DAVILA, AUTOR devenit celebru prin drama istorică *Vlaicu Vodă*, a fost supralicitată, în ultimele decenii, pentru a trece apoi într-o relativă uitare. Scriitorul și-a dobândit un loc de prestigiu în dramaturgia națională, dar el nu mai interesează azi pe nimeni. Una lui operă notabilă, foarte bine construită, trădând pe cunosătorul abil al tehnicii teatrale, păstrează totuși un aer vetust-didactic, poate și din pricina versificației clasicizante. Omul de teatru pasionat și căutător de noi formule (așa cum s-a relevat în perioada directoratului la Național, apoi în fruntea „Companiei Davila“) era, totuși, prizonierul unor gusturi literare (în propria creație) contradictorii, în bună măsură tributare atmosferei sămănătoriste a epocii. Fragmentele postume, ca și paginile intituate cu iz tradiționalist Din torsul zilelor, accentuează această impresie. Nu lipsesc accente totuși (re-marcate în 1928 de Camil Petrescu) ale unui stil «ce unește truculența cu preciziunea», alături de o constantă mefiență pentru ceea ce ar fi «nesănătos» în artă. Adolescent, Davila condamna experimentalismul naturalist, atunci în vogă, drept «infect» și, pomenind într-o scrisoare despre romanul lui Zola „L'Assomoir“, îl socotea «une immondice d'un bout à l'autre». «Puisque le sujet a un grand fond de morale, pourquoi l'auteur ne le fait-il pas ressortir? Il a l'air au contraire, de vouloir le cacher.» Acest «fond», de care toată literatura începutului de secol era obsedată, devine pentru scriitorul și omul de teatru

Al. Davila sensul unei «îndrumări noi», etico-patriotice¹, văzută nu o dată în lumina nevoilor «propagandei culturale»², în contextul căreia autorul însuși pune și geneza³ și destinul ulterior al operei lui de răsunet. Militantismul său, oarecum înrudit cu al lui N. Iorga, pentru o literatură «bună» (în sensul mereu preponderent etic) consideră sub acest semn însăși calitatea națională a unor opere, combătând în termeni ironici o aserțiune a lui Gh. Panu: «Ziceți: „Știu bine că literatura nu are nevoie să fie națională pentru a fi bună“. Dar oare obligatoriu este ca ea să fie bună pentru că-și alipește epitetul de națională? Avem o literatură dramatică națională, și care ar fi bună și fără acestea; ea este iscălită: Alecsandri, Hasdeu, Caragiale. Avem o literatură dramatică mai puțin bună, deși tot atât de națională; este iscălită: Bengescu-Dabija, Ronetti Roman, Polizu-Micșunești, H. Lecca, Davila etc. Dar mai avem una, care nici nu e bună, nici națională, aceea izvorâtă din pizmă, din ură pentru tot ce e înălțat, aceea făcută din clevețire și pongegire; autorii ei neputându-se ridica, încearcă să înjosească toate pentru a se afla pe aceeași treaptă. Vă las grija să ziceți pe nume autorilor acelei literaturi. Veți îndeplini astfel și Dvs. înfocată și națională dorință a lui Cașavencu»⁴. Meliorismul literar, să-i zicem așa, urmărit de autorul lui Vlaicu Vodă, viza consolidarea gustului, atingerea acelei

¹ Scrisoare către Al. Lapedatu, p. 159.

² *Ibid.*

³ Cf. *Viața lui Al. Davila povestită de el însuși*, la p. 288 a ediției Manu Bădescu.

⁴ Scrisoare către Gh. Panu, p. 186.

* Marin Manu Bădescu, *Alexandru Davila: Corespondență inedită*, Editura „Dacia“, 1973, col. *Testimonii*, p. 305.

eleganția antice (confundată în fapt cu un ideal clasicizant !), progresul intelectual și artistic aducând implicit «căutarea perfecției, iubirea sublimului, dar nicidecum sprijinirea și admirarea mediocrităților»⁵. Idei ce intră în concepția sa despre creație în genere, dar și despre funcția Teatrului Național (ca focar de cultură și arbitru al gustului public!), alcătuirea repertoriului, rostul directoratului real (combătând pe aceia «care nu admit un director decât supus influenței lor și o instituție de stat decât pradă oligarhiei...»)⁶, ptnă la judecata critică particulară. Astfel, în scrisoarea deschisă adresată prietenului său Delavrancea, el nu ezită să-l acuze că distruge, prin ultimele sale producții dramatice, «armoniosul edificiu» al unei opere, văzută consecvent sub specie clasică⁷. Visul său era acela «capodoperă necunoscută» și nu e improabil să fi crezut că singur Vlaicu Vodă ar întruni atari condiții, de unde migăloasele retușuri aduse an de an textului și credința că opera aceasta e «singura lui avere»⁸, mărturisire și a unei hipertrofii și a unei conștiințe tragice, în spirit balzacian. Căci, în mod paradoxal, Davila ni se relevă din biografia proprie (și din radiografia acesteia, așa cum transpare în corespondență) drept un personaj al Comediei umane. Impresia aceasta ne-o lăsase și lectura Jurnalului intim din detențiunea de la Pitești⁹; ea e întărită acum din recentul epistolar dat publicității prin grija lui Marin Manu Bădescu. Deși lipsese aci ecourile celor mai dramatice momente ale biografiei (atenatul din 1915, scandalul privind «paternitatea» lui Vlaicu Vodă), scrisorile desenează în schimb autopotretul evului de la Liceul St. Louis, trădând un temperament sentimental-ironic, comunicativ, duios-admirativ față de personalitatea tatălui, dotat cu un fin simț al observației și reproducerii măruntelor evenimente cotidiane: atmosfera nu tocmă simpatcă din școală, plimbări dominicale, vizite la rude și prieteni, o partidă de «skating», una de călărie la Vincennes, comentarii politice, observații despre execuția prin ghilotinare a lui Billoir etc., etc., toate menite să întărească în interlocutorul său imaginea de «grand garçon». Scrisorile către doctorul Carol Davila formează cel mai consistent capitol al «episto-

larului», mic roman al formării intelectuale a unui tânăr aristocrat român de la finele secolului. Deși destinat carierei diplomatice, Davila o va părăsi pentru boema literară, biografia lui intrând abia de aici înainte în zonele de criză și de dramatice dezordini, despre care scrisorile ne dau doar palide eșose, limitate la suprafața unei existențe în permanență alertă financiară, pînă la suita scrisorilor către sora lui, Elena Perticari, consemnînd laconic disperarea infirmității, senectuții și mizeriei. Relațiile cu cei doi fii, detaliile triviale, conștiința unei decăderi meschine trag cortina peste drama unui pîre Goriot abandonat singurătății și meditației. «Je suis tombé bien bas — scrie el la 5 mai 1929, citeva luni înaintea morții. — Je suis un vaincu de la Vie. Autrefois j'avais à ma disposition trois éléments de succès: la jeunesse, le prestige (plus ou moins) et le nerf de la guerre (peu, mai cela me suffisait). Maintenant, je n'ai plus rien; ni la jeunesse, ni le prestige, ni argent. Quelle dégringolade! Je me console avec mes fidèles amis: la solitude et la méditation. Elles m'apprennent beaucoup de choses». Bravadă desigur, căci înțelepciunea nu-l oprea să se vâiete de ingratitudea fiilor, de stăciile chiriei pretinse de proprietar, de mutările continue dintr-un imobil într-altul, în combinații bănești penibile, proiecte fantaste de îmbogățire, conjugări de soluții extreme («intrighează și tu pe la cei „sus-puși“ să-mi acorde premiul național de teatru») etc. Sublimul Alexandru devine bătrînl grotesc ce-și semna scrisorile dictate «Papaloiul», întărind denotația trist-ironică cu amprenta digitală. În iunie 1929, miracolul se produce: i se acordă premiul național în valoare de o sută de mii lei, pe care însă nu-i poate ridica «fiind paralizat și neavînd la îndemînă pe nimeni care să poată încasa zisul important ordin de plată», cere ministrului Al. Lapedatu «a ordona să se delege un funcționar al Ministerului care să-mi ia cuvenita descărcare»¹⁰. La 19 octombrie, același an, se stinge.

Recenta ediție a scrisorilor lui Al. Davila, îngrijită de Marin Manu Bădescu, ridică citeva probleme care se cer lămurite. În primul rînd, ni se pare cel puțin straniu ca volumul să apară sub patronatul de autor al îngrijitorului, cînd normal este să vorbim despre Davila ca autorul epistolelor și de Marin Manu Bădescu doar ca

⁵ Ibid.

⁶ Scrisoare către Take Ionescu, p. 157.

⁷ Scrisoare către Delavrancea, p. 119.

⁸ Scrisoare către Al. Lapedatu, p. 159.

⁹ Publicat de Dumitru D. Panaitescu în „Manuscriptum“, 1972, numerele 1, 2, 3.

¹⁰ Cf. Studiul introductiv, p. 29.

editorul lor, volumul scos de „Dacia” nefiind un studiu al lui M. M. B. despre sus-zisa corespondență, ci o ediție de texte. Parte din această corespondență era apoi cunoscută din editarea sa anterioară: ea fusese reproducă parțial de Elena Perticari-Davila în cartea ei *Din viața și corespondența lui Carol Davila*, Editura Fundației..., 1935; în 1943, sora dramaturgului depusese un lot de scrisori și manuscrise ale acestuia la Biblioteca Academiei; în 1963, Dumitru D. Panaitescu sistematizează cel dintâi corespondența familială a lui Al. Davila, publicînd-o în „Limbă și literatură”, nr. 7/1963, pp. 411—451, sub titlul Alexandru Davila inedit. Scrisorile sînt reproduce în traducerea Elenei Perticari, fără comunicarea originalului francez. Alte scrisori mai fuseseră și ele reproduce incident în diverse volume biografice sau memorialistice. Ediția lui Marin Manu Bădescu nu cuprinde, așadar, în totalitatea ei texte inedite, care să-i justifice titlul (remarcăm de altfel că în aceeași colecție, Testimonia, au mai apărut Corespondența lui Al. Papiu-Iliarian și Scrisorile lui Avram Iancu, unde procedura fiind identică cu ediția Davila, termenul « inedit » fusese în mod legitim evitat). Față de această situație, precizarea din Nota asupra ediției apare inexactă: « Această corespondență n-a fost publicată pînă acum; doar cîteva scrisori particulare redactate în original în limba franceză au fost publicate în „Limbă și literatură”, nr. 7/1963, de Dumitru D. Panaitescu, în traducerea Elenei Perticari. În ediția de față publicăm și textul original francez al acestor scrisori însoțit de traducerea făcută de noi » (p. 31). În realitate, nu este vorba doar de « cîteva scrisori », ci de un număr însemnat care a cunoscut o circulație edită; de asemenea, textul original, francez, nu ne este comunicat nici în ediția de față decât sporadic, fără vreo explicație justificativă. Majoritatea celor cunoscute nouă poartă totuși mențiunea « Transcrisă din „Limbă și literatură”, nr. 7/1963 ». Fie deci că originalul francez nu s-a mai găsit în Biblioteca Academiei, lucru ce s-ar fi convenit să ne fie semnalat, fie că Elena Perticari n-a depus toate scrisorile originale, ci doar traducerea lor (ceea ce ar explica și faptul că Dumitru D. Panaitescu omite la rîndul său reproducerea originalelor), în toate cazurile nota asupra ediției era obligată să ne dea lămuririle de rigoare. Organizate după destinații, în ordine alfabetică, scrisorile din ediția M. Manu Bădescu (din păcate, nenumerotate) sînt uneori reproduce și după lucrări de altă natură (monografii, biografii, memorii) fără

vreo mențiune asupra soartei originalului. Astfel, scrisoarea către I. Manolescu, din decembrie 1923, e reproducă după I. Masoff: *Viața lui Tony Bulandra*, ed. „Sococ”, 1931; cea către V. Maximilian, după cartea de Evocări a aceleia, publicată în 1968; una din scrisorile către C. Nottara, după lucrarea lui Mihai Vasiliu, Al. Davila (1965) etc. Se creează astfel situații în care nu avem nici certitudinea integrității textului, citat uneori fragmentar în corpul lucrărilor amintite, nici pe aceea a unei corecte lecțiuni sau a datării exacte. Un exemplu: la p. 181 se reproduce după originalul aflat la Biblioteca Academiei o adresă oficială semnată de Al. Davila către C. Nottara, din care rezultă, fără dubiu, că în 1905 acesta era societar al Teatrului Național. În continuare, editorul reproduce, de data aceasta după monografia lui Mihai Vasiliu, o altă scrisoare, către același Nottara, datată parentetic 1907 (sic!) prin care actorului i se aduce la cunoștință că a fost ales... societar al Teatrului Național cu unanimitate de voturi! Alt exemplu de incertitudine riscată: la p. 243, se reproduce o telegramă de felicitări adresată lui Davila și semnată Elvire. Editorul se grăbește a presupune, între paranteze, că ar fi vorba despre actrița Elvira Godeanu, adăugînd și la semnătură îndoielnica identificare, deși faptul că telegrama e expediată din Paris și redactată în franceză putea să-l conducă spre o altă posibilă « Elviră », mai plauzibilă: Elvira Popescu. O altă problemă: între epistolele editate se cuprind și o serie de cunoscute « scrisori-deschise », cum ar fi cele adresate lui Emil D. Fagure, Delavrancea, V. G. Morfun sau Gh. Panu și publicate de autorul lor în paginile „Rampei”, „Adevărului” sau „Săptămînei”. Or, în toate aceste cazuri nu e vorba de corespondență în sensul autentic al termenului, ci de o specie publicistică, înrudită cu polemica sau cu pamfletul. Oricît de frumoase și lămuritoare (sub aspectul biografiei și al portretului moral, psihologic) aceste texte nu-și aveau locul într-un corp de corespondență particulară sau, dată fiind importanța lor, trebuiau separate într-o addenda, cu explicațiile necesare. Comparate apoi unele din scrisorile comunicate și de Dumitru D. Panaitescu cu versiunea Manu Bădescu, constatăm, pe alocuri, mici contradicții bizare: scrisoarea din 1 noiembrie 1876 poartă la Manu Bădescu mențiunea « fără partea finală » (p. 64), în schimb textul continuă la D. D. Panaitescu, fără să aflăm unde este eroarea. În alt caz, epistola cu datarea convențională « Paris 1878 » nu are începutul; în notă se arată că Elena

Perticari ar fi inseninat pe prima pagină: « Pagina întâi a acestei interesante scrisori lipsește » (p. 81). La D. D. Panaitescu remarcă donatoarei ar fi însă: « Constat cu părere de rău că prima parte din această interesantă scrisoare, pe care am avut-o în mână, a dispărut » (p. 433, „Limbă și literatură“, nr. 7/1963). Laconică în varianta Bădescu, ceremonioasă și dezvoltată în versiunea Panaitescu — care este totuși forma exactă a notei și cine a copiat-o grăbit? La paginile 259, 260, 262 ediția Manu Bădescu reproduce unele scrisori după Din viața și corespondența lui Carol Davila, uitând însă a menționa pe autoarea lucrării și datînd greșit anul de apariție: 1935, nu 1945 cum apare consecvent. În fine, editorul ne afirmă că traducerea epistolelor franceze îi aparține, chiar în cazul celor tălmăcite anterior de Elena Perticari. Cîteva sondaje ne vor lămuri: « Et ils renvoyèrent leurs cartes... » (p. 79) devine:

« Și ei înapoiară cărțile lor la intrare » (p. 82, traducerea Bădescu).

« Și înapoiară cartea lor de intrare » (p. 433, traducerea Elena Perticari).

În realitate: biletele de intrare, biletele de spectacol.

Sau:

« Pour ce qui est du lycée, cher père, on tripote comme dans un bouge » (p. 89).

« Cît privește liceul, dragă tată, se fură ca „la drumul mare“ » (p. 91, traducerea Bădescu).

« Dacă e vorba de liceu, dragă tată, să știi că s-a fură ca „în codru“ » (p. 437, traducerea Elena Perticari).

Or, cum rezultă din context, « tripoter » are evidentul sens al mișmaș, de speculă cu banii atunci, nu de furt, iar « bouge » (= chichineafă, speluncă, loc rău famat) nu poate fi nici « codru », nici « drumul mare ».

Și:

« Un élève, bon garçon du reste, est renvoyé du lycée parce qu'il est arriviste de son étude » (p. 89).

« Un elev, bun băiat de altfel, a fost dat afară din liceu pentru că e arivistul „de son étude“ » (p. 91, traducerea Bădescu).

« Un elev, de altminteri băiat bun, este dat afară că e arivistul „de son étude“ » (p. 437, traducerea Elena Perticari).

Este evident că noul traducător nu s-a ostenit prea mult, copiind și locul unde Elena Perticari transcrie, ceea ce ei i se păruse o expresie, cu vorbele originalului. În realitate, elevul incriminat era socotit un arivist în sala de meditație a internatului...

Iată și o mostră de « traducere » independentă de « modelul » Elenei Perticari: la p. 289, citim într-un text francez:

« Bien que très fin, il ne devait pas mâcher ses paroles... »

ceea ce devine o pagină mai încolo:

« Deși în mod fin, trebuie să nu economisească cuvintele... »

S-o spunem în mod fin, asta e cu totul altceva!

Prefața care însoțește ediția (intitulată abuziv Studiu introductiv) e pur descriptivă, cu însăilări didactice pe alocuri rudimentare (vădind, de pildă, o înțelegere depășită a unui concept ca realismul, cf. pp. 17, 19, contrazisă de chiar citatul luat în « sprijin », la p. 21). Comentariul e pueril: « De asemeni, A. Davila iubea caii », aflăm, fără tranziție, la p. 9; dintr-o împrejurare cu lăutari și dans în familie, se face deducția disproporționată: « Încă de la vîrsta copilăriei fragede, A. Davila era pus în contact cu frumusețile folclorului românesc » (p. 9). Aflăm că la școala primară micul Davila asculta lecturi din Balade și lăcrămioare de Alecsandri. Dar un asemenea volum nu există, și editorul nu face decît să preia scăparea lui Davila din paginile autobiografice publicate în „Rampa“ și reproduse în prezenta ediție la pp. 287—288. O corectare a erorii se impunea totuși, cu condiția să fim noi înșine informați...

Mircea ZACIU

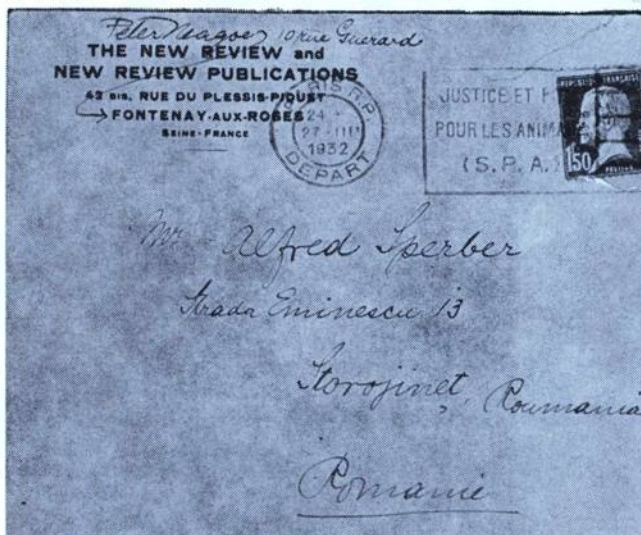

Scriitori de frontieră

Peter NEAGOE — Proiecte editoriale

OPERA POETICĂ, DAR MAI CU SEAMĂ VASTA activitate de traducător din limbile germană și engleză, îl situează pe Alfred Margul Sperber printre spiritele umaniste ale literaturii. Deși începuturile sale coincid cu marile metamorfoze ale poeziei, săvârșite în primele decenii ale secolului 20, Sperber rămâne credincios accentelor grave și ritmului clasic al discursului liric. Autorul care, la apariția primului său volum de versuri *Gleichnisse der Landschaft* (Parabole ale peisajului), se refuza modernismului, declarând că «preferă tot ce este învechit și tradițional», exprima, de fapt, apetențele propriului temperament artistic pentru limpezimile clasice. Înclinat mai ales către surprinderea esențelor, a legăturilor adânci dintre om și natură, Sperber este, pentru cei mai mulți dintre comentatorii săi, un neoclasic, creator al unei poezii a *Erlebens-ului*, ceea ce-l determina pe un Peter Neagoe, după lectura volumului *Parabole ale peisajului*, să constată într-o epistolă expediată poeziei în ianuarie 1935: «Ele conțin, învelită în cuvinte simple și puține, însăși esența imaginii și simfiriei poetice. Mi se pare că totul izvorăște dintr-un contact direct între eul dumitale și peisaj ca și când un sentiment s-ar trezi în dumneata — impresia în primul rînd —, și apoi sentimentul s-ar metamorfoza în cuvinte. Ca și cum dumneata ai fi singurul alambic în care acest proces a avut loc».

Considerația manifestată de Peter Neagoe pentru creația lirică a lui Sperber nu rezidă din simple impresii de lectură, ci este expresia unei legături amicale mai vechi și a unor strînse relații epistolare. Traducător de excepție în limba germană a literaturii engleze și americane moderne (e de ajuns să amintim tălmăcirea poemului *Tărîmul*

pustiu de T. S. Eliot, încă din 1926), Sperber îl cunoscuse pe Peter Neagoe în perioada anilor petrecuți în Statele Unite.

Ardelean de origine, emigrat în America în 1907, Peter Neagoe se stabilește în Franța între anii 1926—1932.

Apariția povestirii *Caleidoscop*, în paginile revistei „Transition”¹ (1928), însemna lansarea

¹ Revistă de avangardă, editată de Eugen Jolas, la Haga.

numelui său în presa de prestigiu din Europa și de peste ocean. Marile publicații literare „La Crapeauillet”, „L'Europe”, „Les Cahiers du Sud”, „Story” îi solicită colaborări, iar Samuel Putnam — editor american — îl cooptează în gruparea „Revistei Noi” („The New Review”). Integrat în mișcarea culturală de mare anvergură din Franța acelor ani, intră în legătură cu protagoniștii noilor curente estetice (Tristan Tzara, Paul Eluard) și devine animatorul «mișcării expatriaților americani din Europa», din literatura cărora editează în 1932 o antologie ce reunește nume ca James Forell, Hemingway, John Dos Passos, Ezra Pound, Malcom Cowley ș. a.

Literatura creată de Peter Neagoe poartă amprenta climatului spiritual al țării sale de obârșie. Scriitorul s-a simțit permanent legat de ținuturile natale și a exprimat în povestirile și romanele sale nu numai mediul copilăriei, dar și conflicte și o problematică specific românească. În numeroase ocazii, romanicerul a ținut să-și precizeze trăsăturile fundamentale ale operei. E de remarcat în acest sens, nota autobiografică trimisă lui Alfred Margul Sperber în scrisoarea din 27 martie 1932, notă ce urma să însoțească traducerile proiectate de confratele din România:

«Peter Neagoe s-a născut în Transilvania, acum 42 de ani, din părinți români și, deși provenind dintr-o familie de intelectuali, simpatiile sale au fost întotdeauna alături de țărani printre care și-a petrecut vacanțele copilăriei, ducând viața unui muntean de rind alături de ciobanii din Carpați. Și-a început cariera de scriitor la o vîrstă timpurie cînd, după ce compusese epistole de dragoste pentru slugile din casă, a ajuns scribul lucrătorilor din împrejurimi. A studiat filosofia la universitate și pictura la Școala de arte frumoase din București, iar la 21 de ani a plecat în America unde a devenit cetățean naturalizat. Acum trăiește în Franța. Vorbește fluent cinci limbi, dar afirmă că cel mai bine gîndește în engleză, „o limbă puternică și virilă”. Tocmai a terminat un roman, *Ileana, The Possessed* (Ileana nebuna), care se ocupă de viața țăranelor transilvănene, și este editorul unui volum în circulație, *Anthology of American Writers Abroad* (Antologia scriitorilor americani din străinătate).»

Dintr-o altă notă autobiografică citată de Ioan A. Popa, cel mai recent editor al lui Peter Neagoe în România, reținem «...voi încerca să prezint cititorului un tablou al țăranelor române și al țării sale». Mărturisirile dezvăluiau, totodată, intenția scriitorului de a realiza un întreg ciclu epic care să urmărească soarta țăranelor ardeleni în emigrație,

cu toate caracteristicile sale etnice și cu toate implicațiile sociale, în buna tradiție a prozatorilor ardeleni. Revelațiile eroului din povestirea *Lumea nouă* — proiecție autobiografică a autorului — au constituit materia epică a romanului *Drumuri* cu popas, replică a anevoioasei integrări a scriitorului la viața noului continent. De aici, și destinul paradoxal al scrierilor sale, care în ciuda elogiilor celor mai autoritare condeie critice, vor avea o slabă audiență în rîndul publicului american, atras mai mult de «exotismul» lumii prezentate.

Receptarea operei sale de către cititorul american va începe abia după reîntoarcerea lui peste ocean, în 1933, după capriciosul debut cu volumul de povestiri *The Storm* (Viscolul), apărut în 1932 în Franța, sub titlul *Tempête*². Cartea pare să fi avut același destin ca celebrul roman *Ulysse* sau cu *Pasărea măiastră* a lui Brăncuși, fiind oprită de autoritățile vamale americane, sub acuzația de «obscenă și prohibită». Interzicerea ei a stîrnit protestul societății americane „Civil Libertis Union”, al asociațiilor culturale din Europa, precum și al unor scriitori și oameni de literă cărora li se alătură și Alfred Margul Sperber, la apelul adresat de gruparea „Revistei Noi”, în 30 iulie 1933.

Nelineștile creatorului, căutările pentru găsirea unei formule artistice corespunzătoare gustului unei societăți unde «cartea este o marfă» sînt destăinuie confratelui din România, într-o epistolă datată: 14 iulie 1932. Exprîmîndu-și regretul că povestirea *Petru cel Mare* nu fusese premiată, deși într-o competiție strînsă era pe primele locuri, Peter Neagoe nu se sfîșie să-i arate lui Sperber cauzele insuccesului: «Mă consolez cu ideea că de vină e subiectul străin al cărții, căci astăzi americanii sînt pentru America. Povestirea aceasta are mărimea unei novelette (douăzeci sau douăzeci și două de mii de cuvînte). Sper să o ia vreo revistă americană, deoarece, dintre multe reviste pe care le am la îndemîină acum, datorită cenzurii, nu aș putea-o niciodată prezenta vreunei. Încep cu adevărat să mă întreb cum trebuie să scrie cineva. Văd filme americane care sînt obscene și, groțesti, în afara faptului că sînt îngrozitor de stupide. Însă pentru „rafinăți”, cuvintele (anumite cuvînte) sînt obscene, nu ideile; chiar dacă ele, cuvintele, sînt putrede de imoralitate, numai să fie ambigue e un mod de a spune că ele exprimă altceva decît sînt în realitate. Cu toate acestea lucrez mai mult decît orîcînd...»

² Volumul s-a publicat simultan în 1932, în limba engleză la „*Obelisk Press*” și în limba franceză la editura „*Albin Michel*”.

Opiniile critice, enunțate după apariția principalelor sale volume, subliniază originalitatea tematică a scriitorului, forța talentului său de a prezenta viața țăranilor, discutându-l în paralel cu marii creatori ai genului, Erskine Caldwell sau Wladyslaw Reymont. Ceea ce particularizează însă proza lui Peter Neagoe este osmoza între maniera realistă în care oglindește mentalitatea țăranului ardelean și explorarea elementelor folclorice și etnografice ce descriu un univers fabulos, stăpinit de superstiții și ritualuri, constituind o viziune specifică asupra existenței, atît de diferită de cea a fermierilor lui Steinbeck.

Unică în acest fel este povestirea *Caleidoscop*, construită din aglomerarea unei avalanșe de senzații ce contribuie la fixarea unui moment sufletesc. Gama nesfîrșită de forme, de culori, de sunete este anihilată de propriile stridențe în care degerează, derulînd, cu repeziciunea unei camere de luat vederi, amintiri din momente disparate ale existenței (copilăria, războiul) alungate brusc de chemarea prezentului. La acest nivel al imaginației, o senzație difuză, de disociere, declanșează ca pe o reacție în lanț alte impresii, de o stringentă acuratețe, ce se organizează în secvențe separate, care prin intensitatea lor deplasează limitele de timp și de spațiu.

Ocupînd un loc aparte în creația prozatorului american, povestirea *Caleidoscop* a reținut, prin calitățile ei artistice, atenția lui Alfred Margul Sperber, care a publicat-o în versiunea germană

în revista brașoveană „Klingsor”³, însoțită de un elogios «profil» al autorului.

Correspondența pe care o publicăm privește în bună parte munca lui Sperber pentru realizarea acestei tălmăciri în limba germană, de la faza de proiect, pînă la exigențele ultime de a reda cu fidelitate valorile originalului în cele mai fine detalii. Se pare că Peter Neagoe a fost extrem de mulțumit de felul în care i-au fost înțelese intențiile, atîta vreme cît îi propune lui Sperber să facă și traducerea altor texte, în vederea unei ediții ce urma să apară în Germania.

Rîndurile sale mărturisesc cu consecvență legăturile trainice păstrate cu realitățile din țara natală, pe care nu le-a trădat niciodată, precum și o îndreptățită curiozitate de a se informa asupra evoluției mișcării culturale din România. Scrisorile cuprind, pe lîngă date curente sau relații despre alți confrați, o serie de interesante considerații ale romancierului despre criticul american Waldo Frank sau despre Eugen Jolas, despre viața culturală din Europa și din America.

Cele cîteva scrisori⁴, păstrate în arhiva poetului Alfred Margul Sperber, reconstituie o secvență biografică extrem de interesantă, din perioada cea mai agitată a existenței lui Peter Neagoe.

Diana CRISTEV

³ Numărul 8, din august 1932, pp. 282—288.

⁴ Originalul în limba engleză.

I

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications
42 bis, Rue du Plessis-Piquet
Fontenay-aux-Roses-Seine (France)

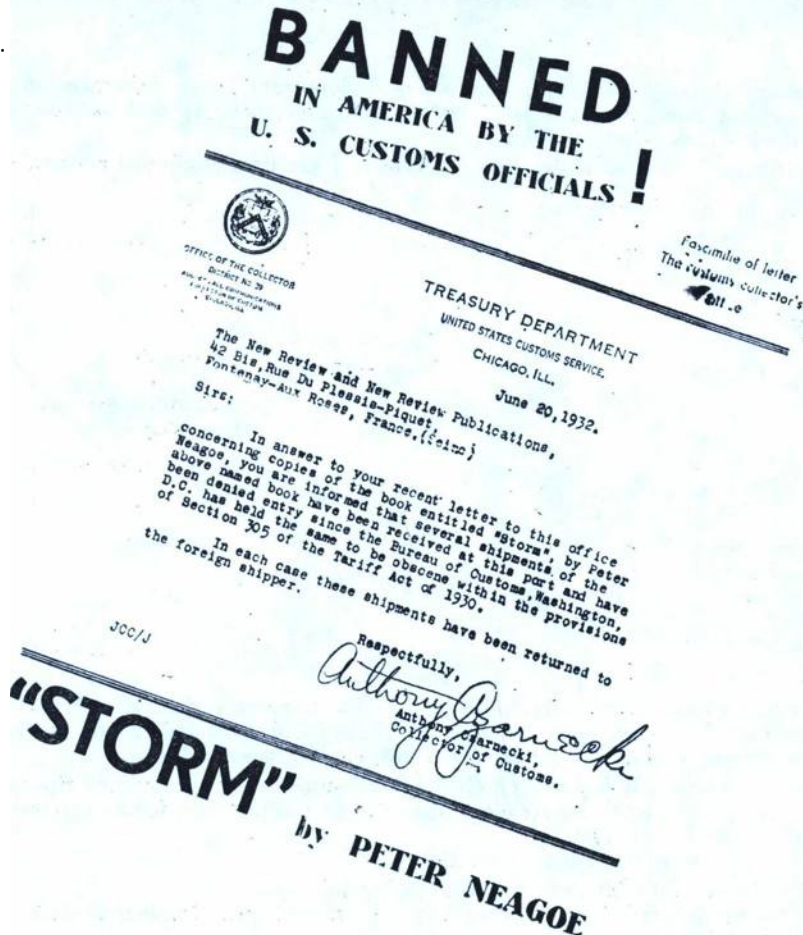
Dragă domnule Sperber,

Îți mulțumesc mult pentru foarte amabila dumitale scrisoare din 6 martie. Sint sincer fericit să știu că povestirile mele îți plac. Și presa de pe continent mi-a primit cartea cu elogii generoase și lipsite de poleieli.

Voi fi foarte bucuros ca povestirile mele să fie traduse de dumneata pentru acele reviste pe care le consideri interesante. Am vrut să-ți răspund mai devreme, dar am fost în bună parte și, periodic, absent din Paris și pe urmă atît de îngrozitor de ocupat cu treburile curente încît pur și simplu n-am fost în stare să o fac. Iartă-mă, te rog.

Alături o scurtă schiță biografică, cam în genul aceleia făcută de domnul O'Brien pentru ale sale *Cele mai bune povestiri*.

27 martie 1932

Cred că cititorul german va fi interesat de opera mea, întrucît, cu patru ani în urmă, una din revistele moderne de frunte * mi-a tradus o povestire din cele incluse în „Transition”. În afară de asta, în ciuda faptului că mi-am petrecut aproape un sfert de secol în America, sînt în cel mai bun sens al cuvîntului un european. Provin dintr-un vechi neam, iar așchia nu poate zbura prea departe de trunchi.

Trimite-mi, te rog, atunci cînd va apărea, un exemplar din eseu dumitale. Și aș dori să știu că apreciez în modul cel mai sincer amabilul dumitale interes pentru opera mea.

Acum, la întrebările dumitale: nu știu ce face în momentul de față Donald McKenzie și nici unde se află. Peste cîteva zile voi fi însă la Nisa și mă voi interesa. „Morada” se pare că și-ar fi încetat apariția.

Pe Herman Gershon Shapiro nu l-am cunoscut niciodată și nici n-am auzit de numele lui. Cît despre domnul Protter, el se află la Paris, ocupat cu afacerea « Geranse » și cu închirierea de apartamente. Sper ca informațiile mele, deși incomplete, să-ți poată fi de folos.

* Este vorba de revista „Transition” care publică povestirea *Caleidoscop*.

Voi fi foarte încântat să primesc din nou vești de la dumneata. Te rog, informează-mă cum se desfășoară lumea literară în România. De asemenea, aș dori să cunosc opera lui Karl Kraus. Unde publică?

Toate urările de bine pentru dumneata și cele mai călduroase salutări personale.

Al dumatile foarte sincer,

Peter NEAGOE

II

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications
Peter Neagoe
10 rue du Douanier
Paris

Domnului Alfred Sperber
Strada Eminescu 13
Storojineț, România

15 mai 1932

Dragă domnule Sperber,

Mă bucur foarte mult să primesc din nou vești de la dumneata, deoarece scrisorile dumatile nu numai că sînt foarte amabile dar, datorită dragostei dumatile pentru muncă și puternicei sensibilități pentru literatură, ele sînt și stimulatoare.

Sînt fericit să știu că atât *Caleidoscop* cit și *Sfîntul satului* vor vedea lumina tiparului în „*Klingsor*“ și că sufletul dumatile este cel ce le va traduce. Sînt foarte nerăbdător să le văd într-un nou grai.

Acum, în legătură cu întrebările dumatile.

1. p. 63 Grimaud este un oraș din Franța meridională.
buzz-punctured — insecte care bîzîie și zboară prin lumina voalată a soarelui.
1. 21 p. 66 silken twirled thread... În zig-zag: imaginea unui fir de mătase răsucit așa încît lumina căzînd pe el, îl face să apară nu ca un fir întins, ci ca o linie zig-zagată pe care lumina alunecă dintr-o parte în alta. Căderea luminii pe el dă aparența de zig-zag.
1. 9, p. 69: Gushing fountain and falls... *verb*, referindu-se la «bradul» ce se prăbușește (ai dreptate).
1. 3, p. 65: Cutting wind... dînd drumul la gaze în modul cel mai firesc, prin rect (scuză descrierea grosolană).

Adresa Domnului Ben Protter este 92 Ve. de Champs Elysée. I-am vorbit domnului Protter, iar el a fost foarte bucuros să audă de dumneata. I-am dat adresa dumatile pe care era foarte dornic s-o aibă.

Îți mulțumesc foarte mult pentru informațiile despre scriitorii români și în special pentru lista cărților lui Karl Kraus. Am să încerc să fac rost imediat de *Letzten Tage der Menschheit*, iar mai tîrziu de alte lucrări ale sale. Din ceea ce spui, ard de nerăbdare să-l cunosc. Mă refer la cartea lui.

Despre Donald McKenzie n-am auzit nimic în afară de faptul că a abandonat „*Morada*“ și că se află pe undeva în Sud. Dacă-i vorba de Italia, Spania sau Franța me-

ridională, într-adevăr nu pot să spun. Voi încerca însă să-l descopăr prin prieteni și să-ți trimit adresa lui imediat ce o aflu.

Sper că vei găsi timp să-mi mai scrii.

Mereu cu cele mai bune urări și salutări călduroase,
Al dumitale sincer,

Peter NEAGOE

III

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications
10, rue du Douanier (IVe)
Paris

Domnului Alfred Sperber
Str. Eminescu 13
Storोजineț, România

22 iunie 1932

Dragă domnule Sperber,

Îți mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea dumitale din 11 iunie. Sînt foarte dornic să văd *Caleidoscop* în limba germană, fiind sigur că traducerea dumitale trebuie să fie excelentă. Ce crezi însă că s-a întîmplat cu *Storm*? A fost confiscată de funcționarii de la vama din Chicago. În general, peștele începe să putrezească de la cap, dar în acest caz a început de la coadă, căci Chicago este în mod sigur mai apropiat de coada Statelor Unite decît de cap. Anexez o scrisoare oficială către un librar din Chicago. Îți va da o idee despre vigilența și viclenia personalului de la vamă.

Luni sau marți o să-l văd pe domnul Eugene Jolas și o să-ți fac rost de adresa lui Goll. Prietenii pe care i-am întrebat nu o știau. El este în Franța. În legătură cu Protter, bănuiala dumitale e îndreptățită. Trăiește cum îl taie capul și, în ce mă privește, cu cît vorbești mai puțin despre el, cu atît mai bine! Probabil că are și o latură bună a caracterului și sper să o cunoști numai pe asta.

Domnul Jolas îți trimite un nou număr din „*Transition*“. Adresa sa personală este: 40 bis, rue de Sévigné, Paris (3e); adresa editorilor este: The Service Press Ltd., Rietzangerlaan 13, Haga, Olanda.

Întotdeauna bucuros să aflu vești despre dumneata, cu salutări personale, rămîn
Cu toată sinceritatea,

Peter NEAGOE

P. S. Îți trimit mica mea broșură *Ce este suprarealismul*, în plic separat.

IV

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications
10, Rue du Douanier
Paris

12 septembrie 1932

Dragă domnule Sperber,

Îți mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea dumitale plină de bunăvoință din 31 august și pentru planurile de protest. Voi scrie persoanelor pe care le menționezi să-și reia protestul.

Nu-mi amintesc dacă ți-am trimis pînă acum adresa lui Iwan Goll, dar iat-o: 27 Rue Raffay, Paris.

Ieri, doamna Berkman a citit în „*Klingsor*“ traducerea dumatăle din *Caleidoscop* și a găsit-o excelentă. Spunea că traducătorul e poet, iar eu sînt din toată inima de acord cu ea. Aștept cu cea mai mare nerăbdare să văd cealaltă traducere pe care, cu atîta amabilitate, ai pornit să o faci**.

Ieri ți-am trimis prin poștă noua ediție din *Storm*. Să sperăm că va merge bine. Cronici bune. Una foarte subtilă în „*Nouvelles Littéraires*“, scrisă de Marcel Brion. „*Europe*“, „*Cahiers du Sud*“ și „*Crapouillet*“ au luat cîteva din povestirile mele.

În momentul de față, doamna Berkman i-a trimis surorii ei, doamna Paula Eckstein, Montzstrasse 49, Berlin, W 50, care are contacte cu editori și redactori, *Storm* (ediția nouă) deoarece cred că sora ei ar putea izbuti să plaseze cartea vreunui editor german. Acum, pentru că nu ne putem imagina pe cineva mai bun decît dumneata care să traducă povestirile, și întrucît doamna Paula Eckstein are multe relații, ne gîdim că ar fi bine să iei legătura cu ea. După sfatul doamnei Berkman, noi am trimis o carte lui Wilhelm Meyer, dar publică sub numele de My, Chefredakteur c/9 Ulsteinhaus, Kochstrasse, Berlin zwecks Besprechung.

Doamna Paula Eckstein este o bună prietenă a lui My. S-ar putea să iasă ceva din asta, iar eu aș fi desigur încreștat dacă, în cazul unei acceptări, cartea ar fi tradusă de dumneata.

Te rog să iei legătura cu doamna Eckstein.

Ai dreptate, aș fi fericit să am posibilitatea de a trăi în izolare și muncă — și chiar sînt. Locul acesta este cu totul în ruine și foarte vechi, dar într-atît de tăcut și pașnic încît nu poți avea nici o distracție; doar să muncești.

Scrie-mi, te rog, ori de cîte ori poți. Sînt întotdeauna fericit să aflu vești despre dumneata.

Cu cele mai bune urări pentru dumneata din partea soției mele și a mea și cele mai calde salutări personale,

Întotdeauna sincer,

Peter NEAGOE

V

Redactori
Samuel Putnam
Peter Neagoe

The New Review
și
New Review Publications
10, Rue de Douanier
Paris

21 octombrie 1932
Mirmande Drôme

Dragă domnule Sperber,

Am fost cu adevărat bucuros să primesc din nou vești de la dumneata și, mai înainte de orice altceva, lasă-mă să-ți mulțumesc pentru cuvintele bune despre opera mea. Sînt cuvinte încurajatoare și dătătoare de încredere prin ceea ce exprimă și prin sinceritatea pe care o simt în ele.

Și eu am fost plecat pentru un scurt timp, doar să-mi întind măduarele, cum s-ar zice, deoarece întreaga vară am lucrat din răspuțeri la opera mea. Acum m-am întors iarăși la muncă. Acest sătuleț de ruini e tot atît de liniștit ca inima piramelor. Îți poți auzi propriile-ți gînduri, așa că modul firesc de a trăi este să muncești.

** Sperber intenționa să traducă și povestirea *Sfîntul satului*.

Sînt fericit să aud că jurnalele românești au remarcat excelenta dumitale traducere din *Caleidoscop* și cred că doamna Berkman este la fel de perspicace ca și mine, căci eu am susținut de la prima vedere a traducerii dumitale că ești un poet. Asta sună cam clamoros... din partea mea, probabil, dar trebuie luată cu indulgență, întrucît mulți ani am fost un degustător de arome poetice, așa după cum și tatăl meu fusese un degustător de vinuri amator, de o considerabilă valoare. Cele două esențe [poezia și vinul, n. tr.], la baza lor, sînt surori. Scrii poezii în ambele limbi, engleză și germană? Este uimitor cît de subtil le simți pe amîndouă. Mi-ar plăcea foarte mult să văd mai multe din poeziile dumitale și dacă ai unele pe care mă poți lăsa să le văd, te rog, fă-o pentru plăcerea mea. Simt că, cu larga dumitale sferă de cunoaștere literară, trebuie să realizezi o excelentă operă de creație.

Aștept cu foarte multă nerăbdare să văd *Storm* și *Shepherd* în germană. După cum știi, *Shepherd* a fost retipărită în volumul lui E. O' Brien *Cele mai bune povestiri* din 1932, iar recenziții cărții au ales-o, împreună cu alte două povestiri, drept cea mai bună din carte. Sper ca acest lucru să-i stîrnească pe editorii americani, care în ciuda manevrelor de amenințare, nu par dispuși să muște.

Încă nu am scris la „*Paul Zsolnay Verlag*“ deoarece „*Obelisk Press*“ duce negocieri cu Fischer, care e foarte interesat de carte, dar întrucît nimic nu s-a materializat încă, voi trimite o carte dr. Ida Schreiber și una dr. Leschtcher. În caz că „*Fischer*“ se decide înaintea editurii „*Zsolnay*“, aceasta din urmă poate lua următoarea mea carte. Sînt absorbit în prezent de un nou roman și sper că el va ieși bun.

Îți mulțumesc foarte mult pentru adrese — am scris și am trimis exemplare din *Storm*, așa cum m-ai îndrumat.

Soția mea este alături de mine în a-ți transmite cele mai bune urări și călduroase salutări,

Mereu sincer, al dumitale,

Peter NEAGOE

(Versiunea românească a scrisorilor aparține lui Florin Constantin PAVLOVICI)

Fișier bibliografic

(1 iulie — 30 septembrie)

A

ALECSANDRI (Vasile)

Rusu (M. N.) — Suveniruri de salon. [Dedicație în versuri pe albumul fiicelor lui George Sion.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 184—187.

AMARU (Bogdan)

Curticeanu (Mircea); Mitrana (D.) — Bogdan Amaru inedit. Scrisori din anii studenției. (III). [2 scrisori Bogdan Amaru adresate unor membri ai familiei sale, dateate: București, 14 martie 1931; București, 4 mai 1931.] „*Echinox*“, anul V, nr. 5—6, mai—iunie 1973, p. 22.

ARICESCU (C. D.)

Rusu (M. N.) — Note inedite de arhivă: „C. D. Aricescu în scrisori“. [Fragmente de scrisori către Iulia Aricescu și Matheiu Ciocărdia.] „*Alma-Mater*“, nr. 7—8 (31—32), anul V, iulie—august 1973, pp. 14—15.

ARGHEZI (Tudor)

Arghezi (Baruțu T.) — Înotare de aer. [Note scrise la Poliție, Biroul III—Siguranță. Datat: 29—31 mai 1943.] „*Steaua*“, anul XXIV, serie nouă, 13, 1—15 iulie 1973, p. 14.

Arghezi (Baruțu T.) — Tudor Arghezi la Geneva. Versuri. [Adio, poate nu ne-om mai vedea.] „*Tribuna României*“, anul II, nr. 16, 1 iulie 1973, p. 6.

Boureanu (Radu) — Îmi scria Tudor Arghezi. [Scrisoare datată: 12 februarie 1946.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, p. 176.

Brezu (Constandina) — « Ar fi de ajuns o greșală ca textul întreg să amețească ». [9 scrisori către H. Blazian, dateate: 6 octombrie 1927; 31 iulie 1928; 25 iunie 1929; 29 septembrie; 5 octombrie 1929; 18 octombrie 1929; 7 noiembrie 1929; 7 februarie 1931, 22 aprilie 1934, 2 scrisori fără dată.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 137—144.

B

BARBU (Ion)

Bayer (Simon) — « Drumuri ce nu trebuiesc căutate. » Scrisori din Germania. [5 scrisori și c.p. către Simon Bayer, dateate: 27 august 1929; 29 august 1921; 27 noiembrie 1921; 16 aprilie 1923, una fără dată.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 92—96.

Dumitrescu (Victor) — Elevul Barbilian dintr-a VI-a. « ...mă socotea un cinic, un revoltat... » [Evocare.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 84—88.

Raicu (Al.) — M. Beniuc. [Dedicație pe volumul *Joc secund.*] „*Luceafărul*“, anul XVI, nr. 30 (587), simbătă 28 iulie 1973, p. 6.

- Stoica (Ion) — Căzut la examenul de bursă. [Cerere de participare la concursul organizat de Fundația universitară din București, în februarie 1915 și Proces-verbal încheiat de Comisia pentru acordarea bursei de matematică.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 89–91.
- Vulpescu (Romulus) — *Addenda la o addenda*. Sandei S. [Dedicație în versuri pe un exemplar din *Joc secund*.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 97–98.
- BARNOSCHI (D. V.)
Potopin (Ion) — Jurnalul orfic al lui D. V. Barnoschi. [Fragmente.] „*Ateneu*“, anul X, nr. 7 (108), iulie 1973, p. 7.
- BĂNUȚ (A. P.)
Netea (Vasile) — Geneza revistei „*Luceafărul*“. [2 scrisori din Ocna Sibiului către Vasile Netea, date: 3. VII. 1939 și 6–7. VII. 1939.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 178–183.
- BLAZIAN (H.)
vezi: Argehi, Tudor (Brezu, Constandina)
- BLECHER (M.)
Florescu (Nicolae) — De la Confesiune la roman. [Berck — scene și fragmente.] „*Manuscriptum*“, anul IV 3(12)/1973, pp. 31–65.
- BOTEZ (Demostene)
* * * — Demostene Botez. Inedite. [Versuri: *Livada mea*; *Începutul mării despărțiri*, datat: 21. I. 1971; *Spre marea singurătate*; *Înserare*.] „*Viața Românească*“, anul XXVI, nr. 7, iulie 1973, pp. 24–27.
- BRESLAȘU (Marcel)
* * * — Marcel Breslașu, Inedit. [Versuri: *Cotrobăind*; *Iată versurile mele*; *O, viață...*; *Cardiogramă*.] „*Contemporanul*“, nr. 37 (1400), vineri 7 septembrie 1973, p. 3.
* * * — Marcel Breslașu. [Versuri din perioada 1921–1960: *Lied*; *Noapte și frig*; *Descumpănit*; *Cumpănă*; *Migrații*; *Sonet*; *Zodiac*; *Marea nostalgie*.] „*România literară*“, anul VI, nr. 36, joi 6 septembrie 1973, p. 6.
- BUDAI-DELEANU (Ion)
Mitu (Mihai) — O licitație la Lwow. Acte și documente ale sfetnicului chezarocrăiesc, de la Lwow. „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 145–161.

C

- CAZIMIR (Otilia)
Bugariu (Aurel) — Otilia Cazimir. [Toamna. Versuri date 6 septembrie 1946.] „*Oriзон*“, serie nouă, anul XXIV, nr. 31(284), joi, 2 august 1973, p. 4.
- CĂLINESCU (G.)
Șerban (Geo) — Spiritul literaturii italiene. Inedit. Secolul XX, 5(148), 1973, pp. 7–18.
- CHELARIU (Traian)
* * * — Cărțile [Versuri.] „*Ateneu*“, anul X, nr. 7 (108), iulie 1973, p. 1.
- CIOCÂRDIA (Dimitrie Matila)
Rusu (M. N.) — Mărturii inedite. [Scrisoare către redacția ziarului „*Reforma*“, datată 1859.] „*Tinărul leninist*“, nr. 6, iunie 1973, p. 12.
Rusu (M. N.) — Un pamflet necunoscut: Dimitrie Ciocârdia Matila. [Adresa recunoscătoare la plecarea prințului Știrbei din Principat. Datat: 23 iulie 1856.] „*România literară*“, anul VI, nr. 31, joi, 2 august 1973, pp. 16–18.
- CIPRIAN (George)
Tănăsescu (Manuela) — Dramaturgia unui actor. *Ioachim — fiul poporului*. Comedie în 3 acte. „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 62–83.

CONSTANTINESCU (Pimen)

- * * * A doua odă a lui Gheorghe Lazăr. [Fragment din studiul Gheorghe Lazăr — poet.] „*Transilvania*”, Anul II, (LXXIX), nr. 7, iulie 1973, pp. 19—21.

COȘBUC (George)

- Oprea (George) — George Coșbuc la Cimpina. [Actul de căsătorie civilă al scriitorului.] „*Vatra*”, serie nouă, anul III, nr. 29, 20 august 1973, p. 20.
Pavelea (Traian) — George Coșbuc inedit. [Versuri: *Regele și ciocul; Călărețul străin; Coar-dele de aur.*] „*Vatra*”, serie nouă, anul III, nr. 9(30), 20 septembrie 1973, pp. 12—13.

CUGLER — PONI (Matilda)

- Rusu (M. N.) — Suveniruri de salon. [Dedicație în versuri pe albumul fiicelor lui George Sion.] „*Manuscriptum*”, anul IV, 3(12)/1973, pp. 184—187.

D

DRAGOMIRESCU (Mihail)

- Vezi: Săulescu, M. (Rusu, M. N.).

F

FĂGEȚEL (C. Ș.)

- Vezi: Ionescu, C. D. (Firan, Fl.); Theodorian Caton (Firan, Fl.).

G

GALACTION (Gala)

- Virgolici (Teodor) — Pagini inedite din Jurnalul lui Gala Galaction [(VIII) „*Steaua*”, anul XXVI, serie nouă, 13, 1—15 iulie 1973, pp. 15—16.

GHICA (Ion)

- Bodea (Cornelia) — C. A. Rosetti — Ion Ghica. Un singur subiect: patria noastră III. [2 scrisori către C. A. Rosetti, date: 14 octombrie 1850, 15 septembrie 1851.] „*Manuscriptum*”, anul IV, 3(12)/1973, pp. 15—27.

I

IBRĂILEANU (Garabet)

- Drăgan (Mihai) — Un articol nepublicat al lui G. Ibrăileanu. [Gratuitatea artei. Datat 1926—27] „*România literară*”, anul VI, nr. 32, joi 9 august 1973, pp. 16—17.

IONESCU (C. D.)

- Firan (Fl.) — Criticul C. D. Ionescu în corespondență cu revista „*Ramuri*”. I—II. [11 scrisori către C. Ș. Făgețel, date: 6 aprilie 1929; 24 iunie 1929; 27 ianuarie 1930; 28 decembrie 1931; 28 ianuarie 1932; 18 februarie 1938; 20 mai 1934, 29 mai 1934; 3 februarie 1937; 13 martie 1937; 2 aprilie 1937.] „*Ramuri*”, anul X, nr. 8 (110), 15 august 1973, p. 7; nr. 9 (111), 15 septembrie 1973, p. 14.

K

KIRIȚESCU (Al.)

- Rusu (M. N.) — Scena politică și scena Teatrului Național. [Referatul asupra piesei *Asta-i ciudat* de Miron Radu Paraschivescu. Datat: București, 1 noiembrie 1944.] „*România literară*”, anul VI, nr. 34, joi 23 august 1973, p. 20.

L

LOVINESCU (Eugen)

- * * * — Scrisoare către Hortensia Papadat-Bengescu. (Colecția Ileana Vrancea). [Datat: București, 14 august 1939.] „*Lucașfăruș*”, anul XVI, nr. 28 (585), sâmbătă 14 iulie 1973, p. 7.

M

MACEDONSKI (Alexandru)

Rusu (M. N.) — Suveniruri de salon. [Poezie — dedicație pe albumul fiicelor lui George Sion.] „*Manuscriptum*”, anul IV, 3(12)/1973, pp. 184—187.

MAIORESCU (Titu)

Ornea (Z.) — O „autobiografie intelectuală” a lui T. Maiorescu. [Fragment din *Jurnal*.] „*Luceafărul*”, anul XVI, nr. 29 (586), simăbătă 21 iulie 1973, p. 6.

MIHĂESCU (Gib)

Ghiță (Florea) — O năvelă inedită de Gib. Mihăescu. *Tatăl. „România literară”*, anul VI, nr. 39, joi 27 septembrie 1973, pp. 16—18.

O

OPRESCU (George)

Curticeanu (Mircea) — Henri Bergson inedit. Scrisori către G. Opreșcu. [5 scrisori din Paris; datate: 2 decembrie 1925; 18 ianuarie 1928; 10 octombrie 1928; 19 noiembrie 1924; și una din St. Cergue (Vaud), cu data de 25 iulie 1925.] „*Echinoz*”, anul V, nr. 5—6 și 6—7, mai—iunie și iulie—august 1973, p. 22 și respectiv, p. 34.

P

PANAITESCU (P. P.)

Corbea (Ileana) — Primul cronicar umanist al Moldovei. [Conferință.] „*Manuscriptum*”, anul IV, 3(12)/1973, pp. 9—14.

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia)

Pop (Ov.) — Hortensia Papadat-Bengescu, poetă. *Le chapeau*. [Versuri în limba franceză.] „*Tribuna României*”, anul II, nr. 16, 1 iulie 1973, p. 6.
vezi: Lovinescu, Eugen (***)

PARASCHIVESCU (Miron Radu)

Mihăileanu (Ion) — „Reconsideratul”. [În marginea vieții. Piesă în trei acte, datată: 24 aprilie 1940 — 9 martie 1941.] „*Teatru*”, anul XVIII, nr. 8, august 1973, pp. 39—67.
Tundrea (Iulius) — «...era un păsărilă — lăți-lungilă al spiritului nostru poetic...» [Evo-care Ion Barbu de Miron Radu Paraschivescu.] „*Manuscriptum*”, anul IV, 3(12)/1973, pp. 101—102.

* * * — Amintiri din copilărie I—X. „*Flacăra*”, anul XXII, nr. 31 (947); 28 iulie 1973, p. 15; nr. 32 (948), 4 august 1973, p. 14; nr. 33 (949), 11 august 1973, p. 9; nr. 34 (950), 18 august 1973, p. 16; nr. 35 (951), 25 august 1973, p. 15; nr. 36 (952), 1 septembrie 1973, p. 8; nr. 37 (953), 8 septembrie 1973, p. 12; nr. 38 (954), 15 septembrie 1973, p. 13; nr. 39 (955), 22 septembrie 1973, p. 12; nr. 40 (956), 29 septembrie 1973, p. 14.

PERPESSICIUS (Dumitru Panaiteșcu)

Tundrea (Iulius) — Perpeșicius — Introducere la o ipotetică ediție a Iliadei. «...Iliada e poemul vechii civilizații grecești...» „*Manuscriptum*”, anul IV, 3(12)/1973, pp. 128—136.

PETRESCU (Camil)

Ilovici (Mihail) — Din versurile inedite ale lui Ladima. [Versiuni ale poeziilor: *Samar-cande*; *În ceasul dintii*; *Final*; *Patul lui Procust*.] „*Argeș*”, anul VIII, nr. 7—8 (86—87), iulie—august 1973, p. 28—33.

Oprea (Al.) — Fals tratat pentru uzul autorilor de scenarii cinematografice. [Fragmente din jurnalul *Note și referate la scenariul Bălcescu*.] „*Manuscriptum*”, anul IV, 3(12)/1973, pp. 118—127.

PILLAT (Ion)

Martin (Aurel) — Poeme de tinerețe. [Versuri: *Corăbiile din port plecat-au cte una*; *Era odată la Medina*; *Am vrut s-ucid iubirea* și fragmente de scrisori datate 9 aprilie 1910, 21 aprilie 1910.] „*Manuscriptum*”, anul IV, 3(12)/1973, pp. 28—34.

PUȘCARIU (Sextil)

Tepelea (Gabriel) — Delavrancea în viziunea lui Sextil Pușcariu. [Fragment din volumul memorialistic *Războiul*.] „*Familia*“, seria A V-a, anul 9 (109), 7 (95), iulie 1973, p. 14.

R

RALEA (Mihail)

Rusu (M. N.) — Scena politică a și scena Teatrului Național. [Referatul asupra piesei *Comedia măștilor* de Eugen Todie. Datat: 1 februarie 1945.] „*România literară*“, anul VI, nr. 34, joi 23 august 1973, p. 20.

RAȘCU (I. M.)

* * * — Nu te mai gîndi la asta! [Tabletă.] „*România literară*“, anul VI, nr. 33, joi 16 august 1973, p. 7.

REBREANU (Liviu)

Liu (Nicolae) — Din popasurile europene ale lui Liviu Rebreanu. Spania 1929. [Scrisoare către soția sa, datată: 25 mai 1929.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 164—169.

Liu (Nicolae) — Rebreanu despre Slavici. [Cuvîntare la înmormîntarea lui Ioan Slavici.] „*Steaua*“, anul XXVI, serie nouă, 15, 1—15 august 1973, pp. 14—15.

Raicu (Al.) — Jurnal de la Valea Mare. Pagini inedite. [Fragmente.] „*Argeș*“, anul VIII, nr. 9 (89), septembrie 1973, pp. 10—11.

ROSETTI (C. A.)

Bodea (Cornelia) — C. A. Rosetti — Ion Ghica. Un singur subiect: patria noastră. III [5 scrisori către Ion Ghica, date: decembrie 1850, 10 mai 1851, 22 mai 1851, 6 septembrie 1851, 16 octombrie 1851.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, pp. 15—27.

S

SADOVEANU (Ion Marin)

* * * — Corespondență inedită. O scrisoare către Tudor Vianu. [Datată: 12 mai 1922, București.] „*România literară*“, anul VI, nr. 29, joi 19 iulie 1973, pp. 16—17.

* * * — Lorelei de H. Heine. [Traducere de Ion Marin Sadoveanu.] „*România literară*“, anul VI, nr. 29, joi 19 iulie 1973, pp. 16—17.

SĂULESCU (M.)

Rusu (M. N.) — O capodoperă uitată. [Două scrisori către M. Dragomirescu, date: 7.IX.1911, 9.XII.1911.] „*Orizont*“, serie nouă, anul XXIV, nr. 31 (284), joi 2 august 1973, p. 4.

T

TĂUTU (Nicolae)

Raicu (Al.) — M. Beniuc. [Dedicație pe volumul *Balada comunistului fără nume*.] „*Lucceafărul*“, anul XVI, nr. 30 (587), sîmbătă 28 iulie 1973, p. 6.

THEODORIAN (Caton)

Firan (Fl.) — Caton Theodorian în corespondență cu revista „*Ramuri*“ (II). [14 scrisori adresate lui C.Ș. Făgețel. 11 date: 8 martie 1910; 23 martie 1910; 23 decembrie 1910; 4 octombrie 1911; 6 decembrie 1911; 17 decembrie 1911; 3/16 ianuarie 1912; 30/12 ianuarie 1912; 17/30 iunie 1912; 28 decembrie 1912; 6 ianuarie 1928. 3 scrisori fără dată.] „*Ramuri*“, anul X, nr. 7 (109), 15 iulie 1973, p. 15.

TOPÎRCEANU (G.)

Moscovici (Liviu) — G. Topîrceanu conferențiar la casa școalelor. [Scrisoare G. Topîrceanu către Casa Școalelor, datată: ianuarie, 1927 — Iași.] „*Cronica*“, anul VIII, 30 (391), vineri 27. VII. 1973, p. 14.

V

VOICULESCU (Vasile)

Pană (Sașa) — V. Voiculescu și Urmuz. [Scrisoare către Sașa Pană f.d.] „*Manuscriptum*“, anul IV, 3(12)/1973, p. 177.

Mihaela CONSTANTINESCU

Creșterea colecțiilor

1 iulie — 30 septembrie 1973

BIBLIOTECA ACADEMIEI R. S. ROMÂNIA

Manuscrise:

BARBU, I. — *Răsturnica*.

CĂLINESCU, G. — N. Bălcescu; M. Eminescu; I. Creangă; T. Maiorescu; I. L. Caragiale; M. Sadoveanu.

EFTIMIU, V. — *Spătarul Lesnea Rusalim* (dramă eroico-istorică).

GOGA, Octavian — *De profundis*.

PAVELESCU, Cincinat — *Păianjenul și viermele de mătase; Sunt multe cintece stridente; Din cîntecul unui greier; Catrene; Lacrima lui Bonaparte*.

VOIGULESCU, V. — *Gînduri de iarnă; Villon*.

Correspondență:

Gh. Adamescu, I. A. Bassarabescu, Martha Bibescu, I. Birlea, V. Bogrea, T. Capidan, Panait Cerna, M. Dragomirescu, P. Dulfu, D. Evolceanu, Aaron Florian, Emil Girleanu, Octavian Goga, G. T. Kirileanu, Titu Maiorescu, Simion Mehedinți, Corneliu Moldovanu, Dimitrie Nanu, P. P. Negulescu, Al. Odobescu, G. Rotică, Duiliu Zamfirescu.

D. ARAMĂ

MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

Manuscrise:

LOVINESCU, E. — *Mite*.

BLAGA, Lucian — *Poemele luminii; Tulburarea apelor; Zamolxe* (actul I, tabloul 1 — variantă); *Cugetări*.

CISEK, Oscar Walter — *Sufletul românesc în artele plastice; Criza epicului în romanul contemporan* (conferințe).

BRĂESCU, Gh. — *Jurnal intim*.

Correspondență:

I. L. Caragiale, L. Blaga, O. W. Cisek, Gh. Brăescu, Al. O. Teodoreanu, Cezar Petrescu, N. N. Tonitza, Vladimir Streinu, B. Capesius, Cornelia Brediceanu.

Fotografii:

Gh. Brăescu.

Eliza ISPĂȘOIU

MUZEUL DE LITERATURĂ A MOLDOVEI (IAȘI)

Manuscrise:

COSTIN, Miron — Document din anul 1687, scris și încălit de autor.

CONACHI, Costache — Un memoriu adresat domnitorului privind moșiile sale.

CARAGIANI, I. — Traduceri de poezii și alte opere ale aromânilor.

* * * — Fragment dintr-un manuscris din anul 1727, cuprinzînd o copie a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*.

Correspondență:

Vasile Alecsandri, M. Kogălniceanu, Paul Zari-fopol.

Carte veche românească:

* * * — Cărți vechi românești din secolul al XVIII-lea.

Diverse:

* * * — Documente în limba slavonă și română de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea.

G. Asachi — *Cap de dac de pe columna lui Traian*, tablou pictat în perioada cînd se afla în Italia.

* * * — Un plan al Iașului din anul 1788 cu miniatura lui A. Ipsilanti.

D. VACARIU

The present issue of the „Manuscriptum“ magazine opens with precious documentary material which concentrates round three of the world known representatives of Romanian letters: M. Eminescu, Al. Macedonski and E. Lovinescu.

A few documents, among which Veronica Micle's letter stands out, enrich with new data the biography of the great poet born in Ipotești.

A letter sent by the professor Miron Constantinescu to the editors submits to the public attention the manuscript of a draft for a textbook entitled A History of World Literature by the late Tudor Vianu. The document, extremely relevant for the historiographer's conception, is rendered in facsimile.

The controversial personality of Al. Macedonski, the author of the Romanian Nights is revealed in a suite of published articles and manuscript letters, from various periods of his literary creation and spotlighting a less known aspect of it: the polemic spirit of Macedonski's work.

The presence of E. Lovinescu — the most important critic of 1920s and 1930s in Romania — in the consciousness of his contemporaries is evoked in the pages of the magazine by some of his closest disciples and friends, members of the „Sburătorul“ circle.

We also wish to point to the reader's notice other important items demonstrating the same idea of the universality of Romanian literature: the exchange of letters between B. P. Hasdeu and his daughter, Iulia Hasdeu, the conference of O. W. Cisek The Crisis

Le présent numéro de „Manuscriptum“ ouvre ses intéressantes colonnes avec de précieux matériels documentaires concernant trois des représentants de renommée universelle de la littérature roumaine: M. Eminescu, Al. Macedonski et E. Lovinescu.

Un groupement de documents, dont nous relevons la lettre de Veronica Micle, enrichit de nouvelles dates la biographie du grand Eminescu.

Une lettre confiée à la rédaction de la revue par le professeur Miron Constantinescu soumet à l'appréciation publique le manuscrit d'un projet de manuel d'Histoire de la littérature universelle, rédigé depuis bon nombre d'années par le regretté Tudor Vianu. Le document, extrêmement important pour la conception de l'historiographe, est reproduit en fac-similé.

La personnalité controversée d'Al. Macedonski, le poète des Nuits roumaines, est relevée dans une suite de témoignages épistolaires et d'articles littéraires, de différentes périodes de son existence, et qui éclairaient pleinement un aspect moins connu de la littérature macedonskienne — son esprit polémique.

La présence d'E. Lovinescu — le critique roumain le plus important d'entre les deux guerres — dans la conscience de ses contemporains, est évoquée dans les pages de la revue par certains des plus proches disciples et collaborateurs du cénacle „Sburătorul“.

Des autres importants matériels contenus par le présent numéro de la revue, voulant toujours démontrer l'idée de l'universalité de la littérature roumaine, on remarque: les échanges épistolaires entre B. P. Hasdeu et sa fille, Iulia Hasdeu, la conférence d'O. W. Cisek, intitulée la Crise de l'épique, véritable essai sur l'un des problèmes les plus débattus de notre époque, la pièce de théâtre de Mircea

Die vorliegende Nummer der Zeitschrift „Manuscriptum“ bringt in ihren interessanten Spalten zuerst die dokumentarische Materialien über drei weltberühmte Vertreter des rumänischen Schrifttums M. Eminescu, Al. Macedonski und E. Lovinescu.

Eine Reihe von Dokumenten, wovon wir auf den Brief Veronica Micles verweisen, bereichert die Biographie des großen Dichters mit neuen Daten.

Diese Nummer hält auch einen von Professor Miron Constantinescu der Redaktion anvertrauten Brief mit dem Handschrift gebliebenen Projekt eines Lehrbuchs für Geschichte der Weltliteratur; das Dokument ist äußerst wichtig für die Auffassung des Literaturhistorikers des verstorbenen Tudor Vianu, und erscheint als Faksimiledruck.

Die umstrittene Persönlichkeit Al. Macedonskis, des Dichters der rumänischen Nächte, steht im Mittelpunkt einer Reihe von Zeitschriftenartikeln und Briefen; sie entstammen verschiedenen Perioden seines Lebens und beleuchten einen weniger bekannten Aspekt: den polemischen Geist der Schriften Macedonskis.

Den Einfluß Eugen Lovinescus, des bedeutendsten rumänischen Kritikers der Zwischenkriegsperiode, auf die Zeitgenossen bezeugen Bekennnisse von Anhängern und Mitarbeitern, Besuchern des Literaturkreises „Sburătorul“.

Von den anderen Beiträgen der Zeitschrift, die alle die Universalität der rumänischen Literatur unter Beweis stellen, erwähnen wir: den Briefwechsel zwischen B. P. Hasdeu und seiner Tochter, Iulia Hasdeu, den Die Krise des Epischen betitelt Vortrag O. W. Ciseks, einen wahren Essay über eine der am meisten besprochenen

В начале интересных статей настоящего номера журнала «*Манускриптум*» помещено богатый документальный материал вокруг трех представителей румынских писателей с мировым именем: М. Эминеску, Ал. Македонский и Е. Ловинеску.

Ряд документов, из которых особенно выделяем письмо Вероники Микле, обогащает новыми данными биографию великого ипотештяну.

Письмо, предоставленное редакции профессором Мирном Константинеску, который знакомит общество с рукописью проекта учебника *Истории универсальной литературы*, составленного несколько лет тому назад покойным Тудором Вьяну. Этот документ, имеющий большое значение для концепции историографа, воспроизведен в факсимиле.

Спорная личность Ал. Македонского, поэта румынских *Ночей*, выявлена в сюите публицистических и эпистолярных признаний, появившихся в различные периоды его жизни и ярко освещающих менее известный аспект, а именно, полемический дух литературы Македонского.

Присутствие Е. Ловинеску — самого значительного румынского критика междувоенного периода — в сознании его современников восстановлено на страницах журнала некоторыми из ближайших его учеников и сотрудников, посетителей кружка «Сбураторул».

Среди другого важного материала, помещенного в настоящем номере журнала, стремящегося продемонстрировать ту же идею универсальности румынской литературы, отмечаем: переписку между Б. П. Хашдэу и его дочерью Юлией Хашдэу, доклад О. В. Чисека, озаглавленный *Кризис эпики*, настоящий очерк одного из самых спорных вопросов нашего вре-

of the Epic Genre, a genuine essay on one of the most debated issues of our times, Iphigenia a play by Mircea Eliade, a modern treatment of the old myth, Lucian Blaga's early poems—other poems of the light—as well as the diary of one of the first Romanians to have traveled through Europe, Ion Codru Drăgușanu.

Mention must be made of some manuscripts of Mateiu Caragiale disclosing the prototypes of the novel *The Curtea veche* Don Juans.

The customary headlines: Romanian writers in the Archives Abroad, and Foreign Writers in Romanian Archives — make known the cultural relations between Romania and Czechoslovakia through the interest for the translation of two important writers of inter-war Romania: Camil Petrescu and Gib. I. Mihăescu. Also present are the exceptionally interesting letters and photographs of André Gide and Roger Martin du Gard addressed to Alice Voinescu.

In this issue „Manuscriptum” presents a new column: Frontier Letters publishing notes about the Romanian writer writing in English — Peter Neagoe.

Last but not least three is the first instalment of an unknown novel by Ion Agârbiceanu and Pages from an Album dedicated to Anton Holban.

„Manuscriptum” not only offers one documentation on the literature of the past, but, through the variety of materials and the manner of presentation, creates a parallel picture of our literary life today.

Dragoș VRÂNCEANU,
Writer, Visiting Professor at the
University of Urbino (Italy)

Eliade, *Iphigénie*, vision moderne de l'ancien mythe, les poèmes de début de Lucian Blaga, — d'autres « poèmes de la lumière », — de même que le journal de création de l'un des premiers roumains qui aient traversé l'Europe, Ion Codru Drăgușanu.

On doit faire une mention spéciale à propos du laboratoire de création de Mateiu Caragiale, qui nous dévoile des prototypes des personnages du roman *Craii de Curtea veche*.

Les rubriques habituelles *Ecrivains roumains dans des archives étrangères* et *Ecrivains étrangers dans des archives roumaines*, font connaître les relations culturelles entre la Roumanie et la Tchécoslovaquie — montrant l'intérêt des Tchèques à traduire quelques importants romanciers roumains d'entre les deux guerres, comme ce serait Camil Petrescu et Gib. I. Mihăescu, — de même que les exceptionnelles lettres et les documents photographiques adressés par André Gide et Roger Martin du Gard à Alice Voinescu.

Une rubrique lancée par „Manuscriptum” dans ce numéro, intitulée *Ecrivains de frontière*, présente un tas de témoignages sur l'écrivain roumain de langue anglaise, Peter Neagoe.

La table des matières de la revue est complétée par la publication, en feuilleton, de la première partie d'un roman inédit de Ion Agârbiceanu et par les *Feuilles d'album* dédiées à Anton Holban.

La revue „Manuscriptum” a non seulement le rôle de nous faire documenter sur la littérature d'hier, mais de créer aussi, par la variété de ses matériels et par la façon de les présenter, une vraie existence parallèle, actuelle de notre activité littéraire.

Dragoș VRÂNCEANU
Ecrivain, chargé de cours de
l'Université d'Urbino (Italie)

Fragen unserer Zeit, ein Theaterstück Mircea Eliades: Iphigenia, eine moderne Vision des uralten Mythos, die Erstlingspoeme Lucian Blagas, andere Poeme des Lichts, sowie das Journal eines der ersten Rumänen, die Europa bereist haben: Ion Codru-Draguşanu.

Insbesondere verweisen wir auf das Schaffenslaboratorium Mateiu Caragiales, auf die Prototype des Romans Die Wüstlinge vom Alten Fürstenhof.

Die gewöhnlichen Rubriken: Rumänische Schriftsteller in ausländischen Archiven und Ausländische Schriftsteller in rumänischen Archiven enthüllen die Kulturbeziehungen zwischen Rumänien und der Tschechoslowakei im Zusammenhang mit den Übersetzungen von bedeutenden rumänischen Romanciers der Zwischenkriegsperiode: Camil Petrescu und Gib. I. Mihădescu, und die außergewöhnlich wichtigen Briefe und Fotos, die André Gide und Roger Martin du Gard an Alice Voinescu gerichtet haben.

Eine neue Rubrik der Zeitschrift ist betitelt: Schriftsteller der Grenzlinie und bringt eine Reihe von Bekenntnissen des rumänischen Schriftstellers englischer Zunge Peter Neagoe.

Der Inhalt wird ergänzt durch den Abdruck des ersten Teils eines unbekannten Romans von Ion Agârbiceanu, sowie die Anton Holban gewidmeten Albumsblätter.

Die Zeitschrift „Manuscriptum“ hat nicht nur die Aufgabe, die Literatur der Vergangenheit dokumentarisch zu beleuchten, sondern auch jene, durch verschiedene Beiträge und die Art der Darbietung ein wahres, zeitsgebundenes Paralleldasein unserer Literatur zu schaffen.

Dragoş VRÂNCEANU
Schriftsteller, Gastprofessor an der
Universität zu Urbino (Italien)

мени, театральную пьесу Мирчи Элиаде: *Ифигения* — современное понимания старинного мифа, первоначальные поэмы Лучиана Блага, другие поэмы «светла», а также и творческий журнал одного из первых румын, пересекшего Европу, — Иоана Кодру-Драгушану.

Необходимо сделать специальное примечание в связи с творческой лабораторией Матейя Караджале, открывшим первообраз действующих лиц — героев романа *Короли Старого двора*.

Обычные рубрики: *Румынские писатели в иностранных архивах* и *Иностранные писатели в румынских архивах* — знакомят нас с культурными отношениями между Румынией и Чехословакией, целью которых были также и переводы романов некоторых крупных румынских авторов междувоенного периода: Камил Петреску, Жиб. И. Михайеску, а также замечательных писем и фотографических документов Андрея Жиде и Рожера Мартина дю Гард, адресованные Алисе Войнеску.

Колонка, помещенная в этом номере журнала «*Манускриптум*» под заглавием: *Письма из-за рубежа*, дает ряд свидетельств о румынском писателе на английском языке Петер Нягое.

Краткий обзор журнала пополняется первой частью неизвестного романа Иоана Агырбичану, помещенной в отделе фельетона, а также *Страницами из альбома*, посвященными Антону Холбану.

Журнал «*Манускриптум*» имеет целью не только осведомить нас о литературе прошлого, но, также, и создать, благодаря разнообразию материала и способу его подачи, — настоящее параллельное и современное существование нашей литературной жизни.

Драгош ВРЪНЧАНУ
писатель, приватный доцент Урбинского университета (Италия)

Premiul
PERPESSICIUS

1973

al revistei
MANUSCRIPTUM

Foto: Gabriel Ștrempel vorbind la 20 octombrie 1973, cu ocazia decernării premiului (Juriul a fost alcătuit din: Șerban Cioeulescu — președinte, Constantin Ciopraga, Al. Dima, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Iorgu Iordan — președinte de onoare, Nicolae Manolescu, Aurel Martin, Al. Oprea, D. Păcurariu, Al. Piru, Cornel Regman, Al. Rosetti, Mireea Zăciu).

Gabriel Ștrempel

DATA ȘI LOCUL NAȘTERII: 8 septembrie 1926, în comuna Pomi, județul Satu-Mare.

STUDII — Facultatea de istorie — secția Istoria românilor — a Universității București. Licențiat în 1951. Doctor al Universității din Cluj în 1967.

OCUPAȚIA — șeful secției de manuscrise a Bibliotecii Academiei R. S. R., din anul 1964. Funcționează la această instituție din 25 octombrie 1950.

LUCRĂRI PRINCIPALE — Copiști de manuscrise românești pînă la 1800, vol. I, București, Editura „Academiei”, 1959 (teză de doctorat).

Antim Ivireanul — Predici, București, Editura „Academiei”, 1962.

Catalogul manuscriselor românești, vol. IV, București, Editura „Academiei”, 1967 (în colaborare).

COLABORĂRI

Studii publicate în principalele reviste de specialitate: „Studii și cercetări de bibliologie”, „Romano-slavica”, „Luceafărul”, „Studii și cercetări de istorie și teorie literară”, „România literară”, „Buletinul monumentelor istorice” etc., etc.

Antim IVIREANUL: OPERE, Editura „Minerva”, 1972 — ediție critică și studiu introductiv.

EDITURA ALBATROS

vă prezintă

COLECȚIA LYCEUM

- o colecție cu caracter enciclopedic, adresată elevilor, studenților, profesorilor, tuturor celor care vor să se instruiască;
- o sursă inepuizabilă de informații, consacrată studierii literaturii, artei și științei;
- pentru cititorii de orice vîrstă, pagini de amplă informație și interpretare, prezentate în

2 serii:

Texte comentate

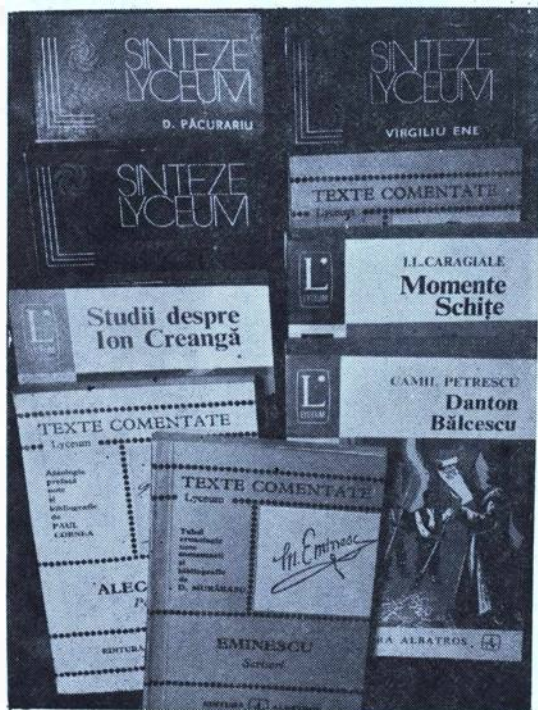
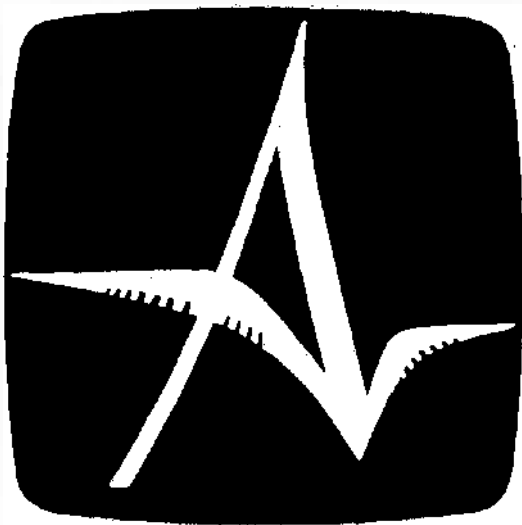
- microantologii alcătuite după ediții definitive
- modele de analiză literară
- ample comentarii introductive
- note de subsol, bibliografii, referințe critice

Sinteze

- studii exhaustive asupra marilor momente din evoluția culturii
- cărți bogat ilustrate cu planșe, hărți, fotografii, într-o prezentare grafică atractivă

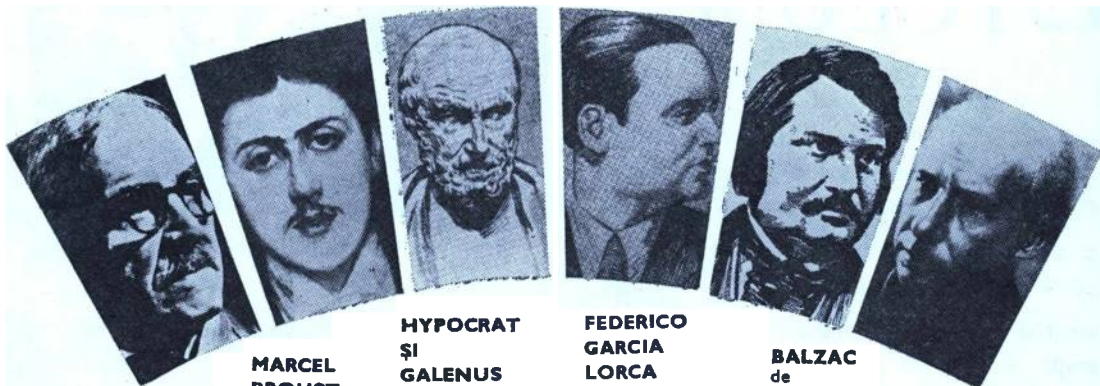
57 de numere,

tr-un tiraj de 8000000 exemplare

EDITURA ENCICLOPEDICĂ ROMÂNĂ

**DE LA
ARGHEZI
LA
VOICULESCU —
MARI
POETI
ROMÂNI**
prezență
de
Laurențiu
ULICI

**MARCEL
PROUST**
de
Irina
ELIADE

**HYPOCRAT
ȘI
GALENUS**
de
Gh. BRĂTESCU
și
C. SÂNDULESCU

**FEDERICO
GARCIA
LORCA**
de
Dărie
NOVĂCEANU

BALZAC
de
Angela
ION

**ANDREI
BELII**
prezentat
de
Vladimir
PISKUNOV
și
Tatiana
NICOLESCU

Într-o epocă în care bogăția mijloacelor de informație asediază viața noastră cotidiană, colecția Multum in parvo oferă, în volume elegant prezentate, tot ceea ce ne pasionează în legătură cu subiectul preferat.

FIECARE VOLUM

— o monografie de buzunar!
— un pașaport pentru cultură!

Caseta de machiaj a lui Mihai Eminescu din perioada turneelor teatrale.

Element ornamental de pe capacul casetei cu monograma poetului. (Colecția Augustin Z. N. Pop.)

Piese noi în «dosarul» biografiei lui Titu MAIORESCU:

- demersuri pentru obținerea doctoratului «în litere» la Paris;
- culisele unui divorț;
- « fișă personală » pentru Academie;
- inscripții din adolescență pe albume vieneze de suveniruri , din care spicuim un scurt fragment:

«Problema omului este fericirea omenirii. Fericirea este armonie, armonia dintre om și omenire în modul cel mai obiectiv cu putință. Această fericire trebuie să meargă în viața omului drept la țintă. Noțiunile de fericire și de armonie ne sunt cunoscute prin știință, prin filosofie și sunt reprezentate prin poezie. Filosofia și poezia sunt fericiri închipuite și constituie baza omenirii în formare. Pe scurt, sunt fericiri ale fiecărei familii, adică educarea înții a educatorilor.»

Sumarul numărului viitor mai cuprinde:

- elegii de Alecu BELDIMAN;
- Alice VOINESCU— Dialoguri cu eroii tragici;
- epistolar Al. ODOBESCU,
- file de album: Paul ZARIFOPOL;
- o nuvelă cu final deschis de Gib MIHĂESCU;
- Nicolae IORGA evocat de Șerban CIOCULESCU.

NOU !

ALBUM ILU
AL LITERA[illegible]

WASH STATE